

AULI GELLII
NOCTIUM
ATTICARUM
LIBRI XX
AD OPTIMAS EDITIONES COLLATI
PRAEMITTITUR NOTITIA LITERARIA
ACCEDUNT INDICES
STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

W. & J. C.
EDITIO ACCURATA

BIPONTI
Ex TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CICICLXXXIV

E-1239682

R. 130758

A U L I G E L L I I
N O C T E S A T T I C A E.

PRINTED
BY THE AMERICAN
BOOK COMPANY

NOTITIA LITERARIA
DE
AULO GELLI
EX

Jo. Alb. Fabricii Bibliotheca latina a Jo. Aug.
Ernesti auctius edita Tom. III, Cap. I.

G E L L I I aetas.

AULUS¹ GELLIUS, Romanus, Romae in Rhetorica disciplina Cornelii Frontonis, deinde Athenis Philosophorum Phavorini, Tauri, T. Euſtachii, Peregrini et aliorum auditor, inde centumvirali dignitate praeditus fuit. A. Gellum vocant Lupus Ferrariensis Epift. 1. et 5. non Agellum, etiam Servii et S. Augustini Codices, nec non Prisciani, Ioannis Sarisberiensis item, Papiae et Vincentii Bellovacensis in speculo doctrinali: etſi in hoc *Agellius* etiam quandoque per errorem legitur, quod praefert cum Lipsio auctoritate MS. Cod. Prisciani, quaest. Epift. VII, 8. item Iac. Schegkio, Lud. Carrione, G. I. Voffio, Salmasio in Comm. ad Arnobium, Oberthus Gifanius Epiftola ad Muretum, in qua etiam affert vetus hemistichion nescio cuius poëtae, *ut doc-*

¹ Gelliis variis in Glandorpii Onomastico p. 382. memoratis adde *Caium Gellium*,

de quo Diodorus Sic. XX.
T. 2. p. 817.

rus Agellius inquit. Atque Agellium reperit etiam eruditiss. Pfaffius in Codice epitomes Lactantii antiquissimo Taurinensi, quinti, si fas est credere, seculi. Gaufridus sive Galfridus Anglicus circa a. 1200. clarus in poëtria nova v. 1836.

— In simili forma retrahat Agellius istud.

Et v. 1863. & testis Agellius auctor. Sed assen-
tior Petro Servio, Medico Romano, qui capite 2.
Miscellaneorum, ¹ Apud plerosque, inquit, viros doc-
tos invaluit opinio, apud Transalpinos omnes (nimis
dictum hoc liberaliter) usus obtinuit, ut, vetere AULI
GELLII nomine repudiato, AGELLIUS appelletur. Ego
vero antiquum retinendum esse nullus dubito. Id ut
credam, faciunt sex Vaticani Codices, impressi libri
omnes, & Romanus usus. Etenim ut hinc exordiar,
Agelliam ² familiam vix, immo ne vix quidem, apud
Romanos reperies: Gelliam vero apud Ciceronem, Li-
vium, Dionysium, Valerium, Plutarchum, Asco-
nium, Fastos Capitolinos. Accedit, quod si Agelli no-
mine gentilitio appellandus est, nam quae in ius desinunt
gentilitia sunt, praenomen ei necessario imponendum:
neque enim fieri potest, ut quispiam praenomine, hoc est,
proprio nomine careat. At Agelli praenomen ³ apud ne-

¹ Tom. 2. Miscell. Italic.
erudit. Gaudentii Roberti p.
21.

² Αγελίς cuiusdam men-
tionem reperi apud Socrati-
tem V, 10. Hist. Eccles. &
sicut a servo Servilium, a
virgula Virgilium, sic ab a-
gello fieri Agellium Priscia-

nus annotat libro IV. pag.
634. C. Valerius C. F. Agel-
lus apud Gruterum in veteri
inscript. p. MXVI. 3. & A-
gelli Reddite apud Fabrettum
p. 260.

³ Dicere possis similiter Arnobii nullum praenomen ex-
stare,

minem videre est, aut veterem aut recentiorem auctorem. Ergo necessario sequitur, ut *Aulus* sit praenomen, *Gellius*, nomen gentilium. — In uno eodemque libro *Vaticano*, qui solus habet *Agellius*, modo *Agellius* scriptus est per g minusculum, modo per maiusculum, ita, *AGellii* liber quartus. Unde constat, plane oscitantes fuisse librarios, nec de majusculis literis, multo minus de punctis laborasse. Nemo enim non videt *AGellii* interpretandum esse *Auli Gellii*, & puncto intermedio se-iungendum, assentientibus omnibus aliis *Vaticanis* libris, quorum plerique habent *Auli Gellii Noctes Atticae*, praenomine scilicet omnibus literis scripto: alii *A. Gellii*, praenomine ex antiquo more exarato per unicam literam *A.* puncto terminatam. Omnino igitur reinenda est vetus nomenclatura, & *Aulus Gellius* appellandus. Atque id & demonstrat Lambecius in *Prodromo Lucubrationum in Gellium*. Eo valet etiam, quod apud *Theodorum* de mensibus occurrit *Αὐλος Περιπατων λόγιος*, qui sine dubio est *Gellius*.

De *Gellii* aetate consulendi Dodwellus de aetate peripli maris Euxini §. 10. Camillus de Silvestris in Epist. ad *Apostolum Zenum* de *A. Gellii* aetate, in *Sylloge*, cui titulus *Raccolta d'Opuscoli scientifici* T. 6. p. 241. Norisius in *Cenotaphiis Pisaniis* p. 464. Sub Antonino Pio vixisse et in principio imperii Antonini Philosophi mortuum esse, vix dubitari potest. — De doctrina viri non satis consentiunt. Augustinus de *Civ. D.* IX, 4. appellat *elegantissimi eloquii virum*, & multae ac foecundae scientiae. Salmasius libro de *Hellenistica* p. 37. *Antoninorum aeo Agellius politissime & elegantissime scripsit*, &

prorsus ἀρχαιῶν dicendi modum imitatus est. Idem p. 85. Agellius infinitis vocibus locum dedit in Atticis noctibus, quae noctem potius quam diem ea in aetate saperent, adeo obscura erant ac tenebrosa, & vix illius temporis hominibus intellecta. Apud omnes tamen hodie literatos pro elegantissimo Latinae linguae auctore habetur, & olim habitus est, passimque a Grammaticis tanquam scriptor idoneus citatus, a quibusdam etiam multis in locis ad verbum paene transcriptus. Certe eo si careremus, multa ignoraremus, quae ad scientiam antiquitatis in rebus & in verbis pertinent.

II. NOCTES ATTICAE.

II. Exstant Noctium¹) Atticarum ad liberos suos libri XX,² compositi post Consulatum Herodis Attici, quem lib. 1. c. 2. atque alibi Consularem appellat, h. e. post a. C. 143. Antonini Pii V. & post Consulatum secundum Erucii Clari XVII, 13. h. e. post a. C. 146. Antonini Pii VIII. quos ita inscripsit, quod longinquis per hiemem noctibus, in agro terrae Atticae, commentationes istas ludere ac facere exorsus esset, ut ipse ait in³ praefatione, quae in antiquioribus editionibus perperam locum extremum libri vigesimi occupat. Liber sextus ἀκέφαλος

¹ Gellii imitatione plures viri eruditи libros edidere, quos commemorare non est necesse.

² In Catalogo MSS. If. Vossii cod. latino V. memo-

ratur Aulus Gellius desinens in libro vigesimo tertio. Sed thesaurus, quod aiunt, carbones.

³ Praefationem loco suo motam postliminio restituen-

est. Libri octavi, qui in quindecim capita distinctus periit, sola *argumenta* ad nos pervenerunt, qualia libris suis Gellius praefixisse ipse in praef. testatur, et si, quae hodie habemus a Gellii sint, vel potius *Avieni*¹, qui in MS. quodam Gellium recensuisse dicitur, ambigunt aliqui eruditorum, ut H. Stephanus noctibus Parisinis num. 4. 5. Olaus Borrichius in Cogitationibus de Latina lingua p. 79. & Fridericus Rappoltus Observationibus ad Gellii II, 28. p. 3. seq. Sed dubitant sine magna causa, ut iam notatum Iac. Gronovio p. 12. et 743. et nuper ostendit Christianus Falsterus in vigilia prima, Gellianis noctibus apud Ripenses impensa, editaque Hafniae 1721. 8. in qua libri octavi argumenta singulari studio illustravit, notavitque illa primum lucem vidisse ex Codice, ut ait editor, vetustissimo, in editione Veneta Philippi Pincii Mantuani a. 1500. Libri octavi caput quintum ex ingenio restituit Durantius Casellius l. 2. c. 4. Var. Lectionum.

dam monuit Salmasius Prolegomenis ad Solin. & Langbaenius in limine notarum ad libellum aureolum Longini περὶ γῆς. Quod factum

etiam in editionibus Gelli. Oiseliana & Gronovianis.

¹ Vide Iac. Schegkii praemess. Epist. 6.

I N D E X
E D I T I O N U M
A U L I G E L L I I
EMENDATOR AUCTIORQUE GRONOVIANO
ET FABRICIANO, IN AETATES IV DIGESTUS.

A E T A S I N A T A L I S.

instituta ab industrio Latii in Italia instauratore Jo. Andrea Aleriensi Episcopo, Romanae principis curatore. Mox secutae sunt *Venetae* tres, quarum antesignana est *Iensoniana*; *Brixiensis*, correcta a Marco *Scaramucino de Palatiolo*; tum aliae *Venetae*, in quibus duae *Oclaviani Scoti* instinctu per *Io. de Tridino*, duae Phil. *Pincii* insignes sunt. *Vicentinam* quoque memorat Casp. Barthius, de qua nihil aliunde nobis compertum est. Omnes vero huius seculi edd. superavit cura magis critica Philippi *Beroaldi*, novae hinc aetatis auctoris.

1469 Editio princeps s. *Romana I: Auli Gelii* (per simplicem liquidam) *Noctes s. Vigiliae Atticae*. Romae, anno Christi ~~ccccccc~~ LXIX. Paullo regnante II. Anno eius Pont. V. die vero XI. mensis Aprilis. In domo Petri de Maximis. fol. Nomina typographorum sequentes in fine versus continent:

*Aspicis illustris lector quicunque libellos,
Si cupis artificum nomina nosse, lege.
Aspera ridebis cognomina Teutona: forsitan
Mitiget ars musis inscia verba virum.
Conradus Sweynheym, Arnoldus Panartzque
magistri,
Romae impresserunt talia multa simul.*

Possedit hanc edit. *Graevius* teste Iac. Gronovio, habetque Bibl. regia Parif. Memoratur praeterea in Cat. Heinf. p. 6; in indice librorum rar. Argentor. venalium an. 1745, qui fuerant ill. quondam viri Ioach. Chph. *Nemeizii*. cf. Maittaireum in Ann. typ. T. I, p. 283. Textum huius edit. recensuit *Io. Andreas Episcopus Aleriensis*, cuius longa praemissa est praefatio ad Paullum II Pontificem Romanum, in primis illa lectu digna ad cognoscendas res illius & ad rationem huius editionis. Ait autem, exempla Gellii valde vitirosa fuisse, seque in recognitione huius Gelliani operis permagnos labores sustinuisse. In primis laborarat in Graecis & reperiendis, ubi in exemplis latinis non erant, iisdemque emendandis & latine vertendis, adiutoremque in ea re habuerat *Theod. Gazam*. Et hae interpretationes latinae in exemplo hoc eius additae sunt, sed addito semper in principio, *id est*: ne quis pro Gellianis haberet: quae versiones servatae diu, a recentioribus omissae sunt: similiterque se fecisse dicit in *Macrobius & Apuleio*, eoque nomine se calumniis appetitum esse a pluribus Romanis, qui dicerent, eum sua auctori- bus veteribus inculcare, quos contra in praefatione multa disputat. Idem Commentarios in Gellium scripsit, quos eodem anno Romae editos, memorat Catalogus Gudianus p. 327.

1472 *Romana* II: Aulus Gellius. Romae MCCCCLXXII die VI Augusti per Conrad Sweynheim & Arnold Pannarz, additis in fine versibus supra adductis; principis repetitio l. potius ipsa novo titulo instruc- ta; memoratur certe ad hunc annum Maittaireo, Hambergero; eaque Bern. Rottendorfio, Medico clar. putabatur omnium prima teste Iac. Gronovio in praef. ad Gellium, qui eandem in Bibl. Vossiana Lugduni Bat. a Franc. Junio, Francisci F. collatam esse refert. Ea vero in aedibus Petri de Maximis Ro- maie per dictos typographos expressa confunditur male cum Veneta I in Bibl. lat. Fabriciana etiam novissi- mae ed. his verbis: *Editio I Veneta ex aedibus Pe- tri de Maximis 1472* fol. quem errorem merito no- tat clar. Lengnichius in Symbolis rei libr. & nu- mism. Beytraege &c. P. II, p. 124, cf. eundem p. 7.

- *Veneta I*: Auli Gellii Noctium Atticarum commentarius. impressus Venet. per Nic. *Ienson* Gallicum. MCCCCCLXXII. fol. cf. Bibl. Bunav. T. I, vol. I, p. 380.
- 1477 *Veneta II*: Auli Gellii Noctium Atticarum commentarii — impressi Venetiis per *Andream Iacobi Catharensem* MCCCCCLXXVII. fol. Andrea Vendameno duce Venetiarum inclyto. „ Gravis error quem Bibliotheca latina ab Anglis edita admisit his verbis : Primus Gellium edidit Aldus Manutius Venetiis 1477 „ reprehenditur a Iac. *Gronovio*, Lambecium auctorem erroris notante, quippe qui Gellium primum ab Aldo, adminiculante Theod. Gaza, editum scribit in Diff. de vita & nomine A. Gellii annexa Prodromo lucubrationum in Gellium, Parif. 1647.
- 1484 *Veneta III*: A. G. Noctium Atticarum libri per quam diligentissime castigati ac nuperrime impressi Venetiis Sumptibus Nobilis Viri Domini Octaviani Scotti Civis Modoetiensis MCCCCCLXXXIV idibus Novembris. fol. Memoratur inter incunabula artis typogr. Bibl. Uffenbach. T. II, App. I, n. LXXVI.
- 1485 *Brixiae* per *Boninum de Boninis de Ragusa*, anno domini MCCCCCLXXXV. die tercio Martii Correctore Marco *Scaramucino de Palatiolo*. In ea legitur hocce octastichon :

*Si quem Cecropia clarum Latiaque Camoena
Esse iuvat, Gelli scripta probanda legat.
Attica nox luci nunquam cessura diurnae
Ad varias artes quam bene monstrat iter?
En tibi, docta cohors, Marcus correxit ad unguem,
Quem tulit Adriaco Brixia Marte potens.
Si quid erit falsi, veniam dabis: inscia turba
Forfitan huic nocuit, dum celebrabat opus.
Ἐρέωτο ἀναγνώστης.*

- 1486 *Veneta IV*: Auli Gellii Noctes Atticae Venet. fol. vid. Catal. Wittii.
- 1489 *Veneta V*: Aulus Gellius -- Venetiis per Bernardinum de choris de Cremona & Simonem de Luero. MCCCCCLXXXIX. Die XIII Augusti. fol. Constat foliis CXXI, & exstat in Bibl. Archipal. Manhem.

- 1491 *Veneta* VI. fol. quam contulit Iac. Gronovius Oxonii.
 1494 *Veneta* VII. ap. Phil. Pincium Mantuanum. fol.
 — *Veneta* VIII. impensis Oct. Scoti MCCCCCLXXXIV. fol. exstabat in Bibl. selecta venali in Bibliopolio Io. Henr. Harscheri Basil. 1769. in Catal. Bibl. Zechianae Lips. 1780 n. 1513.
 1496 *Veneta* IX. imp. Octav. Scoti: Aulus Gellius. Venetiis per Ioannem de Tridino alias Tacuinum. Anno Domini MCCCCLXXXVI. Die V Aprilis. constat CXVIII foliis, & exstat inter cimelia bibl. Archipalatinae Manhemii; ac memoratur in Bibl. Ernestiana p. 172 n. 2556, & in Zechiana n. 514. Ex ea, repetita videtur ed. 1509 per eundem Io. de Tridino. cf. clar. Lengnichii Beytraege P. II, p. 125.
 1500 *Veneta* X. ap. Phil. Pincium fol. Hanc edit. curavit Philipp. Pincius Mantuanus anno Domini MCCCCC die XV mensis Iulii, Augustino Barbadico Serenissimo Venetiarum Duce. In hac quidem primum accessisse Libri VIII qui deest Argumenta, ut supra § II iam dictum, contendit Guil. Falsterus in vigilia I Gellianis noctibus impensa editaque Hafniae 1721. Subiicimus huic aetati nescio cuius anni editionem *Vicentinam*, quam Barthius Adversar. L. XXXV c. VI, extr. p. 1597 antiquorem refert Aldina (1515) & Basiliensibus (1506, 1519 cet.), & ex eo Fabri- cius memorat.

AETAS II. 1503 — 1585.

critica a Ph. Beroaldo iun. (qui asseclas invenit novas Venetas, & Io. Connellum primarum Parisinarum curatorem) orta, per *Iuntinam*, *Aldinam*, & *Cratandrinam*, perfectior. *Iuntinae* (1513) praefuit Carolus Aldobrandinus MSS. usus, *Aldinae* (1515) Io. Bapt. *Egnatius*; *Cratandrum*, (1519) qui *Aldinam* correctiorem dedisse videtur, adiuvere etiam *Beatus Rhenanus*, & *Fabritius Capito*. Excepere illas mox *Colonienses* edd. quarum princeps (1526) curata a Godefr. *Hitorpio*, in *Cratandrina* cum novis Codd. conferenda ex iisque emendanda etiam *Arnoldi Westaliensis* opera uso; & ab an. 1534 *Gryphianae* ceteraque *Lugdunenses*. Adnotations scripsere Aegi-

- dius *Maserius*, e quibus ineditis sua collegit scholia
Iod. *Badius Ascensius* in *Parisina V*; & Petrus (Scha-
de) *Mosellanus*, quae primum prodiere 1526, atque
non solum ab *Ascensio* in III & IV sua ad augenda
scholia adhibitae sunt, sed & statim Coloniensibus
Gellii edd. additae fere per hanc aetatem regnarunt.
- 1503** *Bononiensis* f. *Beroaldina I*: Auli Gellii Noctium At-
ticarum commentarii. Impressum Bononiae per Be-
nictum *Hectoris calcographum accuratissimum an-*
no salutis MDIII die primo Februarii fol. Hanc
edit. instituit Philipp. *Beroaldus*, qui primus post
Andream critica diligentia textum recognovit. De-
dicavit Sigismundo e gente Hohenloa, qui cum duo-
bus fratribus Bononiae Beroaldi scholas frequenta-
bat, eumque scholasticum Germanum & compatrem
suum appellat. In hac edit. *libri octavi argumenta* pri-
mum edita dicuntur. cf. epistolam praemissam Ve-
netae 1509; sed vide, quae ante ad Pincii II an.
1500 attulimus, & coniice, eam basm huius esse.
- 1506** *Basileensis I*: Auli Gelli Noctes Atticae Basil. MDVI. 4.
- 1508** Auli Gellii Noctium Atticarum commentarii. 4. Me-
moratur in Catal. Bibl. Ludewigianae P. IV n. 13022,
ac forsan ex priori repetita.
- 1509** *Veneta nova Feretrii*, fol. „ Accipite studiosi omnes
Auli Gellii Noctes micantissimas, in quibus vigilias &
somnia pacatissime reponatis. Nihil enim in Latinis
obstrepet inconcinnum, in Graecis minus. Quippe
quae nunquam antehac fuerunt accuratius emendata.
Hinc rerum & dictionum speciosarum indicem lo-
cupletissimum habetote. Et libri VIII quem desidera-
mus capita quae antehac nunquam in lucem prodie-
runt. Hinc igitur & Io. Petrus *Feretrius Ravennas* ad
lectorem epigramma appendit. Item Caroli Castelli P.
V. Francisci equitis, & Victor Falchorius Graecum
aliquid effudit. Sequitur Philippi Beroaldi praefatio ad
Sigismundum Hoënloum Scholasticum Germanum,
& Nicolai *Feretrii* Ravennatis ad splendidissimum
equitem D. Georgium Cornelium allocutio scripta
Idibus Octobris MDVIII, in qua eum laudans,
quod Georgium Trapezuntium, Gregorium Tipher-
num, Franciscum Philelphum, Pomponium Lae-
tum, Georgium Merulam, Matthaeum Siculum &

Paulum Marsum & Bartholomaeum Merulam dignatus hospites & contubernales habere inque amicorum numero adscribere, rogat ita: ne me infimum asperneris, effecit Ioannes Tridinus ut auderem nomini tuo in praesentia dedicare tot variarum rerum exempla, quas Noctes Atticas inscripsit operi suo Aulus Gellius. Hinc in ipso contextu scribitur: A. Gelli Noctium Atticarum liber octavus hac aetate non reperitur. Sed ex vetustissimo exemplari haec capita excerpta sunt, „In fine: *Impressum Venetiis per Ioannem de Tridino, alias Tacuinum. Anno Domini MDIX die XX Aprilis.*

1511 *Parisina I Connelli.* Io. Connellus lectoribus: Accipite Romanae militiae studiosi adolescentes quam diligentissimi Auli Gellii noctes micantissimas. In quibus vigilias somnumque vestrum reponatis pacatissime. Sint vobis manuale enchiridionque. Nihil enim Gellio duce in Latialis eloquii floribus occurret expetendum. Impressas rursum ad exemplar Beroaldinae recognitionis in aedibus quidem Ascensionis, impensis autem Ioannis Parvi Bibliopolae nobilissimi. Anno salutis nostrae MDXI, ad Idus Novemb. 4. Repetitio ed. 1509.

... *Parisina, Connelli, II, 4.* sine loci & anni nota, sed a Parisino typographo expressa, nobis visa Manhemii, hoc tit. A. Gellii viri disertissimi Noctium Atticarum libri XII summa accurazione Ioannis Connelli Carnoten. ad recognitionem Beroaldinam repositi: cum alphabeticō indice. — ap. Franc. Regnault. „Praemissa est: Ad clarissimum Sigismundum Hoēnloum scholasticum Germanum compatrem suum Philippi Beroaldi Bononiensis epistola. — Eandem hanc ed. Christ. Daumius habuit, vocatque in Ep. VII ad Reinesium p. 19 ed. Ien. 1670 veterem Parisinam sine anno cum praef. Phil. Beroaldi.

1513 *Iuntina:* Auli Gellii Noctes redditae nuper omni discussa caligine micantissimae, scriptum literis aureis. In fine: Impressae sunt Florentiae Auli Gellii Noctes istae lucubratissimae suprema arte curaque & sumptibus Philippi de Giunta Florentini anno MDXIII mense Ianuario. Leone Pont. Max. Christianam R. P. moderante. 8. In praef. ad Laurentium Me-

dicem Carolus Aldobrandus profitetur, se ex Codice Mediceo & aliis MSS. Gellium emendasse. *Eo factum est ut ego Gellii Noctes Atticas admiratus semper amaverim, & cum primum potui, Magnifice Laurenti, si non emendatas, minus certe corruptas ad alios transmiserim.* Qui sane multi temporis labor fuit, in quo cum alibi veteres Codices, quotquot adspicere licuit, tum vero ex antiqua Bibliotheca tua emendatos, cum his, qui circumferuntur, diu omni diligentia contuli, utinamque, quod volui, mihi & aliis ex eo labore operae praetium secutum sit.

1515 *Parisina* III. repetitio edit. anni 1511. 4.

Aldina: Auli Gellii Noctium Atticarum libri undeviginti — In fine : Venetiis, in aedibus Aldi & Andreae soceri mense Septembri MDXV. 8. In cuius editione Ioannes Baptista Egnatius Venetus scribit Antonio Marsilio Veneto : *Statui tibi Gellianas noctes esse dicandas : quas ego exaegiore cura recognitas, quantum est datum otii per alias occupationes meas, in Aldina olim officina imprimendas curavi : ut quae castigatissimae industria nostra redditae erant, haberent etiam mancipem accuratissimum.* Praemissi duo indices, prior eorum, quae notatu digna in hisce noctibus visa sunt ; alter, quo quicquid in unaquaque re *Lector quaeſierit*, *sive id ad Grammaticen, sive ad alias artes pertineat, invenire quam facile queat.* Partitum autem est opus Gellianum non in 19, ut titulus habet, sed in 20 libros, cum L. VIII qui periit Argumenta agnoverit Aldus, quibus tandem subnectuntur Graecae dictiones, versus ac loci complures graeci latine redditi.

Lugd. 12.

Parisina IV : Auli Gellii Noctes Atticae cum dictatis MSS. Francisci Silvii in Gellium. Parif. MDXV. 4. vid. Catal. Wittii.

1517 *Argentor.* I, c. praef. Nicolai *Gerbellii*, Phorcensis. fol. repetita ex ed. 1509.

1519 *Basileensis* II, *Cratandri*: Auli Gellii Noctium Atticarum libri XIX. Basileae, apud Andream *Cratandrum*, mense Septembri 1519 sumtu Ludovici *Hornken* Bibliopolae. fol. In praef. *Cratander* dicit : *Varia corrogavi ab amicis exemplaria, diversitate auctoraturus sinceram lectionem. Comperi, neque Aldum ipsum libe-*

rum esse a mendis foedissimis, tametsi facile omnium fuit oculatissimus, probe stipatus praefidio doctiorum, quos aluit, ut audio, domi sua perpetuo. Restitui eo interim ingenio mutila latina, pluries autem graeca, germanae puritati, omnia exaclissima fide, ac diligentia. Nec tamen -- sine Theseo: nam Beatum Rhenanum, si quando succumbebam, invocavi, aut Fabritium Capitonem. *Parisina V*, *Ascensiana I. c.* scholiis *Badii Ascensi*, qui illa ex Aegidii *Maserii Parisiensis* annotatis collegisse se non diffitetur. Parif. 1519. fol.

1521 *Argentor. II*, 8. Citatur in Graevianis, unde opinatur Gronovius, hanc esse, quam possedit vir cel. Adrianus Beeckers van Thienen, ut docet catalogus pag. 26.

1524 *Parisina VI*, *Ascensiana II*, fol. Repet. edit. an. 1519.

1526 *Colonienfis I Hittorpii*: Auli Gellii luculentissimi scriptoris Noctes Atticae castigatae sunt emaculataeque diversorum codicum collatione, nec id tamen sine doctioris cuiusdam iudicio: a quo & Graeca quae passim depravatissima erant, sunt recognita, & quantum licuit, genuinae puritati restituta. Eucharius *Cervicornus* excudebat Anno MDXXVI, sumptu & aere M. Godefri. *Hittorpii* civis Colonien. nonis Martiis fol. Qui quidem Godefridus Hittorpius, laudans *Arnoldum Vesaliensem*, etiam memorat Andreae *Crandri* chalcographi non indiligentis editionem.

— Petri *Mosellani* Protogensis notae in clarissimas A. Gellii noctes. *Basil.* apud Io. Bebelium menfe Aug. MDXXVI. 8. laudantur Th. Crenio in Animadv. philol. & hist. P. XVI, p. 33.

— *Colonienfis II*, cum annott. Petri *Mosellani* I, ap. *Soterem*. 8.

1532 *Parif. VII*, s. *Ascensiana III*, fol. Repet. edit. 1519. aucta notis Petri *Mosellani*.

1533 *Colonienfis III*, ap. Martin. *Gymnicum*. 8. cum notis Petri *Mosellani*.

1534 *Gryphiana I*. Auli Gellii luculentissimi scriptoris Noctes Atticae. Lugd. ap. Seb. Gryphium. 8.

1536 *Parif. VIII*, *Ascensiana IV*: Auli Gellii Noctium Atticarum lib. XIX. (nam octavus praeter capita desideratur) pluribus locis quam antehac integriores.

cum Ascensianis scholiis collectis fere ex annotatis
fane doctorum hominum Aegidii *Maserii* & Petri
Mosellani Protogensis. in officina Michaelis *Vasco-
sani*, mense Septembri MDXXXVI. Haec frons.
In fine : Excudebat Iohannes Lodoicus *Tiletanus*
MDXXXVI mense Septemb. Eodem volumine an-
notationes Petri Mosellani Protogensis in clarissimas
A. G. Noctes Atticas. Venundantur Iodoco *Badio
Ascensio* cum ipso Gellio etiam aliis elucidationibus
illustrato. fol.

- 1537 *Coloniensis* IV, ap. Mart. *Gymnicum*. c. n. Petri *Mo-
sellani*. 8.
—Lugduni. 8.
- 1539 *Gryphiana* II: Auli Gellii luculentissimi scriptoris
Noctes Atticae, Lugd. ap. Seb. *Gryphium*. 8.
- 1541 *Coloniensis* V, cum annott. Petri Mosellani. 8.
- 1544 *Vener.* 8. Citatur in catalogo anonymi.
- 1546 *Gryphiana* III, 12.
- 1549 *Coloniensis* VI, per Martin. *Gymnicum*, 8. cum Petri
Mosellani annotationibus, etiam selectis Mart. *Gym-
nici* ex optimis auctoribus in loca quaedam obscu-
riora.
- Coloniensis* VII, c. n. Mosellani. 8.
- Basil.* III, 8.
- 1550 *Gryphiana* IV, 8.
- 1555 *Gryphiana* V, 8.
- 1559 *Gryphiana* VI, Sebastiani ultima. 12. Citatur in Hein-
fii catalogo, pag. 59.
- 1561 *Gryphiana* VII, Antonii I. 8.
- 1563 *Coloniensis* VIII, cum Petri *Mosellani* perdoctis an-
notatt. 8.
- 1564 *Parifina* IX. 12. Citatur in Heinianis pag. 59.
- 1565 *Basil.* IV, ap. *Henricum Petri* cum Mosellani ad-
nott. 8. Annum in titulo non significatum habet de-
dicatio, teste Th. Crenio Animadv. P. XVI, p. 33.
- 1566 *Gryphiana* VIII, 8.
- Coloniensis* IX: Auli Gellii Noctes Atticae cum Petr.
(Schadii) Mosellani adnotationibus. Accedunt in
loca quaedam obscuriora ex optimis auctoribus ad-
notationes. Colon. Agr. exc. Gualth. *Fabricio*. 1566.
8. vid. Catal. Bibl. Bun. Tom. I. Vol. I. pag. 380.

- 1571 Lugd. ap. Barth. *Vincentium*. 12. Hac usus fuit Henr. Valesius.
 1573 *Venet.* 8.
 1584 *Parisina* X : Auli Gellii luculentissimi scriptoris Noctes Atticae cum indice locupletissimo. Parisiis apud Hieronymum de Marnef & Viduam Guilielmi Cauellet, sub Pelicano monte D. Hilarii, forma minore.
 1585 Lugduni ap. Barth. *Vincentium*. 12.

A E T A S I I I . 1585 — 1609.

- a Lud. Carrione, qui MSS. contulit, & Henr. Stephano qui Gellium ab illo & a se castigatum edidit cum notis, emendd. & Noctibus Parisinis, nobilis. Sed Carrionis commentarius imperfectus est. Stephanianam hanc ed. imitatae Francofurtanae & Genevensis, in quibus praefat ed. accuratior c. n. Varr. 1609.
 1585 Auli Gellii Noctes Atticae : editio ex MSS. emendata : additae sunt H. Stephani noctes aliquot Parisinae, Atticis Auli Gellii noctibus invigilatae, * & specimen emendationum. Parisiis. 8. vid. *Catal. de la Bibl. du Roi. Bell. Lettr. Tom. II.* pag. 85.

* In prima statim nocte Parisina Gellium Stephanus tuetur adversus acrem Ludovici Vivis censoram, qui lib. III de disciplinis Gellium vocat hominem rhapsodum plane, congestorem potius quam digestorem, & ostentatorem quam peritum, loquaculum sine eruditione, in verbis ac sententiis putidulum &c.

- 1592 Lugd. ap. Tornaeium. 12 vel 16.
 1594 Coloniae cum annot. Petri Mosellani. 8.
 1603 Francof. Auli Gellii Noctes Atticae c. n. H. Stephani. 8.
 1609 Aurel. Allobrog. (Genev.) 12. Hanc Gellii editionem Genevensem ex H. Stephani recusam recensione & contextu scriptoris emendatiorem, & ob notas, breves quidem sed optimae frugis, utpote e Carrione, Iureto, Cuiacio, Turnebo, Casaubono,

XVIII *NOTITIA LITERARIA*

- Lipso, Manutio, Adr. Iunio, Meursio, Fruterio,
Dionys. Gothofredo selectas, commendat Christianus
Tychonius epistola ad Christ. Falsterum specimini
huius Gelliano inserta. pag. 69.
- 1621 Genev. repetita. 12.
- 1624 Francof. 8. ex Henr. *Stephani* recensione, & eius-
dem Noctes Parisinae Atticis Gellii noctibus invi-
gilatae.
- 1644 Lugd. Bat. ap. Hieron. Voegelin. 12. c. n. doctorum
virorum.
- 1651 Amst. ap. Iansson. 12.

A E T A S IV. *G R O N O V I A N A.*

- a Io. *Frid. Gronovio* dicenda; cui debetur primum editio
emendatissima, quam quoque ut plurimum fecuti
funt Ant. *Thysius* & Iac. *Oiselius*, qui in Gellium
variorum notas contulere, tum maior cum notis &
emendd. in novem priores libros an. 1687. Novam
dein & luculentam illius filius *Iacobus Gronovius*
adornavit, cum parentis suisque & varr. notis, &
lucubr. P. *Lambecii*, in qua locis quamplurimis
emendatior est contextus e collatione MSS. Codd.
an. 1706, repetitam Lipsiae an. 1762. cuius textum
& nos fecuti sumus.
- 1651 *Gronoviana I*, Amstel. ap. Elzev. ex recensione Io.
Frid. Gronovii. 12.
- 1665 *Gronoviana II*, Amstel. 12.
- 1666 Amstel. 12.
- Auli Gellii Noctes Atticae cum selectis novisque
commentariis, & accurata recensione Antonii *Thysii*,
& Iacobi *Oiselli*. Lugd. Bat. P. Leffen. 8.
- Amstel. 12.
- 1681 Parif. *in usum Delphini* edidit Iacob. *Proust*. 4. notis
additis satis vulgaribus.
- 1687 Lugd. Bat. c. n. & emendationibus Io. Frid. *Gro-
novii* ad priores novem libros. 8.
- 1706 Auli Gellii Noctium Atticarum libri XX, prout su-
perfunt, quos ad libros MSS. novo & multo labore
exegerunt, perpetuis notis & emendationibus il-
lustrarunt Ioannes Fridericus & Iacobus *Gronovii*.

Accedit Gaspi. Scioppii integra MSS. duorum codicium collatio, Petri Lambecii lucubrations Gellianae, & ex Ludovici Carrionis castigationibus utilia excerpta, ut & selecta variaque commentaria ab Ant. Thysio & Iac. Oiselio congesta. Lugd. Bat. ap. Corn. Boutesteyn, I. du Vivie 4.

1741 Auli Gellii Noct. Attic. lib. XX cura & cum notis Paul. Dan. *Longolii*. Curiae Regnit. 8.

1762 Auli Gellii Noctium Atticarum libri XX sicut supersunt. Editio Gronoviana. Praefatus est & excursus operi adiecit Ioan. Ludov. Conradi. Lipsiae. 8.

Multi praeterea viri docti in animo habuere, conatique sunt Gellium vel corrigere vel illustrare, sed aut praeventi sunt morte, aut alia qua causa impediti. Desideramus quidem Carrionis plenos commentarios, perinde ut lucubrations *Oberti Gifanii*, inter cuius inedita memorantur emendationes et notae in Cornelium Nepotem, Symmachum et Prudentium, nec non Agellii noctium Atticarum libri, aliquot veterum Codicum ope diligenter emendati cum notis. (vide amoenitates literarias V. C. Io. Georgii Schelhornii T. XII. p. 391.) item editiones promissas a Iusto Lipsio, ¹ Ios. Scaligero et Io. Wowerio, ² Io. Pricaeo, Cornelio van Dalen, Petro Menardo Turronensi, et Claudio Salmasio. Petri quoque Lambessi prodromus lucubrationum in Gellium, quem cum

¹ Vide Lipsium II, 3. elect. p. 14. 49. II, 18. 65. 67.
² Wower. Centur. I. E-

MS. Regio Parisiensis contulerat, typis expressus Paris. 1647. 8. epidromo caret, nec prodromi editio secunda, quam priore quadruplo auctiorem in prodromo historiae literariae idem Lambecius promisit, unquam lucem adspexit. *Philippi Caroli animadversiones in Agellium* cum eiusdem in Curtium observatis, praemissa de Criticis dissertatione, post eius obitum a Christoph. Arnoldo editae Norimbergae 1663. 8, non ultra librū 14¹ procedunt.

Iani Passeratii notarum in Gellium Mſtarum, quae fuerint apud Iac. Mentelium Parif. Medicum, mentio in Lucae Langermannī ad Lambecium Epistolis MSS. Editionem Gellii affectam pridem a Lipsio liquet ex Epistola eius ad Theodor. Canterum a. 1580. *Agellius meus paratus est; differo tamen propter commentarium, (in Tacitum) quem priorem extrudere volo.* Merico Casaubono etiam (praef. ad Polybium) Casp. Scioppio, et Henrico Ernstio Gellium edere in animo fuit. Scaligeriana p. 160. Lucas Fruterius avoit un *Agellius tout prest d'estre imprimé*, qui luy a été dérobé. Gellii noctes illustriores a se factas proximis nundinis emissurum se scripsit *Carolus Hannibal Fabrettus* Commentario ad XVI. 10. Cod. Theodos. de paganis pag. 9. Paris. 1618. 4. sed nescio quibus causis impeditus id neutiquam praestit. Nescio cuius *Grenirii Zelandi* notas in Gellium memorat If. Vossius, Epistola ad Nic. Heinse data

¹ Christophorus Adamus Rupertus nota marginali ad Caroli animadversiones pag. 280, ad illa verba : Agite igit-

tur o mei, perseverate animum. *Utinam & auctor perseverasset, nec imperfectas has nobis lucubrations reliquisset.*

a. 1651. T. 3. Sylloges Burmannianae pag. 623. et
Io. Lelandus de scriptoribus Britan. p. 486. commen-
morat cuiusdam *Io. Claimundi* commentarium ab eo
iuvene scriptum.

Novae quam parabat editioni Gellii laudatus Fal-
sterus etiam prolusit libris duobus sermonum XCII.
quibus libere Gelliano lepore antiquitatis, varia no-
va atque erudita promit, editis Amstelodami 1729.
8. His Bibliopola praefixit titulum: *Amoenitates phi-
lologicae sive discursus varii*. Tomum secundum clau-
dit libellus commentarius de vita et rebus Auli Gellii,
quo elogium quoque illius scriptoris et apologia con-
tinetur. Nonnulla Gellii loca praeter Falsterum in iam
memorato specimine et in novis literariis Lipsien-
sibus a. 1721. p. 138. seq. illustrat *Adamus Hen-
ricus Lackmannus* in primitiis Utinensibus, Lubec.
1725. 4. p. 47. seqq. add. Obs. Misc. Dorv. IV. p.
431.

Glossarium vocum haud vulgarium in Gellio ede-
re voluit Barthius, cuius specimen vulgavit VIII,
16. Adv. Verborum Gellianorum rariorum Cata-
logum exhibit quoque Iacobus Mosantus Briosius in
Epistolis editis Cadomi 1670. 8. p. 224. seq. Sed
usibus studiosorum longe accommodatius erat futu-
rum pleniusque *Lexicon Gellianum*, quod pulchris
locupletatum observationibus daturus erat, et cuius
speciem vulgavit Cl. vir Christianus Falsterus. Iulii
Caesaris Scaligeri problemata Gelliana edita sunt Am-
stelod. 1651. 12. De Frid. Rappolti *Logica Gelliana*,
in qua loca Gellii ad Dialecticam spectantia illu-
strantur, prodit separatim Lipsiae 1654. 4. *Polydori Tar-*

diolae, sive D. Antonii Gatti Agellius vindicatus Romae, sive Mediolani potius 1702. 8. est dissertatio referta conviciis in Iustum Vicecomitem sive P. Mazzuchellum super loco Gellii XVI, 13. de municipiis in ius Coloniarum mutari gestientibus. Vide Diarium Venetum, Giornale de' letterati d'Italia Tom. XII, pag. 411. XIV, pag. 140. seqq.

A. G E L L I I
NOCTIUM ATTICARUM
LIBRI X X.

A. Gellii Vol. I.

A

A. E. L. I. I.
NOCITUM ATTIGARUM
LVR. I. X.

A. E. L. I. I. N. O. C. I. T. U. M. A. T. T. I. G. A. R. U. M.

A. GELLII
 IN
 NOCTES ATTICAS
 P R A E F A T I O.

IUCUNDIORA alia reperiri queunt. *ipse autem ad hoc scripsit*, ut liberis quoque meis paratae istiusmodi remissiones essent : quando animus eorum interstitione aliqua negotiorum data, laxari indulgerique potuisset. *Usi autem sumus ordine rerum fortuito, quem antea in excerptendo feceramus.* Nam perinde ut librum quemque in manus ceperam, seu Graecum seu Latinum, vel quid memoratu dignum audieram, ita, quae libitum erat, cuius generis cunque erant, indistincte atque promisce annotabam : eaque mihi ad subsidium memoriae, quasi quoddam literarum penus, recondebam ; ut, quando usus venisset aut rei aut verbi, cuius me repens forte oblivio tenuisset, et libri, ex quibus ea sumseram, non adessent, facile inde nobis inventu atque depromtu foret. Facta igitur est in his quoque commentariis eadem rerum disparilis, quae fuit in illis annotationibus pristinis : quas breviter et indigeste et incondite eruditionibus, tractationibus, lectionibusque variis feceramus. Sed quoniam len-

4 A. GELLII PRAEFATIO

ginquis, per hiemem, noctibus in agro, sicuti dixi, terrae Atticae commentationes hasce ludere ac facere exorsi sumus: idcirco eas inscripsimus, *Noctium Atticarum*, nihil imitati festivitates inscriptionum, quas plerique alii utriusque linguae scriptores in id genus libris fecerunt. Nam quia variam et miscellanam et quasi confusaneam doctrinam conquisiverant; eo titulos quoque ad eam sententiam exquisitissimos indiderunt. Namque alii *Musarum* inscripsierunt; alii *Silvarum*; ille Πέπλον, hic Ἀμαλθείας Κέρας; alius Κύρτια, partim Δειπόντων, quidam *Lectionis suae*; alius *Antiquarum lectionum*; atque alius Ἀνθηρῶν; et item alius Εὐρημάτων. Sunt etiam, qui Λύχνους inscripsierunt: sunt item, qui Στρωματεῖς: sunt adeo, qui Πανδέκτας et Ἐλικῶνα et Προβλήματα et Εγχειρίδια et Παραξίφιδας. Est qui *Memoriales* titulum fecerit. est qui Πραγματικὰ et Πάρεργα et Διδασκαλικά. Est item qui *historiae naturalis*. est Παντοδαπῆς ιστορίας; est praeterea qui *Pratum*; est itidem qui Πάγκυρπον; est qui Τόπων scripsit. Sunt item multi qui *Coniectanea*; neque item non sunt, qui indices libris suis fecerunt aut *epistolarum moralium* aut *epistolicarum quaestionum* aut *confusarum*; et quaedam alia inscripta nimis lepida, multasque prorsum concinnitates redolentia. Nos vero, ut captus noster est, incuriose et immeditate ac prope etiam subrustice ex ipso loco ac tempore hibernarum vigiliarum, *Atticas Noctes*, inscripsimus; tantum ceteris omnibus in ipsius quo-

que inscriptionis laude cedentes, quantum cessimus
in cura et elegantia scriptionis. Sed ne consilium
quidem in excerptis notandisque rebus idem mihi,
quod plerisque istis, fuit. namque illi omnes, et eo-
rum maxime Graeci, multa et varia lectitantes, in
quas res cunque inciderant, alba, ut dicitur, linea-
fine cura discriminis, solam copiam sectati conver-
rebant : quibus in legendis ante animus senio aut
taedio languebit; quam unum alterumve repererit,
quod sit aut voluptati legere, aut cultui legisse, aut
usui meminisse. Ego vero, cum illud Heracliti Ephes-
ii viri summe nobilis verbum cordi haberem, quod
profecto ita est Πολυμαθήν ρόον οὐδὲ διδάσκει, ipse qui-
dem volvendis transeundisque multis admodum vo-
luminibus, per omnia semper negotiorum intervalla,
in quibus furari otium potui, exercitus defessusque
sum : sed modica ex iis, eaque sola accepi, quae aut
ingenia promta expeditaque ad honestae eruditionis
cupidinem utiliumque artium contemplationem ce-
lieri facilique compendio ducerent, aut homines aliis
iam vitae negotiis occupatos a turpi certe agrestique
rerum atque verborum imperitia vindicarent. Quae
erunt autem in his commentariis pauca quaedam
scrupulosa et anxia, vel ex grammatica, vel ex dia-
lectica, vel etiam ex geometria, quaeque erunt item
paucula remotiora super augurio iure et pontificio;
non oportet ea defugere quasi aut cognitu non uti-
lia, aut perceptu difficilia, non enim fecimus altos.

nimir et obscuros in his rebus quaestionum sintus : sed primitias quasdam et quasi libamenta ingenuarum artium dedimus : quae virum civiliter eruditum neque audisse unquam neque attigisse, si non inutile, at quidem certe indecorum est. Ab his igitur, si cui forte nonnunquam tempus voluptasque erit lucubratiunculas istas cognoscere, petitum impetratumque volumus ; ut in legendō, quae pridem scierint, non aspernentur quasi nota invulgataque. Nam et quid tam remotum in literis est, quin id tamen complūsculi sciant ? et satis hoc blandum est, non esse haec neque in scholis decantata, neque in commentariis protrita. Quae porro nova sibi ignotaque offendrent; aequum esse puto ut sine vano obtrectatu considerent, an minutae istae admonitiones pauxillulae nequaquam tamen sint vel ad alendum studium in honestae, vel ad oblectandum frigidæ fovendumque animum : sed eius seminis generisque sint, ex quo facile adolescent aut ingenia hominum vegetiora, aut memoria adminiculatior aut oratio sollertior, aut sermo incorruptior, aut delectantior in otio, aut in ludo liberalior. Quae autem parum plana videbuntur, aut minus plena instructaque; petimus, inquam, ut ea non docendi magis, quam admonendi gratia scripta existiment : et quasi demonstratione vestigiorum contenti persequantur ea post, si libebit, vel libris repertis vel magistris. Quae vero putaverint reprehendenda; his, si audebunt, succenseant,

unde ea nos accepimus. sed enim, quae aliter apud alium scripta legerint, ne iam statim tempore obstrepat: sed tractationes rerum et auctoritates hominum pensitent quos illi quosque nos secuti sumus. Erit autem id longe optimum, ut, qui in lectitando, scribendo, commentando, nunquam voluptates, nunquam labores ceperunt, nullas hoc genus vigilias vigilarunt, neque ullis inter eiusdem Musae aemulos certationibus disceptationibusque percontando scribendo, elimati sunt, sed intemperiarum negotiorumque pleni sunt: abeant a Noctibus his procul; atque alia sibi oblectamenta quaerant. Vetus adagium est, Nihil cum fidibus graculo, nihil cum amaracino sui. Atque etiam, quo sit quorundam male doctorum hominum scaevitas et invidentia irritatior, mutabor ex Aristophanae choro anapaesta pauca, et quam ille, homo festivissimus, fabulae suae spectandae legem dedit, eandem ego commentariis his legendis dabo; ut ea ne attingat neve adeat profestum et profanum vulgus, a ludo Musico diversum. Versus legis datae hi sunt:

Ἐύφημεῖν χρὴ καὶ ξιστασθαι τοῖς ἡμετέροισι χοροῖσιν,
 Ὅστις ἀπειρος τῶνδε λόγων, οὐ γνώμη μὴ καθαρεύοι,
 Η γενναιῶν ὄργια μουσῶν, μήτ' ἴδε πὼ, μήτ' ἔχορευσε.
 Τούτοις αὐδῶ, κ' αὖθις ἀπαυδῶ, κ' αὖθις τὸ τρίτον μαλ
 ἀπαυδῶ,
 Ἐξιστασθαι τοῖσι χοροῖσι, ὑμεῖς δὲ ἀνεγείρετε μολπὴν
 Καὶ παννυχίδας τὰς ἡμετέρας, εἰ τῇδε πρέπουσιν ἔορτῆ.

8 A. GELL. PRAEF. IN NOCT. ATTIC.

Volumina commentariorum ad hunc diem viginti iam facta sunt. Quantum autem vitae mihi deinceps deum voluntate erit, quantumque a tuaenda re familiari procurandoque cultu liberorum meorum dabitur otium: ea omnia subsiciva et subsecundaria tempora ad colligendas huiuscmodi memoriarum disceptatiunculas conferam. Progredietur igitur numerus librorum, diis bene iuvantibus, cum ipsius vitae, quantuli quique fuerint, progressibus, neque longiora mihi dari spatia vivendi volo, quam dum ero ad hanc quoque facultatem scribendi commentandique idoneus. Capita rerum, quae cuique commentario insunt, exposuimus hic universa: ut iam statim declaretur, quid quove in libro quaeri inventrique possit.

INDEX CAPITUM.

Commentario primo haec insunt.

CAP. I. **Q**UALI proportione quibusque collectionibus Plutarchus ratiocinatum esse Pythagoram philosophum dixerit de comprehendenda corporis proceritate, qua fuit Hercules, cum vitam inter homines viveret.

2. Ab Herode Attico C. V. tempestive deponita in quendam iactabundum et gloriosum adolescentem, specie tantum philosophiae sectatorem, verba Epicteti Stoici, quibus festiviter a vero Stoico seiuinxit vulgus loquacium nebulonum, qui se Stoicos nuncuparent.

3. Quod Chilo Lacedaemonius consilium anceps pro salute amici cepit; quodque est circumspecte et anxie considerandum, an pro utilitatibus amicorum delinquendum aliquando sit: notataque inibi et relata quae et Theophrastus et M. Cicero super ea re scripserunt.

4. Quam tenuitur curioseque exploraverit Antonius Iulianus in oratione M. Tullii verbi ab eo mutati argutiam.

5. Quod Demosthenes rhetor cultu corporis atque vestitu probris obnoxio infamique mundicia fuit; quodque item Hortensius orator ob eiusmodi mundicias gestumque in agendo histrionicum Dionysiae saltatriculae cognomento compellatus est.

6. Verba ex oratione Metelli Numidici, quam dixit in censura ad populum, cum eum ad uxores ducendas adhortaretur; eaque oratio quam ob causam reprehensa, et quem contra in modum defensa sit.

7. In hisce verbis Ciceronis ex oratione quinta in Verrem, *Hanc sibi rem praesidio sperant futurum*, neque mendaci esse neque vitium; errareque istos, qui bonos violent libitos, et *futuram* scribunt: atque inibi de quodam alio Ciceronis verbo dictum, quod probe scriptum perperam mutatur: et adspersa pauca de modulis numerisque orationis, quos Cicerone avide sectatus est.

8. Historia in libris Sotionis philosophi reperta super Laide meretrice et Demosthene rhetore.

9. Qui modus fuerit, quis ordo disciplinae Pythagoricae; quantumque temporis imperatum observatumque sit dicendi simul ac tacendi.
10. Quibus verbis compellaverit Favorinus philosophus adolescentem casce nimis et prisce loquentem.
11. Quod Thucydides historiae scriptor inclutus Lacedaemonios in acie non tuba, sed tibiis esse usos dicit; verbaque eius super ea re posita: quodque Herodotus Halyatten regem fidicinas in procinctu hubuisse tradit: atque inibi quaedam notata de Gracchi fistula concionatoria.
12. Virgo Vestae quid aetatis, et ex quali familia, et quo ritu quibusque caerimoniis et religionibus, ac quo nomine a pontifice maximo capiatur, et quo statim iure esse incipiat simulatque capta est: quodque, ut Labeo dicit, nec illa intestato cuiquam nec ei intestatae quisquam iure heres est.
13. Quaeſitum in philosophia, quidnam foret in recepto mandato rectius, idne omnino facere quod mandatum est; an nonnunquam etiam contra, si id speres ei qui mandavit utilius fore: superque ea quaeſtione expositae diversae sententiae.
14. Quid dixerit feceritque C. Fabricius, magna vir gloria magnisque rebus gestis, sed familiae pecuniaeque inops, cum ei Samnites tanquam indigenti grave aurum donarent.
15. Quam importunum vitium sit, plenumque odii futilis inanisque loquacitas, et quam multis in locis a principibus utriusque linguae viris detestatione iusta culpata sit.
16. Quod verba isthaec Quadrigarii ex annali tertio, *ibidem mille hominum occiditur*, non licentia neque de poëtarum figura, sed ratione certa et proba grammaticae disciplinae dicta sunt.
17. Quanta cum animi aequitate toleraverit Socrates uxoris ingenium intractabile: atque inibi, quid M. Varro in quadam satura de officio mariti scripserit.
18. Quod M. Varro in quartodecimo Humanarum L. Aelium magistrum suum περὶ ἑτυμολογίας differentem falsa reprehenderit, quodque idem Varro in eodem libro furis ἑτυμον dicit falsum.
19. Historia super libris Sibyllinis ac de Tarquinio Suo perbo rege.
20. Quid geometrae dicant schemata, quibusque omnia ista Latinis vocabulis appellentur.
21. Quod Iulius Higinus affirmatissime contenderit legisse

se librum P. Virgili domesticum, in quo scriptum esset,
et ora Tristia tentantium sensu torquebit amaror, non, quod vul-
gus legeret, sensu torquebit amaro.

22. An, qui causas defendit, recte Latineque dicat super-
esse se ei quod defendit; et, supereesse, proprie quid sit.

23. Quis fuerit Papirius Praetextatus, quaeve istius causa
cognomenti sit: historiaque ista omnis super eodem Papirio
cognitu iucunda.

24. Tria epigrammata trium veterum poëtarum, Naevii,
Plauti, Pacuvii; quae facta ab ipsis, sepulcris ipsorum in-
cisa sunt.

25. Quibus verbis M. Varro *indicias* definierit: quae situm-
que inibi curiosius, quaenam ratio sit vocabuli *induciarium*.

26. Quem in modum mihi Taurus philosophus respon-
derit percontanti, an sapiens irasceretur.

Commentario secundo haec insunt.

1. Quo genere solitus sit philosophus Socrates exercere
patientiam corporis: deque eiusdem viri patientia.

2. Quae ratio observatioque officiorum esse debeat inter
patres filiosque in discubendo sedendoque, atque in id
genus rebus domi forisque, si filii magistratus sunt et patres
privati: superque ea re Tauri philosophi dissertatio, et
exemplum ex historia Romana petitum.

3. Qua ratione verbis quibusdam vocabulisque veteres
immiserint, b, literae spiritum.

4. Quam ob causam Gabius Bassus genus quoddam iu-
dicii divinationem appellari scripserit, et quam alii causam
esse eiusdem vocabuli dixerint.

5. Quam lepide designateque dixerit Favorinus philoso-
phus, quid intersit inter Platonis et Lysiae orationem.

6. Quibus verbis ignaviter et abiecte Virgilius usus esse
dicatur, et quid his qui id improbe dicunt respondeatur.

7. De officio erga patres liberorum: deque ea re ex phi-
losophiae libris, in quibus scriptum quae situmque est, an
semper omnibus patris iussis obsequendum sit.

8. Quod parum aequa reprehensio Epicuri a Plutarchō
peracta sit in syllogismi disciplina.

9. Quod idem Plutarchus evidenti calumnia verbum ab
Epicuro dictum insectatus sit.

10. Quid sint *favissae Capitolinae*, et quid super eo verbo M. Varro Servio Sulpicio querenti rescriperit.
11. De Siccio Dentato, egregio bellatore, multa memorata digna.
12. Considerata perpensaque lex quaedam Solonis, speciem habens priorem iniustaeque legis, sed ad usum emolumentumque salubritatis penitus reperta.
13. *Liberos* in multitudinis numero etiam unum filium filiamve veteres dixisse.
14. Quod M. Cato in libro, qui inscriptus est contra Tiberium exsulem, *stetisses vadimonium*, per i literam dicit, non *stetisses*: eiusque verbi ratio reddita.
15. Quod antiquitus aetati senectae potissimum habitu sunt ampli honores: et cur postea ad maritos et ad patres iidem isti honores delati sint: atque ibi quaedam de capite legis Iuliae septimo.
16. Quod Caesellius Vindex a Sulpicio Apollinari reprehensus est in sensu Virgiliani enarratione.
17. Cuiusmodi naturam esse quarundam praepositionum M. Cicero animadverterit: disceptatumque ibi super eo ipso quod Cicero observaverat.
18. Quod Phaedon Socratus servus fuit; quodque item alii philosophi complusculi servitutem servierunt.
19. *Rescire* verbum quid sit, et quam habeat veram atque propriam significationem.
20. Quae vulgo dicuntur *vivaria*, id vocabulum veteres non dixisse, et quid pro eo P. Scipio in oratione ad populum, quid postea M. Varro in libris de re rustica dixerit usurpatum.
21. Super eo sidere, quod Graeci ἄμυξαν, nos septentriones vocamus: ac de utriusque vocabuli ratione et origine.
22. De vento Iapyge, deque aliorum ventorum vocabulis regionibusque accepta ex Favorini sermonibus.
23. Consultatio diiudicatioque locorum facta ex comoedia Menandri et Caecilii, quae *Plocium* inscripta est.
24. De vetere parsimonia, deque antiquis legibus sumptuariis.
25. Quid Graeci ἀναλογίαν, quid contra ἀναμετίαν vocent.
26. Sermones M. Frontonis et Favorini philosophi de generibus colorum vocabulisque eorum Graecis et Latinis: atque inibi color *spadix* cuiusmodi sit.

27. Quid T. Castricius existimarit super Sallustii verbis et Demosthenis, quibus alter Philippum descripsit, alter Sertorium.

28. Non esse compertum, cui deo rem divinam fieri oporteat, cum terra movet.

29. Apologus Aesopi Phrygis memoratu non inutilis.

30. Quid observatum sit in undarum motibus, quae in mari alio atque alio modo fiunt austris flantibus aquilonibusque.

Commentario tertio haec insunt.

1. Quaesitum atque tractatum, quam ob causam Sallustius avaritiam dixerit non animum modo virilem, sed corpus quoque ipsum effeminare.

2. Quemnam esse natalem diem M. Varro dicat eorum qui ante noctis horam sextam postve eam nati sunt: atque inibi de temporibus terminisque dierum, qui civiles nominantur et usquequaque gentium varie observantur: et praeterea quid Q. Mucius scripserit super ea muliere, quam maritus non iure usurpavisset, quod rationem civilis anni non habuerit.

3. De noscendis explorandisque Plauti comoediis, quoniam promisce verae atque falsae nomine eius inscriptae feruntur: atque inibi, quod Plautus in pistrino, et Naevius in carcere, fabulas scriptitarint.

4. Quod P. Africano et aliis tunc viris nobilibus ante aetatem senectam barbam et genas radere mos patrius fuit.

5. Deliciarum vitium et mollities oculorum et corporis ab Arcesilao philosopho cuidam opprobrita acerbe simul et festiviter.

6. De vi atque natura palmae arboris, quod lignum ex ea ponderibus impositis renitatur.

7. Historia ex annalibus sumta de Q. Caedicio tribuno militum, verbaque ex Originibus M. Catonis apposita, quibus Caedicii virtutem cum Spartano Leonida aequiparat.

8. Literae eximiae consulum C. Fabricii et Q. Aemilii ad regem Pyrrhum a Q. Claudio scriptore historiarum in memoriam datae.

9. Quis et cuiusmodi fuerit, qui in proverbio fertur *equis Seianus*: et qualis color equorum sit qui *spadices* vocantur; deque istius vocabuli ratione.

10. Quod est quaedam septenarii numeri vis et facultas in multis naturae rebus animadversa, de qua M. Varro in Hebdomadibus differit copiose.

11. Quibus et quam frivolis argumentis Accius in Didascalicis utatur, quibus docere nititur, Hesiodum esse quam Homerum natu antiquiore.

12. Largum atque avidum bibendi, a P. Nigidio doctissimo viro, nova et propemodum absurdâ vocabuli figura *bibofsum* dictum.

13. Quod Demosthenes, etiam tum adolescens, cum Platonis philosophi discipulus foret, auditu forte Callistrato rhetore in concione populi, destitit a Platone, et sectatus Callistratum est.

14. *Dimidium librum legi*, aut, *dimidiā fabulam audivi*, aliaque eiusmodi qui dicat, vitiose dicere: eiusque vitii causas reddere M. Varronem; nec quemquam veterum hisce verbis ita usum esse.

15. Exstare in literis, perque hominum memorias traditum, quod repente multis mortem attulit gaudium ingens insperatum; interclusa anima et vim magni novique motus non sustinente.

16. Temporis varietas in puerperiis mulierum quaenam sit a medicis et a philosophis tradita, atque inibi poëtarum quoque veterum super eadem re opiniones, multaque alia auditu atque memoratu digna: verbaque ipsa Hippocratis medici ex libro illius sumta, qui inscriptus est *περὶ τροφῆς*.

17. Id quoque esse a gravissimis viris memoriae mandatum, quod tres libros Plato Philolai Pythagorici et Aristoteles pauculos Speusippi philosophi mercati sunt pretiis fidem non capientibus.

18. Quid sint *pedarii senatores*, et quam ob causam ita appellati: quamque habeant originem verba haec ex edicto tralaticio consulum, SENATORES. QUIBUS. QUE. IN. SENTATU. SENTENTIAM. DICERE. LICET.

19. Qua ratione Gabius Bassus scripserit *parcum hominem* appellatum: et quam esse eius vocabuli causam putarit; et contra, quem in modum quibusque verbis Favorinus hanc traditionem eius eluserit.

Commentario quarto haec insunt.

1. Sermo quidam Favorini philosophi cum grammatico factantiore factus in Socraticum modum : atque inibi in sermone dictum, quibus verbis *penus* a Q. Scaevola definita sit, quodque eadem definitio culpata reprehensa est.

2. Quid differant *morbus* et *vitium*; et quam vim habeant vocabula ista in edicto aedilium : et an eunuchus et steriles mulieres redhiberi possint, diversaeque super ea re sententiae.

3. Quod nullae fuerunt rei uxoriae actiones in urbe Roma ante Carvillianum divertium : atque inibi quid sit proprie *pelle*, quaeque eius vocabuli ratio sit.

4. Quid Servius Sulpicius, in libro, qui est de dotibus, scriperit de iure atque more veterum sponsaliorum.

5. Historia narrata de perfidia haruspicum Etruscorum, quodque ob eam rem versus hic a pueris Romae urbe tota cantatus est : *Malum consilium consulti pessimum est.*

6. Verba veteris senatusconsulti, in quo decretum est hostiis maioribus expiandum, quod in sacrario hastae Martiae movissent : atque inibi enarratum quid sint *hostiae succidaneae*, quid item *tempora praecidanea*; et quod Capito Ateius ferias quasdam *praecidaneas* appellavit.

7. De epistola Valerii Probi grammatici ad Marcellum scripta, super accentu nominum quorundam Poenicorum.

8. Quid C. Fabricius de Cornelio Rufino homine avaro dixerit; quem, cum odisset, inimicusque esset, designandum tamen consulem curavit.

9. Quid significet proprie *religiosus*, et in quae diverticula significatio vocabuli istius flexa sit, et verba Nigidii Figuli ex commentariis eius super ea re sumta.

10. Quid observatum de ordine rogandarum in senatu sententiarum, iurgiorumque in senatu C. Caesaris consulis et M. Catonis diem dicendo eximentis.

11. Quae qualiaque sint quae Aristoxenus quasi magis comperta de Pythagora memoriae mandavit : et quae item Plutarchus eundem in modum de eodem Pythagora scriperit.

12. Notae et animadversiones censoriae in veteribus monumentis repertae memoria dignae.

13. Quod incitationes quaedam tibiarum certo modo factae ischiacis mederi possint.

14. Narratur historia de Hostilio Mancino aedili et Mamilia meretrice : verbaque decreti tribunorum , ad quos a Mamilia provocatum est.
15. Defensa a culpa sententia ex historia Sallustii , quam inimici eius cum insectatione maligne reprehenderint.
16. De vocabulis quibusdam a Varrone et Nigidio , contra quotidiani sermonis consuetudinem declinatis : atque inibi id genus quaedam cum exemplis veterum relata.
17. De natura quarundam particularum , quae praepositae verbis intendi atque produci barbare et inscite videntur , exemplis rationibusque plusculis disceptatum.
18. De P. Africano superiore sumta quaedam ex annalibus memoratu dignissima.
19. Quid M. Varro in Logistorico scripserit de moderando victu puerorum impubium.
20. Notati a censoribus , qui audientibus iis dixerant ioco quaedam intempestiviter : ac de eius quoque nota deliberatum , qui steterat forte apud eos oscitabundus .

Commentario quinto haec insunt.

1. Quod Musonius philosophus reprehendit improbabit que laudari philosophum differentem a vociferantibus et in laudando gestientibus.
2. Super equo Alexandri regis , qui *Bucephalus* appellatus est.
3. Quae causa , quodque initium fuisse dicatur Protagorae ad philosophiae literas adeundi.
4. De verbo *duo & vicefimo* , quod vulgo incognitum , a viris doctis multifariam in libris scriptum est.
5. Cuiuscemodi ioco cavillatus sit Antiochum regem Poenus Hannibal.
6. De coronis militaribus , quae sit earum *triumphalis* , quae *obsidionalis* , quae *civica* , quae *muralis* , quae *castrensis* , quae *navalis* , quae *ovalis* , quae *oleaginea*.
7. Personae vocabulum quam lepide interpretatus sit , quamque esse vocis eius originem dixerit Gabius Bassius.
8. Defensus error a Virgilii versibus , quos arguerat Iulus Higinus grammaticus , et ibidem quid sit *lituus* ; deque etymologia vocis eius.
9. Historia de Croesi filio sumta ex Herodoti libris.

10. De argumentis quae Graece ἀντιστρέφονται appellantur, a nobis reciproca dici possunt.

11. Biantis de re uxoria syllogismum non videri posse ἀντιστρέφοντα.

12. De nominibus deorum populi Romani *Dii ovis* et *Venovis*.

13. De officiorum gradu atque ordine moribus populi Romani observato.

14. Quod Appion doctus homo, qui Plistonices appellatus est, vidisse se Romae scripsit recognitionem inter se mutuam ex vetere notitia hominis et leonis.

15. Corpusne sit vox, an ἀσάματον, varias esse philosophorum sententias.

16. De vi oculorum atque videndi rationibus.

17. Quam ob causam dies primi post Kalendas, Nonas, Idus, atri habeantur: et cur diem quoque quartum ante Kalendas, vel Nonas, vel Idus quasi religiosum plerique vietant.

18. In quid et quantum differat historia ab annalibus: superque ea re verba posita ex libro rerum gestarum Sempronii Afellionis primo.

19. Quid sit *adoptatio*, quid item sit *arrogatio*, quantumque haec inter se differant; verbaque eius quae qualiaque sint, qui in liberis arrogandis super ea re populum rogat.

20. Quod vocabulum Latinum *Soloecismo* fuerit Capitoni Sinnio; quid autem id ipsum appellaverint veteres Latini; quibusque verbis Soloecismum definierit idem Capito Sinius.

21. *Pluria* qui dicat et *compluria* et *compluries* non barbare dicere, sed Latine.

Commentario sexto haec insunt.

1. Quem in modum responderit Chrysippus adversus eos, qui providentiam confistere negaverunt.

2. Quo itidem modo et vim necessitatemque fati constituerit, et esse tamen in nobis consilii iudicij nostri arbitrium confirmaverit.

3. Historia sumta ex libris Tuberonis de serpente invictatae longitudinis.

4. Quid idem Tubero novae historiae de Attilio Regule
A. Gellii Vol. I. * *B*

a Carthaginiensibus capto literis mandaverit : quid etiam Tuditanus super eodem Regulo scripsiterit.

5. Quod Alfenus Iureconsultus in verbis veteribus interpretandis erraverit.

6. Temere inepteque reprehensum esse a Iulio Higino Virgilium, quod *praepetes* Daedali pennas dixit : atque ibi quid sint aves *praepetes*, et quid illae sint aves, quas Nigidius *inferas* appellavit.

7. De Acca Larentia et Caia Tarratia ; deque origine sacerdotii *fratrum arvalium*.

8. Notata quaedam de rege Alessandro et de P. Scipione memoratu digna.

9. Locus exemptus ex annalibus L. Pisonis historiae et orationis lepidissimae.

10. Historia super Euclide Socratico , cuius exemplo Taurus philosophus adhortari adolescentes suos solitus est ad philosophiam gnaviter sectandam.

11. Verba ex oratione Q. Metelli Numidici, quae libuit meminisse ad officium gravitatis dignitatisque vitae ducentia.

12. Quod neque *testamentum*, sicuti Servius Sulpicius existimavit, neque *factum*, sicuti C. Trebatius, duplicita verba sunt, sed a testatione productum, alterum a sacro diminutum.

13. De quaestiunculis apud Taurum philosophum in convivio agitatis, quae symposiacae vocantur.

14. Poeniendis peccatis tres esse rationes a philosophis attributas, et quamobrem Plato tantum duarum ex his minimerit.

15. De verbo *quiesco*, an *e* litera corripi an produci debat.

16. Notatum verbum, *deprecor*, a poeta Catullo inusitate quidem, sed apte positum et proprio : deque ratione eius verbi exemplisque veterum scriptorum.

17. Quis omnium primus libros publice praebuerit legendos, quantusque numerus fuerit Athenis ante clades Pericas librorum in bibliothecis publicorum.

Commentario septimo haec insunt.

1. Admiranda quaedam de P. Africano superiore ex annalibus sumta.

2. De Caesellii Vindicis pudendo errore, quem offendimus in libris eius, quos inscripsit Antiquarum Lectionum.

3. Quid Tullius Tiro Ciceronis libertus reprehenderit in M. Catonis oratione, quam pro Rhodiensibus in senatu dixit; et quid ad ea quae reprehenderat responderimus.

4. Cuiusmodi servos, et quam ob causam Caelius Sabinius, iuris civilis auctor, pileatos venundari solitos scriperit, et quae mancipia sub corona more maiorum vierint: atque id ipsum *sub corona*, quid sit.

5. Historia de Polo histrione memoratu digna.

6. Quid de quorundam sensuum naturali defectione Aristoteles scriperit.

7. An *affaim* quasi *admodum* prima acuta pronuntiandum sit, et quedam itidem non incuriose tractata super aliarum vocum accentibus.

8. Res ultra fidem tradita super amatore delfino et pueru amato.

9. *Peposci et memordi, pepigi, spepondi et occurreri* plerosque veterum dixisse, non, uti postea receptum est dicere, per o aut per u literam in prima syllaba positam, sed per e: atque id Graecae rationis exemplo dixisse. praeterea notatum, quod viri non indocti neque ignobiles a verbo *descendo* non *descendi*, sed *descendidi* dixerunt.

10. *Ufiscatio* ut copulate et recto vocabuli casu dicitur, ita *pigneriscatio* coniuncte et eadem vocabuli forma dictum est.

11. Neque *levitatem* neque *nequitiam* ea significatiōne esse, qua in vulgi sermonibus dicuntur.

12. De tunicis chiridotis, quod earum usum P. Africanus Sulpicio Gallo obiecit.

13. Quem *classicum* dicat M. Cato, quem *infra classem*.

14. De tribus dicendi generibus, ac de tribus philosophis, qui ab Atheniensibus ad senatum Romanum legati sunt.

15. Quam severe moribus maiorum in fures vindicatum sit, et quid scriperit Mucius Scaevola super eo, quod fervandum datum commendatumve esset.

16. Locus exscriptus e satura M. Varro, quae *περὶ ἀστμάτων* inscripta est, de peregrinis ciborum generibus: et appositi versus Euripidi, quibus delicatorum hominum luxuriantem gulam confutavit.

17. Sermo habitus cum grammatico insolentiarum et im-

peritiarum pleno de significatione vocabuli, quod est, *obnoxius*: deque eius vocis origine.

18. De observata custoditaque apud Romanos iurisiūrandi sanctimonia: atque inibi de decem captivis, quos Hannibal Romam deiurio ab iis accepto legavit.

19. Historia ex annalibus sumta de Tiberio Sempronio Graccho, patre Gracchorum tribuno plebei: atque inibi tribunicia plebis decreta cum ipsis verbis relata.

20. Quod Virgilius ob aquam a Nolanis sibi non permisam sustulit e versu suo, *Nola*, et posuit, *Ora*: atque ibi quaedam alia de consonantia literarum iucunda.

21. *Quoad vivet*, et, *quoad morietur*, cur id ipsum temporis significant, cum ex duobus sint facta contrariis.

22. Quod censores equum adimere soliti sint equitibus corpulentis et praepinguibus: quaesitumque, utrum ea res cum ignominia an incolumi dignitate equitum facta sit.

Commentario octavo haec insunt.

1. *Hesterna noctu* rectene an cum vitio dicatur: er quam super istis verbis grammatica traditio sit: item quod Decemviri in XII tabulis *nox* pro *noctu* dixerunt.

2. Quae mihi decem verba ediderit Favorinus, quae usurpentur quidem a Graecis, sed sint adulterina et barbara; quae item a me totidem acceperit, quae ex medio communique usu Latine loquentium minime Latina sint, neque in veterum libris reperiantur.

3. Quem in modum et quam severe increpuerit audientibus nobis Peregrinus philosophus adolescentem Romanum, ex equestri familia, stantem segnem apud se et assidue oscitantem.

4. Quod Herodotus scriptor historiae memoratissimus parum vere dixerit, unam solamque pinum arborum omnium caesam nunquam denuo ex iisdem radicibus pullulare, et quod item de aqua pluviali et nive rem non satis exploratam pro comperta posuerit.

5. Quid illud sit quod Virgilius *coelumflare pulvere*, et quod Lucilius *pectus fentibus flare* dixit.

6. Cum post offensiunculas in gratiam redeatur, expostulationes fieri mutuas minime utile esse: superque ea re et sermo Taufi expositus et verba ex Theophrasti libro

sumta, et quid M. quoque Cicero de amore amicitiae senserit, cum ipsius verbis additum.

7. Ex Ariotelis libro, qui περὶ τῆς μνήμης inscriptus est, cognita acceptaque de natura et habitu memoriae: atque inibi alia quaedam de exuberantia aut interitu eius lecta auditaque.

8. Quid mihi usu venerit interpretari et quasi effingere volenti locos quosdam Platonicos Latina oratione.

9. Quod Theophrastus philosophus, omnium suae aetatis facundissimus, verba pauca ad populum Athenensem facturus, deturbatus verecundia obticuerit, quodque idem hoc Demostheni apud Philippum regem verba facienti evenerit.

10. Qualis mihi fuerit in oppido Eleusine disceptatio cum grammatico quodam praestigioso, tempora verborum et meditamenta puerilia ignorante, remotarum autem quaestionum nebulas et formidines capiendis imperitorum animis ostentante.

11. Quam festive responderit Xanthippae uxori Socrates petenti, ut per Dionysia largiore sumtu coenitarent.

12. Quid significet in veterum libris scriptum, *plerique omnes*: et quod ea verba accepta a Graecis videntur.

13. *Quopsones*, quod homines Afri dicunt, non esse verbum Poenicum, sed Graecum.

14. Lepidissima alteratio Favorini philosophi adversus quandam intempestivum de ambiguitate verborum differentem: atque inibi verba quaedam ex Naevio poeta et Cn. Gellio non usitate collocata, atque ibidem a P. Nigidio origines vocabulorum exploratae.

15. Quibus modis ignominiatus tractatusque sit a C. Caesarre Laberius poeta: atque inibi appositi versus super eadem re eiusdem Laberii,

Commentario nono haec insunt.

1. Quamobrem Q. Claudius Quadrigarius in undevicesimo annali scripsiterit rectiores certioresque ictus fieri, si sursum quid mittas, quam si deorsum.

2. Quibus verbis notarit Herodes Atticus falso quempiam cultu amictuque nomen habitumque philosophi ementientem.

3. Epistola Philippi regis ad Aristotelem philosophum super Alexandro recens nato.
4. De barbararum gentium prodigiosis miraculis, deque diris et exitiosis fascinationibus : atque inibi de feminis repente veris in mares.
5. Diverfae nobilium philosophorum sententiae de genere ac natura voluptatis : verbaque Hieroclis philosophi, quibus decreta Epicuri insectatus est.
6. Verbum, quod est ab *ago* frequentativum, in prima syllaba quonam sit modulo pronuntiandum.
7. De conversione foliorum in arbore olea, brumali et solstitiali die; deque fidibus id temporis ictu alieno sonantibus.
8. Necessum esse, qui multa habeat, multis indigere : deque ea re Favorini philosophi cum brevitate eleganti sententia.
9. Quis modus sit verba vertendi in Graecas sententias, deque iis Homeri versibus, quos Virgilius vertisse aut bene apteque aut improspere existimatus est.
10. Quod Annaeus Cornutus versus Virgilii, quibus Veneris et Vulcani concubitum pudice operteque dixit, reprehensione spurca et odiosa inquinavit.
11. De Valerio Corvino : et unde Corvinus.
12. De verbis, quae in utramque partem significatione reciproca et adversa dicuntur.
13. Verba ex historia Claudi Quadrigarii, quibus Manlii Torquati nobilis adolescentis et hostis Galli provocatoris pugnam depinxit.
14. Quod idem Quadrigarius, *huius facies*, patrio casu probe et Latine dixit; et quaedam alia apposita de similium vocabulorum declinationibus.
15. De genere controversiae, quod Graece *ἀπορον* appellatur.
16. Quod Plinium Secundum, hominem non indoctum fugerit latenterque vitium argumenti, quod *ἀντιστρέψον* Graeci dicunt.
- Commentario decimo haec insunt.*
1. *Tertiumne consul*, an *tertio*, dici oporteat; et quonam modo Cn. Pompeius, cum in theatro, quod erat dedicatu-

rus, honores suos inscriberet, quaestionem ancipitem istius verbi de consilio Ciceronis vitaverit.

2. Quid Aristoteles de numero puerperii memoriae mandaverit.

3. Locorum quorundam illustrium collatio contentioque facta ex orationibus C. Gracchi et M. Ciceronis et M. Catonis.

4. Quod P. Nigidius argutissime docuit nomina non positiva esse, sed naturalia.

5. *Avarus*, simplexne vocabulum sit, an compositum et duplex, sicut P. Nigidio videtur.

6. Multam dictam esse ab aedilibus plebei Appii Caeci filiae, mulieri nobili, quod locuta esset petulantius.

7. Fluminum, quae ultra imperium Romanum fluunt, prima magnitudine esse Nilum, secunda Histrum, proxima Rhodanum, sicuti M. Varronem memini scribere.

8. Inter ignominias militares, quibus milites coercebantur, fuisse sanguinis dimissionem; et quaenam esse videatur causa huiuscmodi castigationis.

9. Quibus modis, quoque habitu acies Romana instruita solita sit, quaeque earum instructionum sint vocabula.

10. Quae eius rei causa sit, quod et Graeci veteres et Romani annulum in eo digito gestaverunt, qui est in manu sinistra minimo proximus.

11. Verbum, *mature*, quid significet: quaeque vocis eius ratio sit: et quod eo verbo vulgus hominum improprie utitur: atque inibi, quod *praecox* declinatum *praecocis* facit, non *praecoquis*.

12. De portentis fabularum, quae Plinius Secundus indignissime in Democritum Philosophum confert: ibidem de simulacro volucri columbae.

13. *Cum partim hominum*, qua ratione veteres dixerint.

14. *Iniuria mihi factum itur*, quali verborum ordine Cato dixerit.

15. De flaminis Dialis, deque flaminicae caerimoniis; verbaque ex edicto praetoris apposita, quibus dicit non coacturum se ad iurandum neque virgines Vestae neque Dialem.

16. Quos errores Iulus Higinus in sexto Virgilii animadverterit in historia Romana erratos.

17. Quam ob causam et quali modo Democritus phi-

Iosophus luminibus oculorum fese privaverit : et super ea re versus Laberii pure admodum et venuste facti.

18. Historia de Artemesia , deque eo certamine , quod apud Mausoli sepulcrum a scriptoribus includitis decertatum est.

19. Non purgari neque levvari peccatum , dum praetenditur peccatorum , quae alii quoque peccaverunt , similitudo : atque inibi verba ex oratione super ea re Demosthenis .

20. Quid sit *rogatio* , quid *lex* , quid *plebiscitum* , quid *privilegium* , et quantum ista omnia differant.

21. Quam ob causam M. Cicero his omnino verbis *novissime* et *novissimus* uti observantissime vitarit.

22. Locus exemptus ex Platonis libro , qui inscribitur Gorgias , de falsae philosophiae probris , quibus philosophos temere incessunt , qui emolumenta verae philosophiae ignorant.

23. Verba ex oratione M. Catonis de mulierum veterum victu et moribus : atque inibi , quod fuerit ius marito in adulterio uxorem deprehensam necare.

24. *Die prislini* , *die crafini* , et *die quarti* , et *die quinti* , qui elegantius locuti sunt , dixisse , non ut ea vulgo dicuntur nunc.

25. Telorum et iaculorum gladiorumque , atque inibi navium quoque vocabula , quae scripta in veterum libris reperiuntur.

26. Inferte ab Asinio Pollione reprehensum Sallustium , quod *transfretationem transgressum* dixerit ; & *transgressos qui transfretassent*.

27. Historia de populo Romano deque populo Poenico , quod pari propemodum vigore fuerint aemuli.

28. De aetatibus finibus *pueritiae* , *iuventae* , *senectae* , ex Tuberonis historia sumtum.

29. Quod particula , *atque* , non complexiva tantum sit , sed vim habeat plusculam variamque.

Commentario undecimo haec insunt.

1. De origine vocabuli terrae Italiae , deque ea multa ; quae *suprema* appellatur , deque eius nominis ratione : ac de lege Ateria , et quibus verbis antiquitus multa minima dici solita sit .

2. Quod *elegantia* apud antiquiores non de amoeniore ingenio, sed de nitidiore cultu atque victu dicebatur, ea-que in vitio ponebatur.
3. Qualis quantaque sit *pro* particulae varietas; deque exemplis eius varietatis.
4. Quem in modum Q. Ennius versus Euripidi aemulatus sit.
5. De Pyrrhoniis philosophis quaedam, deque Academicis strictim notata, deque inter eos differentia.
6. Quod mulieres Romae per Herculem non iuraverunt, neque viri per Castorem.
7. Verbis antiquissimis relictisque iam et desitis minime utendum.
8. Quid senserit dixeritque M. Cato de Albino, qui homo Romanus Graeca oratione res Romanas, venia sibi ante eius imperitiae petita, composuit.
9. Historia de legatis Miletii et Demosthene rhetore in libris Critolai reperta.
10. Quod C. Gracchus in oratione sua historiam superscriptam Demadi rhetori, non Demostheni, attribuit: verbaque ipsius C. Gracchi relata.
11. Verba P. Nigidii, quibus differre dicit *mentiri* et *mentacium dicere*.
12. Quod Chrysippus philosophus omne verbum ambiguum dubiumque esse dicit, Diodorus contra nullum verbum ambiguum esse putat.
13. Quid T. Castricius de verbis deque sententia quadam C. Gracchi existimaverit; quodque esse eam sine ullo sensus emolumento docuerit.
14. Sobria et pulcherrima Romuli regis responsio circa vini usum.
15. De *ludibundo* et *errabundo*, atque id genus verborum productionibus; et quod Laberius sic *amorabundam* dixit, ut dicitur *ludibunda* et *errabunda*: atque inibi quod Sisenna per huiuscemodi verbum nova figura usus est.
16. Quod Graecorum quorundam verborum difficillima est in Latinam linguam mutatio: velut quod Graece dicitur, *πολυπραγμοσύνη*.
17. Quid significet in veteribus praetorum edictis, *qui flumina retanda publice redempta habent*.
18. Qua poena Draco Atheniensis in legibus, quas populo Atheniensi scripsit, fures affecerit, et qua postea Solon,

et qua item Decemviri nostri, qui XII tabulas scripserunt; atque inibi adscriptum, quod apud Aegyptios furta licita et permissa sunt, apud Lacedaemonios autem cum studio quoque affectata et pro exercitio utili celebrata, ac praeterea M. Catonis de poeniendis furtis digna memoria sententia.

Commentario duodecimo haec insunt.

1. *Dissertatio Favorini philosophi*, qua suasit nobili feminae, uti liberos, quos peperisset, non nutricum adhibitarum, sed suo sibi lacte aleret.
2. *Quod Annaeus Seneca iudicans de Q. Ennio deque M. Tullio*, levi futilique iudicio fuit.
3. *Lictoris vocabulum* qua ratione conceptum ortumque sit; et super eo diversae sententiae Valgii Rifi et Tullii Ciceronis.
4. *Versus accepti ex Q. Ennii septimo annalium*, quibus depingitur finiturque ingenium comitasque hominis minoris erga amicum superiorem.
5. *Sermo Tauri philosophi de modo atque ratione tolerandi doloris secundum Stoicorum decreta.*
6. *De aenigmate.*
7. *Quam ob causam Cn. Dolabella proconsul ream mulierem beneficii, confitentemque, ad Areopagitas reiecerit.*
8. *Reditiones in gratiam nobilium virorum memoratae dignae.*
9. *Quae dicantur vocabula ancipitia: et quod honoris quoque vocabulum ancipiti sententia fuerit.*
10. *Quod aeditumus verbum Latinum sit.*
11. *Errare istos, qui spe et fiducia latendi peccent; cum latebra peccati perpetua nulla sit: et super ea re Pegrinii philosophi fermo ex Sophocli poëtae sententia.*
12. *Faceta responsio M. Ciceronis amolientis a se crimini manifesti mendacii.*
13. *Intra Kalendas* cum dicitur, quid significet, utrum ante Kalendas, an Kalendas, an utrumque: atque inibi quid sit in oratione M. Tullii intra Oceanum, et intra montem Taurum, et in quadam epistola, intra modum.
14. *Saltem* particula quam vim habeat et quam originem.
15. *Quod Sifenna in libris historiarum adverbii huiusmodi saepenumero usus est, celatum, vellicatum, saltuatum.*

Commentario tertiodecimo haec insunt.

1. Inquisitio verborum istorum M. Tullii curiosior, quae fuit in primo Antonianarum libro : *Multa autem impendere videntur praeter naturam etiam, praeterque fatum* : tractatumque an idem duo ista significant, *fatum atque natura*, an diversum.
2. Super poëtarum Pacuvii et Accii colloquio familiari in oppido Tarentino.
3. An vocabula haec, *necessitudo* et *necessitas*, differenti significatione sint.
4. Olympiadis, Alexandri matris, comis ac prudens ad filium Alexandrum rescriptio.
5. De Aristotele, Theophrasto, et Menedemo, philosophis : deque eleganti verecundia Aristotelis successorem diatribae suae eligentis.
6. Quid veteres Latini dixerunt, quas Graeci *προσφέλεις* appellant ; et item quod vocabulum *barbarismi* non usurparerint neque Romani antiquiores, neque Attici.
7. Diversum de natura leonum dixisse Homerum in carminibus, et Herodotum in historiis.
8. Quod Afranius poëta prudenter et lepide Sapientiam filiam esse Usus et Memoriae dixit.
9. Quid Tullius Tiro in commentaris scriperit de *sterculis* et *hyadibus*, quae sunt stellarum vocabula.
10. Quod *sororis* etymon esse dixerit Labeo Antistius, et quod *fratris* Nigidius.
11. Quem M. Varro aptum iustumque esse numerum convivarum existimaret : ac de mensis secundis et de bellariis.
12. Tribunos plebis prensionem habere, vocationem non habere.
13. Quod in libris Humanarum M. Varronis scriptum est, *aediles & quaestores populi Romani in ius a privato ad praetorem vocari posse*.
14. Quid sit pomoerium.
15. Verba ex libro Messalae auguris, quibus docet, qui sint minores magistratus ; et consulem praetoremque collegas esse : et quaedam alia de auspiciis : item verba eiusdem Messalae, differentis, aliud esse *ad populum loqui*, aliud *cum populo agere* : et qui magistratus a quibus avecent comitiatum.

16. *Humanitatem* non id significare quod vulgus putat; sed eo vocabulo, qui sinceriter locuti sunt, magis proprius esse usos.
17. Quid apud M. Catonem significant verba haec, *int̄ os atque offam*.
18. Platonem tribuere Euripidi Sophocli versum; et inventi versus verbis iisdem, aut paucis syllabis immutatis, apud diversos poëtas temporibus variis natos.
19. De genere atque nominibus familiae Porciae.
20. Quod a scriptoribus elegantissimis maior ratio habita sit sonitus vocum atque verborum iucundioris (quae Graecis εὐφωνία dicitur) quam regulae disciplinaeque quae a Grammaticis reperta est.
21. Verba T. Castricii rhetoris ad discipulos adolescentes de vestitu atque calceatu non decoro.
22. Comprecationes quae ritu Romano sunt diis, expostae in libris sacerdotum; inter quas Marti *Nerienem* tribuunt, et quid *Neriene* seu *Nerio* nomen importet.
23. M. Catonis consularis et censorii pulcherrima exprobratio contra philosophantes nomine et non re.
24. Quaesitum tractatumque quid sint *manubiae*: atque inibi dicta quaedam de ratione utendi verbis pluribus idem significantibus.
25. Verba P. Nigidii, quibus dicit in nomine *Valeri* in casu vocandi primam syllabam acuendam esse: et item alia ex eiusdem verbis ad rectam scripturam pertinentia.
26. De verbis, quos Virgilius sectatus videtur, Homeriac Parthenii.
27. De sententia Panaetii philosophi, quam scripsit in libro de officiis secundo, qua hortatur, ut homines ad cavadendas iniurias in omni loco intenti paratiique sint.
28. Quod Quadrigarius *cum multis mortalibus* dixit, an quid et quantum differret, si dixisset, *cum multis hominibus*.
29. Non hactenus esse *faciem*, qua vulgo dicitur.
30. Quid sit in fatura M. Varronis, *caninum prandium*.

Commentario quartodecimo haec insunt.

1. *Dissertatio Favorini philosophi adversus eos, qui Chaldaei appellantur, et ex coetu motibusque siderum et stellarum fata se hominum dicturos pollicentur.*

2. Quem in modum differuerit Favorinus consultus a me super officio iudicis.

3. An aemuli offensique inter se fuit Xenophon et Plato.

4. Quod apte Chrysippus et graphice imaginem Iustitiae modulis coloribusque verborum depinxit.

5. Lis atque contentio grammaticorum Romae illustrium enarrata super casu vocativo vocabuli, quod est, *egregius*.

6. Cuimodi sint, quae speciem doctrinarum habeant: sed neque delectent neque utilia sint; atque inibi de vocalibus singularium urbium regionumque immutatis.

7. Quod M. Varro Cn. Pompeio consuli primum designato commentarium dedit, quem appellavit *Isagogicum*, de officio senatus habendi.

8. Quae situm esse diffensumque, an praefectus Latinarum causa creatus ius senatus convocandi consulendique habeat.

Commentario quintodecimo haec insunt.

1. Quod in Q. Claudii annalibus scriptum est, lignum alumine oblitum non ardere.

2. Quod Plato in libris, quos de legibus composuit, largiores laetioresque in conviviis invitatiunculas vini non inutiles esse existimaverit.

3. Quid M. Cicero de particula ista senserit scripsiteritque, quae praeposita est verbis *aufugio* et *aufero*: et an in verbo *autumo* eadem ista haec praepositio esse videri debeat.

4. Historia de Ventidio Basso ignobili homine; quem primum de Parthis triumphasse memoriae traditum est.

5. Verbum *profligo* a plerisque dici improprie insciteque.

6. In libro M. Ciceronis de gloria secundo manifestum esse erratum, in ea parte, in qua scriptum est super Hectore et Aiace.

7. Observatum esse in senibus, quod annum fere aetatis tertium et sexagesimum agant aut laboribus aut interitu aut clade aliqua insignitum: atque inibi super eadem observatione exemplum appositum epistolae divi Augusti ad Caium filium.

8. Locus ex oratione Favorini veteris oratoris de coenarum atque luxuriae opprobriatione, qua usus est, cum legem Liciniam de sumtu minuendo suscit.

9. Quod Caecilius poëta *frontem* genere virili non poëtice, sed cum probatione et cum analogia appellavit.
10. De voluntario et admirando interitu virginum Milesiarum.
11. Verba Senatusconsulti de exigendis urbe Roma philosophis : item verba edicti censorum, quo improbati et coerciti sunt, qui disciplinam rhetoricae instituere et exercere Romae cooperant.
12. Locus ex oratione Gracchi de parsimonia ac de pudicitia sua memoratissimus.
13. De verbis inopinatis, quae utroqueversum dicuntur, et a grammaticis *communia* vocantur.
14. Quod Metellus Numidicus figuram orationis novam ex orationibus Graecis mutuatus est.
15. *Passis velis* et *passis manibus* dixisse veteres, non a verbo suo, quod est, *patior*, sed ab alieno, quod est, *pando*.
16. De novo genere interitus Crotoniensis Milonis.
17. Quam ob causam nobiles pueri Atheniensium tibiis canere desierint, cum patrium istum morem canendi haberent.
18. Quod pugna belli civilis victoriaque C. Caesaris, quam vicit in Pharsalicis campis, nuntiata praedictaque est per cuiuspiam remigis vaticinium eodem ipso die in Italia Patavii.
19. Verba M. Varro memoria digna, ex satura, quae inscribitur *περὶ ἐθνατῶν*.
20. Notata quaedam de Euripidi poëtae genere, vita, moribus, deque eiusdem fine vitae.
21. Quod a poëtis Iovis filii prudentissimi humanissimi que, Neptuni autem ferocissimi et inhumanissimi traduntur.
22. Historia de Sertorio duce, deque astu eius commentiisque simulamentis, quibus ad barbaros milites continebant conciliandoque fibi utebatur.
23. De aetatibus historicorum nobilium, Hellanici, Herodoti, Thucydidis.
24. Quid Vulcatius Sedigitus, in libro quem de poëtis scripsit, de comicis Latinis iudicavit.
25. De verbis quibusdam novis, quae in Cn. Matii miambis offenderamus.
26. Quibus verbis Aristoteles philosophus definierit syllogismum; eiusque definitionis interpretamentum verbis Latinis factum.
27. Quid sint *comitia calata*, quid *curiata*, quid *centu-*

riata, quid *tributa*, quid *concilium*, atque inibi quaedam eiusmodi.

28. Quod erravit Cornelius Nepos, cum scripsit Ciceronem tres et viginti annos natum causam pro Sex. Roscio dixisse.

29. Quali figura orationis et quam nova L. Piso annalium scriptor usus sit.

30. Vehiculum, quod *petorritum* appellatur, cuiatis linguae vocabulum sit, Graecae an Gallicae.

31. Quae verba legaverint Rhodii ad hostium ducem Demetrium, cum ab eo ob siderentur, super illa incluta Ialyssi imagine.

Commentario sextodecimo haec insunt.

1. Verba Musonii philosophi Graeca, digna atque utilia audiri observarique, eiusdemque utilitatis sententia a M. Catone multis ante annis Numantiae ad equites dicta.

2. Cuimodi sit lex apud dialecticos percontandi differendique, et quae sit eius legis reprehensio.

3. Quanam ratione effici dixerit Erasistratus medicus, si cibus forte deerit, ut tolerari aliquantis per inedia possit, et tolerari fames: verbaque ipsa Erasistrati super ea re scripta.

4. Quo ritu quibusque verbis facialis populi Romani bellum indicere solitus fit his, quibus populus Romanus bellum fieri iuss erat. Et item in quae verba conceptum fuerit iuriandum de furtis militaribus fanciendis, et uti milites scripti intra praedictum diem in loco certo frequentarentur, causis quibusdam exceptis, propter quas id iuriandum remitti aequum esset.

5. *Vestibulum* quid significet; deque eius vocabuli rationibus.

6. Hostiae, quae dicuntur *bidentes*, quid sunt, et quam ob causam ita appellatae sunt: superque ea re P. Nigidii et Iulii Higinii sententiae.

7. Quod Laberius verba pleraque licentius petulantiusque finxit: et quod multis item verbis utitur, de quibus, an sint Latina, quaeri folet.

8. Quid significet et quid a nostris appellatum sit, quod *ἀξιωμα* dialectici dicunt, et quaedam alia quae prima in disciplina dialectica traduntur.

9. Quid significet verbum in libris veterum creberrime positum, *susque deque*.
10. Quid sint *proletarii*, quid *capitecensi*, quid item sit in duodecim tabulis *affiduus*, et quae eius vocabuli ratio sit.
11. Historia ex Herodoti libris sumta de Psyllorum interitu, qui in Syrtibus Africanis colebant.
12. De his vocabulis, quae Cloatius Verus aut fatis comode aut nimis absurde et illepide ad origines linguae Graecae redegit.
13. Quid sit *municipium*, et quid a *colonia* differat, et quid sint *municipes*; quaeque sit eius vocabuli ratio ac proprietas: atque inibi quod divus Hadrianus in senatu de iure atque vocabulo *municipum* verba fecit.
14. Quod M. Cato differre dixit *properare* et *festinare*, et quam incommodo Verrius Flaccus vim verbi, quod est *festinat*, interpretatus fit.
15. Quid Theophrastus mirum de perdicibus scriptum reliquerit, et quid Theopompus de leporibus.
16. *Agrippas* a partus aegri et improsperi vitio appellatos; deque his deabus, quae vocantur *Prosa* et *Postverba*.
17. Quae ratio vocabuli sit *agri Vaticani*.
18. Lepida quaedam menoratu et cognitu de parte geometriac, quae *πτυχὴ* appellatur, et item alia *κανονικὴ*, et tertia itidem quae dicitur *μετρικὴ*.
19. Sumta historia ex Herodoti libro super fidicine Arione.

Commentario septuagintaquarto haec insunt.

1. Quod Gallus Asinius et Largius Licinius sententiam M. Ciceronis reprehenderunt ex oratione, quam dixit pro M. Coelio; et quid adversus homines stolidissimos pro eadem sententia vere digneque dici possit.
2. Verba quaedam ex Q. Claudii annalium primo cursim in legendo notata.
3. Verba M. Varronis ex libro quinto et vicesimo Humanarum, quibus contra opinionem vulgariam interpretatus est Homeri versum.
4. Quid Menander poëta Philemoni poëtae dixerit, a quo saepe indigne in certaminibus comoediarum superatus est: et quod saepissime Euripides in tragedia ab ignobilibus poëtis vicius est.

5. Nequaquam esse verum, quod minutis quibusdam rhetoricae artificibus videatur, M. Ciceronem, in libro quem de amicitia scripsit, vitioso arguento usum, ἀμφοτείη τούμενον ἀντὶ ὄμοιογόνυμένου posuisse: totumque id consideratus tractatum exploratumque.

6. Falsum esse, quod Verrius Flaccus in secundo libro rum, quos de obscuris M. Catonis composuit, de servo *receptio* scriptum reliquit.

7. Verba haec ex Atinia lege, QUOD. SUBREPTUM. ERIT. EIUS. REI. AETERNA. AUCTORITAS. ESTO. P. Nigidio et Q. Scaevolae visa esse non minus de praeterito furto, quam de futuro cavisse.

8. In sermonibus apud mensam Tauri philosophi quæcū agitarique huiusmodi solita, cur oleum saepe et facile, vinariorius congelascant, acetum haud fere unquam; et quod aquae fluviorum fontiumque durentur, mare gelu non duretur.

9. De notis literarum, quae in C. Caesaris epistolis reperiuntur, deque aliis clandestinis literis ex vetere historia petitis: et quid *scytale* sit *Laconica*.

10. Quid de versibus Virgilii Favorinus existimarit, quibus in describenda flagrantia montis Aetnae Pindarum poetam fecutus est: collataque ab eo super eadem re utriusque carmina et diiudicata.

11. Quod Plutarchus in libris Symposiacis opinionem Platonis de habitu atque natura stomachi fistulaeque eius quae *τραχεῖα* dicitur, adversum Erasistratum medicum tutatus est auctoritate adhibita antiqui medici Hippocratis.

12. De materiis infamib⁹, quas Graeci *ἀδέξους* appellant, a Favorino exercendi gratia disputatis.

13. *Quin*, particula quot qualesque varietates significatio- nis habeat, et quam saepe in veterum scriptis obscura sit.

14. Sententiae ex Publīi mimis selectae lepidiores.

15. Quod Cárneades Academicus ellebori stoniachun⁹ purgavit scripturus adversus Zenonis Stoici decreta: deque natura medelaque ellebori candidi et nigrī.

16. Anates Ponticas vim habere venenis detergendis potenterem: atque inibi de Mithridati regis in id genus medicamentis sollertia.

17. Mithridatem Ponti regem quinque et viginti gentium linguis locutum, Quintumque Ennium tria corda habere se

dixisse, quod tres linguas percalluisset, Graecam, Oscam, Latinam.

18. Quod M. Varro C. Sallustium historiae scriptorem deprehensum ab Annio Milone in adulterio scribit, et loris caesum, pecuniaque data dimissum.

19. Quid Epictetus philosophus dicere solitus sit hominibus nequam et impuris disciplinas philosophiae studiose tractantibus: et quae duo verba observanda praeceperit omnium rerum longe salubria.

20. Verba sumta ex Symposio Platonis numeris coagimentisque verborum scite, modulate, apteque exercendi gratia in Latinam orationem versa.

21. Quibus temporibus post Romanam conditam Graeci Romanique illustres viri floruerint ante secundum bellum Carthaginensium.

Commentario octayodecimo haec insunt.

1. Disputationes a philosopho Stoico, et contra a Peripatetico, arbitro Favorino, factae: quae sicutumque inter eos, quantum in perficienda vita beata virtus valeret; quantumque esset in iis quae dicuntur extranea.

2. Cuiusmodi quaestionum certationibus Saturnalia iudicra Athenis agitare soliti sumus: atque inibi inspersa quaedam sophismata et aenigmata oblectatoria.

3. Quid Aeschines rhetor in oratione, qua Timarchum de impudicitia accusavit, Lacedaemonios statuisse dixerit super sententia probatissima, quam improbatissimus homo dixisset.

4. Quod Sulpicius Apollinaris praedicantem quendam a seculo uno Sallustii historias intelligi illusit, quaestione proposita, quid verba ista apud Sallustium significarent: *incertum si solidior an vanior.*

5. Quod Q. Ennius in septimo annali *quadrupes eques*, ac non *quadrupes equus*, ut legunt multi, scriptum reliquit.

6. Quod Aelius Melissus, in libro cui titulum fecit *de loquendi proprietate*, quem cum ederet cornu esse copiae dicebat, rem scripsit neque dictu neque auditu dignam; cum differre matronam et matrem familias existimavit differentia longe vanissima.

7. Quem in modum Favorinus tractaverit intempestivum

quendam de verborum ambiguitatibus quaerentem : atque ibi quot significaciones capiat concio.

8. Ομοιότελευτα ναι ὁμοιόπτωτα, atque alia id genus ; quae ornamenta orationis putantur, inepta esse et puerilia, Lucilii quoque versibus declarari.

9. Quid significet apud M. Catonem verbum *insecendo* ; quodque *insecendo* potius legendum sit, quam quod plerique existimant, *insequendo*.

10. Errare istos, qui in exploranda febri pulsus venarum pertentati putant, non arteriarum.

11. Verba ex carminibus Furii Antiatis inscite a Caeselio Vindice reprehensa, versusque ipsi, in quibus ea verba sunt, subscripti.

12. Morem istum veteribus nostris fuisse, verba *patiendi* mutare, ac vertere in *agendi* modum.

13. Quali talione Diogenes philosophus usus sit pertenatus a dialectico quodam sophismatio impudenti.

14. Quid sit numerus *hemiolios*, quid *epitritos*, et quod vocabula ista non facile nostri ausi sunt vettere in linguam Latinam.

15. Quod M. Varro in herois versibus observaverit rem nimis anxiae et curiosae observationis.

Commentario nonodecimo haec insunt.

1. Responsio cuiusdam philosophi interrogati, quam ob causam maris tempestate palluerat.

2. Ex quinque corporis sensibus duos esse cum belluis maxime communes.

3. Quod turpius est frigide laudari, quam acerbius vituperari.

4. Quamobrem venter repantino timore effluat ; quare etiam ignis urinam lacestat.

5. Ex Aristotelis libris sumtum, quod nivis aqua potius pessima sit, et quod ex nive crystallus concreatur.

6. Quod pudor sanguinem ad extera diffundit, timor vero contrahit.

7. Quid sit *obesum* ; nonnullaque alia prisca vocabula.

8. Quæstio an *harena*, *coelum*, *triticum*, pluralia inveniantur : atque inibi de *quadrigis*, *inimiciis*, nonnullis praeterea vocabulis, an singulari numero comperiantur.

9. Antonii Iuliani in convivio ad quosdam Graecos lepidissima responso.
10. Verba haec, *praeter propter*, in usu vulgi prodita, etiam Ennii fuisse.
11. Ponit versus Platonis amatorios, quos admodum iuvenis lusit, dum tragoeidiis contendit.
12. Dissertatio Herodis Attici super vi et natura doloris, suaequae opinionis affirmatio per exemplum indocti rustici, qui cum rubis fructiferas arbores praecidit.
13. Quos *pumiliones* dicimus, *Graece νάρων* appellari.
14. Contemporaneos fuisse Caesari et Ciceroni M. Varronem et P. Nigidium aetatis suae doctissimos Romanos: et quod Nigidii commentationes propter earum obscuritatem subtilitatemque in vulgus non exeunt.

Commentario vigesimo haec insunt.

1. Disceptatio Sex. Caecilii iureconsulti et Favorini philosophi de legibus duodecim tabularum.
2. Vocabulum *fiticinum* in M. Catonis oratione quid significet.
3. Quam ob causam L. Accius poëta in pragmaticis *ficticias nebuloso nomine* esse dixerit.
4. Artificum scenicorum studium amoremque inhonestum probrosumque esse: et super ea re verba Aristotelis philosophi adscripta.
5. Exempla epistolarum Alexandri regis et Aristotelis philosophi ita uti sunt edita: eaque in linguam Latinam versa.
6. Quaesitum atque tractatum, utrum sit rectius dicere, *habeo curam vestri*, an *vestrum*.
7. Quam diversae Graecorum sententiae super numero Niobae filiorum.
8. De iis, quae habere *συμπάθειαν* videntur cum luna augecente.
9. Qualibus verbis delectari solitus sit Antonius Julianus positis in mimiambis, quos Cn. Mattius scripsit.
10. Quid vocabulum *ex iure manum consertum* significet.
11. Quid sit *sculnae* verbum positum apud M. Varронem.

A. G E L L I I

NOCTIUM ATTICARUM
C O M M E N T A R I U S.

L I B E R P R I M U S.

C A P U T . I.

Quali proportione quibusque collectionibus Plutarchus ratiocinatum esse Pythagoram philosophum dixerit de comprehendenda corporis proceritate, qua fuit Hercules, cum vitam inter homines viveret.

PLUTARCHUS in libro, quem de Herculis quali inter homines fuerit animi corporisque ingenio et virtutibus conscripsit, scite subtiliterque ratiocinatum Pythagoram philosophum dicit, in reperienda modulandaque status longitudinisque eius praestantia. Nam cum fere constaret, curriculum stadii, quod est Pisae ad Iovis Olympii, Herculem pedibus suis metatum, idque fecisse longum pedes sexcentos; cetera quoque stadia in terra Graecia, ab aliis postea instituta, pedum quidem esse numero sexcentum, sed tamen aliquantulum breviora: facile intellexit, modum spatiumque plantae Herculis ratione proportionis habita, tanto fuisse quam alio-

C 3

rum procerius, quanto Olympicum stadium longius esset quam cetera. Comprehensa autem mensura Herculani pedis, quanta longinquitas corporis ei mensurae conveniret, secundum naturalem membrorum omnium inter se competentiam, modificatus est: atque ita id colligit, quod erat consequens, tanto fuisse Herculem corpore excelsiorem quam alios, quanto Olympicum stadium ceteris pari numero factis anteiret.

C A P U T II.

Ab Herode Attico Cl. V. tempestive deponita in quendam iactabundum et gloriosum adolescentem, specie tantum philosophiae sectatorem, verba Epicteti Stoici, quibus festiviter a vero Stoico seiunxit vulgus loquacium nebulonum, qui se Stoicos nuncuparent.

HERODES Atticus, vir et Graeca facundia et consulari honore praeditus, arcessebat saepe nos, cum apud magistros Athenis essemus, in villas ei urbi proximas, me et Cl. V. Servilianum, compluresque alios nostrates, qui Roma in Graeciam ad capiendum ingenii cultum concesserant. Atque ibi tunc, cum essemus apud eum in villa, cui nomen est Cephisia, et aestu anni et sidere autumni flagrantissimo; propulsabamus caloris incommoda lucorum umbra ingentium, longis ambulacris et mollibus aedium posticum refrigerantibus, lavacris nitidis et abundis et collucentibus, totiusque villae venustate aquis undique canoris atque ayibus per-

sonante. Erat ibidem nobiscum simul adolescens philosophiae sectator, disciplinae, ut ipse dicebat, Stoicae, sed loquacior impendio et promptior. Is plerumque in convivio, sermonibus, qui post epulas haberi solent, multa atque immoda de philosophiae doctrinis intempestive atque insubide dissebat, praeque se uno ceteros omnes linguae Atticae principes gentemque omnem togatam, totumque nomen Latinum, rudes esse et agrestes praedicabat: atque interea vocabulis haud facile cognitis, syllogismorum captionumque dialecticarum laqueis strepebat, κυριεύοντας, ἡσυχάζοντας καὶ σωπέτας, aliosque id genus grifhos neminem posse dicens nisi se dissolvere: rem vero ethicam, naturamque humani ingenii, virtutumque origines officiaque eorum et confinia aut contraria, morborum vitiorumque fraudes, animorumque labes ac pestilentias, asperabat nulli esse magis ea omnia explorata, comperta, meditataque quam sibi. Cruciatibus autem doloribusque corporis et periculis mortem minitantiibus habitum statumque vitae beatae, quem se esse adeptum putabat, neque laedi, neque imminui existimabat; ac ne oris quoque et vultus serenitatem Stoici hominis unquam ulla posse aegritudine obnubilari. Has ille inanes cum flaret glorias, iamque omnes finem cuperent, verbisque eius defatigati pertaeduissent: tum Herodes Graeca, ut huius plurimus mos fuit, oratione utens, Permitte, inquit, philosophorum amplissime, quoniam respondere nos tibi non quimus, quos idiotas et rudes vocas, recitari ex libro, quid de huiuscemodi magniloquen-

fia vestra senserit dixeritque Epictetus, Stoicorum vel maximus; iussitque proferri dissertationum Epiceteti digestarum ab Arriano secundum librum: in quo ille venerandus senex iuvenes, qui se Stoicos appellabant, neque frugis neque operaे probae, se in theorematis tantum nugalibus et puerilium ifagogarum commentarybus oblectantes, obiurgatione iusta incessivit. Lecta igitur sunt ex libro, qui prolatus est, ea quae addidit. Quibus verbis Epictetus severè simul ac festiviter seiunxit atque divisit a vero atque sincero Stoico, qui esset procul dubio ἀκάλυπτος, ἀνενθίαστος, ἀπαρεμπόδιστος, ἐλεύθερος, εὔπορος, εὐδαιμων, vulgus aliud nebulae hominum, qui se Stoicos nuncuparent; atraque verborum et argutiarum fuligine ob oculos audientium iacta sanctissimae disciplinae nomen ementirentur. Εἰπέ μοι τερπὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. ⁷Ακούει.

Ιλιόθεν μὲν φέρων ἄγεμος Κιμόνεσσι πέλασσεν.

Τὰν ὄντων τὰ μὲν ἔστιν ἀγαθὰ, τὰ δὲ κακὰ, τὰ δ' ἀδιάφορα. Ἀγαθὰ μὲν οὖν αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ μετέχοντα αὐτῶν. Κακὰ δὲ, κακία, καὶ τὰ μετέχοντα κακίας. Ἀδιάφορα δὲ, τὰ μεταξὺ τούτων, πλοῦτος, ὑγεία, ζωὴ, θάνατος, ήδονή, πόνος. Πόζεν οἶδας; οὕτως Ἐλλάνικος λέγει ἐν τοῖς Αἰγυπτιαῖς. Τί γαρ διαφέρει τοῦτο εἰπεῖν, ή ὅτι Διογένης ἐν τῇ ἀστικῇ, ή Χρύσιππος, ή Κλεάνθης; βεβαστάνικας οὖν αὐτὸς καὶ δόγμα σεαυτοῦ πεποίησαι δείκνυε πᾶς εἰωθας ἐν πλοίῳ χειμάζεσθαι μέμνησαι ταύτης τῆς διαιρέσεως, ὅταν φορίσῃ τὸ ιστίον. Καὶ ἀνακραυγάσοντί σοι ἐάν τις κακοχολος παραστὰς εἴπῃ, λέγε μοι σὺ πρὸς τοὺς θεοὺς, ἂ πρόνη ἔλεγες, μὴ κακία ἔστι τὸ ναναγῆσαι μή τι κακός μετέχον;

οὐκ ἄρα ξύλον ἐνσείσεις αὐτῷ; τί ἡμῖν καὶ σοὶ, ἀνθρώπε; ἀπολλύμενα, καὶ σὺ δέλων παίζεις. Ἀν δέ σε ὁ Καῖσαρ μεταπέμψεται κατηγορούμενον, μέμνησαι τῆς διαιρέσεως. Ἀν τις σοὶ εἰσίοντι καὶ ὥχριῶντι ἄμα καὶ τρέμουντι προσελاذὸν εἴπῃ, τί τρέμεις, ἀνθρώπε; περὶ τίνων σοὶ ἔστιν ὁ λόγος; μήτι ἔστι ὁ Καῖσαρ ἀρετὴν καὶ κακίαν τοῖς εἰσερχομένοις δίδωσι; τί μοι ἐμπαίζεις καὶ σὺ πρὸς τοῖς ἐμοῖς κακοῖς; ὅμως, φιλόσοφε, εἰπέ μοι, τί τρέμεις; οὐχὶ δάνατος ἔστι τὸ κινδυνεύμενον, ἢ δεσμωτήριον, ἢ πόνος τοῦ σώματος, ἢ φυγὴ, ἢ ἀδοξία; τί γὰρ ἄλλο; μήτι κακία; μήτι μετέχον κακίας; σὺ οὖν τίνα πρὸς ταῦτα ἔλεγες; τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, ἀνθρώπε; ἀρκεῖ ἐμοὶ τὰ ἄμα κακά. Καὶ καλῶς λέγεις· ἀρκεῖ γάρ σοι τὰ σὰ κακὰ, ἢ ἀγέννεια, ἢ δειλία, ἢ ἀλαζονεία, ἢν ἀλαζονεύου ἐν τῇ σχολῇ καθήμενος. Τί τοῖς ἀλλοτρίοις ἐκαλλωπίζου; τί Σπωϊκὸν ἔλεγες τεκτόν; τηρεῖτε οὔτως ἑαυτοὺς ἐν οἷς πράσσετε, καὶ εὑρίσκετε τίνος ἐστὶν αἱρέσεως. Τοὺς πλείστους ὑμῶν Ἐπικουρείους εὑρίσκετε, ὀλίγους τινὰς Περιπατητικοὺς, καὶ τούτους ἐκλελυμένους. His ille auditis insolentissimus adolescens obticuit, tanquam si ea omnia non ab Epicteto in quosdam alios, sed ab Herode in eum dicta essent.

C A P U T III.

Quod Chilo Lacedaemonius consilium anceps pro salute amici cepit; quodque est circumspecte et anxie considerandum, an pro utilitatibus amicorum delinquendum aliquando sit: notataque inibi et relatā quae Theophrastus et M. Cicero super ea re scripserunt.

LACEDAEMONIUM Chilonem, unum ex illo inclito numero sapientium, scriptum est in libris eo-

rum, qui vitas resque gestas clarorum hominum memoriae mandaverunt, cum die vitae suae postremo eum inibi mors occuparet, ad circumstantes amicos sic locutum: Dicta mea, inquit, factaque in aetate longa pleraque omnia fuisse non poenitenda, forsitan vos etiam sciatis. Ego certe in hoc quidem tempore non fallo me, nihil esse quidquam commissum a me, cuius memoria rei aliquid pariat aegritudinis: nisi profecto illud unum sit, quod rectene an perperam fecerim, nondum mihi plane liquet. Super amici capite iudex cum duobus aliis fui. Lex ita fuit, uti eum hominem condemnari necesse esset. Aut amicus igitur capitali perdendus, aut adhibenda fraus legi fuit. Multa cum animo meo ad casum tam anticipitem medendum consultanti vi sum est id quod feci, prae hoc quod erant alia, toleratu facilius. Tacitus ad condemnandum sententiam tuli: his, qui simul iudicabant, ut absolvarent, persuasi. Sic mihi et iudicis et amici officium in re tanta salvum fuit. Sed hanc capio ex eo facto molestiam, quod metuo ne a perfidia et culpa non abhorreat, in eadem re eodemque tempore, inque communi negotio, quod mihi optimum factu duxerim, diversum eius aliis suasisse. Hic autem Chilo praestabilis homo sapientia, quoniam usque debuerit contra legem contraque ius pro amico progreedi, dubitavit; eaque res in fine quoque vitae ipso annum eius anxit, et alii deinceps multi philosophiae sectatores, ut in libris eorum scriptum est, satis anquisite satisque sollicite quaesierunt, ut verbis quae scripta sunt, ipsis utar, εἰ δὲ βούλειν τῷ φίλῳ παρὰ τὸ

δικαιον, καὶ μέχρι πόσου, καὶ ποῖα. Ea verba significant, quae sisse eos, an nonnunquam contra ius contrave morem faciendum pro amico sit, et in quibus, et in quibus causis, et quemnam adusque modum. Super hac quaestione cum ab aliis, sicuti dixi, multis, tum vel diligentissime a Theophrasto disputatur, viro in philosophia Peripatetica modestissimo doctissimoque. Eaque disputatio scripta est, si recte meminimus, in libro eius de amicitia primo. Eum librum M. Cicero videtur legisse, cum ipse quoque librum de amicitia componeret. Et cetera quidem, quae sumenda a Theophrasto existimavit, ut ingenium facundiaque eius fuit, sumisit et transposuit commodissime aptissimeque: hunc autem locum, de quo satis quaesitum esse dixi, omnium rerum aliarum difficillimum strictim atque cursim transgressus est: neque ea, quae a Theophrasto penitus atque enucleate scripta sunt, exsecutus est; sed, anxietate illa et quasi morositate disputationis prætermissa, genus ipsum rei tantum paucis verbis notavit. Ea verba Ciceronis, si recensere quis vellet, apposui. *His igitur finibus utendum esse arbitror, ut, cum emendati mores amicorum sunt, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum, sine ulla exceptione communitas: ut etiam si qua fortuna acciderit, ut minus iustae voluntates amicorum adiuvandae sint, in quibus eorum aut caput agatur aut fama, declinandum de via sit, modo ne summa turpitudo sequatur: est enim quatenus amicitiae venia dari possit. Cum agetur, inquit, aut caput amici, aut fama, declinandum est de via, ut etiam iniquam vo-*

luntatem illius adiutemus. Sed cuiusmodi declinatio esse ista debeat, qualisque ad adiuvandum digressio, et in quanta voluntatis amici iniquitate, non dicit. Quid autem refert scire me in eiusmodi periculis amicorum, si non magna me turpitudo infecitura est, de via recta esse declinandum, nisi id quoque me docuerit, quam putet magnam turpitudinem, et cum decessero de via, quoisque degredi debeam? *Est enim*, inquit, *quatenus dari amicitiae venia possit*. Hoc immo ipsum est, quod maxime discendum est, quodque ab his, qui docent, minime dicitur, quatenus quaque fini dari amicitiae venia debeat. Chilo ille sapiens, de quo paulo ante dixi, conservandi amici causa de via declinavit; sed video quoisque progressus est; falsum enim pro amici salute consilium dedit. Id ipsum tamen in fine quoque vitae, an iure posset reprehendi culparique, dubitavit. *Contra patriam*, inquit Cicero, *arma pro amico sumenda non sunt*. Hoc profecto nemo ignoravit, etiam priusquam Theognis, ut Lucilius ait, nasceretur. Sed id quaero, id desidero: cum pro amico contra ius et contra quam licet, salva tamen libertate atque pace, faciendum est; et cum de via, sicut ipse ait, declinandum est: quid et quantum, et in quali causa, et quonam usque id fieri debeat. Pericles ille Atheniensis, egregius vir ingenio, bonisque omnibus disciplinis ornatus, in una quidem specie, sed planius tamen, quid existimat professus est. Nam cum amicus eum rogaret, ut pro re causaque eius falsum deieraret, his ad eum verbis usus est: Δεῖ με συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ

μέχρι θεῶν. Theophrastus autem in eo quo dixi libro anquisitus quidem super hac re ipsa et exactius pressiusque quam Cicero differit; sed is quoque in docendo non de unoquoque facto singillatim existimat, neque certis exemplorum documentis, sed generibus rerum summatim universimque utitur, ad hunc ferme modum: Parva, inquit, et tenuis vel turpitudo, vel infamia subeunda est, si ea re magna utilitas amico quaeri potest. Rependitur quippe et compensatur leve damnum delibatae honestatis maiore alia gravioreque in adiuvando amico honestate: minimaque illa labes et quasi lacunae famae munimentis partarum amico utilitatum solidatur. Neque nominibus, inquit, moveri nos oportet, quod paria genere ipso non sunt honestas meae famae et rei amici utilitas. Ponderibus haec enim potestatibusque praesentibus, non vocabulorum appellationibus neque dignitatibus generum diiudicanda sunt. Nam cum in rebus aut paribus, aut non longe secus, utilitas amici aut honestas nostra consistit, honestas procul dubio preeponderat. Cum vero amici utilitas nimio est amplior; honestatis autem nostrae in re non gravi levis iactura est: tunc, quod utile amico est, id pree illo, quod honestum nobis est, sit plenius. Sicuti magnum pondus aeris parva lamina auri sit pretiosius. Verba adeo ipsa Theophrasti super ea re adscripti: οὐκ οἶδ' εἴπου τούτῳ τῷ γένει τιμιότερον ἥδη, καὶ, ὅτιον ἀνὴρ μέρος, τούτου, πρὸς τὸ τιλίκον διατέρου συγχρινόμενον, αἱρετὸν ἔσται. λέγω δὲ οἷον, οὐ καὶ χρυσίον τιμιότερον χαλκοῦ, καὶ τιλίκον τοῦ χρυσίου πρὸς τὸ τιλίκον χαλκοῦ μέγεδος ἀντι-

παρεβελλόμενον, πλέον δέξει, ἀλλὰ ποίσει τινὰ βοτὴν καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος. Favorinus quoque philosophus huiuscmodi indulgentiam gratiae tempestivius, laxato paulum remissoque subtili iustitiae examine, his verbis definivit, οὐ καλουμένη χάρις παρατοῖς ἀνθρώποις τούτου ἔστιν ὑφεσις ἀκριβετας ἐν δέοντι. Post deinde idem Theophrastus ad hanc ferme sententiam differuit: Has tamen, inquit, et parvitates rerum et magnitudines, atque has omnes officiorum aestimationes alia nonnunquam momenta extrinsecus atque alia, quasi appendices personarum et causarum et temporum, et circumstantiae ipsius necessitates, quas includere in praecepta difficile est, moderantur et regunt et quasi gubernant, et nunc ratas efficiunt, nunc irritas. Haec taliaque Theophrastus satis caute et sollicite et religiose, cum discernendi magis disputandique diligentia, quam cum decernendi sententia atque fiducia, differuit. quoniam profecto causas scientiae, corporum varietates, disceptationumque differentiam ignorantibus, directum atque perpetuum distinctumque in rebus singulis praeceptum, quod ego nos in prima tractatus istius parte desiderare dixeram, non capiunt. Eius autem Chilonis, a quo disputatiunculae huius initium fecimus, cum alia quaedam sunt monita utilia atque prudentia, tum id maxime exploratae utilitatis est, quod duas ferocissimas affectiones amoris atque odii intra modum tantum coercuit. Hac, inquit, fini ames, tanquam forte fortuna osurus: hac itidem tenus oderis, tanquam fortasse post amaturus. Super hoc eodem Chilone Plutarchus philosophus

in libro περὶ Φυχῆς primo ita scripsit: Χείλων ὁ πα-
λαιός, ἀκούσας τινὸς λέγοντος, μιθένα ἔχειν ἔχθρὸν, ἥρ-
πισεν εἰ καὶ μιθένα φίλον ἔχει. Νομίζων ἐξ ἀνάγκης ἀπα-
κολουθεῖν καὶ συνεπάγεσθαι φίλιαν καὶ ἀπεχθεῖαν.

C A P U T I V.

Quam tenuitūr curioseque exploraverit Antonius Julianus
in oratione M. Tullii verbi ab eo mutati argutiam.

ANTONIUS Julianus rhetor perquam fuit honesti atque amoeni ingenii; doctrina quoque ista utiliore ac delectabili; veterumque elegantiarum cura et memoria multa fuit: ad hoc, scripta pleraque omnia antiquiora tam curiose spectabat, et aut virtutes pensitabat, aut vitia rimabatur, ut iudicium factum esse examissim diceret. Is Julianus super eo enthymemate, quod est in oratione M. Tullii, qua pro Cn. Plancio dixit, ita existimavit. Sed verba prius, de quibus ab eo iudicium factum est, ipsa ponam. Quanquam dissimilis est pecuniae debitio & gratiae: nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: qui autem debet, aes retinet alienum: gratiam autem & qui refert, habet; & qui habet, in eo ipso quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero: nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiae non accidisset. Crispum sane, inquit, agmen orationis rotundumque, ac modulo ipso numerorum venustum, sed quod cum venia legendum sit verbi paulum ideo immutati, ut sententiae fides salva esset. Namque

debitio gratiae et pecuniae collata verbum utrobi-
que servare posset. Ita enim recte opposita inter
se gratiae pecuniaeque debitio videbitur, si et pe-
cunia quidem deberi dicatur et gratia: sed quid even-
niat in pecunia debita solutave, quid contra in gra-
tia debita redditave, debitiois verbo utrinque ser-
vato, differatur. Cicero autem, inquit, cum gra-
tiae pecuniaeque debitioem dissimilem esse dixis-
set, eiusque sententiae rationem redderet, verbum
debet in pecunia ponit; in gratia *habet* subiicit pro
debet: ita enim dicit, *Gratiā autem & qui refert,*
habet; *& qui habet, in eo ipso quod habet, refert.*
Sed id verbum cum proposita comparatione non sa-
tis convenit. Debitio etiam gratiae, non habitio,
cum pecunia confertur. Atque ideo consequens qui-
dem fuerat sic dicere: *& qui debet, in eo ipso quod*
debet, refert. quod absurdum et nimis coactum fo-
ret, si nondum redditam gratiam eo ipso redditam
diceret, quia debetur. Immutavit ergo, inquit, et
subdidit verbum ei verbo, quod omiserat, finiti-
mum; ut videretur et sensum debitiois collatae non
reliquisse, et concinnitatem sententiae retinuisse. Ad
hunc modum Iulianus enodabat dijudicabatque ve-
terum scriptorum sententias, quas apud eum ado-
lescentes lecitabant.

C A P U T V.

Quod Demosthenes rhetor cultu corporis atque vestitu probris obnoxio, infamique munditia fuit: quodque item Hortensius orator ob eiusmodi munditias gestumque in agendo histrionicum, Dionysiae saltatriculae cognomento compellatus est.

DEMOSTHENEM tradunt et vestitu sincero et cultu corporis nitido venustoque et nimis accurato fuisse. Hinc etiam κομψὴ illa χλαινὶς καὶ μαλακὸς χιτωνίσκος ab aemulis adversariisque probro data. Hinc etiam turpibus indignisque in eum verbis non temperatum, quin parum vir, et ore quoque polluto diceretur. Ad eundem modum Hortensius omnibus ferme oratoribus aetatis suae, nisi M. Tullio, clarior, quod multa munditia et circumspēcte compositeque indutus et amictus esset, manusque eius inter agendum forent argutae admodum et gestuosa, maledictis compellationibusque probrosis iactatus est, multaque in eum, quasi in histrionem, in ipsis causis atque iudiciis dicta sunt. Sed cum L. Torquatus, subagresti homo ingenio et infestivo, gravius acerbiusque apud consilium iudicium, cum de causa Sullae quaereretur, non iam histrionem eum esse diceret, sed gesticulariam Dionysiamque eum notissimae saltatriculae nomine appellaret: tum voce molli atque demissa Hortensius, *Dionysia*, inquit, *Dionysia* malo equidem esse, quam quod tu, *Torquate*, ἀμουσος, ἀναφρόδιτος, ἀπροσδιόγυσος.

C A P U T VI.

Verba ex oratione Metelli Numidici, quam in censura dixit ad populum, cum eum ad uxores ducendas adhortaretur; eaque oratio quam ob causam reprehensa, et quem contra in modum defensa sit.

MULTIS et eruditis viris audientibus legebatur oratio Metelli Numidici, gravis ac diserti viri, quam in censura dixit ad populum de ducendis uxoribus, cum eum ad matrimonia capeſſenda adhortaretur. In ea oratione ita scriptum fuit. *Si sine uxore, Quirites, possemus esse, omnes ea molestia careremus: sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possit; saluti perpetuae potius, quam brevi voluptati consulendum.* Videbatur quibusdam, Metellum censorem, cui consilium effet ad uxores ducendas populum hortari, non oportuisse neque de molestia incommodisque perpetuis rei uxoriae confiteri; neque adhortari magis esse, quam dissuadere, abſterrereque: sed contra in illud potius orationem debuisse sumi dicebant, ut et nullas plerumque esse in matrimonii moleſtias asſeveraret, et, si quae tamen accidere nonnunquam viderentur, parvas et leves facileſque esse toleratu diceret; maioribusque eas emolumentis et voluptatibus obliterari: easdemque ipsas neque omnibus, neque naturae vitio, sed quorundam maritorum culpa et iniustitia evenire. Titus autem Caſtricius recte atque condigne Metellum esse locutum existima-

bat. Aliter, inquit, censor loqui debet, aliter rhetor. Rhetori concessum est sententiis uti falsis, audacibus, subdolis, captiosis, si modo verisimiles sunt et possunt ad movendos hominum animos qualicunque astu irrepere. Praeterea turpe esse ait rhetori, si quid in mala causa destitutum atque impugnatum relinquat. Sed enim Metellum, inquit, sanctum virum, illa gravitate et fide praeditum, cum tanta honorum atque vitae dignitate, apud populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere, quam quod verum esse sibi atque omnibus videbatur: praesertim cum super ea re diceret, quae quotidiana intelligentia et communi pervulgatoque vitae usu comprehenderetur. De molestia igitur cunctis hominibus notissima confessus, eaque confessione fidem sedulitatis veritatisque commeritus; tum denique facile et procliviter, quod fuit rerum omnium validissimum atque verissimum, persuasit, civitatem salvam esse sine matrimoniorum frequentatione non posse. Hoc quoque aliud ex eadem oratione Metelli dignum esse existimavimus assidua lectio, non hercle minus, quam quae a gravissimis philosophis scripta. Verba Metelli haec sunt:
Dī immortales plurimum possunt; sed non plus velle nobis debent, quam parentes. At parentes, si pergunt liberi errare, bonis exheredant. Quid ergo nos a Dis immortalibus divinitus exspectemus, nisi maliis rationibus finem faciamus? His demum Deos propitos esse aequum est, qui sibi adversarii non sunt. Dī immortales virtutem approbare, non adhibere debent.

C A P U T VII.

In hisce verbis Ciceronis ex oratione quinta in Verrem, *hanc sibi rem praesidio sperant futurum*, neque mendam esse, nec vitium: errareque istos, qui bonos violant libros, et *futuram* scribunt: atque inibi de quodam alio Ciceronis verbo dictum, quod probe scriptum perperam mutatur: et adspersa pauca de modulis numerisque orationis, quos Cicero avide sectatus est.

IN oratione Ciceronis quinta in Verrem, in libro spectatae fidei Tironiana cura atque disciplina facta, ita scriptum fuit: *Homines tenues obscuro loco nati navigant: adeunt ad ea loca, quae nunquam ante adie- rant; neque noti esse iis, quo venerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt. Hac una tamen fiducia civitatis, non modo apud nostros magistratus, qui & legum & existimationis periculo continentur, neque apud cives solum Romanos, qui & sermonis & iuris & multarum rerum societate iuncti sunt, fore se tutos arbitrantur, sed quocunque venerint hanc sibi rem praesidio sperant futurum.* Videbatur compluribus in extremo verbo menda esse. Debuisse enim scribi non *futu- rum*, sed *futuram*: neque dubitabant, quin liber emen- dandus esset, ne, ut in Plauti comoedia moechus, (sic enim mendae suae illudiabant) ita in Ciceroni oratione soloecismus esset manifestarius. Aderat forte ibi amicus noster, homo lectione multa exer- citus; cui pleraque omnia veterum literarum quaefi- ta, meditata, evigilataque erant. Is libro inspecto ait, nullum esse in eo verbo neque mendum, neque

vitium : Ciceronem probe ac venuste locutum. Nam *futurum*, inquit, non refertur ad *rem*, sicut legentibus temere et incuriose videtur; neque pro participio positum est: sed verbum est indefinitum, quod Graeci appellant ἀπαρέμφατον, neque numeris neque generibus praeserviens, sed liberum undique et impromiscuum est. Quali C. Gracchus verbo usus est in oratione, cuius titulus est, *De Quinto Popilio circum conciliabula*, in qua ita scriptum est, *Credo ego inimicos meos hoc dicturum. Inimicos*, inquit, *dicturum*, et non, *dicturos*. Videturne ea ratione positum esse apud Gracchum, *dicturum*, qua est apud Ciceronem, *futurum*? sicut in Graeca oratione, sine ulla vitiis suspicione, omnibus numeris generibusque sine discrimine attribuuntur huiuscmodi verba ποίησιν, ἔσεσθαι, λέξειν, et similia. In CL. quoque Quadrigarii tertio annali libro verba haec esse dixit, *Dum ii conciderentur, hostium copias ibi occupatas futurum*. In duodecimo annali eiusdem Quadrigarii principium libri sic scriptum: *Si pro tua bonitate & nostra voluntate tibi valetudo suppetit; est quod speremus deos bonis bene facturum*. Item in Valerii Antiatis quarto et vicesimo simili modo scriptum: *Si hae res divinae factae riteque perlatae essent, haruspices dixerunt omnia ex sententia processurum esse*. Plautus etiam in *Casina*, cum de puella loquenteretur, *occisurum* dixit, non *occisuram*, his verbis:

*Etiamne habet Casina gladium? Habet, sed duos,
Quibus, altero te occisurum ait, altero villicum.*

Item Laberius in *Gemellis*:

Non putavi, inquit, hoc eam facturum. Non ergo isti omnes soloecismus quid esset ignoraverunt. Sed et Gracchus, dicturum, et Quadrigarius, futurum et benefacturum, et Plautus, occisurum, et Antias, processurum, et Laberius, facturum, indefinito modo dixerunt. Qui modus neque in numeros, neque in personas, neque in genera, neque in tempora distractatur, sed omnia isthaec una eademque declinatione complectitur. Sicuti M. Cicero dixit, *futurum*, non virili genere neque neutro, (soloecismus enim plane foret) sed verbo usus est ab omni necessitate generum absoluto. Idem autem ille amicus noster in eiusdem M. Tullii Ciceronis oratione, quae est de imperio Cn. Pompeii, ita scriptum esse a Cicerone dicebat, atque ipse ita lecitabat: *Cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam ac spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestatem sciatis.* Neque soloecismum esse aiebat *in potestatem fuisse*, ut vulgus semidoctum putat, sed ratione dictum certa et proba contendebat, qua et Graeci ita utebentur: et Plautus verborum Latinorum elegantissimus in Amphitryone dixit, *Numero mihi in mentem fuit.* Non, ut dici solitum est, *in mente.* Sed enim praeter Plautum, cuius ille in praefens exemplo usus est, multam nos quoque apud veteres scriptores locutionum talium copiam offendimus; atque his vulgo annotationis inspersimus. Ut rationem istam missam faciamus et auctoritates: sonus tamen et positura ipsa verborum satis declarant, id potius ἐπιφελεῖ τῶν λέξεων modulamentisque orationis M. Tullii convenisse, ut, quoniam utrumvis dici La-

tine posset, potestatem dicere mallet, non potestate. Illud enim sic compositum iucundius ad aurem compleiusque, insuavius hoc imperfectiusque est; si modo ita explorata aure homo sit, non surda nec iacenti: sicuti est hercle, quod, explicavit, dicere maluit, quam explicuit, quod esse iam usitatus cooperat. Verba sunt haec ipsius ex oratione, quam de imperio Cn. Pompeii habuit: *Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis non terrore belli, sed consilii celeritate explicavit.* At si, explicuit, diceret, imperfecto et debili numero verborum sonus clauderet.

CAPUT VIII.

Historia in libris Sotionis philosophi reperta super Laide meretrice et Demosthene rhetore.

SOITION ex Peripatetica disciplina haud sane ignobilis vir fuit. Is librum multae variaeque historiae refertum composuit, eumque inscripsit, Κέπας Ἀμαλσίας. Ea vox hoc ferme valet, tanquam si dicas, *Cornu copiae.* In eo libro super Demosthene rhetore et Laide meretrice historia haec scripta est: Lais, inquit, Corinthia ob elegantiam venustatemque formae grandem pecuniam demerebat, convenusque ad eam ditiorum hominum ex omni Graecia celebres erant: neque admittebatur, nisi qui dabant, quod poposcerat. Poscebat autem illa nimium quantum. Hinc ait natum esse illud frequens apud Graecos adagium, οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἔστι Κόρωνος σένε.

πλοῦς quod frustra iret Corinthum ad Laidem, qui non quiret dare, quod posceretur. Ad hanc ille Demosthenes clanculum adit; et, ut sibi sui copiam facheret, petit: at Lais μυρίας δραχμὰς ἡ τάλαντον poscit. Hoc facit numi nostratis denarium decem millia. Tali petulantia mulieris atque pecuniae magnitudine ictus expavidusque Demosthenes avertitur, et discedens, Ego, inquit, poenitere tanti non emo. Sed Graeca ipsa, quae fertur dixisse, lepidiora sunt, οὐκ ὄνομας, inquit, μυρίων δραχμῶν μεταμέλειαν.

C A P U T I X.

Qui modus fuerit, quis ordo disciplinae Pythagoricae; quantumque temporis imperatum observatumque sit dicendi simul ac tacendi.

ORDO atque ratio Pythagorae, ac deinceps familiae successionis eius, recipiendi instituendique discipulos huiuscmodi fuisse traditur. Iam a principio adolescentes, qui sese ad discendum obtulerant, ἐφυσιογνωμόνει. Id verbum significat, mores naturasque hominum coniectatione quadam de oris et vultus ingenio deque totius corporis filo atque habitu sciscitari. Tum, qui exploratus ab eo idoneusque fuerat, recipi in disciplinam statim iubebat, et tempus certum tacere; non omnes idem, sed alios aliud tempus pro aestimato captu sollertiae. Is autem qui tacebat, quae dicebantur ab aliis, audiebat; neque percontari, si parum intellexerat, neque commentari, quae audierat, fas erat. Sed non minus

quisquam tacuit, quam biennium. Hi prorsus appellabantur intra tempus tacendi audiendique ἀνονετικοί, ast ubi res didicerant rerum omnium difficultas, tacere audireque, atque esse iam coepérant silentio eruditī, cui erat nomen ἐχεμυδία; tum verba facere et quaerere, quaeque audissent scribere, et quae ipsi opinarentur expromere potestas erat. Hi dicebantur in eo tempore μαθηματικοί; ab his, scilicet, artibus, quas iam discere atque meditari incertaverant; quoniam Geometriam et Gnomonicam, Musicam, ceteraque item disciplinas altiores μαθημάτα veteres Graeci appellabant: vulgus autem, quos gentilicio vocabulo Chaldaeos dicere oportet, mathemáticos dicit. Exinde his scientiae studiis ornati ad perspicienda mundi opera et principia naturae procedebant: ac tunc denique nominabantur φυσικοί. Haec eadem super Pythagora noster Taurus cum dixisset: Nunc autem, inquit, isti qui repente pedibus illotis ad philosophos devertunt, non est hoc satis, quod sunt omnino ἀδεώρητοι, ἀμουσοί, ἀγεωμέτρητοι; sed legem etiam dant, qua philosophari discant. Alius ait: hoc me primum doce. Item alius: hoc volo, inquit, discere, istud nolo. Hic a symposio Platonis incipere gestit propter Alcibiadis commissationem; ille a Phaedro propter Lysiae orationem. Est etiam, inquit, pro Iupiter! qui Platonem legere postulet, non vitae ornandae, sed linguae orationisque comediae gratia, nec ut modestior fiat, sed ut lepidior. Haec Taurus dicere solitus novitios philosophorum sectatores cum veteribus Pythagoricos pensans. Sed id quoque non praetereundum est,

quod omnes simul, qui a Pythagora in cohortem illam disciplinarum recepti erant, quod quisque familiae pecuniaeque habebat, in medium dabant; et coibatur societas inseparabilis, tanquam illud fuerit antiquum consortium, quod re atque verbo Romano appellabatur hercito non cito.

C A P U T X.

Quibus verbis compellaverit Favorinus philosophus adolescentem casce nimis et vetuste loquentem.

FA V O R I N Ú S philosophus adolescenti veterum verborum cupidissimo, et plerasque voces nimis priscas et ignotissimas in quotidianis communibusque sermonibus expromenti, Curius, inquit, et Fabricius, et Coruncanius antiquissimi viri nostri, et his antiquiores Horatii illi trigemini, plane ac dilucide cum suis fabulati sunt: neque Auruncorum, aut Sicanorum, aut Pelasgorum, qui primi incoluisse Italiam dicuntur, sed aetatis suae verbis locuti sunt. Tu autem, proinde quasi cum matre Evandri nunc loquare, sermone abhinc multis annis iam desito uteris, quod scire atque intelligere neminem vis, quae dicas. Nonne, homo inepte, ut quod vis abunde consequaris, taceres? Sed antiquitatem tibi placere ais, quod honesta et bona et sobria et modesta sit: vive ergo moribus praeteritis; loquere verbis praesentibus; atque id, quod a C. Caesare excellentis ingenii ac prudentiae viro, in primo de Analogia libro, scriptum est, habe semper in me-

moria atque in pectore, ut tanquam scopulum, sic fugias inauditum atque insolens verbum.

C A P U T X I.

Quod Thucydides historiae scriptor inclytus Lacedaemonios in acie non tuba, sed tibiis esse usos dicit; verbaque eius super ea re posita: quodque Herodotus Halyatten regem fidicinas in procinctu hubuisse tradit: atque inibi quaedam notata de Gracchi fistula concionatoria.

AUCTOR historiae Graecae gravissimus Thucydides Lacedaemonios summos bellatores non cornuum tubarumve signis, sed tibiarum modulis in proeliis usos esse refert: non prorsus ex aliquo ritu religionum, neque rei divinae gratia, neque etiam ut excitarentur atque evibrarentur animi, quod cornua et litui moliuntur: sed contra, ut moderatores modulationesque fierent; quod tibicinis numeris temperatur. Nihil adeo in congregiendis hostibus atque in principiis proeliorum ad salutem virtutemque aptius rati, quam si permulcti sonis minoribus non immodece ferocirent. Cum procinctae igitur classes erant, et instructae acies, coeptumque in hostem progredi: tibicines inter exercitum positi canere incoepabant. Ea ibi praecedentione tranquilla et delectabili atque adeo venerabili, ad quandam quasi militaris musicae disciplinam vis et impetus militum, ne sparsi dispalatique proruerent, prohibebatur. Sed ipsius illius egregii scriptoris uti verbis libet, quae et dignitate et fide graviora sunt.

Καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ξύνοδος ἦν. Ἀργεῖοι μὲν καὶ οἱ Ξύμια-
χοι ἐντόνως καὶ ὄργῃ χωροῦντες· Λακεδαιμόνιοι δὲ βριδέας
καὶ ὑπὸ αὐλητῶν πολλῶν, νόμῳ ἔγκαθεστώτων. Οὐ τοῦ
δείου χάριν, ἀλλ' ἵνα δημαλᾶς μετὰ ρυθμοῦ βαίνοντες προ-
έλθοιεν, καὶ μὴ διασπασθείν αὐτοῖς ἡ τάξις. ὅπερ φιλεῖ
τὰ μεγάλα στρατόπεδα ποιεῖν ἐν ταῖς προσόδοις. Cre-
tenses quoque proelia ingredi solitos memoriae da-
tum est praecinente ac praemoderante cithara gres-
fibus. Halyattes autem rex terrae Lydiae, more at-
que luxu barbarico praeditus, cum bellum Mi-
lesiis faceret, ut Herodotus in historiis tradit,
concinentes fistulatores et fidicines, atque feminas
etiam tibicinas, in exercitu atque in procinctu ha-
buit, lascivientium delicias conviviorum. Sed enim
Achaeos Homerus pugnam indipisci ait non fidicu-
larum tibiarumque concentu, sed mentium animo-
rumque conspiratu tacito nitibundos.

Oι δ' ἄργειοι στρῆν μένει πνείοντες Ἀχαιοι,
Ἐν δυμῷ μεμαῶτες ἀλεξέμεν ἀλλήλοισιν.

Quid ille vult ardentissimus clamor militum Roma-
norū, quem in congressibus proeliorū fieri fo-
litum scriptores annalium memoravere? Contrane
institutum fiebat antiquae disciplinae tam probabile?
an tum etiam gradu clementi et silentio est opus,
cum ad hostem itur in conspectu longinquō pro-
cul distantem? cum vero prope ad manus ventum
est, tum iam e propinquō hostis et impetu pro-
pulsandus et clamore terrendus est? Ecce autem,
per tibicinia Laconica, tibiae quoque illius concio-
natoriae in mentem venit, quam C. Graccho cum

populo agenti praeisse ac praemonstrasse modulos ferunt. Sed nequaquam sic est, ut a vulgo dicitur, canere tibia solitum, qui pone eum loquentem staret; variisque modis tum demulcere animum actionemque eius, tum intendere. Quid enim foret ista re inceptius, si, ut planipedi saltanti, ita Graccho concionanti numeros et modos et frequentamenta quae-dam varia tibicen incineret? Sed qui hoc compertius memoriae tradiderunt, stetisse in circumstantibus dicunt occultius, qui fistula brevi sensim graviusculum sonum inspiraret ad deprimendum sedandumque impetum vocis eius. Effervescente namque impulsu et instinctu extraneo naturalis illa Gracchi vehementia indiguisse, non, opinor, existimanda est. Marcus tamen Cicero fistulatorem istum utrique rei adhibitum esse a Graccho putat; ut sonis tum placidis tum citatis aut demissam iacentemque orationem eius erigeret, aut ferocientem saevientemque cohiberet. Verba ipsius Ciceronis apposui: *Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Lici-nio cliente tuo literato homine, quem servum sibi ha-buit ille ad manum, cum eburnea solitus est habere fistula, qui staret post ipsum occulte cum conciona-retur, peritum hominem; qui inflaret celeriter eum so-num, qui illum aut remissum excitaret, aut a conten-tione revocaret.* Morem autem illum ingrediendi ad tibicinum modulos proelii, institutum esse a Lace-daemoniis Aristoteles in libris problematum scrip-sit; quo manifestior fieret exploratiorque militum securitas et alacritas. Nam dissidentiae, inquit, et timori cum ingressione huiuscmodi minime con-

venit: et moesti atque formidantes ab hac tam intrepida ac tam decora incendendi modulatione alieni sunt. Verba pauca Aristotelis super ea re apposui.

Διὰ τί ἐπειδὴν πολεμεῖν μέλλουσι, πρὸς αὐλὸν ἐμβαίνουσιν;
ἴνα τοὺς δειλοὺς ἀσχημονοῦντας γινώσκωσιν.

C A P U T X I I .

Virgo Vestae quid aetatis, et ex quali familia, et quo ritu, quibusque caeremoniis et religionibus, ac quo nomine a Pontifice maximo capiatur: et quo statim iure esse incipiat, simulatque capta est: quodque, ut Labeo dicit, nec illa intestato cuiquam, nec ei intestatae quisquam iure heres est.

Qui de Vestali virgine capienda scripserunt, quorum diligentissime scripsit Labeo Antistius, minorum quam annos VI, maiorem quam annos X natam, negaverunt capi fas esse. Item quae non sit patrima et matrima. Item quae lingua debili sensuive aurium diminuta, aliave qua corporis labe insignita sit. item quae ipsa aut cuius pater emancipatus sit, etiam si vivo patre in avi potestate sit. item cuius parentes alter ambove servitutem servierunt; aut in negotiis fordidis diversantur. sed eam, cuius foror ad id sacerdotium lecta est, excusationem mereri aiunt. item cuius pater flamen, aut augur, aut quindecimvirum sacris faciundis, aut qui septemvirum epulonum, aut Salius est. Sponsae quoque pontificis et tibicinis sacerorum filiae vacatio a sacerdotio isto tribui solet. Praeterea Capito Ateius scriptum re-

liquit, neque eius legendam filiam, qui domicilium in Italia non haberet, et excusandam eius qui liberos tris haberet. Virgo autem Vestalis simul est capta atque in atrium Vestae deducta et pontificibus tradita; eo statim tempore sine emancipatione ac sine capitis minutione e patris potestate exit, et ius testamenti faciundi adipiscitur. De more autem rituque capiundae virginis literae quidem antiquiores non exstant, nisi, quae capta prima est, a Numa rege esse captam. Sed Papiam legem invenimus; qua cavetur, ut Pontificis maximi arbitratu virgines e populo viginti legantur: sortitioque in concione ex eo numero fiat; et, cuius virginis ducta erit, ut eam Pontifex maximus capiat, eaque Vestae fiat. Sed ea sortitio ex lege Papia non necessaria nunc videri solet. Nam, si quis honesto loco natus adeat Pontificem maximum, atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius dumtaxat salvis religionum observationibus ratio haberi possit, gratia Papiae legis per senatum fit. Capi autem virgo properea dici videtur, quia Pontificis maximi manus prehensa ab eo parente, in cuius potestate est, veluti bello capta abducitur. In libro primo Fabii Pictoris, quae verba Pontificem maximum dicere oporteat, cum virginem capit, scriptum est. Ea verba haec sunt: SACERDOTEM. VESTALEM. QUAE. SACRA. FACIAT. QUAE. IOUS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. POPOLO. ROMANO. QUITIUM. UTEI. QUAE. OPTUMA. LEGE. FOVIT. ITATE. AMATA. CAPIO.

Plerique autem capi virginem solam debere dici

putant. Sed flamines quoque Diales , item pontifices et augures capi dicebantur. L. Sulla rerum gentiarum libro II ita scripsit: *P. Cornelius , cui primum cognomen Sullae impositum est, flamen Dialis captus.* M. Cato de Lusitanis , cum Ser. Galbam accusavit : *Tamen dicunt deficere voluisse. Ego me nunc volo ius pontificium optime scire. iamne ea causa pontifex capiar? Si volo augurium optime tenere , ecquis me ob eam rem augurem capiat?* Praeterea in commentariis Labeonis , quae ad duodecim tabulas composuit , ita scriptum est: *Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato, neque intestatae quisquam: sed bona eius in publicum redigi aiunt. Id quo iure fiat, quaeritur.* Amata inter capiendum a Pontifice maximo appellatur , quoniam , quae prima capta est , hoc fuisse nomine traditum est.

C A P U T X I I I .

Quaesitum esse in philosophia, quidnam foret in recepto mandato rectius , idne omnino facere quod mandatum est; an nonnunquam etiam contra , si id speres ei , qui mandavit , utilius fore : superque ea quaestione expositae diversae sententiae.

IN officiis capiendis , censendis iudicandisque , quae Graece καθήκοντα philosophi appellant , quaeri solet , an negotio tibi dato et quid omnino faceres definito , contra quid facere debeas , si eo facto videri possit res eventura prosperius , exque utilitate eius , qui id tibi negotium mandavit. Anceps quae-

stio et in utramque partem a prudentibus viris arbitrata est. Sunt enim non pauci, qui sententiam suam una in parte defixerint, et re semel statuta deliberataque ab eo, cuius negotium id pontificiumque esset, nequaquam putaverint contra dictum eius esse faciendum, etiamsi repentinus aliquis casus rem commodius agi posse polliceretur; ne, si spes fecellisset, culpa imparentiae et poena indeprecabilis subeunda esset. Si res forte melius vertisset; diis quidem gratia habenda, sed exemplum tamen intromissum videretur, quo bene consulta consilia religione mandati soluta corrumperentur. Alii existimaverunt incommoda prius, quae metuenda essent, si res gesta aliter foret quam imperatum est, cum emolumento spei pensitanda esse: et, si ea leviora minoraque, utilitas autem contra gravior et amplior spe quantum potest firma ostenderetur, tum posse adversum mandata fieri censuerunt; ne oblata divinitus rei bene gerendae occasio amitteretur. Neque timendum exemplum non parendi crediderunt, si rationes dumtaxat huiuscemodi non adessent. Cum primis autem respiciendum putaverunt ingenium naturamque illius, cuia res praeceptumque esset; ne ferox, durus, indomitus, inexorabilisque sit; qualia fuerunt Postumiana imperia et Manliana. Nam si tali praceptoris ratio reddenda sit, nihil faciendum esse monuerunt aliter, quam praeceptum est. Instructius deliberatusque fore arbitramur theorematum hoc de mandatis huiuscemodi obsequendis, si exemplum quoque P. Crassi Muciani clari ac illustris viri apposuerimus. Is Crassus a Sempronio

Asellione et plerisque aliis historiae Romanae scriptoribus traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima et praecipua ; quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod iurisconsultissimus, quod pontifex maximus. Is, cum in consulatu obtinebat Asiam provinciam, et circumcidere oppugnareque Leucas oppidum pararet, opusque esset firma atque procula trabe, qui arietem faceret, quo muros eius oppidi quateret : scripsit ad magistrum architectonem Elatensium sociorum amicorumque populi Romani, ut ex malis duobus, quos apud eos vidisset, uter maior esset eum mittendum curaret. Tum magister architecton, comperto quamobrem malum desideraret, non, uti iussus erat, maiorem, sed, quem esse magis idoneum aptioremque faciendo arieti, facilioremque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum vocari iussit ; et cum interrogasset, cur non, quem iusserat, misisset, causis rationibusque quas dictabat spretis, vestimenta detrahi imperavit ; virgisque multum caecidit, corrupti atque dissolvi officium omne imperantis ratus, si quis ad id, quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat.

C A P U T XIV.

Quid dixerit feceritque C. Fabricius, magna vir gloria magnisque rebus gestis, sed familiae pecuniaeque inops, cum ei Samnites tanquam indigenti grave aurum donarent.

IULIUS Higinus, in libro de vita rebusque illustrium virorum sexto, legatos dicit a Samnitibus ad C. Fabricium Imperatorem populi Romani venisse, et memoratis multis magnisque rebus, quae bene ac benevole post redditam pacem Samnitibus fecisset, obtulisse dono grandem pecuniam, orasseque uti acciperet utereturque: atque id facere Samnites dixisse, quod viderent multa ad splendorem domus atque virtus defieri; neque pro magnitudine dignitateque lautum paratum esse: tum Fabricium planas manus ab auribus ad oculos, et infra deinceps ad nares, et ad os et ad gulam, atque inde porro ad ventrem imum deduxisse; et legatis ita respondisse: dum illis omnibus membris, quae attigisset, obsistere atque imperare posset, nunquam quidquam defuturum: propterea se pecuniam, qua nihil sibi esset usus, ab iis, quibus eam sciret usui esse, non accipere.

C A P U T XV.

Quam importunum vitium plenumque odii sit futile inanisque loquacitas, et quam multis in locis a principibus utriusque linguae viris detestatione iusta culpata fit.

QUI sunt leves et futile et importuni locutores, quique nullo rerum pondere innixi verbis humidis et lapsantibus diffluiunt; eorum orationem bene existimatum est in ore nasci, non in pectore: linguam autem debere aiunt non esse liberam nec vagam, sed vinculis de pectore imo ac de corde aptis moveri et quasi gubernari. Sed enim videoas quosdam sic scatere verbis sine ullo iudicii negotio cum securitate multa et profunda, ut loquentes plerumque videantur loqui sese nefcire. Ulyssem contra Homerus virum sapienti facundia praeditum, vocem mittere ait non ex ore, sed ex pectore; quod scilicet non ad sonum magis habitumque vocis, quam ad sententiarum penitus conceptarum altitudinem pertineret: petulantiaeque verborum coercendae valum esse oppositum dentium luculente dixit, ut loquendi temeritas non cordis tantum custodia atque vigilia cohibeatur, sed et quibusdam quasi excubiis in ore positis sepiatur. Homerica, de quibus supra dixi, haec sunt:

'Αλλ' ὅτε δὴ βούπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος ἔι.

Τένυντον ἔμδν, ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἔρκος ὀδόντων;

M. Tullii quoque verba posui, quibus stultam et

inanem dicendi copiam graviter et vere detestatus est. *Dummodo*, inquit, *hoc constet*, neque infantiam eius qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat, neque inscientiam illius cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam. quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultam loquacitatem. Item in libro de Oratore primo verba haec posuit: *Quid enim est tam furiosum*, quam verborum vel optimorum atque ornatissimum sonitus inanis, nulla subiecta sententia nec scientia? Cum primis autem M. Cato atrocissimus huiuscemodi vitii infectator est. Namque in oratione, quae inscripta est *SI. SE. COELIUS. TRIB. PLEB. APPELLASSET*. *Nunquam*, inquit, *tacet*, quem moribus tenet loquendi, tanquam veterosum bibendi atque dormiendi. *Quod si non conveniatis*, cum convocari iubet; ita est cupidus orationis, ut conducat, qui auscultet: itaque auditis, non auscultatis, tanquam pharmacopolam: nam eius verba audiuntur; verum ei se nemo committit, si aeger est. Idem Cato in eadem oratione eidem M. Coelio Trib. pleb. vilitatem approbrans non loquendi tantum, verum etiam tacendi, *Frusto*, inquit, *panis conduci potest*, vel uti taceat, vel uti loquatur. Neque non merito Homerus unum ex omnibus Thersiten, ἀμετροεπῆς ἀκριτόμυδον appellat: modo verba illius multa, et ἀνοσμα strepentum sine modo graculorum similia esse dicit. Quid enim est aliud ἀμετροεπῆς ἐκολώνα? Eupolidis quoque versus de id genus hominibus consignatissime factus est, λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν: quod Sallustius noster imitari volens, *loquax*, in-

quit, *magis, quam facundus.* Quapropter Hesiodus poëtarum prudentissimus, linguam non vulgandam, sed recondendam esse dicit, proinde ut thesaurum; eiusque esse in promendo gratiam plurimam, si modesta et parca et modulata sit:

Γλώσσης τοι θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποισιν ἀριστος
Φειδωλῆς πλείστη δὲ χάρις κατὰ μέτρον ιούσης.

Epicharmium quoque illud non inscite se habet,

Οὐ λέγειν δεῖνος, ἀλλὰ σιγᾶν ἀδύνατος.

Ex quo hoc prosectorum sumtum est:

Qui cum loqui non posset, tacere non potuit.

Favorinum ego audivi dicere versus istos Euripidi;

Ἄχαλίνων στομάτων,
Ἄνόμουντε ἀφροσύνας,
Τὸ τέλος δυστυχία,

non de iis tantum factos accipi debere, qui impia aut illicita dicerent; sed vel maxime de hominibus quoque posse dici stulta et immoda blaterantibus; quorum lingua tam prodiga infrenisque sit, ut fluat semper et aestuet colluvione verborum tetricima: quod genus homines a Graecis significantissimo vocabulo *κυττάγλωσσοι* appellantur. Valerium Probum Grammaticum illustrem, ex familiari eius docto viro comperi, Sallustianum illud, *Satis eloquentiae, sapientiae parum*, brevi antequam vita decederet, sic legere coepisse, et sic a Sallustio reliquum affir-

massæ : *Satis loquentiae, sapientiae parum, quod loquentia novatori verborum Sallustio maxime congrueret; eloquentia cum insipientia minime conveniret.* Huiuscemodi autem loquacitatem verborumque turbam magnitudine inani vastam facetissimus poëta Aristophanes insignibus vocabulis denotavit in his versibus :

"Ανθρωπον ἀγριοποιὸν, αὐθαδόστομον,
Ἐχοντ' ἀχάλινον, ἀκρατὲς, ἀπύλωτον στόμα,
Ἄπεριλάλητον, κομποφακελορρήμονα.

Neque minus insigniter veteres quoque nostri hoc genus homines in verba projectos, locutuleios, et blaterones, et lingulacas dixerunt.

C A P U T XVI.

Quod verba isthaec Quadrigarii ex annali tertio, *ibi mille hominum occiditur*, non licentia, neque de poëtarum figura, sed ratione certa et proba grammaticae disciplinae dicta sunt.

QUADRIGARIUS in tertio Annalium ita scripsit : *Ibi occiditur mille hominum. occiditur, inquit, non, occiduntur.* Item Lucilius in tertio Satirarum :

Ad portam mille, a porta est sex inde Salernum. mille, inquit, est, non, mille sunt. Varro in octavo-decimo Humanarum : *Ad Romuli initium plus mille & centum annorum est.* M. Cato in I Originum : *Inde est ferme mille passuum.* M. Cicero in sexta in

Antonium : *Itane Ianus medius in L. Antonii clien-tela est? quis unquam in illo Iano inventus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum?* In his atque multis aliis, *mille*, numero singulari dictum est. Neque hoc, ut quidam putant, vetustati con-cessum est, aut per figurarum concinnitatem admis-sum est: sed sic videtur ratio poscere. *Mille* enim non pro eo ponitur, quod Graece χίλιοι dicitur, sed quod χιλία: et sicuti una χιλία et duae χι-λιάδες; ita *unum mille* et *duo millia* certa atque di-recta ratione dicitur. Quamobrem id quoque recte et probabiliter dici solitum, *mille denarium in arca est, & mille equitum in exercitu est.* Lucilius autem, praeter quod supra posui, alio quoque in loco id manifestius domonstrat. Nam in libro quintodecimo ita dicit :

*Hunc milli passum qui vicerit atque duobus,
Campanus sonipes subcussor nullus sequetur
Maiore spatio; ac diversus videbitur ire.*

Item alio libro :

Tu milli nummum potes uno quaerere centum.

Milli passum dixit, pro *mille passibus*, & *uno milli nummum*, pro, *unis mille nummis*; aperteque ostendit *mille* et *vocabulum esse*, et singulari numero dici, eiusque plurativum esse, *millia*, et *casum* etiam capere ablativum; neque ceteros casus requiri oportere, cum sint alia pleraque vocabula, quae in singulos tantum casus, quaedam etiam quae in nullum

declinentur. Quapropter nihil iam dubium est, quin M. Cicero in oratione, quam scripsit pro Milone, ita scriptum reliquerit: *Ante fundum Clodii, quo in fundo, propter insanias illas substructiones, facile mille hominum versabatur valentium; non versabantur. Quod in libris minus accurate scriptis est: alia enim ratione mille hominum, alia, mille homines, dicendum est.*

C A P U T XVII.

Quanta cum animi aequitate toleraverit Socrates uxoris ingenium intractabile: atque inibi, quid M. Varro in quadam Satira de officio mariti scripserit.

XANTHIPPE Socratis philosophi uxor morosa admodum fuisse fertur et iurgiosa: irarumque et molestiarum muliebrium per diem perque noctem fatagebat. Has eius intemperies in maritum Alcibiades demiratus, interrogavit Socratem, quaenam ratio esset, cur mulierem tam acerbam domo non exigeret. Quoniam, inquit Socrates, cum illam domi tallem perpetior, insuesco et exerceor, ut ceterorum quoque foris petulantiam et iniuriam facilius feram. Secundum hanc sententiam quoque Varro in Satira Menippea, quam de officio mariti scripsit, *Vitium*, inquit, *uxoris aut tollendum aut ferendum est. Qui tollit vitium, uxorem commodiorem praefat: qui fert, se meliorem facit.* Haec verba Varronis, tollere, et ferre, lepide quidem composita sunt: sed tollere, apparet dictum pro, corrigere. Id etiam appareat, eiusmodi

vitium uxoris, si corrigi non possit, ferendum esse Varronem censuisse; quod ferri scilicet a viro honeste potest. Vitia enim flagitiis leviora sunt.

C A P U T XVIII.

Quod M. Varro in quartodecimo Humanarum L. Aelium magistrum suum περὶ ἑτυμολογίας differentem falsa reprehendit: quodque idem Varro in eodem libro furis ἑτύμων dicit falsum.

IN quartodecimo rerum divinarum libro M. Varro doctissimum tunc civitatis hominem L. Aelium errasse ostendit; quod vocabulum Graecum vetus traductum in linguam Romanam, proinde atque si primitus Latine factum esset, resolverit in voces Latinas ratione etymologica falsa. Verba ipsa super ea re Varronis posuimus. In quo L. Aelius noster literis ornatissimus memoria nostra erravit aliquoties. Nam aliquot verborum antiquorum Graecorum, proinde atque essent propria nostra, reddidit causas falsas. Non enim leporem dicimus, ut ait, quod est levipes: sed quod est vocabulum antiquum Graecum. Multa enim vetera illorum ignorantur, quod pro iis, aliis nunc vocabulis utantur; & illorum esse plerique ignorent Graecum, quod nunc nominant ἡλλήνα; puteum quod vocant φρέαρ; leporem, quod λαγών dicunt. In quo non modo Aelii ingenium non reprehendo; sed industriam laudo. Successum enim fortuna, experientiam laus sequitur. Haec Varro in primore libro scripsit de ratione vo-

cabulorum scitissime, de usu utriusque linguae per-

tissime, de ipso Aelio clementissime. Sed in poste-

riore eiusdem libri parte dicit, *furem ex eo dictum*,
quod veteres Romani *survum atrum* appellaverint;
et fures per noctem, quae atra sit, facilius furentur.
Nonne sic videtur Varro de fure errasse, tanquam
Aelius de lepore? nam quod a Graecis nunc κλέπτης
dicitur, antiquiore Graeca lingua φῶρος, est dictum.
Hinc per affinitatem literarum qui φῶρος Graece, La-
tine fur est. Sed ea res fugeritne tunc Varronis me-
moriā; an contra aptius et cohaerentius putarit
furem a furvo, id est nigro, appellari: in hac re de
viro tam excellentis doctrinae non meum iudicium
est.

C A P U T XIX.

Historia super libris Sibyllinis, ac de Tarquinio Superbo
rege.

IN antiquis annalibus memoria super libris Sibyl-

linis haec prodita est. Anus hospita atque incognita
ad Tarquinium Superbum regem adiit, novem li-

bros ferens, quos esse dicebat divina oracula: eos
velle venundare. Tarquinius pretium percontatus
est: mulier nimium atque immensum poposcit. Rex,
quasi anus aetate desiperet, derisit. Tum illa foculum
coram cum igni apponit, tris libros ex novem deu-

rit; et, ecquid reliquos sex eodem pretio emere
vellet, regem interrogavit. Sed enim Tarquinius id
multo risit magis, dixitque anum iam procul dubio

delirare. Mulier ibidem statim tris alios libros exus-
sit; atque id ipsum denuo placide rogat, ut tris reli-
quos eodem illo pretio emat. Tarquinius ore iam
serio, atque attentiore animo fit; eam constantiam
confidentiamque non insuper habendam intelligit:
libros tris reliquos mercatur nihilo minore pretio,
quam quod erat petitum pro omnibus. Sed eam mu-
lierem tunc a Tarquinio digressam postea nusquam
loci visam constituit. Libri tres in sacrarium conditi
Sibyllini appellati. Ad eos, quasi ad oraculum, Quin-
decimviri adeunt, cum dii immortales publice con-
sulendi sunt.

C A P U T . XX.

Quid Geometrae dicant schemata, quibusque omnia ista
Latinis vocabulis appellantur.

FIGURARUM, quae $\sigma\chi\mu\alpha\tau\alpha$ Geometrae appellant,
genera sunt duo: planum et solidum. Haec ipsi vo-
cant $\epsilon\pi\pi\epsilon\delta\sigma\tau\alpha$ και $\sigma\tau\pi\pi\sigma\tau\alpha$. *Planum* est, quod in duas
partis solum lineas habet, qua latum est et qua lon-
gum: qualia sunt triquetra et quadrata, quae in area
sunt, sine altitudine. *Solidum* est, quando non lon-
gitudines modo et latitudines planas numeri linea-
rum efficiunt, sed etiam extollunt altitudines: quales
sunt ferme metae triangulae, quas pyramidas appel-
lant: vel qualia sunt quadrata undique, quae κυβούς
illi, nos quadrantalia dicimus. *Kubos* enim est figura
ex omni latere quadrata: *quales sunt*, inquit M.

Varro, *tesserae quibus in alveolo luditur*: ex quo ipsae quoque appellatae *κύβοι*. In numeris etiam similiter *κύβος* dicitur, cum omne latus eiusdem numeri aequaliter in sece solvit, sicuti fit cum ter terna ducuntur: atque idem ipse numerus triplicatur. Huius numeri cubum Pythagoras vim habere lunaris circuli dixit, quod et luna orbem suum lustret septem et viginti diebus, qui numerus ternio, qui Graece dicitur *τριάς*, tantundem efficiat in cubo. *Linea autem a nostris dicitur quam γραμμὴν* Graeci vocant. Eam M. Varro ita definit. *Linea est, inquit, longitudo quaedam sine latitudine et altitudine.* Euclides autem brevius, praetermissa altitudine, *γραμμὴ*, inquit, est *μῆνος ἀπλατές*: quod exprimere uno Latino verbo non queas, nisi audeas dicere *illatabile*.

CAPUT XXI.

Quod Julius Higinus affirmatissime contenderit legisse se librum P. Virgilii domesticum, in quo scriptum esset, & ora *Tristia tentantum sensu torquebit amaror*, non, quod vulgus legeret, *sensu torquebit amaro*.

VERSUS istos ex Georgicis Virgilii plerique omnes sic legunt:

*At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaro.*

Higinus autem, non hercle ignobilis grammaticus, in commentariis, quae in Virgilium fecit, confirmat et perseverat non hoc a Virgilio relictum; sed quod

ipse invenerit in libro, qui fuerit ex domo atque familia Virgilii,

— & ora

Tristia tentantum sensu torquebit amaror.

Neque id soli Higino, sed doctis quibusdam etiam viris placitum: quoniam videtur absurde dici, *sapor sensu amaro torquet*; cum ipse, inquit, sapor sensus sit, non alium in semet ipso sensum habeat: ac proinde sit quasi dicatur, *sensus sensu amaro torquebit*. Sed enim cum Favorino Higini commentarium legisset, atque ei statim displicita esset insolentia et insuavitas illius, *sensu torquebit amaro: risit*, et, Iovem lapidem, inquit, quod sanctissimum iuriandum est habitum, paratus sum ego iurare Virgilium hoc nunquam scripsisse; sed Higinum ego dicere verum arbitror. Non enim primus fixit hoc verbum Virgilius insolenter: sed in carminibus Lucretii inventum est: nec est aspernatus auctoritatem poëtae ingenio et facundia praecellentis. Verba ex quarto Lucretii haec sunt,

— Dilutaque contra

Cum tuimur misceri absynthia, tangit amaror.

Non verba autem sola, sed versus prope totos et locos quoque Lucretii plurimos sectatum esse Virgilium videmus.

C A P U T XXII.

An, qui causas defendit, recte Latineque dicat, *superesse se ei quod defendit*; et *superesse* proprié quid sit.

IRRROBORAVIT inveteravitque falsa atque aliena verbi significatio eius, quod dicitur, *hic illi superest*; cum dicendum est, *advocatum esse quem cuipiam, causamque eius defendere*. Atque id dicitur non in compitis tantum neque in plebe vulgaria, sed in foro, in comitio, apud tribunalia. Qui integre autem locuti sunt, magnam partem *superesse* ita dixerunt, ut eo verbo significanter superfluere et supervacare atque esse supra necessarium modum. Itaque M. Varro in Satira, quae inscripta est, *Nescis quid vesper serus vehat, superfuisse dicit immodice et intempestive fuisse*. Verba ex eo libro haec sunt: *In convivio legi nec omnia debent, & ea potissimum quae simul sunt βιωφελη, & delectent potius: ut id quoque videatur non defuisse magis quam superfuisse*. Memini ego praetoris docti hominis tribunali me forte assistere, atque ibi *advocatum non incelebrem sic postulare, ut extra causam diceret, remque quae agebatur, non attingeret, tunc praetorem ei, cuius res erat, dixisse, advocatum eum non habere: et cum is, qui verba faciebat, reclamasset, ego illi V. Cl. supersum: respondisse praetorem festiviter: tu plane superes, non ades*. M. autem Cicero in libro, qui inscriptus est de iure civili in artem redigendo, verba haec posuit: *Nec vero scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tu-*

bero defuit; doctrina etiam superfuit. in quo loco *superfuit* significare videtur, *supra fuit* et *praestitit*, superavitque maiores suos doctrina sua superfluenti, tum et nimis abundanti: disciplinas enim Tubero Stoicas et diale^cticas percalluerat. In libro quoque de Republica secundo id ipsum verbum Ciceronis non temere transeundum. Verba ex eo libro haec sunt: *Non gravarer, Laeli, nisi & hos velle putarem,* & ipse cuperem te quoque aliquam partem huius nostri sermonis attingere: *praesertim cum heri ipse dixeris,* te nobis etiam *superfuturum.* Verum, si id quidem fieri non potest, ne defis omnes te rogamus. Exquisite igitur et comperte Iulius Paullus dicebat, homo in nostra memoria doctissimus, *superesse* non simplici ratione dici tam Latine, quam Graece: Graecos περισσόν in utramque partem ponere; vel quod supervacaneum esset, ac non necessarium, vel quod abundans nimis et affluens et exsuperans. Sic quoque nostros veteres *superesse* alias dixisse, pro superfluenti et supervacuo neque admodum necessario, ita ut supra posuimus Varronem dicere: alias ita, ut Cicero dixit, pro eo quod copia quidem et facultate ceteris anteiret, supra modum tamen et largius prolixiusque flueret, quam esset satis. Qui dicit ergo se *superesse* ei, quem defendit, nihil istorum vult dicere: sed nefcio quid aliud indictum inscitumque dicit. At ne Virgilii quidem poterit auctoritate uti, qui in Georgicis ita scripsit:

Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit.

hoc enim in loco Virgilius ἀκυρώτερον verbo usus

videtur; quod *superfit* dixit pro longinquius dittiusque adsit. Illud contra eiusdem Virgilii est aliquanto probabilius:

*Florentisque secant herbas, fluviosque ministrant,
Farraque, ne blando nequeant superesse labori.*

significat enim supra laborem esse, neque opprimi a labore. An autem *superesse* dixerint veteres pro restare et perficiendae rei deesse, quaerebamus. Nam Sallustius in significatione ista non *superesse*, sed *superare* dicit. Verba eius in Iugurtha haec sunt: *Is plerumque seorsum a rege exercitum ducentare, & omnis res exsequi solitus erat, quae Iugurthae fesso aut maioribus adstricto superaverant.* Sed invenimus in tertio Ennii annalium in hoc versu,

Inde sibi memorat unum superesse laborem,

id est, reliquum esse et restare. Quod quia, id est, divise pronuntiandum est, ut non una pars orationis esse videatur, sed duae. Cicero autem in secunda Antonianarum, quod est reliquum, non *superesse*, sed *restare* dicit. Praeter haec, *superesse*, invenimus dictum pro *superstitem esse*. Ita enim scriptum est in libro epistolarum M. Ciceronis ad L. Plancum et in epistola Asinii Pollionis ad Ciceronem verbis his: *Nam neque deesse reipublicae volo, neque superesse.* Per quod significat, si respublica emoriatur et pereat, nolle se vivere. In Plauti autem Asinaria manifestius id ipsum scriptum est in iis versibus, qui sunt eius comoediae primi:

A. Gellii Vol. I.

*

F

*Sicut tuum vis unicum gnatum tuae
Supereffe vitae fospitem & superfitem.*

Cavenda igitur est non improprietas solum verbi, sed etiam pravitas ominis, si quis senior advocatus adolescenti supereffe se dicat.

C A P U T XXIII.

Quis fuerit Papirius Praetextatus, quaeve istius causa cognomenti sit: historiaque ista omnis super eodem Papirio cognitu iucunda.

HISTORIA de Papirio Praetextato dicta scriptaque est a M. Catone in oratione, qua usus est ad milites contra Galbam, cum multa quidem venustate atque luce atque munditia verborum. Ea Catonis verba huic prorsus commentario indidisse, si libri copia fuisset id temporis, cum haec dictavi. Quod si non virtutes dignitatesque verborum, sed rem ipsam scire quaeris; res ferme ad hunc modum est. Mos antea senatoribus Romae fuit in curiam cum praetextatis filiis introire. Cum in senatu res maior quaequam consultata, eaque in diem posterum prolata est; placuitque ut hanc rem, super qua tractavissent, ne quis enuntiaret prius quam decreta esset: mater Papirii pueri, qui cum parente suo in curia fuerat, percontatur filium quidnam in senatu Patres egissent. Puer respondit tacendum esse, neque id dici licere. Mulier fit audiendi cupidior. Secretum rei et silentium pueri animum eius ad inquirendum everberat.

Quaerit igitur compressius violentiusque. Tum puer, matre urgente, lepidi atque festivi mendacii consilium capit: actum in senatu dixit, utrum videretur utilius exque republica esse, unusne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta esset. Hoc illa ut audivit, animo compavescit: domo trepidans egreditur: ad ceteras matronas defert quod audierat. Pervenunt ad senatum postera die matrum familias caterva: lacrimantes atque obsecrantes orant, una potius ut duobus nupta fieret, quam ut uni duae. Senatores ingredientes in curiam, quae illa mulierum intemperies et quid sibi postulatio isthaec vellet, mirabantur. Puer Papirius in medium curiae progressus, quid mater audire institisset, quid ipse matrem dixisset, rem, sicuti fuerat, denarrat. Senatus fidem atque ingenium pueri deosculatus consultum facit, uti posthac pueri cum patribus in curiam ne introeant, praeter ille unus Papirius: eique puero postea cognomentum, honoris gratia, inditum Praetextatus, ob loquendi tacendique in aetate praetextae prudentiam.

CAPUT XXIV.

Tria epigrammata trium veterum poëtarum, Naevii, Plauti, Pacuvii; quae facta ab ipsis, sepulcris ipsorum incisa sunt.

TRIMUM poëtarum illustrium epigrammata, Cn. Naevii, M. Plauti, M. Pacuvii, quae ipsi fecerunt,

et incidenda suo sepulcro reliquerunt, nobilitatis eorum gratia et venustatis, scribenda in his commentariis esse duxi. Epigramma Naevii plenum superbiae Campanae : quod testimonium esse iustum potuisset, nisi ab ipso dictum esset :

Mortalis immortalis flere si foret fas :

Flerent divae Camoenae Naevium poëtam.

Itaque postquam est Orcino traditus thesauro,

Oblitei sunt Romae loquier Latina lingua.

Epigramma Plauti : quod dubitassemus an Plauti foret, nisi a M. Varrone positum fuisset in libro de poëtis primo :

Postquam morte datu'st Plautus, comoedia luget;

Scena est deserta. dein Risis, Ludu', Iocusque,

Et numeri innumeri simul omnes collacrumarunt.

Epigramma Pacuvii verecundissimum et purissimum, dignumque eius elegantissima gravitate :

Adolescens, tamen eti properas, hoc te faxum rogar,

Utei ad se aspicias : deinde quod scriptu'st legas.

Hic sunt poëtae Pacuviei Marcei sita

Offa. hoc volebam nescius ne es. vale.

C A P U T XXV.

Quibus verbis M. Varro *inducias* definierit: quæsitumque
inibi curiosius, quaenam ratio sit vocabuli *induciarum*.

DUOBUS modis M. Varro in libro Humanarum,
qui est de bello & pace, *Induciae* quid sint definit.
Induciae, inquit, sunt pax castrensis paucorum dierum.
Item alio in loco, *Induciae*, inquit, sunt belli feriae.
Sed lepidae magis atque iucundae brevitatis utraque
definitio, quam plena aut proba esse videtur. Nam
neque pax est *induciae*: (bellum enim manet, pugna
cessat.) neque in solis castris, neque paucorum tan-
tum dierum *induciae* sunt. Quid enim dicemus, si
induciis mensium aliquot factis in oppida castris con-
cedatur? nonne tum quoque *induciae* sunt? Aut rur-
sus quid esse dicemus, quod in primo annali Qua-
drigarii scriptum est, C. Pontium Samnitum a dicta-
tore Romano sex horarum *inducias* postulasse, si
induciae paucorum tantum dierum appellandæ sunt?
Belli autem ferias festive magis dixit, quam aperte
atque definite. Graeci autem significantius consig-
niantiusque cessationem istam pugnae paætitiam ἐνε-
χειπλαν dixerunt, exenta una litera sonitus vastioris,
et subiuncta lenioris. Nam quod eo tempore non pug-
netur, et manus cohibeantur, ἐνεχειπλαν appellantur.
Sed profecto non id fuit Varroni negotium, ut *in-
ducias* superstitione definiret, et legibus rationibusque
omnibus definitionum inserviret. Satis enim visum
est, eiusmodi facere demonstrationem; quod genus

Graeci τύποις magis et ὑπογραφαῖς, quam ὄρισμοῖς vocant. Induciarum autem vocabulum qua sit ratione factum, iam diu est quod quaerimus. Sed ex multis quae iam audivimus vel legimus, probabilius id, quod dicam, videtur. *Inducias* sic dictas arbitramur, quasi tu dicas *inde uti iam*. Pactum induciarum huiusmodi est, ut in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur: sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure agantur. Quod dicitur dies certus praefinitus, pactumque fit, ut ante eum diem ne pugnetur, atque is dies ubi venit inde uti iam pugnatur: idecirco ex iis, quibus dixi, vocibus, quasi per quendam coitum et copulam nomen induciarum connexum est. Aurelius autem Opilius, in primo librorum quos Musarum inscripsit, *Induciae*, inquit, dicuntur, cum hostes inter se utrinque utroque alter ad alterum impune & sine pugna ineunt. Inde ab eo, inquit, nomen esse factum videtur, quasi initiae, hoc est, initus atque introitus. Hoc ab Aurelio scriptum propterea non praeterii, ne cui harum noctium aemulo eo tantum nomine elegantius id videretur, tanquam id nos originem verbi requirentes fugisset.

C A P U T X X V I .

Quem in modum mihi Taurus philosophus responderit percontanti, an sapiens irasceretur.

INTERROGAVI in diatriba Taurum, an sapiens irasceretur. Dabat enim saepe post quotidianas lec-

tiones quaerendi, quod quis vellet, potestatem. Is cum graviter et copiose de morbo affectuve irae differuisse, quae et in veterum libris et in ipsius commentariis exposita sunt: convertit ad me, qui interrogaveram, et, Haec ego, inquit, super irascendo sentio. Sed et, quid Plutarchus noster vir doctissimus ac prudentissimus senserit, non ab re est, ut id quoque audias. Plutarchus, inquit, servo suo, nequam homini et contumaci, sed libris disputationibusque philosophiae aures imbutas habenti, tunicam detrahi ob nescio quod delictum, caedique eum loro iussit. Cooperat verberari; et obloquebatur non meruisse ut vapulet; nihil mali, nihil sceleris admisisse. Postremo vociferari inter vapulandum incipit: neque iam querimonias aut gemitus eiulatusque facere, sed verba seria et obiurgatoria: Non ita esse Plutarchum ut deceret, philosophum irasci turpe esse: saepe eum de malo iracundiae edissertavisse: librum quoque περὶ ἀσπυντας pulcherrimum conscripsisse; iis omnibus, quae in eo libro scripta sunt, nequaquam convenire, quod pro volutus effususque in iram plurimis se plagis mulcaret. Tum Plutarchus lente et leniter, Quid autem, inquit, verbero, nunc ego tibi irasci videor? ex vultune meo, an ex voce, an ex colore, an etiam ex verbis correptum esse me ira intelligis? Mihi quidem neque oculi opinor truces sunt, neque os turbidum; neque immaniter clamo; neque in spumam ruboremve effervesco: neque pudenda dico, aut poenitenda: neque omnino trepido ira et gestio. Haec enim omnia, si ignoras, signa esse irarum solent. Et simul ad eum, qui caedebat,

conversus, interim, inquit, dum ego atque hic disputamus, hoc tu age. Summa autem totius sententiae Tauri haec fuit. Non idem esse existimavit ἀργυρίαν καὶ ἀνάλυσιαν; aliudque esse non iracundum animum, aliud ἀνάλυστον et ἀνασθητον, id est, heterem et stupentem. Nam ut aliorum omnium, quos Latini philosophi affectus vel affectiones, Graeci πάθη appellant: ita huius quoque motus animi, qui cum est ulciscendi causa saevior, ira dicitur, non privationem esse urilem censuit, quam Graeci στέρησιν dicunt: sed mediocritatem, quam μετριότητα illi appellant.

A. G E L L I I
 NOCTIUM ATTICARUM
 C O M M E N T A R I U S.

L I B E R S E C U N D U S.

C A P U T I.

Quo genere solitus sit philosophus Socrates exercere patientiam corporis: deque eiusdem viri patientia.

INTER labores voluntarios et exercitia corporis, ad fortuitas patientiae vices firmandi, id quoque accepimus Socratem facere insueuisse. Stare solitus Socrates dicitur, pertinaci statu, perdius atque pernox a summo lucis ortu ad solem alterum orientem, inconnivens, immobilis; iisdem in vestigiis, et ore atque oculis eundem in locum directis cogitabundus, tanquam quodam secessu mentis atque animi facto a corpore. Quam rem cum Favorinus, de fortitudine eius viri ut pleraque differens, attigisset, πολλάκις, inquit, ἐξ ἥλιου εἰς ἥλιον ἔστηκε ἀστραβέστερος τῶν πρέμυων. Temperantia quoque eum fuisse tanta traditum est, ut omnia fere vitae suae tempora valetudine inoffensa vixerit. In illius etiam pestilen-

tiae vastitate, quae in belli Peloponnesiaci principiis ipsam Atheniensium civitatem internecino genere morbi depopulata est, iis parcendi moderandique rationibus dicitur et a voluptatum labe cavisse, et salubritates corporis retinuisse, ut nequam fuerit communi omnium cladi obnoxius.

C A P U T II.

Quae ratio observatioque officiorum esse debeat inter patres filiosque in discumbendo sedendoque, atque in id genus rebus domi forisque, si filii magistratus sunt et patres privati: superque ea re Tauri philosophi dissertatio, et exemplum ex historia Romana petitum.

AD philosophum Taurum Athenas, visendi cognoscendique eius gratia, venerat V. Cl. praefes Crete provinciae: et cum eo simul eiusdem praefidis pater. Taurus, sectatoribus commodum dimissis, sedebat pro cubiculi sui foribus, et cum assistentibus nobis sermocinabatur. Introivit provinciae praefes, et cum eo pater. Assurrexit placide Taurus: et post mutuam salutationem resedit. Allata mox una sella est, quae in promtu erat; atque dum aliae promebantur, apposita est. Invitavit Taurus patrem praefidis ut federet. Atque ille ait: *Sedeat hic potius, qui populi Romani magistratus est.* Absque praeiudicio, inquit Taurus, tu interea sede, dum inspicimus quaerimusque utrum conveniat, tene potius sedere qui pater es, an filium qui magistratus est. Et, cum pater assedisset, appositumque esset aliud filio quo-

que eius sedile, verba super ea re Taurus facit cum summa, dī boni! honorum atque officiorum per pensatione. Eorum verborum sententia haec fuit: In publicis locis atque muneribus atque actionibus patrum iura cum filiorum, qui in magistratu sunt, potestatibus collata interquiescere paululum et con nivere: sed cum extra rempublicam in domestica re atque vita sedeatur, ambuletur, in convivio quo que familiari discumbatur, tum inter filium magistratum et patrem privatum publicos honores cef fare; naturales et genuinos exoriri. Hoc igitur, inquit, quod ad me venisti, quod colloquimur nunc, quod de officiis disceptamus, privata actio est. Itaque utere apud me iis honoribus prius, quibus domi quoque vestrae te uti priorem decet. Haec atque alia in eandem sententiam Taurus graviter simul et comiter differuit. Quid autem super huiuscemodi patris atque filii officio apud Claudium legerimus, non ab re visum est ut adscriberemus. Posuimus igitur verba ipsa Quadrigarii ex annali eius sexto transcripta: *Deinde facti consules Sempronius Gracchus iterum, Q. Fabius Maximus filius eius, qui priore anno erat consul. Ei consuli pater proconsul obviam in equo vehens venit, neque descendere voluit, quod pater erat: et, quod inter eos sciebant maxima concordia convenire, lictores non ausi sunt descendere iubere. Ubi iuxta venit; tum consul ait, Descendere iube. Quod posteaquam licitor ille, qui apparebat, cito intellexit, Maximum proconsulem descendere iussit. Fabius imperio paret: & filium collaudavit, cum imperium, quod populi esset, retineret.*

C A P U T III.

Qua ratione verbis quibusdam vocabulisque veteres immiscerint, *h*, literae spiritum.

H litteram, sive illam spiritum magis, quam literam, dici oportet, inserebant eam veteres nostri plenisque vocibus verborum firmandis roborandisque, ut sonus earum esset viridior vegetiorque, atque evidentur fecisse studio et exemplo linguae Atticae. Satis enim notum est, Atticos *ἰχθὺν*, *ἴπον*, multa item alia, citra morem gentium Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixisse. Sic lachrimas, sic sepulchrum, sic ahenum, sic vehemens, sic inchoare, sic helluari, sic hallucinari, sic honera, sic honustum dixerunt. In his enim verbis omnibus literae seu spiritus istius nulla ratio visa est, nisi ut firmitas et vigor vocis, quasi quibusdam nervis additis, intenderetur. Sed quoniam *aheni* quoque exemplo usi sumus, venit nobis in memoriam, Fidum Optatum multi nominis Romae grammaticum ostendisse mihi librum Aeneidos secundum, mirandae vetustatis, emtum in Sigillariis xx aureis, quem ipsius Virgilii fuisse credebat: in quo duo isti versus cum ita scripti forent,

*Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat telis & luce coruscus aëna,*

additam supra vidimus *h* litteram, et *ahena* factum.

Sic in illo quoque Virgilii versu in optimis libris scriptum invenimus :

Aut foliis undam tepidi dispumat aheni.

C A P U T I V.

Quam ob causam Gabius Bassus genus quoddam iudicii divinationem appellari scripsit, et quam alii causam esse eiusdem vocabuli dixerint.

CUM de constituendo accusatore quaeritur, iudiciumque super ea re redditur, cuinam potissimum ex diobus pluribusve accusatio subscriptione in reum permittatur; ea res atque iudicum cognitio, *divinatio* appellatur. Id vocabulum quam ob causam ita factum sit quaeri solet. Gabius Bassus in tertio librorum, quos de origine vocabulorum composuit, *Divinatio*, inquit, *iudicium appellatur, quoniam divinet quodammodo iudex oportet, quam sententiam sese ferre par sit.* Nimis quidem est in verbis Gabii Bassi ratio imperfecta, vel magis inops et iejuna. Sed videtur eum significare velle, idcirco dici divinationem, quod in aliis quidem causis iudex ea quae dicit, quaeque argumentis vel testibus demonstrata sunt, sequi solet: in hac autem re, cum eligen-
dus accusator est, parva admodum et exilia sunt, quibus moveri iudex possit; et propterea, quinam magis ad accusandum idoneus sit, quasi divinandum est. Hoc Bassus. Sed alii quidam *divinationem* esse appellatam putant, quoniam cum accusator et reus

duae res quasi cognatae coniunctaeque sint, neque utra sine altera constare possit; in hoc tamen genere causae reus quidem iam est, sed accusator nondum est: et idcirco, quod adhuc usque deest et latet, divinatione supplendum est, quisnam sit accusator futurus.

C A P U T V.

Quam lepide designateque dixerit Favorinus philosophus,
quid interfit inter Platonis et Lysiae orationem.

FAVORINUS de Lysia et Platone solitus est dicere, Si ex Platonis, inquit, oratione verbum aliquod demas mutesve, atque id commodissime facias, de elegantia tantum detraxteris: si ex Lysiae, de sententia.

C A P U T VI.

Quibus verbis ignaviter et abiecta Virgilius usus esse dicatur; et quid iis, qui id improbe dicunt, respondeatur.

NONNULLI grammatici aetatis superioris, in quibus est Cornutus Annaeus, haud sane indocti neque ignobiles, qui commentaria in Virgilium composuerunt, reprehendunt quasi incuriose et abiecte verbum positum in his versibus:

*Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, & gurgite in alto*

Ah timidos nautas canibus lacerasse marinis.

Vexasse enim putant verbum esse leve, et tenuis ac parvi incommodi; nec tantae atrocitati congruere, cum homines repente a bellua immanissima rapti laniatique sint. Item aliud huiuscemodi reprehendunt,

— *Quis aut Eurysthea durum
Aut illaudati nescit Busiridis aras?*

Illaudati parum idoneum esse verbum dicunt; neque id satis esse ad faciendam scelerati hominis detestationem: qui quod hospites omnium gentium immolare solitus fuit, non laude indignus, sed detestatione execrationeque totius generis humani dignus esset. Item aliud verbum culpaverunt:

Per tunicam squallentem auro latus haurit apertum.

Tanquam si non convenerit dicere, *auro squallentem*: quoniam nitoribus splendoribusque auri squalloris illuvies sit contraria. Sed de verbo *vexasse* ita responderi posse credo. *Vexasse* grave verbum est; factumque ab eo videtur, quod est, *vehere*: in quo inest iam vis quaedam alieni arbitrii. Non enim sui potens est, qui vehitur. *Vexare* autem, quod ex eo inclinatum est, vi atque motu procul dubio vastiore est. Nam qui fertur et raptatur, atque huc atque illuc distrahitur, is vexari proprie dicitur: sicuti *taxare* pressius crebriusque est, quam *tangere*, unde procul dubio id inclinatum est: et *iactare* multo fusius largiusque est, quam *iacere*, unde id ver-

bum traductum est: et quassare, quam quatere gravius violentiusque est. Non igitur quia vulgo dici solet vexatum esse quem sumo aut vento aut pulvere, propterea debet vis vera atque nativa verbi depérire; quae à veteribus, qui proprie aut signatae locuti sunt, ita ut decuit conservata est. M. Catonis verbā sunt ex oratione, quam de Achaeis scripsit: *Cumque Hannibal terram Italiam laceraret atque vexaret. Vexatam Italiam dixit Cato ab Hannibale, quando nullum calamitatis aut saevitiae aut immanitatis genus reperiri queat, quod in eo tempore Italia non perpeffa sit.* M. Tullius IV in Verrem: *Quae ab isto sic spoliata atque direpta est, ut non ab hoste aliquo, qui tamen in bello religionem & confitudinis iura retineret, sed ut a barbaris praedonibus vexata esse videatur.* De illaudato autem duo videntur responderi posse: unum est eiusmodi. Nemo quisquam tam effictis est moribus, quin faciat aut dicat nonnunquam aliquid quod laudari queat. Unde hic antiquissimus versus vicem proverbii celebratus est:

Πολλάκι καὶ πηπωρὸς ἀνὴρ μάλα καίροις εἶπεν.

Sed enim qui omni in re atque omni tempore laude omni vacat, is illaudatus est: isque omnium pessimus deterrimusque est: sicuti omnis culpae privatio inculpatum facit. Inculpatus autem instar est absolutae virtutis; illaudatus quoque igitur finis est extremae malitia. Itaque Homerus non virtutibus appellandis, sed vitiis detrahendis laudare ampliter solet. Hoc enim est:

*Ὕπερ μάντις ἀμύνων.
Τὸ δὲ οὐκ ἄκοντε πετέσθην.*

Et item illud :

*'Ενδέ οὐκ ἐν βρίζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον,
Οὐδὲ καταπτώσσοντ', οὐδὲ οὐκ ἐπέλοντα μάχεσθαι.*

Epicurus quoque simili modo maximam voluptatem subtractionem privationemque omnis doloris definit his verbis : *ὅπος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν, οὐ παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις.* Eadem ratione idem Virgilius *inamabilem* dixit Stygiam paludem. Nam sicut illaudatum *κατὰ στέρησιν* laudis, ita *inamabilem* *κατὰ amoris στέρησιν* detestatus est. Altero modo *illaudatus* ita defenditur. *Laudare* significat prisca lingua nominare appellareque. Sic in actionibus civilibus auctor laudari dicitur, quod est *nominari*. *Illaudatus* enim est quasi *illaudabilis*, qui neque mentione aut memoria ulla dignus, neque unquam nominandus est. Sicuti quondam a communi concilio Asiae decretum est, uti nomen eius, qui templum Dianaë Ephesiae incenderat, ne quis ullo in tempore nominaret. Tertium restat ex iis, quae reprehensa sunt, quod *tunicam squallentem auro* dixit. Id autem significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intexti. Squallere enim dictum est a squamarum crebritate asperitateque; quae in serpentium pisciumque coriis visuntur. Quam rem et alii, et hic quidem poëta locis aliquot demonstrat:

*Quem pellis, inquit, ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.*

Et alio loco,

*Iamque adeo ruilum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis*

Accius in Pelopidis ita scribit,

*Eius serpentis squamae squallido auro & purpura
praetextae.*

Quidquid igitur nimis inculcatum obsitumque aliqua re erat, ut incuteret visentibus facie nova horrorem, id *squallere* dicebatur. Sic in corporibus in cultis squamosisque alta congeries sordium squallor appellatur: cuius significationis multo assiduoque usum totum id verbum ita contaminatum est, ut iam squallor de re alia nulla, quam de solis inquinamentis dici cooperit.

C A P U T VII.

De officio erga patres liberorum: deque ea re ex philosophiae libris, in quibus scriptum quaesitumque est, an semper omnibusque patris iussis obsequendum sit.

QUAERI solitum est in philosophorum disceptationibus, an semper inque omnibus iussis patri parendum sit. Super ea re Graeci nostrique, qui de officiis scripserunt, tres sententias esse, quae spectandae considerandaeque sint, tradiderunt; easque subtilissime dijudicaverunt. Earum una est: omnia quae pater imperat parendum. Altera est, in quibusdam parendum, quibusdam non obsequendum.

Tertia est, nihil necessum esse patri obsequi et parere. Haec sententia, quoniam primore adspectu nimis infamis est, super ea prius, quae dicta sunt, dicemus. Aut recte, inquiunt, imperat pater, aut perperam. Si recte imperat; non quia imperat parendum, sed, quoniam id fieri ius est, faciendum est: si perperam; nequaquam scilicet faciendum, quod fieri non oportet. Deinde ita concludunt, nunquam est igitur patri parendum, quae imperat. Sed neque istam sententiam probari accepimus: argutiola quippe haec, sicuti mox ostendemus, frivola et inanis est. Neque autem illa, quam primo in loco diximus, vera et proba videri potest: omnia esse, quae pater iusserrit, parendum. Quid enim? si proditionem patriae, si matris necem, si alia quaedam imperarit turpia aut impia. Media igitur sententia optima atque tuitissima visa est: quaedam esse parendum, quaedam non obsequendum. Sed ea tamen, quae obsequi non oportet, leniter et verecunde ac sine detestatione nimia sineque opprobriatione acerba reprehensionis declinanda sensim et relinquenda esse dicunt, quam responda. Conclusio vero illa, qua colligitur, sicuti supra dictum est, nihil patri parendum, imperfecta est, refutarique ac dilui sic potest: Omnia, quae in rebus humanis fiunt, sicut docti censuerunt, aut honesta sunt aut turpia. Quae sua vi recta aut honesta sunt, ut fidem colere, ut patriam defendere, ut amicos diligere, ea fieri oportet, sive imperet pater, sive non imperet. Sed quae his contraria, quaeque turpia et omnino iniqua sunt; ea ne si imperet quidem. Quae vero in medio sunt, et a Graecis tum

ἀδιάφορα τοῦ μέσα appellantur, ut in militiam ire; rus colere, honores capessere, causas defendere, uxorem ducere, uti iussum proficisci, uti accersitum venire; quoniam et haec et his similia per se ipsa neque honesta sunt neque turpia, sed, proinde ut a nobis aguntur, ita ipsis actionibus aut probanda fiunt aut reprehendenda: propterea in eiusmodi omnium rerum generibus patri parendum esse censent; veluti si uxorem ducere imperet, aut causas pro reis dicere. Quod enim utrumque in genere ipso per se neque honestum neque turpe est; idcirco, si pater iubeat, obsequendum est. Sed enim si imperet uxorem ducere infamem, propudosam, criminosa: aut pro reo Catilina aliquo, aut Tubulo, aut P. Clodio, causam dicere: non scilicet parendum; quoniam accidente aliquo turpitudinis numero definunt esse per se haec media atque indifferentia. Non ergo integra est propositio dicenda: aut honesta sunt quae imperat pater, aut turpia: neque ὑγίεις νόμου διεξευγμένοι videri potest. Deest enim diiunctioni isti tertium: aut neque honesta sunt, neque turpia. Quod si additur, potest ita concludi: nonnunquam est igitur patri parendum.

C A P U T V I I I .

Quod parum aequa reprehensio Epicuri a Plutarcho peracta sit in syllogismi disciplina.

PLUTARCHUS secundo librorum, quos de Homero composuit, imperfecte atque praepostere atque inscite syllogismo esse usum Epicurum dicit, verbaque ipsa Epicuri ponit : ὁ Σάβατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθῆτεν. τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Nam praetermisit, inquit, quod in prima parte sumere debuit : ὁ Σάβατος θυχῆς ναὶ σώματος διάλυσις. Tum deinde eodem ipso, quod omiserat, quasi posito concessoque ad confirmandum aliud utitur. Progredi autem hic, inquit, syllogismus, nisi illo prius posito, non potest. Vere hoc quidem Plutarchus de forma atque ordine syllogismi scripsit. Nam si, ut in disciplinis traditur, ita colligere et ratiocinari velis, sic dici oportet ; ὁ Σάβατος θυχῆς ναὶ σώματος διάλυσις. τὸ δὲ διαλυθὲν ἀναισθῆτεν. τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Sed Epicurus, cuicuimodi homo est, non inscitia videtur partem illam syllogismi praetermisisse. Neque id ei negotium fuit, syllogismum tanquam in scholis philosophorum cum numeris omnibus et cum suis finibus dicere, et profecto, quia separatio animi et corporis in morte evidens est, non est ratus necessariam esse eius admonitionem, quod omnibus prorsus erat obvium. Sicut etiam quod conclusionem syllogismi non in fine posuit, sed in principio : nam id quoque non imperite

factum quis non videt? apud Platonem quoque multis in locis reperias syllogismos repudiato conversoque ordine isto, qui in docendo traditur, cum eleganti quadam reprehensionis contemtione positos esse.

C A P U T IX.

Quod idem Plutarchus evidenti calumnia verbum ab Epicuro dictum insectatus sit.

IN eodem libro idem Plutarchus eundem Epicurum reprehendit, quod verbo usus sit parum proprio et alienae significationis. Ita enim scripsit Epicurus: ὅπος τοῦ μεγέθους τῶν οὐδονῶν, οὐ πάντος τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαιρεσίς non, inquit, πάντος τοῦ ἀλγοῦντος, sed πάντος τοῦ ἀλγεινοῦ dicere oportuit. Detractio enim significanda est doloris, inquit, non dolentis. Nimis minute ac prope etiam subfrigide Plutarchus in Epicuro accusando λεξιθηρεῖ. Has enim curas vocum verborumque elegantias non modo non sectatur Epicurus, sed etiam insectatur.

C A P U T X.

Quid sint favissae Capitolinae: et quid super eo verbo M. Varro Servio Sulpicio querenti rescriperit.

SERVIUS Sulpicius iuris civilis auctor, vir bene literatus, scripsit ad M. Varronem, rogavitque ut rescriberet quid significaret verbum, quod in cens

soriis libris scriptum esset. Id erat verbum *favissae* *Capitolinae*. Varro rescripsit, in memoria sibi esse, quod Q. Catulus curator restituendi Capitolii dixisset: Voluisse se aream Capitolinam deprimere, ut pluribus gradibus in aedem conscenderetur, suggestusque pro fastigii magnitudine altior fieret; sed facere id non quissem, quoniam favissae impediissent. Id esse cellas quasdam et cisternas, quae in area sub terra essent: ubi reponi solerent signa vetera, quae ex eo templo collapsa essent, et alia quaedam religiosa e donis consecratis: at deinde eadem epistola negat quidem se in literis invenisse, cur favissae dictae sint: sed Q. Valerium Soranum solitum dicere ait, quos thesauros Graeco nomine appellaremus, priscos Latinos *flavissas* dixisse: quod in eos non rude aes argentumque, sed flata signataque pecunia conderetur. Coniectare igitur se, detractam esse ex eo verbo secundam literam, et *favissas* esse dictas cellas quasdam et specus, quibus aeditui Capitolini uterentur ad custodiendum res veteres religiosas.

CAPUT XI.

De Siccio Dentato, egregio bellatore, multa memorata digna.

L. SICCIUM Dentatum, qui tribunus plebi fuit: Sp. Tarpeio, A. Aterio consulibus, scriptum est in libris annalibus, plus, quam credi debeat, strenuum bellatorem fuisse: nomenque ei factum ob ingentem

fortitudinem, appellatumque esse Achillem Romanum. Is pugnasse in hostem dicitur centum et xx proeliis; cicatricem aversam nullam, adversas quinque et XL tulisse: coronis esse donatus aureis octo, obsidionali una, muralibus tribus, civicis XIV, torquibus tribus et LXXX, armillis plus centum LX, hastis duodeviginti, phaleris item donatus est quinque vicesque. Spolia (militaria dona) habuit multiuga; in his provocatoria pleraque. Triumphavit cum imperatoribus suis triumphos novem.

C A P U T XII.

Considerata perpensaque lex quaedam Solonis, speciem habens primorem iniquae iniustaeque legis, sed ad usum emolumendumque salubritatis penitus reperta.

IN legibus Solonis illis antiquissimis, quae Athenis axibus ligneis incisae sunt, quasque latas ab eo Athenienses, ut sempiternae manerent, poenis et religionibus sanxerant, legem esse Aristoteles refert scriptam ad hanc sententiam: Si ob discordiam dissensionemque seditio atque discessio populi in duas partes fieret, et ob eam causam irritatis animis utrinque arma capientur, pugnabiturque, tum qui, in eo tempore in eoque casu civilis discordiae, non alterutra parte sese adiunixerit, sed solitarius separatusque a communi malo civitatis secesserit, is domo, patria, fortunisque omnibus careto: exsul extorrisque esto. Cum hanc legem Solonis singulari sapientia praediti legisset: tenuit nos gravis quaedam

in principio admiratio, requirens quam ob causam dignos esse poena existimaverit, qui se procul a seditione et civili pugna removissent. Tum, qui penitus atque alte usum ac sententiam legis introsperaverat, non ad augendam, sed ad definendam seditionem legem hanc dicebat: et res prorsum se sic habet. Nam si boni omnes, qui in principio coercendae seditioni impares fuerint, populumque partitum et amentem non deterruerint, ad alterutram partem divisi sese adiunixerint: tum eveniet, ut cum socii partis seorsum utriusque fuerint, eaeque partes ab iis, ut maioris auctoritatis viris, temperari ac regi coeperint, concordia per eos potissimum restitui conciliarique possit; dum et suos, apud quos sunt, regunt atque mitificant, et adversarios sanatos magis cupiunt quam perditos. Hoc idem Favorinus philosophus inter fratres quoque aut amicos dissidentes oportere fieri censebat: ut, qui in medio sunt utriusque partis benevoli, si in concordia annitenda parum auctoritatis quasi ambigui amici habuerint, tum alteri in alteram partem discedant; ac per id meritum viam sibi ad utriusque concordiam moeniant. Nunc autem pleraque, inquit, pars utriusque amici, quasi probe faciant, duo litigantes destituunt et relinquunt; deduntque eos advocatis malevolis aut avaris, qui lites animasque eorum inflamment, aut odii studio, aut lucri.

C A P U T XIII.

Liberos in multitudinis numero etiam unum filium filiamve veteres dixisse.

ANTIQUI oratores, historiaeque aut carminum scriptores, etiam unum filium filiamve *liberos* multitudinis numero appellarunt. Id quoque nos cum in complurium veterum libris scriptum aliquotiens adverterimus, nunc quoque in libro Sempronii Asellionis rerum gestarum quinto, ita positum esse offendimus. Is Asellio sub P. Scipione Africano tribunus militum ad Numantiam fuit: resque eas, quibus gerendis ipse interfuit, conscripsit. Eius verba de Tiberio Graccho tribuno plebi, quo in tempore imperfectus in Capitolio est, haec sunt: *Nam Gracchus domo cum proficicebatur, nunquam minus terna aut quaterna millia hominum sequebantur.* Atque inde infra de eodem Graccho ita scripsit: *Orare coepit, ut se defenderent liberosque suos: eum quem virilis sexus tum in eo tempore habebat, produci iussit, populoque commendavit prope flens.*

C A P U T X I V.

Quod M. Cato in libro, qui inscriptus est, CONTRA TIBERIUM EXSULEM, *stetisses vadimonium*, per i literam dicit, non *stetisses*: eiusque verbi ratio redditia.

IN libro vetere M. Catonis, qui inscribitur CONTRA TIBERIUM EXSULEM, scriptum sic erat: *Quid si vadimonium capite obvoluto stetisses?* Recte ille quidem *stetisses* scripsit: sed falsi et audaces emendatores, e scripto per libros, *stetisses* fecerunt, tanquam *stetisses* vanum et nihili verbum esset. Quin potius ipsi nequam et nihili sunt, qui ignorant, *stetisses* dictum a Catone, quoniam *sisteretur vadimonium*, non *flaretur*.

C A P U T X V.

Quod antiquitus aetati senectae potissimum habitu sunt ampli honorēs: et cur postea ad maritos et ad patres iidem isti honores delati sint: atque ibi quaedam de capite legis Iuliae septimo.

APUD antiquissimos Romanorum neque generi neque pecuniae praestantior honos tribui quam aetati solitus: maioresque natu a minoribus colebantur ad deūm prope et parentum vicem; atque omni in loco, inque omni specie honoris, priores potioresque habitu. A convivio quoque, ut scriptum est in antiquitatibus, seniores a iunioribus domum dedu-

cebantur, eumque morem accepisse Romanos a Lacedaemoniis traditum est: apud quos, Lycurgi legibus, maior rerum omnium honos maiori aetati habebatur. Sed postquam suboles civitati necessaria visa est, et ad prolem populi frequentandam praemii atque invitamentis usus fuit: tum antelati quibusdam in rebus, qui uxorem quique liberos haberent, senioribus neque liberos neque uxores habentibus. Sic capite septimo legis Iuliae priori ex consulibus fasces sumendi potestas fit, non qui pluris annos natus est, sed qui pluris liberos, quam collega, aut in sua potestate habet, aut bello amisit. Sed si par utriusque numerus liberorum est, maritus, aut qui in numero maritorum est, praefertur. Si vero ambo et mariti et patres totidem liberorum sunt, tum ille pristinus honos instauratur; et qui maior natu est, prior fasces sumit. Super his autem, qui aut caelibes ambo sunt, aut parem numerum filiorum habent, aut mariti sunt et liberos non habent, nihil scriptum in lege de aetate est. Solitos tamen audio, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere aut longe aetate prioribus, aut nobilioribus multo, aut secundum consulatum ineuntibus.

C A P U T XVI.

Quod Caesellius Vindex a Sulpicio Apollinari reprehensus
est in sensus Virgiliani enarratione.

VIRGILII versus sunt e libro sexto;

*Ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca. primus ad auras
Aetherias Italo commixtus sanguine surget
Silvius Albanum nomen, tua postuma proles;
Quem tibi longaevo serum Lavinia coniux
Educat silvis regem regumque parentem.
Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.*

videbantur haec nequaquam convenire:

Tua postuma proles,

Et

*Quem tibi longaevo serum Lavinia coniux
Educat silvis regem.*

Nam si hic Silvius, ita ut in omnium ferme annalium monumentis scriptum est, post mortem patris natus est, ob eamque causam praenomen ei Postumo fuit: qua ratione subiectum est?

*Quem tibi longaevo serum Lavinia coniux
Educat silvis.*

Haec enim verba significare videri possunt, Aenea

vivo ac iam sene, natum ei Silvium et educatum; Itaque hanc sententiam esse verborum istorum Caesellius opinatus in commentario lectionum antiquarum, *Postuma*, inquit, *proles non eum significat, qui patre mortuo, sed qui postremo loco natus est.* sicuti *Silvius*; qui *Aenea iam sene, tardo seroque partu est editus*. Sed huius historiae auctorem nullum idoneum nominat. Silvium autem post Aeneae mortem, sicuti diximus, natum esse multi tradiderunt. Idcirco Apollinaris Sulpicius inter cetera, in quibus Caesellium reprehendit, hoc quoque eius quasi erratum animadvertisit; errorisque istius hanc esse causam dixit, quod scriptum ita sit: *Quem tibi longaevo*, inquit, *non seni* (significatio enim est contra historiae fidem) sed in longum iam aevum et perpetuum recepto immortalique facto. Anchises enim, qui haec dicit ad filium, sciebat eum, cum hominum vita discessisset, immortalem atque indigetem futurum, et longo perpetuoque aevo potiturum. Hoc sane Apollinaris argute. Sed aliud tamen est longum aevum, aliud perpetuum. Neque dii longaevi appellantur, sed immortales.

CAPUT XVII.

Cuiusmodi naturam esse quarundam praepositionum M. Cicero animadverterit: disceptatumque ibi super eo ipso quod Cicero observaverat.

OBSERVATE curioseque animadvertisit M. Tullius, *in et con* praepositiones verbis aut vocabulis praे-

positas tunc produci atque profundi, cum literae se-
querentur, quae primae sunt in sapiente atque felice:
in aliis autem omnibus correpte pronuntiari. Verba
Ciceronis haec sunt: *Quid vero hoc elegantius, quod
non fit natura, sed quodam instituto? indoctus dicimus
brevi prima litera: insanus producta: inhumanus brevi,
infelix longa, & ne multis, quibus in verbis eae primae
literae sunt, quae in sapiente atque felice, producere dicun-
tur: in ceteris vero omnibus breviter. Itemque composuit,
concrepuit, confecit: consule veritatem: reprehendet.*
Refer ad auris: probabunt. Quaere cur ita? se dicent
iuvari. *Voluptati autem aurium morigerari debet oratio.*
Manifesta quidem ratio suavitatis est in his voci-
bus, de quibus Cicero locutus est. Sed quid dicemus
de praepositione pro? quae, cum produci et corripi
soleat, observationem hanc tamen M. Tullii asper-
nata est. Non enim semper producitur, cum sequitur
ea litera, quae prima est in verbo *felix*: quam Ci-
cero hanc habere vim significat, ut propter eam rem,
in et *con* praepositiones producantur. Nam *profici*
et *profundere*, et *prosugere*, et *prosanum*, et *profestum*
correpte dicimus; *proferre* autem, et *profligare*, et
proficere producere. Cur igitur ea litera, quam Cicero
productionis causam facere observavit, non in om-
nibus consimilibus eandem vim aut rationis aut sua-
vitatis tenet: sed aliam vocem produci facit, aliam
corripi? neque vero *con* particula tum solum pro-
ducitur, cum ea litera, de qua Cicero dicit, insequi-
tur. Nam et Cato et Sallustius, *foenoribus*, inquiunt,
coopertus est. Praeterea *coligatus* et *conexus* producere
dicuntur. Sed tamen videri potest in iis, quae posui,

ob eam causam particula haec produci, quoniam eliditur ex ea *n* litera. nam detrimentum literae productione syllabæ compensatur. Quod quidem etiam in eo servatur, quod est *cogo*. Neque repugnat, quod coëgi correpte dicimus; non enim salva id ἀναλογίᾳ dicitur a verbo, quod est, *cogo*.

C A P U T X V I I I .

Quod Phaedon Socratus servus fuit; quodque item alii complusculi servitutem servierunt.

PHAEDON Elidensis ex cohorte illa Socratica fuit; Socratique et Platoni per fuit familiaris. Eius nomini Plato illum librum divinum de immortalitate animae dedit. Is Phaedon servus fuit forma atque ingenio liberali, et, ut quidam scripserunt, a lenone domino puer ad merendum coactus. Eum Cebes Socratus hortante Socrate emisse dicitur, habuisseque in philosophiae disciplinis. Atque is postea philosophus illustris fuit; sermonesque eius de Socrate admodum elegantes leguntur. Alii quoque non pauci servi fuerunt, qui post philosophi clari extiterunt. Ex quibus ille Menippus fuit, cuius libros M. Varro in Satiris aemulatus est: quas alii Cynicas, ipse appellat Menippeas. Sed et Theophrasti Peripatetici servus Pompalus, et Zenonis Stoici servus, qui Persaeus vocatus est, et Epicuri, cui nomen Mys fuit, philosophi non incelestres vixerunt. Diogenes etiam Cynicus servitutem servivit: sed is ex libertate in servitutem

venum ierat : quem cum emere vellet Xeniades Corinthius , et quid is artificii novisset percontatus : Novi , inquit Diogenes , hominibus liberis imperare . Tum Xeniades responsum eius demiratus emit et manumisit ; filiosque suos ei tradens , Accipe , inquit , liberos meos , quibus imperes . De Epicteto autem philosopho nobili , quod is quoque servus fuit , recentior est memoria , quam ut scribi quasi oblitteratum debuerit . Eius Epicteti etiam de se scripti duo versus feruntur : ex quibus latenter intelligas non omnes omnimodis diis exoscos esse , qui in hac vita cum aerumnarum varietate luctantur ; sed esse arcanas causas , ad quas paucorum potuit pervenire curiositas .

*Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμενος , καὶ σώματι πηρός ,
Καὶ πενίνη Ίπος , καὶ φίλος ἀθανάτοις .*

C A P U T X I X .

Rescire verbum quid sit , et quam habeat vetam atque propriam significationem .

VERBUM *rescire* observavimus vim habere propriam quandam , non ex communi significatione ceterorum verborum , quibus eadem praepositio *re* imponitur : neque ut *rescribere* , *relegere* , *restituere* , dicimus ; itidem , *rescire* . Nam qui factum aliquod occultius aut inopinatum insperatumque cognoscit , is dicitur proprie *rescire* . Cur autem in hoc uno verbo , *re* particula huius sententiae vim ha-

beat, equidem adhuc quaero. Aliter enim dictum esse *rescivi*, aut *rescire*, apud eos, qui diligenter locuti sunt, nondum invenimus, quam super his rebus, quae aut occulto consilio latuerint, aut contra spem opinionemve usu venerint. Quanquam ipsum *scire* de omnibus communiter rebus dicatur vel adversis vel prosperis vel exspectatis. Naevius in *Triphallo* ita scripsit :

*Si unquam quidquam filium rescivero
Argentum amoris causa sumse mutuum :
Extemplo illo te ducam, ubi non despucas.*

Claudius Quadrigarius in primo annali : *Ea Lucani
ubi resciverunt, sibi per fallacias verba data esse.* Idem Quadrigarius in eodem libro in re tristi et inopinata verbo isto ita utitur : *Id ubi resciverunt propinquui
obsidum, quos Pontio traditos supra demonstravimus :
eorum parentes cum propinquuis capillo passo in viam
provolarunt.* M. Cato in quarto Originum : *Deinde
dictator iubet postridie magistrum equitum arcessi.
Mittam te, si vis, cum equitibus. Sero est, inquit magister
equitum : iam rescivere.*

C A P U T X X.

Quae vulgo dicuntur *vivaria*, id vocabulum veteres non dixisse: et quid pro eo P. Scipio in oratione ad populum, quid postea M. Varro in libris de re rustica dixerit usurpatum.

VIVARIA, quae nunc dicuntur septa quaedam loca, in quibus ferae vivae pascuntur, M. Varro in libro de re rustica tertio dicit *leporaria* appellari. Verba Varronis subieci: *Villaticae passionis genera sunt tria, ornithones, leporaria, piscinae. Nunc ornithones dico omnium alitum, quae intra parietes villaे solent pasci. Leporaria te accipere volo, non ea quae tritavi nostri dicebant, ubi soli lepores sint: sed omnia septa aedificia villaе quae sunt, & habent inclusa animalia quae pa-*scuntur. Is item infra in eodem libro ita scribit: *Cum emisi fundum Tusculanum a M. Pisone, in leporario apri fuere multi. Vivaria quae nunc vulgus dicit, sunt quos παραδεῖσος Graeci appellant: quae leporaria Varro dicit, haud usquam memini apud vetustiores scriptum. Sed quod apud Scipionem omnium aetatis suae purissime locutum legimus *robورaria*, aliquot Romae doctos viros dicere audivi id significare, quod nos *vivaria* dicimus; appellataque esse a tabulis roboreis, quibus septa essent: quod genus septorum vidimus in Italia locis plerisque. Verba ex oratione eius contra Claudium Asellum quinta haec sunt: Ubi agros optime cultos atque villas expolitissimas vidisset, in his regionibus excelsissimo locorum murum*

statuere aiebat: inde corrigere viam, aliis per vineas medias, aliis per roborarium atque piscinam, aliis per villam. Lacus vero aut stagna, quae piscibus vivis coërcentur clausa, suo atque proprio nomine *piscinas* nominaverunt. *Apiaria* quoque vulgus dicit loca, in quibus siti sint alvei apum: sed neminem eorum ferme, qui incorrupte locuti sunt, aut scripsisse memini aut dixisse. Marcus autem Varro de re rustica tertio, *μελισσῶνες*, inquit, *ita facere oportet*, *quae quidam mellaria appellant*. Sed hoc verbum, quo Varro usus est, Graecum est: nam *μελισσῶνες* ita dicuntur, ut *ἀμπελῶνες* et *δαφνῶνες*.

C A P U T XXI.

Super eo sidere, quod Graeci *ἄμαξαν*, nos *septentriones* vocamus: ac de utriusque vocabuli ratione et origine.

AB Aegina in Piraeum complusculi earundem disciplinarum sectatores Graeci Romanique homines eadem in navi tramittebamus. Nox fuit, et clemens mare, et anni aëtas, coelumque liquide serenum. Sedebamus ergo in puppi simul universi, et lucentia sidera considerabamus. Tum qui eodem in numero Graecas res eruditæ erant, quid *ἄμαξα* esset, quid *ἄρκτος*, quid *βοώτης*, et quaenam maior *άρκτος*, et quae minor, cur ita appellata, et quam in partem procedentis noctis spatio moverentur: et quamobrem Homerus solam eam non occidere dicat, cum et quaedam alia non occidant: scite ista omnia ac perite differebat. Hic ego ad nostros iuvenes conver-

tor, et, Quid, inquam, vos opici dicitis mihi? quare quod ἡπαξεν Graeci vocant, nos *septemtriones* vocamus? Non enim satis est, quod septem stellas videamus; sed quid hoc totum, quod *septemtriones* dicimus, significet, scire, inquam, id prolixius volo. Tum quispiam ex iis, qui se ad literas memoriasque veteres dediderat, Vulgus, inquit, grammaticorum *septemtriones* a solo numero stellarum dictum putat. *Triones* enim per se nihil significare aiunt, sed vocabuli esse supplementum: sicut in eo quod *quinquagatus* dicimus, quod quinque ab Idibus dierum numerus sit; *atrus* nihil significet. Sed ego quidem cum L. Aelio et M. Varrone sentio, qui *triones* rusticō certo vocabulo boves appellatos scribunt, quasi quosdam *terriones*, hoc est, arandaē colendaeque terrae idoneos. Itaque hoc sidus, quod a figura posituraque ipsa, quia simile plaustrī videtur, antiqui Graecorum ἡπαξεν dixerunt, nostri quoque veteres a bubus iunctis *septemtriones* appellarunt; id est, a septem stellis, ex quibus quasi iuncti *triones* figurantur. Praeter hanc, inquit, opinionem, id quoque Varro addit, dubitare sepe, an propterea magis hae septem stellae *triones* appellatae sint, quia ita sunt sitae, ut ternae stellae proximae quaeque inter sepe faciant trigona, id est, triquetras figurās. Ex his duabus rationibus, quas ille dixit, quod posterius est, subtilius elegantiusque visum est. Intuentibus enim nobis in illud, ita propemodum res erat, ut ea forma esse triquetra videretur.

C A P U T X X I I .

De vento Iapyge, deque aliorum ventorum vocabulis regionibusque, accepta e Favorini sermonibus.

APUD mensam Favorini in convivio familiarium legi solitum erat aut vetus carmen melici poëtae, aut historia partim Graecae linguae, alias Latinae. Legebatur ergo tunc ibi in carmine Latino *ιαπυξ* ventus; quæsitumque est, quis hic ventus, et quibus ex locis spiraret, et quae tam infrequentis vocabuli ratio esset: atque etiam petebamus, ut super ceterorum nominibus regionibusque ipse nos docere vellet, quia vulgo neque de appellationibus eorum, neque de finibus, neque de numero conveniret. Tum Favorinus ita fabulatus est: Satis, inquit, notum est, limites regionesque esse coeli quatuor, *exortum*, *occasum*, *meridiem*, *septentriones*. *Exortus* et *occasus* mobilia et varia sunt; *meridies* *septentrionesque* statu perpetuo stant et manent. Oritur enim sol non indidem semper; sed aut *aequinoctialis oriens* dicitur, cum in circulo currit, qui appellatur *ισημερινὸς*, aut *solfstitialis* aut *brumalis*, quae sunt *Σεπτεμβριαὶ τροπαι καὶ Χειμεριναὶ*. Item cadit sol non in eundem semper locum. Fit enim similiter *occasus* eius aut *aequinoctialis*, aut *solfstitialis*, aut *brumalis*. Qui ventus igitur ab oriente verno, id est, *aequinoctiali* venit, nominatur *Eurus*, ficto vocabulo, ut isti ἐτυμολογικαὶ aiunt, ἀπὸ τῆς ἔω βέσσαν. Is alio quoque a Graecis nomine *ἀπυλότος*, a Romanis nauticis *Subsolanus* cog-

nominatur. Sed qui ab aestiva et solstitiali orientis meta venit, Latine *Aquilo*, Boreas Graece dicitur; eumque propterea quidam dicunt ab Homero αἰθρηγενέτην appellatum: Boream autem putant dictum ἀπὸ τῆς βόης, quoniam sit violenti flatus et sonori. Tertius ventus, qui ab oriente hiberno spirat, *Vulturnum* Romani vocant: eum plerique Graeci mixto nomine, quod inter *Notum* et *Eurum* sit, εὐρόντας appellant. Hi sunt igitur tres venti orientales, *Aquilo*, *Vulturnus*, *Eurus*; quorum medius *Eurus* est. His oppositi et contrarii sunt alii tres occidui: *Caurus*, quem solent Graeci ἀργέστην vocare; is adversus Aquilonem flat: item alter *Favonius*, qui Graece vocatur ζέφυρος; is adversus *Eurum* flat: tertius Afri-
cus, qui Graece vocatur νίτη; is adversus *Vulturnum* flat. Eae duae regiones coeli *orientis occidentisque* inter se adversae sex habere ventos videntur. Meridies autem, quoniam certo atque fixo limite est, unum meridialem ventum habet: is Latine *Auster*, Graece νότος nominatur, quoniam est nebulosus atque humectus: νότης enim Graece *humor* nominatur. *Septentriones* autem habent ob eandem causam unum. Is obiectus directusque in Austrum, Latine *Septem-
trionarius*, Graece ἀπαρτίας appellatus. Ex his octo ventis alii quatuor detrahunt ventos; atque id facere se dicunt Homero auctore, qui solos quatuor ventos noverit, *Eurum*, *Austrum*, *Aquilonem*, *Favo-
nium*. Versus Homeri sunt:

Σύν δὲ εὖρος τ' ἔπεσε, ζέφυρος τε, νότος τε δυοῖς,
καὶ βορέης αἰθρηγενέτης μέχρι πῦρα κυλίνδων.

a quatuor coeli partibus, quas quasi primas nominavimus, oriente scilicet atque occidente latioribus atque simplicibus, non tripertitis: partim autem sunt, qui pro octo duodecim faciunt: tertios quatuor in media loca inserentes, cum meridie septentriones: eadem ratione, qua secundi quatuor intersiti sunt inter primores duos apud orientem occidentemque. Sunt porro alia quaedam nomina quasi peculiarium ventorum, quae incolae in suis quisque regionibus fecerunt, aut ex locorum vocabulis in quibus collunt, aut ex aliqua causa, quae ad faciendum vocabulum acciderat. Nostri namque Galli ventum ex sua terra flantem, quem saevissimum patiuntur, *Circium* appellant, a turbine, opinor, eius ac vertigine. Iapygiae ipsius ore proficiscentem quasi finibus Apuli eodem, quo ipsi sunt, nomine *Iapygem* dicunt. Eum esse propemodum *Caurum* existimo: nam est occidentalis, et videtur adversus *Eurum* flare. Itaque Virgilius Cleopatram e navali proelio in Aegyptum fugientem vento Iapyge ferri ait. Equum quoque Apulum, eodem quo ventum vocabulo, *Iapygem* appellavit. Est etiam ventus nomine *Cæciæ*, quem Aristoteles ita flare dicit, ut nubes non procul propellat, sed ut ad se vocet, ex quo verum istum proverbiale factum ait:

— — *nana*

Ἐφ' ἑαυτὸν ἔλκων, ὡς ὁ Καινίας νέφος.

Praeter hos autem, quos dixi, sunt alii plurifariam venti commenticii suae quisque regionis indigenae; ut est Horatianus quoque ille *Atabulus*, quos ipse

quoque exsecuturus fui : addidissemque eos , qui *Etesiae* et *Prodromi* appellantur , qui certo tempore anni , cum canis oritur , ex alia atque alia parte coeli spirant : rationesque omnium vocabulorum , quia plus paulo adbibi , effudissem , nisi multa iam prorsus omnibus vobis reticentibus verba fecisset , quasi fieret a me ἀνράτος ἐπιδεικτικόν . In convivio autem frequenti loqui solum unum neque honestum est , inquit , neque commodum . Haec nobis Favorinus in eo , quo dixi , tempore apud mensam suam summa cum elegantia verborum , totiusque sermonis comitate atque gratia denarravit . Sed quod ait ventum , qui ex terra Gallia flaret , *Circium* appellari , M. Cato tertio libro Originum eum ventum *Cercium* dicit , non *Circium* . Nam cum de Hispanis scriberet , qui citra Hiberum colunt , verba haec posuit : *Sunt in his regionibus ferrariae , argenti fodinae pulcherrimae , mons ex sale mero magnus : quantum demas , tantum ad crescit . Ventus Cercius , cum loquare , buccam implet : armatum hominem , plaustrum oneratum percellit .* Quod supra autem dixi , Etesias ex alia atque alia coeli parte flare , haud scio an secutus opinionem multorum temere dixerim . P. Nigidii in secundo librorum , quos de vento composuit , verba haec sunt : *Etesiae & Austri anniversarii secundo Sole flant . Considerandum igitur est quid sit secundo Sole .*

C A P U T . XXIII.

Consultatio diiudicatioque locorum facta ex comoedia Menandri et Caecilii, quae *Plocium* inscripta est.

COMOEDIAS lexitamus nostrorum poëtarum sumtas ac versas de Graecis, Menandro ac Posidippo aut Apollodoro aut Alexide, et quibusdam item aliis comicis. Neque cum legimus eas, nimium sane displicant, quin lepide quoque et venuste scriptae videantur, prorsus ut melius posse fieri nihil censeas. At enim si conferas et componas Graeca ipsa, unde illa venerunt, ac singula considerare atque apte iunctis et alternis lectionibus committas, oppido quam iacere atque fوردere incipiunt, quae Latina sunt: ita Graecarum, quas aemulari nequierunt, facetiis atque luminibus obfolescunt. Nuper adeo usus huius rei nobis venit. Caecilii *Plocium* legebamus: haud quaquam mihi et qui aderant displicebat. Libitum est Menandri quoque *Plocium* legere, a quo istam comoediam verterat. Sed enim postquam in manus Menander venit, a principio statim, dī boni! quantum stupere atque frigere, quantumque mutare a Menandro Caecilius visus est! Diomedis hercle arma et Glauci non dispari magis pretio aestimata sunt. Accesserat dehinc lectio ad eum locum, in quo maritus senex super uxore divite atque deformi querebatur, quod ancillam suam, non inscito puerilam ministerio, et facie haud illiberali, coactus erat venundare suspectam uxori quasi pellicem: nihil

dicam ego quantum differat versus utriusque eximi iussi, et aliis ad iudicium faciendum exponi. Menander sic :

'Επ' ἀμφοτέραν ἵν' ἐπίκληρος οὐ μέλλει καθευδόσειν
Κατεργάσασα μέγα καὶ πέριβόητον ἔργον.
'Εκ τῆς οἰκίας ἐξέβαλε τὴν λυποῦσαν, οὐ βούλετο,
'Ιν' ἐπιβλέπωσι πάντες εἰς τὸ Κρεωβύλης πρόσωπον.
Ἡ γ' εὔγρωστος εἶχε με γυνὴ δέσποινα,
Καὶ τὴν ὄψιν ὃν ἐκτίσατο ὅνος ἐν πιθήκοις.
Τί τὸ λεγόμενον ἔστι; δὴ τοῦτο σιωπᾶν βούλομαι
Τὴν νύκτα τὴν πολλῶν πακῶν ἀρχηγόν.
Οἵμοι Κρεωβύλην λαβεῖν ἐμὲ, καὶ δέκα τάλαντα,
Γύναιον οὖσα πιγέως εἰτ' ἔστι τὸ φρύαγμα
Εἴπως ἀνυπόστατον. Διὰ τὸν Ὀλύμπιον,
Καὶ Ἀθηνᾶν, οὐδαμῶς παιδίσκαριν, θεραπευτικὸν δὲ
Λόγου τάχιον ἀπαγέσθω δέ τις οὐδὲν ἀντεισαγάγοι.

Caecilius autem sic :

SEN. *Is demum miser est, qui aerumnam suam nequie*

Occultare. MA. Fere ita me uxor forma & factis
facit.

Si taceam; tamen indicium est. Quae, nisi dotem,
omnia

Quae nolis, habet. Qui sapit, de me discet; qui,
quasi

Ad hostes captus, libere servio, salva urbe atque arce.

Quae mihi quidquid placet: eo privatu' vin' me
servatum?

Dum eius mortem inhio, egomet vivo mortuus

*Inter vivos. Ea me, clam se, cum mea ancilla ait
 Consuetum. Id me arguit. Ita plorando, orando,
 Instando atque obiurgando me obtudit, uti eam
 Venundarem. Nunc credo inter suas aequalis
 Et cognatas sermonem serit: Quis vestiarum fuit
 Integra aetatula, quae hoc itidem a viro
 Impetrarit suo, quod ego anus modo
 Effeci, pellice ut meum privarem virum?
 Haec erunt concilia hodie. Differor sermone miser.*

Praeter venustatem autem rerum atque verborum in duobus libris nequaquam parem, in hoc equidem soleo animum attendere; quod quae Menander praeclare et apposite et facete scripsit, ea Caecilius nequaquam potuit, ne quidem conatus est, enarrare; sed quasi minime probanda praetermisit; et alia nescio quae mimica inculcavit, et illud Menandri de vita hominum media sumtum simplex et verum et delectabile, nescio quo pacto, omisit. Idem enim ille maritus senex cum altero sene vicino colloquens, et uxoris locupletis superbiam deprecans, haec ait:

"Εχω δὲ ἐπίκληρον Λαμίαν· οὐκ εἴρηκά σοι
 Τοῦτ' οὐχὶ, κυρίαν τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀγρῶν,
 Καὶ πάντων ἀντ' ἔκεινης ἔχομεν ἀφ' ὅλων χαλεπῶν
 Χαλεπώτατον, ἄπασι δὲ ἀργαλέα ἔστιν οὐκ ἔμοι μόνῳ,
 Τιῷ, πολὺ μᾶλλον θυγατρί. Πρᾶγμα ἀμάχον λέγεις,
 Εὖ οἶδα.

Caecilius vero hoc in loco ridiculus magis, quam personae isti, quam tractabat, aptus atque conveniens videri maluit. Sic enim haec corrupit:

SE. Sed tua morosane uxor, quaeſo, eſt? MA. Quam?
rogas?

SE. Qui tandem? MA. Taedet mentionis, quae mihi,
Ubi domum adveni ac sedi, extempro ſavium
Dat ieiuna anima. SE. Nihil peccat de ſavio.
Ut devomas volt quod foris potaveris.

Quid de illo quoque loco in utraque comoedia poſito existimari debeat, manifestum eſt, cuius loci haec ferme ſententia. Filia hominis pauperis in pervigilio vitiata eſt. Ea res clam patre fuit; et habebatur pro virgine. Ex eo vitio gravida mensibus exactis parturit. Servus bonae frugi, cum pro foribus domus ſtaret, et propinquare partum herili filiae, atque omnino vitium eſſe oblatum ignoraret, gemitum et ploratum audit puellae in puerperio enitentis: timet, irascitur, ſuſpicatur, miseretur, dolet. Hi omnes motus eius, affectionesque animi, in Graeca quidem comoedia mirabiliter acres et illuſtres: apud Caecilium autem pigra haec omnia, et a rerum dignitate atque gratia vacua ſunt. Post, ubi idem servus percontando quod acciderat repperit, has apud Menandrum voces facit:

"Ο τρὶς κακοδαιμόνων, ὅστις ἀν πέντε γαμεῖ,
Καὶ παιδοποιεῖ. Ως ἀλόγιστος ἔστ' ἀνὴρ,
Ος μήτε φυλαχὴν τῶν ἀναγκαίων ἔχει,
Εἴ μήτε ἀνατειχίσῃ εἰς τὰ κοινὰ τοῦ βίου,
Ἐπαρφίεσθαι δύναται τοῦτο χρύμασιν,
Ἄλλ' ἐν ἀκαλύπτῳ καὶ ταλαιπώρῳ βίῳ
Χειμαζόμενος, ζητῶν μὲν, ἀνιαρὸν δὲ ἔχων τὸ μέρος

Ἀπάντων, ἀγαθῶν οὐ δυνάμενος.

Τπὲρ γὰρ ἐνὸς ἀλέγων, ἀπαντας νοῦσετῷ.

Ad horum autem sinceritatem veritatemque verborum an adspiraverit Caecilius, consideremus. Versus sunt hi Caecilii trunca quaedam ex Menandro dicentis, et confarcinantis verba tragicis tumoris:

— *Is demum infortunatus est homo
Pauper, qui educit in egestate liberos :
Cui fortuna & res ut est continuo patet.
Nam opulento famam facile occultat factio.*

Itaque, ut supra dixi, cum haec Caecilii verba seorsum lego, neutquam videntur ingrata ignavaque; cum autem Graeca comparo et contendo, non puto Caecilium sequi debuisse, quod assequi nequiret.

C A P U T XXIV.

De veteri parsimonia, deque antiquis legibus sumptuariis.

PARSIMONIA apud veteres Romanos et vietus atque coenarum tenuitas non domestica solum observatione ac disciplina, sed publica quoque animadversione, legumque complurium sanctionibus, custodita est. Legi adeo nuper in Capitonis Ateii coniectaneis senatus decretum vetus C. Fannio et M. Valerio Messiali Coss. factum; in quo iubentur principes civitatis, qui ludis Megalensibus antiquo ritu mutitarent, id est, mutua inter se dominia agitarent, iurare apud Consules verbis conceptis

non amplius in singulas coenas sumtus esse facturos, quam centenos vicenosque aeris, praeter olus et far et vinum; neque vino alienigena, sed patrio, usuros; neque argenti in convivio plus pondo, quam libras centum illatueros. Sed post id senatus consultum lex Fannia lata est, quae ludis Romanis, item ludis plebeiis et Saturnalibus, et aliis quibusdam diebus, in singulos dies centenos aeris insumi concessit, decemque aliis diebus in singulis mensibus tricenos; ceteris autem omnibus diebus denos. Hanc Lucilius poëta legem signat, cum dicit:

— *Fanni centussim misellos.*

In quo erraverunt quidam commentariorum in Lucilium scriptores, quod putaverunt Fannia lege perpetuos in omne dierum genus centenos aeris statutos. Centum enim aeris Fannius constituit, sicuti supra dixi, festis quibusdam diebus, eosque ipsos dies nominavit: aliorum autem dierum omnium in singulos dies sumtus inclusit intra aeris alias tricenos, alias denos. Lex deinde Licinia rogata est; quae cum certis diebus, sicuti Fannia, centenos aeris impendi permisisset, nuptiis ducenos indulxit: ceterisque diebus statuit aeris tricenos; cum et carnis aridae et falsamenti certa pondera in singulos dies constituerit: si quidquam esset natum e terra, vite, arbore; promise atque indefinite largita est. Huius legis Laevius poëta meminit in Erotopaegniis. Verba Laevii haec sunt, quibus significat hoedum, qui ad epulas fuit allatus, dimissum, coenamque ita, ut lex Licinia sanxisset, pomis oleribusque instructam:

*Lex Licinia, inquit, introducitur:
Lux liquida hoedo redditur.*

Lucilius quoque legis istius meminit in his verbis:
Legem vitemus Licini. Postea L. Sulla dictator, cum
legibus istis situ atque senio oblitteratis plerique in
patroniis amplis helluarentur, et familiam pecu-
niamque suam prandiorum gurgitibus proluissent,
legem ad populum tulit, qua cautum est, ut Kalen-
dis, Idibus, Nonisque, diebus ludorum, et feriis
quibusdam sollemnibus festertos tricenos in coe-
nam insumere ius potestasque esset; ceteris autem
aliis diebus omnibus non amplius ternos. Praeter has
leges Aemiliam quoque legem invenimus; qua lege
non sumtus coenarum, sed ciborum genus et mo-
dus praefinitus est. Lex deinde Antia praeter sum-
tum aeris id etiam sanxit, ut, qui magistratus esset,
magistratumve capturus esset, ne quo ad coenam,
nisi ad certas personas, itaret. Postremo lex Iulia
ad populum pervenit Caesare Augusto imperante:
qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur; Ka-
lendis, Idibus, Nonis, et aliis quibusdam festivis tre-
centi; nuptiis autem et repotii HS. mille. Esse etiam
dicit Capito Ateius edictum, Divine Augusti, an
Tiberii Caesaris, non satis commemini: quo editio
per dierum varias sollemnitates a trecentis HS. adus-
que duo millia sumtus coenarum propagatus est; ut
his saltem finibus luxuria effervescentis aestus coe-
ceretur.

C A P U T . X X V.

Quid Graeci ἀναλογίας, quid contra ἀνωμαλίαν vocent.

IN Latino sermone, sicut in Graeco, alii ἀναλογίαν sequendam putaverunt, alii ἀνωμαλίαν. Ἀναλογία est similium similis declinatio, quam quidam Latine proportionem vocant. Ἀνωμαλία est inaequalitas declinationum consuetudinem sequens. Duo autem Graeci Grammatici illustres Aristarchus et Crates summa ope, ille ἀναλογίαν, hic ἀνωμαλίαν defensitavit. M. Varronis ad Ciceronem de lingua Latina liber octavus nullam esse observationem similium docet, inque omnibus verbis consuetudinem dominari ostendit. *Sicuti cum dicimus*, inquit, *lupus lupi, probus probi, & lepus leporis*: item *paro parvi, lavo lavi, pungo pupugi, tundo tutudi*; & *pingo pinxi*. *Cumque*, inquit, *a coeno & prandeo & poto, & coenatus sum, & pransus sum, & potus sum* dicamus: & ab *adstringor tamen & extergeor & lavor, adstrinxi & extersi, & lavi dicimus*. Item cum dicamus ab *Oscō, Tusco, Graeco, Osce, Tusce, Graece*: *a Gallo tamen & a Mauro Gallice & Maurice dicimus*. Item *a probus probe, a doctus docte*; sed *a rarus non dicitur rare, sed alii raro dicunt, alii rarenter*. Idem M. Varro in eodem libro: *Sentior*, inquit, *nemo dicit, & id per se nihil est: assentior tamen fere omnes dicunt. Sisenna unus assentio in senatu dicebat; & cum postea multi secuti, neque tamen vincere consuetudinem potuerunt. Sed idem Varro in aliis libris,*

multa pro ἀναλογίᾳ tuenda scripsit. Sunt igitur hī tanquam loci quidam communes contra ἀναλογίαν dicere, et item rursus pro ἀναλογίᾳ.

C A P U T XXVI.

Sermones M. Frontonis et Favorini philosophi de generibus colorum, vocabulisque eorum Graecis et Latinis: atque inibi color *spadix* cuiusmodi sit.

FAVORINUS philosophus, cum ad M. Fronto-
nem consulairem pedibus aegrum viseret, voluit me
quoque ad eum secum ire. Ac deinde, cum ibi apud
Frontonem plerisque viris doctis praesentibus ser-
mones de coloribus vocabulisque eorum agitaren-
tur, quod multiplex colorum facies, appellationes
autem incertae et exiguae forent: Plura sunt, in-
quit Favorinus, in sensibus oculorum, quam in ver-
bis vocibusque colorum discrimina. Nam, ut alias
eorum concinnitates omittamus, simplices isti et rufi
et virides colores singula quidem vocabula, multas
autem species differentes habent. Atque eam vocum
inopiam in lingua magis Latina video, quam in
Graeca. Quippe qui rufus color, a rubore quidem
appellatus est: sed cum aliter rubeat ignis, aliter
sanguis, aliter ostrum, aliter crocum; has singulas
rufi varietates Latina oratio singulis propriisque vo-
cabulis non demonstrat, omniaque ista significat una
ruboris appellatione, cum tamen ex ipsis rebus vo-
cabula colorum mutuetur; et igneum aliquid dicit,

et flammeum, et sanguineum, et croceum, et ostrinum, et aureum. Russus enim color et ruber nihil a vocabulo rufi differunt, neque proprietates eius omnes declarant; $\xi\alpha\rho\delta\sigma$ autem et $\epsilon\rho\nu\delta\sigma$ et $\pi\nu\delta\sigma$ et $\phi\iota\iota\eta\xi$ habere quasdam distantias coloris rufi videntur vel augentes eum, vel remittentes, vel mixta quadam specie temperantes. Tum Fronto ad Favortinum, non inficias, inquit, imus, quin lingua Graeca, quam tu videre legisse, prolixior fusiorque sit, quam nostra: sed in iis tamen coloribus, quibus modo dixisti, denominandis, non proinde inopes sumus, ut tibi videmur. Non enim haec sunt sola vocabula rufum colorem demonstrantia, quae tu modo dixisti, *rufus* et *ruber*; sed alia quoque habemus plura quam quae dicta abs te Graeca sunt: fulvus enim et flavus et rubidus et phoeniceus et rutilus et luteus et spadix appellationes sunt rufi coloris, aut acuentes eum quasi incendentes, aut cum colore viridi miscentes, aut nigro infuscantes, aut virenti sensim albo illuminantes. Nam phoeniceus, quem tu Graece $\phi\iota\iota\eta\kappa\alpha$ dixisti, et rutilus, et spadix phoenicei $\sigma\nu\eta\omega\rho\mu\sigma$, qui factus Graece noster est, exuberantiam splendoremque significant ruboris; quales sunt fructus palmae arboris non admodum sole incoeti, unde spadici et phoeniceo nomen est. Spadica enim Dorici vocant avulsum e palma termitem cum fructu. Fulvus autem videtur de rufo atque viridi mixtus in aliis plus viridis, in aliis plus rufi habere: sicut poëta verborum diligentissimus, *fulvam aquilam* dicit et *iaspidem*, *fulvos galeros*, *fulvum aurum*, et *arenam fulvam* et *fulvum leonem*;

sic Q. Ennius in annalibus *aere fulvo* dixit. *Flavus* contra videtur ex *viridi* et *rufo* et *albo* *concretus*. sic *flaventes comae*, et, quod mirari quosdam video, *frondes olearum* a Virgilio dicuntur *flavae*. Sic multo ante Pacuvius *aquam flavam* dixit, et *flavum pulverem*; cuius versus, quoniam sunt iucundissimi, libens commemini:

Cedo tamen pedem lymphis flavis: flavum ut pul-
verem

Manibus isdem, quibus Ulyssi saepe permulsi, abluam;
Lassitudinemque minuam manuum mollitudine.

Rubidus autem est rufus atrior et nigrore multo inustus. *Luteus* contra rufus color est dilutior; unde ei nomen quoque esse factum videtur. Non ergo, inquit, mi Favorine, species rufi coloris plures apud Graecos, quam apud nos nominantur. Sed ne viridis quidem color pluribus a vobis vocabulis dicitur. Neque non potuit Virgiliius, colorem equi significare viridem volens, caeruleum magis dicere equum quam glaucum: sed maluit verbo uti notiore Graeco, quam inusitato Latino. Nostris autem veteribus coesia dicta est, quae a Graecis γλαυκῶπις, ut Nigidius ait, de colore coeli, quasi coelia. Postquam haec Fronto dixit, tum Favorinus scientiam rerum uberem, verborumque eius elegantiam exosculatus, Absque te, inquit, uno forsitan lingua profecto Graeca longe anteisset: sed tu, mi Fronto, quod in versu Homericō est, id facis:

Kai τοῦ κεν ἡ παρέλασσας ἡ ἀμφίποτον θόνκας.

Sed cum omnia libens audivi, quae peritissime dixisti, tum maxime quod varietatem flavi coloris enarrasti, fecisti que ut intelligerem verba illa ex annali quartodecimo Ennii amoenissima, quae minime intelligebam:

*Verrunt extemplo placide mare marmore flavo:
Caeruleum spumat mare conferta rate pulsum.*

Non enim videbatur caeruleum mare cum marmore flavo convenire. Sed cum sit, ita ut dixisti, flavus color viridi et albo mixtus, pulcherrime prorsus spumas virentis maris flavum marmor appellavit.

C A P U T XXVII.

Quid T. Castricius existimaverit super Sallustii verbis et Demosthenis, quibus alter Philippum descripsit, alter Sertorium.

VERBA sunt haec gravia atque illustria de rege Philippo Demosthenis: ἐώρων δ' αὐτὸν Φίλιππον, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ ἀγὸν ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας, τὸν ὄφελον ἐπικεκομμένον, τὴν κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπηρωμένον, πᾶν ὅτι ἂν βουλιθῇ μέρος ἢ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο προίμενον, ὥστε τὸ λοιπὸν μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν. Haec aemulari volens Sallustius de Sertorio duce in historiis ita scripsit: *Magna gloria tribunus militum in Hispania T. Didio imperatore, magno usu bello Marisco, paratu militum et armorum fuit: multaque tum ductu eius curata, primo*

per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum cœlata sunt: quae eminus facie sua ostentabat, aliquo^e adversis cicatricibus & effosso oculo. Quo ille de honestamento corporis maxime laetabatur: neque illis anxius, quia reliqua gloriosius retinebat. De utriusque his verbis T. Castricius cum pensitaret, Nonne, inquit, ultra naturae modum humanæ est de honestamento corporis laetari? siquidem laetitia dicitur exsultatio quaedam animi cum gaudio efferventiore retum expeditarum. Quanto illud sincerius et humanis magis rationibus conveniens? πᾶν ὁ τι ἀν βουληθῇ μέρος οὐ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο προέμενον. Quibus verbis, inquit, ostenditur Philippus, non, ut Sertorius, corporis de honestamento laetus, quod est, inquit, insolens et immodicum; sed, præ studio laudis et honoris, iacturam damnorumque corporis contemtor, qui singulos artus suos fortunæ producendos daret quaestu atque compendio gloriarum.

C A P U T XXVIII.

Non esse compertum, cui deo rem divinam fieri oporteat, cum terra movet.

QUAENAM esse causa videatur, quamobrem terrae tremores fiant, non modo his communibus hominum sensibus opinionibusque compertum non est, sed ne inter physicas quidem philosophias fatis constitut, ventorumne vi accidentia specus hiatusque ter-

rae subeuntium, an aquarum subter in tefrarum ca-
vis undantium fluctibus pulsibusque, ita uti videntur
existimasse antiquissimi Graecorum, qui Neptunum
ἐννοσθίασον καὶ σεισθύσων appellaverunt, an cuius
aliae rei causa, alteriusve dei vi ac numine, nondum
etiam, sicut diximus, pro certo creditum. Propterea
veteres Romani, cum in omnibus aliis vitae offici-
is, tum in constituendis religionibus, atque in diis
immortalibus animadvertisendis, castissimi cautissi-
mique, ubi terram movisse senserant, nuntiatum-
ve erat, ferias eius rei causa edicto imperabant;
sed dei nomen, ita uti solet, cui servari ferias opor-
teret, statuere et edicere quiescebant; ne, alium
pro alio nominando, falsa religione populum alli-
garent. Eas ferias si quis polluisset, piaculoque ob
hanc rem opus esset, hostiam, *SI. DEO. SI. DEAE.*
immolabat, idque ita ex decreto pontificum obser-
vatum esse M. Varro dicit: quoniam et qua vi, et
per quem deorum dearumve terra tremeret incer-
tum esset. Sed de lunae solisque defectionibus, non
minus in eius rei causa reperienda sese exercuerunt.
Quippe M. Cato, vir in cognoscendis rebus multi-
studii, incerta tamen et incuriosa super ea re opini-
natus est. Verba Catonis ex Originum quarto haec
sunt: *Non libet scribere quod in tabula apud Pontifi-
cem maximum est, quotiens annona cara, quotiens
Lunae aut Solis lumini caligo aut quid obfiterit. Us-
que adeo parvifecit rationes veras solis et lunae-
deficientium vel scire vel dicere.*

C A P U T XXIX.

Apologus Aesopi Phrygis memoratū non inutilis.

AESOPUS ille e Phrygia fabulator haud immemrito sapiens existimatus est; cum quae utilia monitu, suasque erant, non severe, non imperiose praecepit et censuit, ut philosophis mos est, sed festivos delectabilesque apolo^gos commentus, res salubriter ac prospicienter animadversas, in mentes animosque hominum cum audiendi quadam illecebra induit. Velut haec eius fabula de aviculae nidulo lepide atque iucunde praemonet, spem fiduciamque rerum, quas efficere quis possit, haud unquam in alio, sed in semetipso habendam. Avicula, inquit, est parva. Nomen est cassita. Habitat nidulaturque in segetibus, id ferme temporis, ut appetit messis, pullis iam iam plumantibus. Ea cassita in sementes forte congefferat tempestiviores. Propterea frumentis flavescentibus pulli etiam tunc involucres erant. Cum igitur ipsa iret cibum pullis quaesitum, monet eos, ut, si quid ibi rei novae fieret diceretur, animadverterent, idque uti sibi, ubi redisset, nuntiarent. Dominus postea segetum illarum filium adolescentem vocat: et, Videsne, inquit, haec ematruisse, et manus iam postulare? idcirco die crastini, ubi primum diluculabit, fac amicos adeas, et roges veniant, operamque mutuam dent, et messem hanc nobis adiuvent. Haec ubi ille dixit, discessit. Atque, ubi rediit cassita, pulli trepiduli circum-

strepere, orareque matrem ut iam statim properet, atque alium in locum sese asportet: nam dominus, inquiunt, misit qui amicos rogaret, uti luce oriente veniant et metant. Mater iubet eos animo otioso esse: si enim dominus, inquit, messem ad amicos reiicit, crastino seges non metetur; neque necesse est, hodie uti vos auferam. Die igitur postero mater in pabulum volat. dominus, quos rogaverat, opperitur. Sol servit, et fit nihil: et amici nulli erant. Tum ille rursum ad filium, Amici isti, inquit, magnam partem cessatores sunt. Quam potius imus, et cognatos affinesque et vicinos nostros oramus, ut assint cras tempori ad metendum. Itidem hoc pulli pavefacti matri nuntiant. Mater hortatur, ut tum quoque sine metu ac sine cura sint: cognatos affinesque nullos ferme tam esse obsequibiles, ut ad laborem capessendum nihil cunctentur, et statim dicto obedient. Vos modo, inquit, advertite, si modo quid denuo dicetur. Alia luce orta avis in pastum profecta est. Cognati et affines operam, quam dare rogati sunt, supersederunt. Ad postremum igitur dominus filio, Valeant, inquit, amici cum propinquis. Afferes primo luci falces duas: unam egomet mihi, et tu tibi capies alteram; et frumentum nosmetipsi manibus nostris cras metemus. Id ubi ex pullis dixisse dominum mater audivit: Tempus, inquit, est cedendi et abeundi: fiet nunc dubio procul, quod futurum dixit. In ipso enim iam vertitur, cuia est res; non in alio, unde petitur. Atque ita cassita nudum migravit. Segeſ a domino demessa est. Haec quidem est Aesopi fabula de amicorum et propin-

quorum leví plerumque et inani fiducia. Sed quid aliud sanctiores libri philosophorum monent, quam ut in nobis tantum ipsis nitamur; alia autem omnia, quae extra nos, extraque nostrum animum sunt, neque pro nostris, neque pro nobis ducamus. Hunc Aesopi apologum Q. Ennius in Satiris scite admodum et venuste versibus quadratis composuit: quorum duo postremi isti sunt, quos habere cordi et memoriae operae pretium esse hercle puto:

*Hoc erit tibi argumentum semper in promtu situm:
Ne quid exspectes amicos, quod tute agere possies.*

C A P U T X X X .

Quid observatum sit in undarum motibus, qui in mari alio atque alio modo fiunt, Austris flantibus Aquilonibusque.

HOC saepenumero in undarum motu *observatum est*, quas Aquilones venti, qui ex eadem coeli regione aér fluit, *quasve* faciunt in mari Austri atque Africi. Nam fluctus, qui flante Aquilone maxi-
mi et crebrissimi excitantur, simul ac ventus posuit, sternuntur et conflaccescunt; et mox fluctus esse desinunt. At non idem fit flante Austro vel Africo: quibus iam nihil spirantibus undae tamen factae diutius tument, et a vento quidem iamdudum tranquilla sunt; sed mare est etiam atque etiam undabundum. Eius rei causa esse coniectatur, quod venti a septemtrionibus ex altiore coeli parte in mare

incidentes deorsum in aquarum profunda quasi prae-
cipites deferuntur, undasque faciunt non prorsus
impulsas, sed vi intus commotas: quae tantisper
erutae volvuntur, dum illius infusi desuper spiritus
vis manet. Austris vero et Africi ad meridianum or-
bis circulum atque ad partem axis infimam depres-
si, inferiores et humiles, per suprema aequoris eun-
tes protrudunt magis fluctus quam eruunt: et idcir-
co non desuper laesae, sed propulsae in adversum
aquaee etiam desistente flatu retinent aliquantisper
de pristino pulsu impetum. Id autem ipsum, quod
dicimus, ex illis quoque Homericis versibus, si quis
non incuriose legat, adminiculari potest: nam de
Austri flatibus ita scripsit:

"Εὐθανάτοις πόντοιο κλυδῶνα εἰς λάσην ὥστε.

Contra autem de Borea, quem Aquilonem appella-
mus, alio dicit modo:

Καὶ βορέης αἱθυγενέτης μέγα κῦμα κυλίνδων.

Ab Aquilonibus enim, qui alti supernique sunt, fluc-
tus excitatos quasi per prona volvi dicit; ab Au-
stris autem iis, qui humiliores sunt, maiore vi qua-
dam propelli susum, atque rursum subiici. Id enim
significat verbum ὥστε; sicut in alio loco λάσην ἀνα-
πτεῖ. Id quoque a peritissimis rerum philosophis ob-
servatum est, Austris spirantibus mare fieri glaucum
et caeruleum, Aquilonibus obscurius atriusque: cuius
rei causam, cum Aristotelis libros problematorum

praecerperemus, notavi. *Cur Austro spirante mare caeruleum fiat: Aquilone obscurius atriusque? An propereā, quod Aquilo minus mare perturbat? omne autem, quod tranquillius est, atrum esse videtur.*

A. G E L L I I
 NOCTIUM ATTICARUM
 C O M M E N T A R I U S.

L I B E R T E R T I U S.

C A P U T I.

Quaesitum atque tractatum, quam ob causam Sallustius avaritiam dixerit non animum modo virilem, sed corpus quoque ipsum effeminare.

HIEME iam decedente apud balneas Sitias in area sub calido sole cum Favorino philosopho ambulabamus : atque ibi inter ambulandum legebatur Catilina Sallustii, quem in manu amici conspectum legi iusserat. Cumque haec verba ex eo libro lecta essent : *Avaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit. Ea quasi venenis malis imbuta corpus animumque virilem effeminat : semper infinita & insatialis est : neque copia neque inopia minuitur.* Tum Favorinus me adspiciens, Quo, inquit, pacto corpus hominis avaritia effeminat? quid enim istuc sit quod animum virilem ab ea effeminari dixit, videor ferme assequi. Sed, quonam modo corpus quoque hominis

effeminet, nondum reperio. Et ego, inquam, longe iamdiu in eo ipso quaerendo fui; ac, nisi tu occasses, ultro te hoc rogassem. Vix ego haec dixeram contabundus; atque inibi quispiam de sectatoribus Favorini, qui videbatur esse in literis veterator, Valerium, inquit, Probum audivi hoc dicere; usum esse Sallustium circumlocutione quadam poëtica, et, cum dicere vellet hominem avaritia corrumphi, corpus et animum dixisse, quae duae res hominem demonstrarent: namque homo ex anima et corpore est. Nunquam, inquit Favorinus, quod equidem scio, tam importuna tamque audaci argutia fuit noster Probus, ut Sallustium vel subtilissimum brevitatis artificem periphrasin poëtarum facere diceret. Erat tum nobiscum in eodem ambulacro homo quispiam sane doctus. Is quoque a Favorino rogatus, ecquid haberet super ea re dicere, huiuscemodi verbis usus est. Quos, inquit, avaritia minuit et corrumpit, qui que sese quaerenda undique pecunia dediderunt, eos plerosque tali genere vitae occupatos videmus; ut, sicuti alia in his omnia præ pecunia, ita labor quoque virilis, exercendique corporis studium relinctus: negotiis se plerumque umbraticis et sellulariis quaestibus intentos habent; in quibus omnis eorum vigor animi corporisque elanguescit, et, quod Sallustius ait, effeminatur. Tum Favorinus legi denuo verba eadem Sallustii iubet; atque, ubi lecta sunt, Quid igitur dicemus, inquit, quod multos videre est pecuniae cupidos et eosdem tamen corpore esse vegeto ac valenti? Tum ille ita respondit, non hercle inscite: Quisquis est, inquit, pecuniae cupiens, et

corpore tamen est bene habito ac strenuo, aliarum quoque rerum vel studio vel exercitio eum teneri necessarium est; atque in sece colendo non aequa esse parcum. Nam si avaritia sola summa omnes hominis partes affectionesque occupet, et si ad incuriam usque corporis gravaretur, ut per illam unam neque virtutis, neque virium, neque corporis, neque animi cura adsit; tum denique is vere dici potest effeminatus esse et animo et corpore, qui neque sece, neque aliud curet, nisi pecuniam. Tum Favorinus, aut hoc, inquit, quod dixisti, probabile est, aut Sallustius odio avaritiae plus, quam potuit, eam criminatus est.

C A P U T II.

Quemnam esse natalem diem M. Varro dicat eorum, qui ante noctis horam sextam postve eam nati sunt: atque inibi de temporibus terminisque dierum, qui civiles nominantur, et usquequa gentium varie observantur: et praeterea quid Q. Mucius scripsiterit super ea muliere, quam maritus non iure usurpavisset, quia rationem civilis anni non habuerit.

QUAERI solitum est, qui noctis hora tertia, quadravte, sive qua alia nati sunt, uter dies natalis haberi appellarique debeat, isne quem nox ea consecuta est, an qui dies noctem consecutus est. M. Varro in libro rerum humanarum, quem de diebus scripsit, *Homines*, inquit, qui ex media nocte ad proximam medianam noctem in his horis XXIV nati sunt, una die nati dicuntur. Quibus verbis ita videtur dierum ob-

servationem divisisse, ut, qui post solem occasum ante medianam noctem natus sit, is ei dies natalis sit, a quo die ea nox cooperit: contra vero, qui in sex noctis horis posterioribus nascatur, eo die videri natum qui post eam noctem diluxerit. Athenienses autem aliter observare idem Varro in eodem libro scripsit, eosque a sole occaso ad solem iterum occidentem omne id medium tempus unum diem esse dicere. Babylonios porro aliter; a sole enim exorto ad exortum eiusdem incipientem totum id spatum unius diei nomine appellare: multos vero in terra Umbria unum et eundem diem esse dicere a meridie ad insequentem meridiem. *Quod quidem, inquit, nimis absurdum est.* Nam qui Kalendis hora sexta natus est apud Umbros, dies eius natalis videri debet & Kalendarum dimidiatus, & qui est post Kalendas dies ante horam eius diei sextam. Populum autem Romanum ita, uti Varro dixit, dies singulos annumerare a media nocte usque ad medianam proximam multis argumentis ostenditur. Sacra sunt Romana partim diurna, alia nocturna: sed ea, quae inter noctem fiunt, diebus addicuntur, non noctibus. quae igitur sex posterioribus noctis horis fiunt, eo die fieri dicuntur, qui proximus eam noctem illucescit. ad hoc, ritus quoque et mos auspicandi eandem esse observationem docet. nam magistratus, quando una die eis auspicandum est, et id super quo auspicaverunt agendum, post medianam noctem auspicantur, et post meridiem sole magno; auspicatique esse et egisse eodem die dicuntur. Praeterea tribuni plebei, quos nullum diem abesse Roma li-

cet, cum post medium noctem profiscuntur, et post primam facem ante medium sequentem revertuntur, non dicuntur absuisse unum diem; quando ante horam noctis sextam regressi parte aliqua illius in urbe Roma sunt. Quintum quoque Mucium iurisconsultum dicere solitum legi, non esse usurpatam mulierem, quae Kalendis Ianuariis apud virum causa matrimonii esse coepisset, et ante diem quartum Kalendas Ianuarias sequentis usurpatum issset. Non enim posse impleri trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet: quoniam tertiae noctis posteriores sex horae alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis. Ista haec autem omnia de dierum temporibus et finibus ad observationem disciplinamque iuris antiqui pertinentia cum in libris veterum inveniremus, non dubitabamus, quin Virgilius quoque id ipsum ostenderit, non exposito atque aperte, sed, ut hominem decuit poëticas res agentem, recondita et quasi operta veteris ritus significatione.

*Torquet, inquit, medios nox humida cursus:
Et me saevus equis oriens afflavit anhelis.*

his enim versibus oblique, sicuti dixi, admonere voluit diem, quem Romani civilem appellaverint, a sexta noctis hora oriri,

C A P U T III.

De nescendis explorandisque Plauti comoediis, quoniam promisce verae atque falsae nomine eius inscriptae ferruntur: atque inibi, quod Plautus in pistrino, et Naevius in carcere, fabulas scriptitarint.

VERUM esse comperior, quod quosdam bene litteratos homines dicere audivi, qui plerasque Plauti comoedias curiose atque contente lectitarunt, non indicibus Aelii, nec Sedigit, nec Claudi, nec Aurelii, nec Accii, nec Manilii super his fabulis, quae dicuntur ambiguae, credituros, sed ipsi Plauto moribusque ingenii atque linguae eius. Hac enim iudicij norma Varronem quoque esse usum videmus. Nam praeter illas unam et viginti, quae Varronianae vocantur; quas idcirco a ceteris segregavit, quoniam dubiosae non erant, sed consensu omnium Plauti esse censebantur; quasdam item alias probavit adductus stilo atque facetia sermonis Plauto congruentis, easque iam nominibus aliorum occupatas Plauto vindicavit; sicuti istam quam nuperrime legebamus, cui est nomen, *Boeotia*. Nam cum in illis una et viginti non sit, et esse Aquilii dicatur; nihil tamen Varro dubitavit, quin Plauti foret, neque aliis quisquam non infrequens Plauti lector dubitaverit, si vel hos solos versus ex ea fabula cognoverit; qui quoniam sunt, ut de illius more dicam, Plautinissimi, propterea et meminimus eos et adscripsimus. Parasitus ibi esuriens haec dicit:

*Ut illum dī perdant, primus qui horas repperit,
 Quique adeo primus statuit hic solarium.
 Qui mihi comminuit misero articulatim diem,
 Nam me puerō uterus erat solarium
 Multo omnium istorum optumum & verissimum,
 Ubi ubi iste monebat esse, nisi cum nihil erat.
 Nunc etiam quod est, non est, nisi Soli tubet.
 Itaque adeo iam oppletum est oppidum solariis.
 Maior pars populi aridi reptant fame.*

Favorinus quoque noster, cum Nervolariam Plauti legerem, quae inter incertas est habita; et audisset ex ea comoedia versum hunc,

Scrattae, scrupedae, strictivillae, sordidae:

delectatus faceta verborum antiquitate meretricum vitia atque deformitates significantium, Vel unus hercle, inquit, hic versus Plauti esse hanc fabulam satis potest fidei fecisse. Nos quoque ipsi nuperrime cum legeremus *Fretum* (nomen est id comoediae, quam Plauti esse quidam non putant) haud quidquam dubitavimus quin Plauti foret, et omnium maxime genuina. Ex qua duos hos versus exscripsimus, ut historiam quaereremus oraculi arietini.

— — *nunc illud est.*

*Quod arietinum responsum magnis ludis dicitur:
 Peribo, si non fecero: si faxo, vapulabo.*

Marcus autem Varro in libro de comoediis Plautinis primo Accii verba haec ponit: *Nam nec Ge-*

mini, nec Leones, nec Condalium, nec Anus Plauti, nec Bis compressa, nec Boeotia unquam fuit, neque adeo Ἀγροίκος, neque Commorientes: sed M. Aquilii. In eodem libro Varronis id quoque scriptum est, Plautum fuisse quempiam poëtam comoediarum, cuius quoniam fabulae Plauti inscriptae forent, acceptas esse quasi Plautinas, cum essent non a Plauto Plautinae, sed a Plautio Plautianae. Feruntur autem sub Plauti nomine comoediae circiter centum atque triginta: sed homo eruditissimus L. Aelius quinque et viginti esse eius solas existimavit. Non tamen dubium est, quin istae et quae scriptae a Plauto non videntur, et nomini eius addicuntur, veterum poëtarum fuerint, et ab eo retractatae et expolitae sint; ac propterea resipiant stilum Plautinum. Sed enim Saturionem et Addictum et tertiam quandam, cuius nunc mihi nomen non suppetit, in pistrino eum scripsisse Varro et plerique alii memoriae tradiderrunt, cum pecunia omni, quam in operis artificum scenicorum pepererat, in mercationibus perdita, inops Romam redisset; et ob quaerendum victimum ad circumagendas molas, quae trufatiles appellantur, operam pistori locasset: sicuti de Naevio quoque accepimus, fabulas eum in carcere duas scripsisse, Hariolum et Leontem; cum ob assiduam maledicentiam et probra in principes civitatis de Graecorum poëtarum more dicta, in vincula Romae a triumviris coniectus esset. Unde post a tribunis plebei exemptus est, cum in iis, quas supra dixi, fabulis, delicta sua et petulantias dictorum, quibus multos ante laeserat, diluisset.

C A P U T IV.

Quod P. Africano et aliis tunc viris nobilibus ante aetatem senectam barbam et genas radere moris fuit,

IN libris, quos de vita P. Scipionis Africani compositos legimus, scriptum esse animadvertisimus, P. Scipioni Paulli filio, postquam de Poenis triumphaverat, censorque fuerat, eidem diem dictum esse ad populum a Claudio Asello tribuno plebei, cui equum in censura ademerat: eumque, cum esset reus, neque barbam desisse radi, neque non candida veste uti, neque fuisse cultu solito rerorum. Sed, cum in eo tempore Scipionem minorem quadraginta annorum fuisse constaret, quod de barba rasa ita scriptum esset mirabamur. Comperimus autem ceteros quoque in iisdem temporibus nobiles viros barbam in eiusmodi aetate rasitavisse: idecircoque plerasque imagines veterum non admodum senum, sed in medio aetatis ita factas videmus.

C A P U T V.

Deliciarum vitium et mollities oculorum et corporis ab Arcesilaoo philosopho cuidam opprobrata acerbe simul et festiviter.

PLUTARCHUS refert Arcesilaum philosophum vehementi verbo usum esse de quodam nimis delicato.

divite; qui incorruptus tamen et castus et perinter-
ger dicebatur. Nam cum vocem eius infraetam ca-
pillumque arte compositum et oculos ludibundos
atque illecebrae voluptatisque plenos videret: Nihil
interest, inquit, quibus membris cinaedi sitis, po-
sterioribus an prioribus.

C A P U T VI.

De vi atque natura palmae arboris, quod lignum ex ea
ponderibus impositis renitatur,

PER hercle rem mirandam Aristoteles in septimo Problematorum et Plutarchus in octavo Symposia-
corum dicit. Si super palmae, inquiunt, arboris
lignum magna pondera imponas, ac tam graviter
urgeas onerisque, ut magnitudo oneris sustineri non
queat; non deorsum palma cedit, nec intra flectitur,
sed adversus pondus resurgit, et sursum nititur re-
curvaturque. Propterea, inquit Plutarchus, in cer-
taminibus palmam signum esse placuit victoriae;
quoniam ingenium eiusmodi ligni est, ut urgenti-
bus opprimentibusque non cedat.

C A P U T VII.

Historia ex annalibus sumta de Q. Caedicio tribuno militum, verbaque ex Originibus M. Catonis apposita, quibus Caedicii virtutem cum Spartano Leonida aequiparat.

PULCHRUM, dii boni! facinus Graecarumque facundiarum magniloquentia condignum, M. Cato in libris Originum de Q. Caedicio tribuno militum scriptum reliquit. Id profecto est ad hanc ferme sententiam. Imperator Poenus in terra Sicilia, bello Carthaginiensi primo, obviam Romano exercitui progreditur; colles locosque idoneos prior occupat. Milites Romani, uti res nata est, in locum insinuant fraudi et perniciei obnoxium. Tribunus ad consulem venit; ostendit exitium de loci importunitate et hostium circumstantia. Maturum censeo, inquit, si rem servare vis, faciendum, ut quadringentos aliquos milites ad verrucam illam (sic enim M. Cato locum editum asperumque appellat) ire iubeas; eamque uti occupent imperes horterisque: hostes profecto ubi id viderint, fortissimus quisque et promptissimus ad occursandum pugnandumque in eos praevertentur; unoque illo negotio sese alligabunt: atque illi omnes quadringenti procul dubio obtruncabuntur. Tu interea, occupatis in ea caede hostibus, tempus exercitus ex hoc loco educendi habebis. Alia, nisi haec, salutis via nulla est. Consul tribuno respondit, consilium quidem fidum atque providens sibi viderier: sed istos, inquit, milites

quadringentos ad eum locum in hostium cuneos quisnam erit qui ducat? Si alium, inquit tribunus, neminem reperis, me licet ad hoc periculum utare: ego hanc tibi et reipublicae animam do. Consul tribuno gratias laudesque egit. Tribunus et quadringenti ad moriendum proficiscuntur. Hostes eorum audaciam demirantur: quorsum ire pergant, in expectando sunt. Sed ubi apparuit ad eandem verrucam occupandam iter intendere; mittit adversum illos Imperator Carthaginiensis peditatum equitatumque, quos in exercitu viros habuit strenuissimos. Romani milites circumveniuntur; circumventi repugnant. Fit proelium diu anceps. Tandem superat multitudo. Quadringenti omnes cum uno perfossi gladiis, aut missilibus operti cadunt. Consul interibidem ea pugna fit se in locos tutos atque editos subducit. Sed quod illi tribuno duci militum quadringentorum divinitus in eo proelio usus venit, non iam nostris sed ipsius Catonis verbis subiecimus. Verba Catonis: *Dii immortales tribuno militum fortunam ex virtute eius dedere. Nam ita evenit: cum faucius multifariam ibi factus esset; tum vulnus capiti nullum evenit: cumque inter mortuos defatigatum vulneribus aegreque spirantem, quod sanguen defluxerat, cognovere, eum sustulere. Isque convaluit: saepeque post illa operam reipublicae fortem atque strenuam prohibuit: illoque facto, quod illos milites subduxit, exercitum ceterum servavit. Sed idem benefactum in quo loco ponas, nimium interest. Leonidas Lacedaemonius laudatur, qui simile apud Thermopylas fecit. Propter eius virtutes omnis Graecia gloriam atque gratiam prae-*

cipuam claritudinis inclutissimae decoravere monimentis, signis, statuis, elogiis, historiis, aliisque rebus gratissimum id eius factum habuere. At tribuno militum parva laus pro factis relicta, qui idem fecerat, atque rem servaverat. Hanc Q. Caedicii virtutem M. Cato tali suo testimonio decoravit. Claudius autem Quadrigarius annali tertio, non Caedicio nomen fuisse refert, sed Valerio.

C A P U T VIII.

Literae eximiae consulum C. Fabricii et Q. Aemilii ad regem Pyrrhum a Q. Claudio scriptore historiarum in memoriam datae.

CUM Pyrrhus rex in terra Italia esset, et unam atque alteram pugnas prospere pugnasset, satisque agerent Romani, et pleraque Italia ad regem descivisset: tum Ambraciensis quispiam Timochares, regis Pyrrhi amicus, ad C. Fabricium consulem furtem venit, ac praemium petivit; et, si de praemio conveniret, promisit regem venenis necare: idque facile esse factu dixit, quoniam filii sui pocula in convvio regi ministrarent. Eam rem Fabricius ad senatum scripsit. Senatus legatos ad regem misit; mandavitque ut de Timochare nihil proderent, sed monerent uti rex circumspectius ageret, atque a proximorum insidiis salutem tutaretur. Hoc ita, uti diximus, in Valerii Antiatis historia scriptum est. Quadrigarius autem in libro tertio non Timocha-

rem, sed Niciam adisse ad consulem scripsit; neque legatos a senatu missos, sed a consulibus, et regem populo Romano laudes atque gratias scripsisse, captivosque omnes, quos tum habuerit, vestivisse et reddidisse. Consules tum fuerunt C. Fabricius et Q. Aemilius. Literas, quas ad regem Pyrrhum super ea causa miserunt, Claudius Quadrigarius scripsit fuisse hoc exemplo: *Consules Romani salutem dicunt Pyrrho regi. Nos pro tuis iniuriis continuo animo strenui, commoti inimiciter, tecum bellare studemus. Sed communis exempli & fidei ergo visum est, uti te salvum velimus; ut esset quem armis vincere possimus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui sibi pretium a nobis peteret, si te clam interfecisset. Id nos negavimus velle; neve ob eam rem quidquam commodi expectaret: & simul visum est, ut te certiorem faceremus; ne quid eiusmodi si accidisset, nostro consilio civitates putarent factum: & quod nobis non placet pretio aut praemio aut dolis pugnare. Tu, nisi caves, iacebis.*

C A P U T . I X.

Quis et cuiusmodi fuerit, qui in proverbio fertur, *equus Seianus*: et qualis color equorum sit qui *spadices* vocantur; deque istius vocabuli ratione.

GABIUS Bassus in commentariis suis, item Iulius Modestus in secundo quaestionum confusarum historiam de equo Seiano tradunt dignam memoria atque admiratione. Cn. Seium quempiam scribunt

fuisse; eumque habuisse equum natum Argis in terra Graecia: de quo fama constans esset, tanquam de genere equorum progenitus foret, qui Diomedis Thracis fuissent; quos Hercules Diomede occiso e Thracia Argos perduxisset. Eum equum fuisse dicunt magnitudine invisitata, cervice ardua, colore phoeniceo, flora et comanti iuba; omnibusque aliis equorum laudibus quoque longe praestitisse: sed eundem equum tali fuisse fato sive fortuna ferunt, ut quisquis haberet eum possideretque, ut is cum omni domo, familia, fortunisque omnibus suis ad internacionem deperiret. Itaque primum illum Cn. Seium dominum eius a M. Antonio, qui postea Triumvir Reipublicae constituendae fuit, capitis damnatum miserando supplicio affectum esse: eodem tempore Cornelium Dolabellam consulem, in Syriam proficiscentem fama istius equi adductum Argos devertisse; cupidineque habendi eius exarsisse; emisseque eum festertiis centum millibus: sed ipsum quoque Dolabellam in Syria bello civili obsessum atque interfectum esse: mox eundem equum, qui Dolabellae fuerat, C. Cassium, qui Dolabellam obsederat, abduxisse. Eum Cassium postea satis notum est victis partibus fusoque exercitu suo miseram mortem oppetiisse: deinde Antonium post interitum Cassii, parta victoria, equum illum nobilem Cassii requisisse; et cum eo potitus esset, ipsum quoque postea victum atque desertum detestabili exitio interisse. Hinc proverbium de hominibus calamitosis ortum, dicique solitum: *ille homo habet equum Seianum.* Eadem sententia est illius quoque veteris

proverbii, quod ita dictum accepimus: *aurum Tholosanum*. Nam cum oppidum Tholosanum in terra Gallia Q. Caepio consul diripuisset; multumque auri in eius oppidi templis fuisset, quisquis ex ea direptione aurum attigit, misero cruciabilique exitu perevit. Hunc equum Gabius Bassus vidisse se Argis refert haud credibili pulchritudine, vigoreque et colore exuberantissimo. Quem colorem nos, sicuti dixi, Phoeniceum, Graece partim φοίνικα, alii σπάδικα appellant: quoniam palmae termes ex arbore cum fructu ayulsus spadix dicitur.

C A P U T X.

Quod est quedam septenarii numeri vis et facultas in multis naturae rebus animadversa, de qua M. Varro in Hebdomadibus differit copiose.

M. Varro in primo librorum, qui inscribuntur *Hebdomades vel de Imaginibus*, septenarii numeri, quem Graeci ἑβδομάτη appellant, virtutes potestatesque multas variasque dicit. *Is* namque numerus, inquit, *septemtriones maiores minoresque facit in coelo*, item *vergilias*, quas πλειάδας vocant. *Facit etiam stellas*, quas alii *erraticas*, *P.* Nigidius *errones* appellat. *Circulos quoque ait in coelo circum longitudinem axis septem esse*; e quis duos minimos, qui axem extimum tangunt, πόλους appellari dicit; sed eos in sphaera, quae κρινώτη vocatur, propter brevitatem non inesse. Ac neque ipse *Zodiacus septenario* nu-

mero caret. nam in septimo signo fit solstium a bruma; in septimo bruma a solsticio. In septimo aequinoctium ab aequinoctio. Dies deinde illos, quibus halcyones hieme anni in aqua nidulantur, eos quoque septem esse dicit. Praeterea scribit lunae curriculum confici integris quater septenisi diebus. *Nam duodetricesimo luna, inquit, ex quo vestigio profecta est, eodem reddit: auctoremque opinionis huius Aristidem esse Samium: in qua re non id solum animadverti debere dicit, quod quater septenisi, id est, octo et viginti diebus conficeret iter luna suum; sed quod is numerus septenarius, si ab uno profectus dum ad semetipsum progreditur, omnes, per quos progressus est, numeros comprehendat, ipsumque se addat, facit numerum octo et viginti: quot dies sunt curriculi lunaris.* Ad homines quoque nascendos vim numeri istius porrigi pertinereque ait: *nam cum in uterum, inquit, mulieris genitale semel datum est; primis septem diebus conglobatur coagulaturque, fitque ad capiendam figuram idoneum.* Post deinde quarta hebdomade, quod eius virile secus futurum est, caput & spina, quae est in dorso, informatur. *Septima autem fere hebdomade, id est, nono & quadragesimo die, totus, inquit, homo in utero absolutur.* Illam quoque vim numeri huius observatam refert, quod ante mensem septimum neque masculus neque femina salubriter ac secundum naturam nasci potest; et quod hi, qui iustissime in utero sunt, post ducentos octuaginta dies, postquam sunt concepti, quadragesima denique hebdomade ita nascuntur. Pericula quoque vitae fortunarumque hominum, quos

climacteras Chaldaeи appellant, gravissimos quoque fieri affirmat septenarios. Praeter hoc modum esse dicit summum adolescendi humani corporis septem pedes. Quod esse magis verum arbitramur, quam quod Herodotus, homo fabulator, in primo historiarum, inventum esse sub terra scripsit Oresti corpus cubita longitudinis habens septem; quae faciunt pedes duodecim et quadrantem: nisi si, ut Homerus opinatus est, vastiora prolixioraque fuerint corpora hominum antiquorum: et nunc quasi iam mundo senescente, rerum atque hominum decrementa sunt. Dentes quoque et in primis septem mensibus et septenos ex utraque parte gigni ait, et cadere annis septimis, et genuinos annasci annis fere bis septenis. Venas etiam in hominibus, vel potius arterias, medicos musicos dicere ait numero moveri septenario: quod ipsi appellant *τὴν διὰ τεσσάρων συμφωνίαν*, quae fit in collatione quaternarii numeri. Discrimina etiam periculorum in morbis maiore vivi fieri putant in diebus, qui conficiuntur ex numero septenarii: eosque dies omnium maxime, ita ut medici appellant, *κριτικὸς ἢ κρισίμος* cuique videri, primam hebdomadam et secundam et tertiam. Nec non id etiam est ad vim facultatesque eius numeri augendas, quod, quibus inedia mori consilium est, septimo demum die mortem oppetunt. Haec Varro de numero septenario scripsit admodum conquisite, sed alia quoque ibidem congerit frigidiuscula; veluti septem opera esse in orbe terrarum miranda, et sapientes item veteres septem fuisse, et curricula ludorum Circensium solemnia septem esse, et

ad oppugnandas Thebas duces septem delectos. Tum ibi addit se quoque iam duodecimam annorum hebdomadam ingressum esse, et ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse: ex quibus aliquam multos, cum proscriptus esset, direptis bibliothecis suis non comparuisse.

C A P U T X I.

Quibus et quam frivolis argumentis Accius in Didascalicis utatur, quibus docere nititur, Hesiodum esse quam Homerum natu antiquiorem.

SUPER aetate Homeri atque Hesiodi non consentitur. Alii Homerum quam Hesiodum maiorem natu fuisse scripserunt, in quis Philochorus, et Xenophanes: alii minorem; in quis L. Accius poëta et Ephorus historiae scriptor. Marcus autem Varro, in primo de imaginibus, uter prior sit natus parum constare dicit; sed non esse dubium, quin aliquo tempore eodem vixerint; idque ex epigrammate ostendi, quod in tripode scriptum est, qui in monte Heliconе ab Hesiodo positus traditur. Accius autem in primo Didascalico levibus admodum argumentis utitur, per quae ostendit, Hesiodum natu priorem. *Quod Homerus, inquit, cum in principio carminis Achillem esse filium Pelei diceret, quis esset Peleus, non addidit. Quam rem procul, inquit, dubio dixisset, nisi ab Hesiodo iam dictum videretur. De Cyclope itidem, inquit, vel maxime quod unoculus fuit, rem tam in-*

signem non praeterisset, nisi aeque prioris Hesiodi carminibus vulgatum esset. De patria quoque Homeri multo maxime dissensum est. Alii Colophonum, alii Smyrnaeum, sunt qui Athenensem, sunt qui Aegyptium dicant fuisse; Aristoteles tradit ex insula Io natum. M. Varro, in libro de Imaginibus primo, Homeri imagini hoc epigramma apposuit:

*Capella Homeri candida haec tumulum indicat.
Quod hac Ietae mortuo faciunt sacra.*

Ἐπτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ρίζαν Ὄμηρον.

Σμύρνα, Ρόδος, Κολοφῶν, Σαλαμῖν, Ἰος, Ἀργος, Ἀθῆναι;

C A P U T X I I .

Largum atque avidum bibendi, a P. Nigidio doctissimo viro, novo et propemodum absurdo vocabulo *bibosum* dictum.

BIBENDI avidum P. Nigidius in commentariis grammaticis *bibacem* et *bibosum* dicit. *Bibacem* ego, ut *edacem*, a plerisque aliis dictum lego. *Bibosum* dictum nondum etiam usquam reperi, nisi apud Laberium; neque aliud est quod simili inclinatu dicitur. Non enim simile est, ut *vinosus*, aut *vitosus*, ceteraque, quae hoc modo dicuntur: quoniam a *vocabulis*, non a *verbis*, inclinata sunt. Laberius in mimo [vel primo] qui *Salinator* inscriptus est, verbo hoc ita utitur:

Non mammosa, non annosa, non bibosa, non proca.

C A P U T XIII.

Quod Demosthenes, etiam tum adolescens, cum Platonis philosophi discipulus foret, auditio forte Callistrato rhetore in concione populi, destitutus a Platone, et sectatus est Callistratum.

HERMIPPUS hoc scriptum reliquit, Demosthemem admodum adolescentem ventitare in Academiam, Platonemque audire solitum. Atque is, inquit, Demosthenes domo egressus, ut ei mos erat, cum ad Platonem pergeret, complurisque populos concurrentis videret; percontatur eius rei causam, cognoscitque currere eos auditum Callistratum. Is Callistratus Athenis orator in republica fuit. Illi δημοσιευτας appellant. Visum est paulum devertere, experiri que an ad digna auditu tanto properatum studio foret. Venit, inquit, atque audit Callistratum nobilem illam την περὶ Ὀρωποῦ δίκην dicentem: atque ita motus et demulctus et captus est, ut Callistratum iam inde sectari coepit; Academiam cum Platone reliquerit.

C A P U T X I V.

Dimidium librum legi, aut, dimidiā fabulam audīvi, aliaque eiuscēmodi qui dicat, vitiose dicere: eiusque vitii causas reddere M. Varronem; nec quenquam veterum iisce verbis ita usum esse.

DIMIDIUM librum legi, aut dimidiā fabulam audīvi, vel quid aliud huiuscēmodi, male ac vitiose dici existimat Varro: oportet enim, inquit, dicere dimidiatum librum; non, dimidium. et, dimidiata fabulam, non dimidiā. Contra autem si sextario hemina fusa est, non dimidiatum sextarium fusum dicendum est: & qui ex mille nummum, quod ei debebatur, quingentos recepit, non dimidiatum recepisse dicemus, sed dimidium. At si scyphus, inquit, argenteus mihi cum alio communis in duas partes disiectus sit; dimidiatum eum dicere esse scyphum debo, non dimidium: argenti autem, quod in eo scypho ineſt, dimidium meum esse, non dimidiatum. Differitque ac dividit subtilissime, quid dimidium dimidiato interfit. et Q. Ennium scienter hoc in annalibus dixisse ait:

Sicuti si quis ferat vas vini dimidiatum.

Sicuti pars, quae deest ei vasi, non dimidiata dicenda est, sed dimidia. Omnis autem disputationis eius, quam subtiliter quidem, sed subobscurè explicat, summa haec est: Dimidiatum est quasi dismediatum, et in partis duas pares divisum. Dimi-

*diatum ergo nisi ipsum quod divisum est dici haud
convenit. Dimidium vero est non quod ipsum di-
midiatum est, sed quae ex dimidiato pars altera est.
Cum igitur partem libri dimidiata legisse volumus
dicere, aut partem dimidiata fabulae audisse: si di-
midiam fabulam, aut dimidium librum dicimus, pec-
camus; totum enim ipsum quod dimidiatum atque
divisum est, dimidium dicis. Itaque Lucilius eadem
secutus,*

*Uno oculo, inquit, pedibusque duobus dimidiatus
Ut porcus.*

et alio loco :

*Quidni? & scruta quidem ut vendat scrutarius laudat,
Praefractam strigilem, soleam improbus dimidiata.*

Iam in vicesimo manifestius dimidiata horam dicere
studiose fugit: sed pro, *dimidia*, *dimidium* ponit in
hisce versibus :

*Tempestate sua atque eodem uno tempore et horae
Dimidio, & tribus confectis dumtaxat eandem
Et quartam.*

Nam cum obvium proximumque esset dicere :

— — & hora

Dimidia tribus confectis:

vigilate atque attente verbum non probum muta-
vit. Per quod satis appareat, ne horam quidem dimi-
diata recte dici, sed vel dimidiata horam, vel di-
midiata partem horae. Propterea Plautus in Bacchidi-

bus *dimidium auri* dicit, non *dimidiatum aurum*. Item in Aulularia *dimidium obsonii*, non *dimidiatum obsonium* in hoc versu:

Ei adeo obsonii hinc iussit dimidium dari.

In Menaechmis autem *dimidiatum diem*, non *dimidium*, in hoc versu:

Dies quidem iam ad umbilicum dimidiatus mortuus.

M. Cato in libro, quem de agricultura conscripsit: *Semen cupressi serito crebrum*, ita uti *linum seri* solet. *Eo cribro terram insternito*, *dimidiatum digitum*. Iam id bene *tabula* aut *pedibus* aut *manibus complanato*. *Dimidiatum* autem, inquit, *digitum*, non, *dimidium*. Nam *digiti* quidem *dimidium*, *digitum* autem ipsum *dimidiatum* dici oportet. Item M. Cato de Carthaginiensibus ita scripsit: *Homines defoderunt in terram dimidiatos*, *ignemque circumposuerunt*. Ita interfecerunt. Neque quisquam omnium, qui probe locuti sunt, his verbis secus, quam dixi, usus est.

C A P U T XV.

Exstare in literis, perque hominum memorias traditum, quod repente multis mortem attulit gaudium ingens insperatum; interclusa anima et vim magni novique motus non sustinente.

COGNITO repente insperato gaudio exspirasse animam refert Aristoteles philosophus Polycritam no-

bilem feminam Naxo insula. Philippides quoque co-moediarum poëta haud ignobilis, aetate iam edita, cum in certamine poëtarum praeter spem vicisset, et laetissime gauderet; inter illud gaudium repente mortuus est. De Rhodio etiam Diagora celebrata historia est. Is Diagoras tres filios adolescentes habuit, unum pugilem, alterum pancratiasten, tertium luctatorem: eosque omnes vidit vincere coronari-que Olympiae eodem die: et cum ibi eum tres ado-lescentes amplexi, coronis suis in caput patris po-sitis, saviarentur, cunque populus gratulabundus flores undique in eum iaceret; ibi in stadio, inspec-tante populo, in osculis atque in manibus filiorum animam efflavit. Praeterea in nostris annalibus scrip-tum legimus, qua tempestate apud Cannas exerci-tus populi Romani caesus est, anum matrem nuntio de morte filii allato, luctu atque moerore af-fectam esse. sed is nuntius non verus fuit; atque is adolescens non diu post ex ea pugna in urbem rediit: anus repente filio viso, copia atque turba et quasi ruina incidentis inopinati gaudiis oppressa, exanimataque est.

C A P U T XVI.

Temporis varietas in puerperiis mulierum quaenam sit et a medicis et a philosophis tradita: atque inibi poëtarum quoque veterum super eadem re opiniones: multaque alia auditu atque memoratu digna; verbaque ipsa Hippocratis medici ex libro illius sumta, qui inscriptus est περὶ τροφῆς.

ET medici et philosophi illustres de tempore humani partus quaeſiverunt, πόσος ἐτῆς τῶν ἀνθρώπων κυήσεως χρόνος: et multa opinio est, eaque iam pro vero recepta, postquam mulieris uterus conceperit semen, gigni hominem septimo rarenter, nunquam octavo, saepe nono, saepius numero decimo mense; eumque esse hominem gignendi summum finem, decem menses non incepitos, sed exactos. Idque Plautum veterem poëtam dicere videmus in comoedia Cistellaria his verbis:

— — — — — *tum illa quam compresserat;*
Decimo post mense exacto hic peperit filiam.

Hoc idem tradit etiam Menander poëta vetustior, humanarum opinionum vel peritissimus. Versus eius super ea re de fabula Plocio posui:

Γυνὴ καὶ δεκάμηνος.

Sed noster Caecilius, cum faceret eodem nomine et eiusdem argumenti comoediam, ac pleraque a Menandro sumeret; in mensibus tamen genitalibus

nominandis, non praetermisit octavum, quem prae-
terierat Menander. Caecilii versus hice sunt:

*In soletne mulier decimo mense parere?
Pol nono, etiam septimo, atque octavo.*

Eam rem Caecilium non inconsiderate dixisse, ne-
que temere a Menandro atque a multorum opinio-
nibus descivisse M. Varro uti credamus facit. Nam
mense nonnunquam octavo editum esse partum in
libro quartodecimo rerum divinarum scriptum re-
liquit: quo in libro etiam undecimo mense aliquan-
do nasci posse hominem dicit; eiusque sententiae,
tam de octavo quam de undecimo mense, Aristotelem
auctorem laudat. Sed huius de mense octavo
dissensionis causa cognosci potest in libro Hippo-
cratis, qui inscriptus est περὶ τροφῆς, ex quo libro
verba haec sunt: ἔστι δὲ καὶ οὐκ ἔστιν ὀκτάμηνος γέ-
νεσις. Id tam obscure atque praecise tamque adverse
dictum Sabinus medicus, qui Hippocratem commo-
diffime commentatus est, his verbis enarravit: ἔστε
μὲν φαινόμενα ὡς ζῶα μετὰ τὴν ἔκτρωσιν. οὐκ ἔστι δὲ, ὡς
διήσκουται μετὰ ταῦτα. καὶ ἔστιν οὖν φαντασία μὲν παραντί-
κα ὄντα, δυνάμει δὲ οὐκ ἔστι. Antiquos autem Romanos
Varro dicit non recepisse huiuscmodi quasi mon-
struosas raritates; sed nono mense aut decimo, ne-
que praeter hos aliis partitionem mulieris secundum
naturam fieri existimasse: idcircoque eos nomina-
Fatis tribus fecisse a pariendo et a nono atque de-
cumo mense. Nam *Parca*, inquit, *immutata litera*
una a partu nominata: item *Nona & Decima a par-*
tus tempestivi tempore. Caesellius autem Vindex in

lectionibus suis antiquis, *Tria*, inquit, *nomina Parcarum sunt, Nona, Decuma, Morta*, et versum hunc Livii antiquissimi poëtae ponit ex Ὀδυσσείᾳ:

Quando dies adveniet, quem profata Morta est?

Sed homo minime malus Caesellius, *Mortam*, quasi nomen accepit, cum accipere quasi Moeram deberet. Praeterea ego de partu humano, praeterquam quae scripta in libris legi, hoc quoque venisse usū Romae comperi: Feminam bonis atque honestis moribus, non ambigua pudicitia, in undecimo mense, post mariti mortem, peperisse; factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent: sed divum Hadrianum, causa cognita, decrevisse in undecimo quoque mense partum edi posse; idque ipsum eius rei decretum nos legimus. In eo decreto Hadrianus id statuere se dicit requisitis veterum philosophorum et medicorum sententiis. Hodie quoque in Satira forte M. Varronis, quae inscribitur *testamentum*, legimus verba haec: *Si quis mihi filius unus pluresve in decem mensibus genuntur; ei si erunt ὄνοι λύπας, exheredes sunt: quod si quis undecimo mense, κατ' Ἀριστοτέλη, natus est; Accio idem quod Titio ius esto apud me.* Per hoc vetus proverbium Varro significat, sicuti vulgo dici solitum erat de rebus inter se nihil distantibus, *idem Accii quod Titii*: ita pari eodemque iure esse in decem mensibus natos et in undecim. Quod si ita, neque ultra decimum mensem foetura mulierum

protolli potest: quaeri oportet, cur Homerus scriperit Neptunum dixisse puellae a se recens compressae:

*Χαῖρε γυνὴ φιλότητος περιπλομένου δ' ἐνιαυτοῦ
Τέχεις ἀγλαὰ τέκν', ἐπεὶ οὐκ ἀποφώλιοι εὑναὶ^{τούτων}*

Id cum ego ad compluris grammaticos attulisset; partim eorum disputabant Homeri quoque aetate, sicuti Romuli, annum fuisse non duodecim mensium, sed decem: alii convenisse Neptuno maiestatisque eius dicebant, ut longiore tempore foetus ex eo grandesceret: alii alia quaedam nugalia. Sed Favonius mihi ait *περιπλομένου ἐνιαυτοῦ* non confessum esse anno, sed affecto. In qua re usus verbo est non vulgariae significationis. *Affecta* enim, sicuti M. Cicero et veterum elegantissimi locuti sunt, ea proprie dicebantur, quae non ad finem ipsum, sed proxime finem progressa deductave erant. Hoc verbum ad hanc sententiam in Ciceronis oratione fuit, quam dixit de provinciis consularibus. Hippocrates autem in eo libro de quo supra scripsi, cum et numerum dierum, quibus conceptum in utero coagulum conformatur, et tempus ipsius partitionis nono aut decimo mense definisset, neque id tamen semper eadem esse fini dixisset, sed alias ocius fieri, alias serius; hisce ad postremum verbis usus est: *γίνεται δὲ ἐν τούτοις καὶ πλείω καὶ ἐλάσσω καὶ ὄλου κατὰ μέρος, καὶ εἰπομένη δὲ καὶ πλείω πλειόνων, καὶ ἐλάσσω ἐλασσόνων.* Quibus verbis significat quod aliquando ocius fieret, non multo tamen ocius; neque

quod serius, multo serius. Memini ego Romae accurate hoc atque sollicite quae situm, negotio non rei tunc parvae postulante, an octavo mense infans ex utero vivus editus et statim mortuus ius trium liberorum supplevisset; cum abortio quibusdam, non partus, videretur mensis octavi intempestivitas. Sed quoniam de Homerico annuo partu ac de undecimo mense diximus quae cognoveramus; visum est non praetereundum quod in Plinii Secundi libro septimo naturalis historiae legimus. Id autem quia extra fidem esse videri potest, verba ipsius Plinii possumus: *Massurius auctor est, L. Papirium praetorem, secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, cum mater partum se tredecim mensibus tulisse diceret, quoniam nullum certum tempus pariendi datum ei videretur.* In eodem libro Plinii Secundi verba haec scripta sunt: *Oscitatio in nixa lethalis est, sicut sternuisse a coitu abortivum.*

C A P U T XVII.

Id quoque esse a gravissimis viris memoriae mandatum, quod tres libros Plato Philolai Pythagorici et Aristoteles pauculos Speusippi philosophi mercati sunt pretiis fidem non capientibus.

MEMORIAE mandatum est, Platonem philosophum tenui admodum pecunia familiari fuisse: atque eum tamen tris Philolai Pythagorici libros decem millibus denarium mercatum. Id ei pretium donasse quidam scripserunt amicum eius Dionem

Syracosium. Aristotelem quoque traditum libros pauculos Speusippi philosophi, post mortem eius, emisse talentis Atticis tribus. Ea summa fit numi nostri HS. duo et septuaginta. Timon amarulentus librum maledicentissimum conscripsit, qui σίλλος inscribitur. In eo libro Platonem philosophum, quem dixeramus tenui admodum pecunia familiari fuisse, contumeliose appellat, quod impenso pretio librum Pythagoricae disciplinae emisset, exque eo Timaeum nobilem illum dialogum concinnasset. Versus super ea re Timonis hi sunt:

Καὶ σὺ Πλάτων. καὶ γάρ σε μαθητὴν ἐπόθος ἔσχε.
Πολλῶν δὲ ἀργυρίων ὀλίγην τὸ λλάξαο βίβλον:
Οὐεν ἀπαρχόμενος γράφειν ἐδιδάχθης.

C A P U T XVIII.

Quid sint *pedarii senatores*, et quam ob causam ita appellati: quamque habeant originem verba haec ex edicto tralaticio consulum, SENATORES. QUIBUS. QUE. IN. SENATU. SENTENTIAM. DICERE. LICET.

NON pauci sunt qui opinantur *pedarios senatores* appellatos, qui sententiam in senatu non verbis dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent. Quid igitur? cum senatusconsultum per discessiōnem fiebat, nonne universi senatores sententiam pedibus serebant? atque haec etiam vocabuli istius ratio dicitur, quam Gabius Bassus in commentariis suis scriptam reliquit. Senatores enim dicit in ve-

terum aetate, qui curulem magistratum gessissent; curru solitos honoris gratia in curiam vehi. in quo curru sella esset, supra quam considerent; quae ob eam causam *curulis* appellaretur: sed eos senatores, qui magistratum curulem nondum ceperant, pedibus itavisse in curiam: propterea senatores nondum maioribus honoribus functos *pedarios* nominatos. Marcus autem Varro in Satira Menippea, quae *πονήσων* inscripta est, equites quosdam dicit pedarios appellatos: videturque eos significare, qui nondum a censoribus in senatum lecti erant, senatores quidem non erant; sed quia honoribus populi usi quidem erant, in senatum veniebant et sententiae ius habebant. Nam et curulibus magistratibus functi, qui nondum a censoribus in senatum lecti erant, senatores non erant: et quia in postremis scripti erant, non rogabantur sententias, sed, quas principes dixerant, in eas discedebant. Hoc significabat edictum, quo nunc quoque consules, cum senatores in curiam vocant, servandae consuetudinis causa tralaticio utuntur. Verba edicti haec sunt: SENATORES. QUI-BUS. Q. IN SENATU. SENTENTIAM. DICERE. LICET. Versum quoque Laberii, in quo id vocabulum positum est, notari iussimus, quem legimus in mimo, qui *Scriptura* inscriptus est:

Caput sine lingua pedaria sententia est. Hoc vocabulum a plerisque barbare dici animadvertisimus. Nam pro *pedariis*, *pedaneos* appellant.

CAPUT XIX.

Qua ratione Gabius Bassus scripserit *parcum hominem* appellatum; et quam eius vocabuli causam putarit: et contra, quem in modum quibusque verbis Favorinus hanc traditionem eius eluserit.

APUD coenam Favorini philosophi cum discubitu[m] fuerat, co[er]ptusque erat apponi cibus; servus assistens mensae eius legere incep[er]bat aut Graecarum quid literarum aut nostratium: velut eo die, quo affui ego, legebatur Gabii Bassi erudit[i] viri liber de origine verborum et vocabulorum. In quo ita scriptum fuit: *Parcus composito vocabulo dictus est, quasi par arcae: quoniam sicut in arca omnia reconduntur, eiusque custodia servantur & continentur; ita homo tenax parvoque contentus omnia custodita & recondita habet sicuti arca.* Quam ob causam *parcus*, quasi *par arcae nominatus est.* Tum Favorinus ubi haec audivit, Superstitiose, inquit, et nimis moleste atque odiose confabricatus commolitusque magis est originem vocabuli Gabius iste Bassus, quam enarravit. Nam, si licet res dicere commenticias, cur non probabilius videatur ut accipiamus *parcum* ob eam causam dictum, quod pecuniam consumi atque impendi arceat et prohibeat, quasi *pecuniarcus.* Quin potius, inquit, quod simplicius veriusque est, id dicimus? *Parcus enim neque ab arca, neque ab arcendo, sed ab eo quod est parum, et parvum, denominatus est.*

A. G E L L I I
 NOCTIUM ATTICARUM
 C O M M E N T A R I U S.

L I B E R Q U A R T U S.

C A P U T I.

Sermo quidam Favorini philosophi cum grammatico iactantiore factus in Socraticum modum : atque inibi in sermone dictum, quibus verbis *penus* a Q. Scaevola definita sit.

IN vestibulo aedium Palatinarum omnis fere ordinum multitudo opperientes salutationem Caesaris constiterant, atque ibi, in circulo doctorum hominum, Favorino philosopho praesente, ostentabat quispiam grammaticae rei scitior scholica quaedam nugalia, de generibus et casibus vocabulorum differens, cum arduis superciliis, vocisque et vultus gravitate composita, tanquam interpres et arbiter Sibyllae oraculorum. Tum adspiciens ad Favorinum, quanquam ei nondum etiam satis notus esset : *Penus quoque, inquit, variis generibus dictum & varie declinatum*

est. Nam & hoc penus & haec penus, & huius peni
& peneris & peniteris & penoris veteres dictaverunt.
Mundum quoque muliebrem Lucilius in Satirarum sex-
todecimo non virili genere, ut ceteri, sed neutro appell-
avit his versibus:

*Legavit quidam uxori mundum omne penumque.
Quid mundum; quid non? nam quis diiudicet isthuc?*

Atque horum omnium et testimoniis et exemplis
constrepebat, cumque nimis odiose sibi placeret,
intercessit placide Favorinus, et, iam bone, inquit,
magister, quidquid est nomen tibi, abunde multa
docuisti, quae quidem ignorabamus, et scire haud
sane postulabamus. Quid enim refert mea, eiusque
quicum loquor, quo genere *penum* dicam, aut in
quas extremas literas declinem; si nemo id non ni-
mis barbare fecerit? Sed hoc plane indigeo ad-
discere, quid sit *penus*, et quo sensu id vocabu-
lum dicitur, ne rem cotidiani usus, tanquam qui
in venalibus Latine loqui tentant, alia, quam oportet,
voce appellem. Quaeris, inquit, rem minime
obscuram. Quis adeo ignorat *penum* esse vinum et
triticum et oleum et lentem et fabam atque huius-
cmodi cetera? Etiamne, inquit Favorinus, milium
et panicum et glans et ordeum *penus* est? sunt enim
propemodum haec quoque eiusmodi. Cumque ille
reticens haereret: nolo, inquit, hoc iam labores,
an ista, quae dixi, *penus* appellantur. Sed potesne
mihi, non speciem aliquam de *penu* dicere, sed
definire genere proposito et differentiis appositis quid

sit *penus*? Quae genera et quas differentias dicas, non hercle, inquit, intelligo. Rem, inquit Favorinus, plane dictam postulas, quod est difficillimum, dici planius. Nam hoc quidem pervulgatum est, definitionem omnem ex genere et differentia confestere. Sed si item mihi praemandere, quod aiunt, postulas; faciam sane id quoque honoris tui habendi gratia. Atque deinde ita exorsus est: Si, inquit, ego nunc te rogem, uti mihi dicas et quasi circumscribas verbis, quid *homo* sit; non, opinor, respondeas hominem esse te atque me. Hoc enim, quis *homo* sit, ostendere est: non, quid *homo* sit, dicere. Sed si, inquam, peterem ut ipsum illud, quod *homo* est, definires, tum profecto mihi diceres, hominem esse mortale animal rationis et scientiae capiens; vel quo alio modo diceres, ut eum a ceteris animalibus omnibus separares. Proinde igitur nunc te rogo, ut, quid sit *penus*, dicas, non ut aliquid ex *penu* nomines. Tum ille ostentator voce iam molli atque demissa, Philosophias, inquit, ego non didici, nec discere appetivi; et, si ignoro ordeum ex *penu* sit, aut quibus verbis *penus* definitur, non ea re literas quoque alias nescio. Scire, inquit ridens iam Favorinus, quid *penus* sit, non ex nostra magis est philosophia, quam ex grammatica tua. Meministi enim, credo, quaeri solitum, quid Virgilius dixerit, *penum instruere vel longam vel longo ordine*. Utrumque enim profecto scis legi solitum. Sed, ut faciam te aequiore animo ut sis; ne illi quidem veteris iuris magistri, qui Sapientes appellati sunt, definisse satis recte existimantur, quid

fit penus. Nam Q. Scaevolam, ad demonstrandum penum, his verbis usum audio: *Penus est, inquit, quod esculentum aut poculentum est. Quod ipsius patrisfamilias, aut liberum patrisfamilias eiusque familae, quae circum eum aut liberos eius est, & opus eorum facit, causa paratum est, ut Mucius ait, penus videri debet.* Nam quae ad edendum bibendumque in dies singulos prandii aut coenae causa parantur, penus non sunt: sed ea potius, quae huiusc generis longae usioni gratia contrahuntur & reconduntur, ex eo quod non in promptu sint, sed intus & penitus habentur, penus dicta sunt. Haec ego, inquit, cum philosophiae me dedissem, non insuper tamen habui discere: quoniam civibus Romanis Latine loquentibus rem non suo vocabulo demonstrare non minus turpe esset, quam hominem nou suo nomine appellare. Sic Favorinus sermones in genus communis a rebus parvis et frigidis abducebat ad ea, quae magis utile esset audire ac discere, non allata extrinsecus, non per ostentationem, sed indidem nata acceptaque. Praeterea de penu adscribendum hoc etiam putavi, Servium Sulpicium in reprehensis Scaevolae capitibus scripsisse, Cato Aelio placuisse, non quae esui tantum et potui forent, sed thus quoque et cereos in *penu* esse, quodque esset eius ferme rei causa comparatum. Massurius autem Sabinus, in libro iuris civilis secundo, etiam quod iumentorum causa apparatum esset, quibus dominus uteretur, *penori* attributum dicit. Ligna quoque et virgas et carbones, quibus conficeretur *penus*, quibusdam ait videri esse in *penu*. Ex his autem, quae promerca-

lia et usuaria in locis isdem essent, ea sola esse *per-*
poris putat, quae sint usui annuo.

C A P U T II.

Quid differat *morbus* et *vitium*; et quam vim habeant vo-
 cabula ista in edicto aedilium: et an eunuchus et steriles
 mulieres redhiberi possint, diversaeque super ea re sen-
 tentiae.

IN edicto aedilium curulum, qua parte de man-
 cipiis vendundis cautum est, scriptum sic fuit: TI-
 TULUS. SCRIPTORUM. SINGULORUM. UTEI. SCRIP-
 TUS. SIT. COERATO. ITA. UTEI. INTELLEGI. RECTE.
 POSSIT. QUID. MORBI. VITII. VE. QUOI. Q. SIT.
 QUI. FUGITIVUS. ERRO. VE. SIT. NOXA. VE. SO-
 LUTUS. NON. SIT. Propterea quaesierunt iurecon-
 sulti veteres, quod *mancipium morbosum* quodve
vitiosum recte diceretur: quantumque *morbus* a *vitio*
 differret. Caelius Sabinus, in libro quem de edicto
 aedilium curulum composuit, Labeonem refert,
 quid esset *morbus*, hisce verbis definitio: *Morbus est*
habitus cuiusque corporis contra naturam, qui *usum*
eius facit deteriorem. Sed *morbum* alias in toto cor-
 pore accidere dicit, alias in parte corporis. Totius
 corporis *morbum* esse, veluti sit phthisis aut febris:
 partis autem, veluti sit caecitas aut pedis debilitas.
balbus autem, inquit, & atypus vitiosi magis quam
morbosi sunt: ut equus mordax, aut calcitro, *vitiosus*
non morbosus est. Sed cui *morbus* est, idem etiam *vi-*
tiosus est. Neque id tamen contra sit. Potest enim,

qui vitiosus est, non morbosus esse. Quamobrem, cum de homine morbo agetur, nequaquam, inquit, ita dicetur: QUANTI. OB. ID. VITIUM. MINORIS. ERIT. De eunucio quidem quaesitum est, an contra edictum aedilium videretur venundatus, si ignorasset emitto eum eunuchum esse. Labeonem respondisse aiunt; redhiberi posse quasi morbosum: sues autem feminas, si steriles essent, et venum issent, ex edicto aedilium posse agi Labeonem scripsisse. De sterili autem muliere, si nativa sterilitate sit, Trebatium contra Labeonem respondisse dicunt. Nam cum redhiberi eam Labeo, quasi minus sanam, putasset necesse: non oportere aiunt Trebatium ei edicto apposuisse, si ea mulier a principio genitali sterilitate esset. At si valetudo eius offendisset, exque ea vitium factum esset, ut concipere foetus non posset; tum sanam non videri, et esse in causa redhibitonis. De myope quoque, qui *lusciosus* Latine appellatur, et περι νασου dissensum est; alii enim redhiberi omnimodo debere, alii contra, nisi id vitium morbo contractum esset. Eum vero, cui dens deesset, Servius redhiberi posse respondit; Labeo in causa esse redhibendi negavit. Nam & magna, inquit, pars dente aliquo carent: neque eo magis plerique homines morbosi sunt. & absurdum admodum est dicere, non sanos nasci homines, quoniam cum infantibus non simul dentes gignuntur. Non praeter eundem est, id quoque in libris veterum iurisperitorum scriptum esse, morbum et vitium distare: quod vitium perpetuum, morbus cum accessu discessuque sit. Sed hoc si ita est; neque caecus neque eunu-

chus morbosus est, contra Labeonis, quam supra dixi, sententiam. Verba Massuri Sabini apposui ex libro iuris civilis secundo: *Furiosus mutusve, cuive quod membrum lacerum laesumque est, aut obest quo minus ipse aptus sit, morboſi ſunt. Qui non longe vi- det, tam ſanus eft, quam qui tardius currit.*

C A P U T III.

Quod nullae fuerint rei uxoriae actiones in urbe Roma ante Carvilianum divortium: atque inibi quid sit proprie *pel-lex*, quaeque eius vocabuli ratio fit.

MEMORIAE traditum eft, quingentis fere annis post Romam conditam, nullas rei uxoriae neque actiones neque cautiones in urbe Romana aut in Latio fuiffe: quia profecto nihil desiderabantur, nullis etiam tunc matrimonii divertentibus. Servius quoque Sulpicius in libro, quem composuit de dotibus, tum primum cautiones rei uxoriae necessarias esse viſas ſcripſit, cum Sp. Carvilius, cui Ruga cognomenum fuit, vir nobilis, divortium cum uxore fecit; quia liberi ex ea, corporis vitio, non gignerentur, anno urbis conditae 1288 M. Atilio, P. Valerio coss. atque is Carvilius traditur uxorem, quam dimiſit, egregie dilexiſſe, cariſſimamque morum eius gratia habuiſſe; ſed iurisiurandi religio- nem animo atque amori p̄aeviſſe; quod iurare a censoribus coactus erat uxorem ſe liberum quae- rendum gratia habituruim. *Pellicem autem appellata-*

tam, probrosamque habitam eam, quae iuncta consuetaque esset cum eo, in cuius manu mancipioque alia matrimonii causa foret, hac antiquissima lege ostenditur, quam Numae regis fuisse accepimus: PELEX. ASAM. IUNONIS. NE. TAGITO. SI. TAGET. IUNONI. CRINIBOUS. DEMISSIS. ARNUM. FEMINAM. CAIDITO. Pellex autem quasi $\pi\alpha\lambda\alpha\xi$, id est, quasi $\pi\alpha\lambda\alpha\xi$: ut pleraque alia, ita hoc quoque vocabulum de Graeco flexum est.

C A P U T I V.

Quid Servius Sulpicius in libro, qui est de dotibus, scripsit de iure atque more veterum sponsaliorum.

SPONSALIA in ea parte Italiae, quae *Latium* appellatur, hoc more atque iure solita fieri scripsit Servius Sulpicius in libro, quem scripsit de dotibus: *Qui uxorem, inquit, ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipulabatur eam in matrimonium ductum iri; cui datus erat, itidem spondebat datum. Is contractus stipulationum sponsionumque dicebatur sponsalia. Tum, quae promissa erat, sponsa appellabatur; qui spoponderat ducturum, sponsus.* Sed si post eas stipulationes uxor non dabatur, auctus non ducebatur; qui stipulabatur ex sponsu agebat. Iudices cognoscebant. Iudex, quamobrem data acceptave non esset uxor, quaerebat. Si nihil instiae causae videbatur, litem pecunia aestimabat: quantique interfuerat eam uxorem accipi aut dari, eum, qui spoponde-

rat aut qui stipulatus erat, condemnabat. Hoc ius spon-
faliorum observatum dicit Servius ad id tempus, quo
civitas universo Latio lege Iulia data est. Haec ea-
dem Neratius scripsit, in libro, quem de nuptiis
composuit.

C A P U T V.

Historia narrata de perfidia haruspicum Etruscorum, quod-
que ob eam rem versus hic a pueris Romae urbe tota
cantatus est: *Malum consilium consulti pessimum est.*

STATUA Romae in comitio posita Horatii Co-
clitis fortissimi viri de coelo tacta est. Ob id fulgur
piaculis luendum, haruspices ex Etruria acciti, ini-
mico atque hostili in populum Romanum animo, in-
stituerant eam rem contrariis religionibus procurare.
Atque illam statuam suaserunt in inferiorem locum
perperam transponi, quem sol oppositu circum un-
dique aliarum aedium nunquam illustraret. Quod
cum ita fieri persuasissent, delati ad populum pro-
ditique sunt; et cum de perfidia confessi essent, ne-
cati sunt. constititque eam statuam, proinde ut ve-
rae rationes post compertae monebant, in locum
editum subducendam, atque ita in area Volcani subli-
miori loco statuendam: eaque res bene et prospe-
re reipublicae cessit. Tunc igitur, quod in Etruscos
haruspices male consulentes animadversum vindica-
tumque fuerat, versus hic scite factus cantatusque
esse a pueris urbe tota fertur:

Malum consilium consultori pessimum est.

Ea historia de haruspicibus ac de versu isto senario scripta est in Annalibus Maximis libro undecimo, et in Verrii Flacci libro primo rerum memoria dignarum. Videtur autem hic versus de Graeco illo Hesiodi versu expressus :

Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

C A P U T VI.

Verba veteris senatusconsulti, in quo decretum est hostiis maioribus expiandum, quod in sacrario hastae Martiae movissent : atque inibi enarratum quid sint *hostiae succidaneae*; quid item *porca praecidanea*; quodque Capito Ateius ferias quasdam *praecidaneas* appellavit.

UT *terram movisse* nuntiari solet, eaque res procuratur: ita in veteribus memoriis scriptum legimus; nuntiatum esse senatui, in sacrario in regia hastas Martias movisse. Eius rei causa senatusconsultum factum est M. Antonio A. Postumio COSS. eiusque exemplum hoc est: QUOD. C. IULIUS. L. F. PONTIFEX. NUNTIAVIT. IN. SACRARIO. IN. REGIA. HASTAS. MARTIAS. MOVISSE. DE. EA. RE. ITA. CENSUERUNT. UTI. M. ANTONIUS. CONSUL. HOSTIIS. MAIORIBUS. IOVI. ET. MARTI. PROCURARET. ET. CETERIS. DIS. QUIBUS. VIDERETUR. PLACANDIS. UTI. PROCURASSET. SATIS. HABENDUM. CENSUERUNT. SI. QUID. SUCCIDANEIS. OPUS. ESSET. RONBIGUS. ACCEDERET. Quod *succidaneas hostias* sena-

tus appellavit, quaeri solet quid verbum id significet. In Plauti quoque comoedia, quae Epidicus inscripta est, super eodem ipso verbo requiri audio in his versibus:

*Men' piacularem oportet fieri ob stultitiam tuam,
Ut meum tergum stultiae tuae subdas succidaneum?*

Succidaneae autem hostiae dicuntur, e litera per modum compositi vocabuli in *i* literam commutata. Nam quasi succedaneae appellatae: quoniam, si primis hostiis litatum non erat, aliae post easdem ducatae hostiae caedebantur. Quae, quasi prioribus iam caesis, luendi piaculi gratia, subdebantur et succidebantur; ob id succidaneae nominatae, litera *i* scilicet tractim pronuntiata. Audio enim quosdam eam literam in hac voce barbare corripere. Eadem autem ratione verbi praecidaneae quoque hostiae dicuntur, quae ante sacrificia sollemnia pridie caeduntur. *Porca* etiam praecidanea appellata, quam piaculi gratia ante fruges novas captas immolari Cereri mos fuit, si qui familiam funestam aut non purgaverant, aut aliter eam rem, quam oportuerat, procuraverant. Sed porcam et hostias quasdam praecidaneas, sicuti dixi, appellari vulgo notum est; *ferias praecidaneas* dici, id, opinor, a vulgo remotum est. Propterea verba Ateii Capitonis ex quinto librorum, quos de pontificio iure composuit, scripsi: *Tib. Coruncanio pontifici maximo feriae praecidaneae in atrum diem inaugurate sunt. Collegium decrevit non habendum religioni, quin eo die feriae praecidaneae essent.*

C A P U T VII.

De epistola Valerii Probi grammatici ad Marcellum scrip-
ta, super accentu nominum quorundam Poenicorum.

VALERIUS Probus grammaticus inter suam aeta-
tem praestanti scientia fuit. Is *Hannibalem* et *Has-
drubalem* et *Hamilcarem* ita pronuntiabat, ut penul-
timam circumfleteret: ut testis est epistola eius
scripta ad Marcellum, in qua Plautum et Ennium
multosque alios veteres eo modo pronuntiasse affir-
mat. Solius ramen Ennii versum unum ponit ex
libro, qui *Scipio* inscribitur. Eum versum quadrato
numero factum subiecimus; in quo, nisi tertia syl-
laba de Hannibal's nomine circumflexa ponatur,
numerus clausurus est. Versus Ennii, quem dixit,
ita est:

Qui propter Hannibal's copias considerant.

C A P U T VIII.

Quid C. Fabricius de Cornelio Rufino homine avaro dixe-
rit; quem, cum odisset, inimicusque esset, designandum
tamen consulem curavit.

FABRICIUS Luscinus magna gloria vir magnisque
rebus gestis fuit. P. Cornelius Rufinus manu qui-
dem strenuus et bellator bonus, militarique disci-
plina peritus admodum fuit; sed furax homo et

avaritia acri erat. Hunc Fabricius non probabat, neque amico utebatur: osusque eum morum causa fuit. Sed cum in temporibus reipublicae difficillimis consules creandi forent; et is Rufinus peteret consulatum, competitoresque eius essent imbellis quidam et fuitiles: summa ope adnitus est Fabricius, uti Rufino consulatus deferretur. Eam rem plerisque ammirantibus, quod hominem avarum, cui esset inimicissimus, creari consulem peteret, quem hostiliter oderat: Fabricius inquit, *Nihil est quod miremini, si malui compilari, quam venire.* Hunc Rufinum postea bis consulatu et dictatura functum censor Fabricius senatu movit, ob luxuriae notam; quod decem pondo libras argenti facti haberet. Id autem, quod supra scripsi, Fabricium de Cornelio Rufino ita, ut in pleraque historia scriptum est, dixisse, M. Cicero non aliis a Fabricio, sed ipsi Rufino gratias agenti, quod eius gratias dignatus consul esset, dictum esse refert in libro secundo de Oratore. Verba Ciceronis haec sunt. *Arguta etiam significatio est, cum parva re & saepe verbo res obscura & latens illustratur: ut cum C. Fabricio P. Cornelius homo, ut existimat, avarus & furax, sed egregie fortis & bonus imperator gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello praesertim magno & gravi: Nihil est quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari quam venire.*

C A P U T IX.

Quid significet proprie, *religiosus*, et in quae diverticula significatio vocabuli istius flexa sit, et verba Nigidii Figuli ex commentariis eius super ea re sumta.

NIgidius Figulus, homo, ut ego arbitror, iuxta M. Varronem doctissimus, in undecimo commentariorum grammaticorum refert versum ex antiquo carmine memoria hercle dignum :

Religentem esse oportet; religiosum nefas.

Cuius autem id carmen sit, non scribit. Atque in eodem loco Nigidius, *Hoc*, inquit, *inclinamentum semper huiuscemodi verborum, ut, vinosus, mulierosus, religiosus, nummosus, signat copiam quandam immodicam rei, super qua dicitur. Quocirca religiosus is appellabatur, qui nimia & superstitiosa religione sese alligaverat, eaque res vitio assignabatur.* Sed praeter ista, quae Nigidius dicit, alio quodam diverticulo significationis *religiosus* pro casto atque observantī cohibentique sese certis legibus finibusque dici coep-
tus. Simili autem modo illa quoque vocabula, ab eadem profecta origine, diversum significare videntur, *religosi dies*, et *religiosa delubra*. *Religosi* enim dies dicuntur tristi omine infames impeditique; in quibus et res divinas facere et rem quamquam novam exordiri temperandum est: quos multitudo im-
peritorum prave et perperam *nefastos* appellant.
Itaque M. Cicero in libro epistolarum nono ad Ar-

ticum, *Maiores*, inquit, *nostri funestiorem diem esse voluerunt Alliensis pugnae, quam urbis captae; quod hoc malum ex illo.* Itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter in *vuigus ignotus*. Idem tamen M. Tullius, in oratione de accusatore constituendo, *religiosa delubra* dicit, non ominosa nec tristia, sed maiestatis venerationisque plena. Massurius autem Sabinus, in commentariis quos de indigenis composuit, *Religiosum*, inquit, est quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum a nobis est, verbum a relinquendo dictum, tanquam caerimoniae a carendo. Secundum hanc Sabini interpretationem templa quidem ac delubra, quia horum cumulus in vituperationem non cadit, ut illorum, quorum laus immodesta est, religiosa sunt, quae non vulgo ac temere, sed cum castitate caerimoniaque adeunda et reverenda et reformidanda sunt magis quam invulganda: sed dies religiosi dicti, quos ex contraria causa, propter omnis diritatem, relinquimus. Idcirco ait Terentius in *Heautontimorumenō*:

Tum, quod dem ei, recte est. Nam, nihil esse mihi, religio est dicere.

Quod si, ut ait Nigidius, omnia istiusmodi inclinamenta nimium ac praeter modum significant, et idcirco in culpas cadunt, ut, *vinosus, mulierosus, verbosus, morosus, famosus*: cur *ingeniosus, formosus et officiosus et speciosus*, quae pariter ab ingenio et forma et officio inclinata sunt; cur etiam *disciplinosus, consiliosus, viatoriosus*, quae M. Cato ita affiguravit; cur item *facundiosa*, quod Sempro-

nius Asellio tertiodecimo rerum gestarum ita scripsit, *Facta sua spectari oportere; non dicta, si minus facundiosa essent*: cur, inquam, ista omnia nunquam in culpam, sed in laudem dicuntur; quanquam haec quoque incrementum sui nimium demonstrent? an propterea, quia illis quidem, quae supra posuit, adhibendus est modus quidam necessarius? nam et *gratia*, si nimia quidem atque immodica, et *mores*, si multi atque varii, et *verba*, si perpetua atque infinita et obtundentia, et *fama*, si magna et inquieta et invidiosa sit, neque laudabilia neque utilia sunt. *Ingenium autem et officium et forma et disciplina et consilium et victoria et facundia*, sicut ipsae virtutum amplitudines, nullis finibus cohibentur; sed quanto maiora auctioraque sint, etiam tanto laudatoria sunt.

C A P U T X.

Quid observatum de ordine rogandarum sententiarum in senatu, iurgiorumque in senatu C. Caesaris consulis et M. Catonis diem dicendo eximentis.

ANTE legem, quae nunc de senatu habendo observatur, ordo rogandi sententias varius fuit. Alias primus rogabatur, qui a censoribus princeps in senatum lectus fuerat, alias qui designati consules erant: quidam e consulibus studio aut necessitudine aliqua adducti, quem iis visum erat, honoris gratia, extra ordinem sententiam primum rogabant.

Observatum tamen est, cum extra ordinem fieret, ne quis quenquam, ex alio quam ex consulari loco, sententiam primum rogaret. C. Caesar in consulatu, quem cum M. Bibulo gesse, quatuor solos extra ordinem rogasse sententiam dicitur: ex iis quatuor principem rogabat M. Crassum; sed, postquam filiam Cn. Pompeio desponderat, primum cooperat Pompeium rogare. Eius rei rationem reddidisse eum senatui Tiro Tullius M. Ciceronis libertus refert: itaque se ex patrōno suo audisse scribit. Id ipsum Capito Ateius in libro, quem de officio senatorio composuit, scriptum reliquit. In eodem libro Capitonis id quoque scriptum est, *Caius*, inquit, *Caesar consul M. Catonem sententiam rogavit. Cato rem quam consulebatur, quoniam non e republica videbatur, perfici nolebat. Eius rei gratia ducendae, longa oratione utebatur eximebatque dicendo diem. Erat enim ius senatori, ut, sententiam rogatus, diceret ante quidquid vellet aliae rei & quoad vellet. Caesar consul viatorem vocavit; eumque, cum finem non faceret, prehendi loquentem & in carcerem duci iussit. Senatus consurrexit: prosequebatur Catonem in carcerem. Hac, inquit, invidia facta Caesar destituit, & mitti Catonem iussit.*

C A P U T XI.

Quae qualiaque sint, quae Aristoxenus, quasi magis comperta de Pythagora memoriae commendavit : et quae item Plutarchus eundem in modum de eodem Pythagora scripsit.

OPINIO vetus falsa occupavit et convaluit, Pythagoram philosophum non esitavisse ex animalibus, item abstinuisse fabulo, quem *κύαμον* Graeci appellant. Ex hac opinione Callimachus poëta scripsit :

Kαὶ κύαμων ἀπὸ χεῖρας ἔχεν ἀνιώντον ἐδεσθει,
Κάγῳ, Πυθαγόρας ὡς ἐκέλευε, λέγω.

Ex eadem item opinione M. Cicero in libro de Divinatione primo, haec verba posuit : *Iubet igitur Plato sic ad somnum profici sci corporibus affectis, ut nihil sit quod errorem animis perturbationemque affeat. Ex quo etiam Pythagoreis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam is cibus tranquillitatem mentis quaerentibus contraria. Hæc quidem M. Cicero. Sed Aristoxenus musicus vir literarum veterum diligentissimus, Aristotelis philosophi auditor, in libro, quem de Pythagora reliquit, nullo saepius legumento Pythagoram dicit usum quam fabis : quoniam is cibus et subduceret sensim alvum et laevigaret. Verba ista Aristoxeni subscripti : Πυθαγόρας δὲ τῶν ὀσπρίων μάλιστα τὸ κύαμον ἐδοκίμασε λίαν κινητικόν τε γὰρ εἶναι, καὶ διαφορικόν. διὸ καὶ μάλιστα κέχρυται αὐτῷ. Porculis quo-*

que minusculis et hoedis tenerioribus vicitasse idem Aristoxenus refert. Quam rem videtur cognovisse ex Xenophilo Pythagorico familiari suo, et ex quibusdam aliis natu maioribus, qui ab aetate Pythagorae haud multum aberant. Ac de animalibus Alexis etiam poëta in comoedia, quae Pythagorae vita inscribitur, docet. Videtur autem de κνάμῳ non esitato causam erroris fuisse, quia in Empedocli carmine, qui disciplinas Pythagorae fecutus est, versus hic invenitur :

Δειλοὶ, πάνδειλοι, κνάμων ἀπὸ χεῖρας ἔχεσθαι.

Opinati enim sunt plerique, κνάμον legumentum vulgo dici. Sed qui diligentius scitiusque carmina Empedocli arbitrati sunt; κνάμον hoc in loco testiculos significare dicunt; eosque more Pythagorae operte arque symbolice κνάμον appellatos, quia sint εἰς τὸ κνέϊν δεινοί καὶ αἰτιοὶ τοῦ κνέϊν; et geniturae humanae vim praebeant, idcircoque in Empedocli versu isto non a fabulo edendo, sed a rei venereae proluvio voluisse homines deducere. Plutarchus quoque, homo in disciplinis gravi auctoritate, in primo librorum, quos de Homero composuit, Aristotelem philosophum scripsit eadem ipsa de Pythagoricis scripsisse: quod non abstinuerunt edundis animalibus, nisi pauca carne quadam. Verba ipsa Plutarchi, quoniam res inopinata est, subscripti: Ἀριστοτέλης δὲ μῆτρας, καὶ παρδίας, καὶ ἀκαλύφης, καὶ τοιούτων ἄλλων ἀπέσχεσθαι φησι τοὺς Πυθαγορικούς. Χρισθαι δὲ τοῖς ἄλλοις. Ἀκαλύφη autem est animal marinum, quod urtica appellatur. Sed et piscibus

nonnullis abstinere Pythagoricos Plutarchus in Symposiacis dicit. Pythagoram vero ipsum sicuti celebre est Euphorbum primo se fuisse dictitasse; ita haec remotiora sunt his, quae Clearchus et Dicaearchus memoriae tradiderunt, fuisse eum postea Pyranchrum, deinde Callicleam, deinde feminam pulchram facie meretricem, cui nomen fuerat Alce.

C A P U T XII.

Notae et animadversiones censoriae in veteribus monumentis repertae memoriae dignae.

SI quis agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligerenter curabat, ac neque araverat, neque purgaverat; si quis arborem suam vineamque habuerat derelictui: non id sine poena fuit; sed erat opus censorium: censoresque aerarium faciebant. Item si quis eques Romanus equum habere gracilenum aut parum nitidum visus erat, *impolitiae* notabatur. Id verbum significat, quasi si tu dicas, *incuriae*: cuius rei utriusque auctoritates sunt: et M. Cato id saepenumero attestatus est,

C A P U T XIII.

Quod incentiones quaedam tibiarum certo modo factae
ischiacis mederi possint.

CREDITUM hoc a plerisque est et memoriae
mandatum: ischiaci cum maxime doleant, tum, si
modulis lenibus tibicen incinat, minui dolores. Ego
nuperrime in libro Theophrasti scriptum inveni, vi-
perarum morsibus tibicinium scite modulateque ad-
hibitum mederi. Refert etiam idem Democriti liber,
qui inscribitur περὶ λοιμῶν ἢ λοιμικῶν κακῶν. In quo
docet plurimis hominum morbis medicinam fuisse
incentiones tibiarum. Tanta prorsus est affinitas cor-
poribus hominum mentibusque; et propterea quō-
que vitiis aut medelis animorum et corporum.

C A P U T XIV.

Narratur historia de Hostilio Mancino aedili et Mamilia
meretrice: verbaque decreti tribunorum, ad quos a Ma-
milia provocatum est.

CUM librum nonum Atei Capitonis Coniectaneo-
rum legeremus, qui inscriptus est *de iudiciis publicis*:
decretum tribunorum visum est gravitatis antiquae
plenum. Propterea id meminimus; idque ob hanc
causam et in hanc sententiam scriptum est: A. Ho-
stilius Mancinus aedilis curulis fuit. Is Mamiliae

meretrici diem ad populum dixit, quod de tabulato eius noctu lapide ictus esset, vulnusque ex eo lapide ostendebat. Mamilia ad tribunos plebei provocavit. Apud eos dixit comeffatorem Mancinum ad aedes suas venisse: eum sibi fas recipere non fuisse aede sua; sed cum vi irrumperet, lapidibus depulsum. Tribuni decreverunt aedilem ex eo loco iure deiectum, quo eum venire cum coronario non decuifset: propterea, ne cum populo aedilis ageret, intercesserunt.

C A P U T XV.

Defensa a culpa sententia ex historia Sallustii, quam inimici eius cum infectatione maligne reprehenderint.

ELLEGANTIA orationis Sallustii verborumque fingendi et novandi studium cum multa prorsus invidia fuit; multique non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque et obtrectare: in quibus plura inscite aut maligne vellicant. Nonnulla tamen videri possunt non indigna reprehensione; quale illud in Catilinae historia repertum est, quod habeat eam speciem, quasi parum attente dictum. Verba Sallustii haec sunt: *Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequatur scriptorem & auctorem rerum, tamen in primis arduum videtur res gestas scribere: primum quod facta dictis exaequanda sunt; dein, quod plerique, quae delicta reprehenderis, malivolentia & invidia dicta putant. Ubi de magna virtute*

atque gloria bonorum mémores; quae sibi quisque faciliter factu putat, aequo animo accipit: supra, veluti ficta pro falsis dicit. Proposuit, inquiunt, dicturum causas, quamobrem videatur esse arduum res gestas scribere: atque ibi non primum causam, sed querelas dicit. Non enim causa videri debet, cur historiae opus arduum sit, quod ii, qui legunt, aut inique interpretantur quae scripta sunt, aut vera esse non credunt. Obnoxiam quippe et obiectam falsis existimationibus eam rem dicendam aiunt quam arduam; quia, quod arduum est, sui operis difficultate est arduum, non opinionis alienae erroribus. Haec illi malivoli reprehensores dicunt. Sed arduum Sallustius non pro diffcili tantum, sed pro eo quoque ponit, quod Graeci δυσχεπὲς aut χαλεπὸν appellant: quod est tum difficile, tum molestum quoque et incommodum et intractabile. Quorum verborum significatio a sententia Sallustii supra scripta non abhorret.

C A P U T X V I .

De vocabulis quibusdam a Varrone et Nigidio contra quotidiani sermonis consuetudinem declinatis: atque inibi id genus quaedam cum exemplis veterum relata.

M. Varronem et P. Nigidium, viros Romani generis doctissimos, comperimus non aliter locutos esse et scripsisse, quam *senatus*, et *domus*, et *fluctus*; qui est patrius casus, ab eo, quod est, *senatus*, *domus*, et *fluctus*: hinc, *senatui*, *domui*, *fluctui*, ce-

teraque his consimilia pariter dixisse. Terentii quoque comici versus in libris veteribus itidem scriptus est :

Eius anuis, opinor, causa, quae est mortua.

Hanc eorum auctoritatem quidam e veteribus grammaticis ratione etiam firmare voluerunt, quod omnis dativus singularis litera finitus *i*, si non similis est genitivi singularis, *s* litera addita genitivum singularem facit, ut, *patri patris, duci ducis, caedi caedis*. Cum igitur, inquiunt, in casu dandi, *huic senatui dicamus*; genitivus ex eo singularis *senatus* est, et non *senatus*. Sed non omnes concedunt in casu dativo *senatui* magis dicendum, quam *senatus*. Sicut Lucilius in eodem casu, *victu, et anu,* dicit, non, *victui, et anui,* in hisce versibus :

Quod sumtum atque epulas victu praeponis honesto;
et alio in loco, Anu noceo, inquit. Virgilius quoque
in casu dandi aspectu dicit, non aspectui.

— — — *Teque aspectu ne subtrahe nostro.*
et in Georgicis :

Quod nec concubitu indulgenz.

Caius etiam Caesar, gravis auctor linguae Latinae, in Anticatone, *Unius, inquit, arrogantiae superbiaeque, dominatuque.* Item in Dolabellam actionis III. *Ibi isti quorum in aedibus fanisque posita & honori erant &*

*ornatu. In libris quoque Analogicis omnia istiusmodi
sine i litera dicenda censet.*

C A P U T XVII.

De natura quarundam particularum, quae praepositae verbis intendi atque produci barbare et inscite videntur, exemplis rationibusque plusculis disceptatum.

LUCILII ex undecimo versus sunt :

*Scipiadae magno improbus obiiciebat Afellus,
Lustrum, illo censore, malum infelixque fuisse.*

obiiciebat, o litera producta multos legere audio, idque eo facere dicunt, ut ratio numeri salva sit.
Idem infra :

— — & iam
*Coniicere in versus dictum praconis volebam
Grani.*

in hoc quoque prima verbi praepositio ob eandem causam producitur. Item quintodecimo :

Subiicit hinc humilem & sufferctus posteriorem.

subiicit, u litera longa legunt, quia primam syllabam brevem esse in versu heroico non convenit. Item apud Plautum in Epidico, *con* syllabam productam pronuntiant :

*Age nunc iam, orna te, Epidice, & pallium in
collum coniice.*

Apud Virgilium quoque, *subiicit* verbum produci a plerisque audio :

— — & iam *Parnassia laurus*
Parva sub ingenti matris se subiicit umbra.

Sed neque *ob*, neque *sub* praepositio producendi habent naturam; neque item *con*; nisi cum eam literae sequuntur, quae in verbis, *constituit*, et *confecit*, secundum eam primae sunt, vel cum eliditur ex ea *n* litera : sicut Sallustius, *Foenoribus*, inquit, *coopertus*. In his autem, quae supra posui, et metrum esse integrum potest, et praepositiones istae possunt non barbare protendi : secunda enim litera in his verbis per duo *ii*, non per unum scribenda est. Nam verbum istud, cui supra dictae particulae praepositae sunt, non *icio* est, sed *iacio*, et praeteritum non *icit* facit, sed *iecit* : idque, ubi compositum est ex *a* litera, *a* in *i* mutatur; sicuti fit in verbis *insilio* et *incipio*; atque ita vim consonantis capit. et idcirco ea syllaba productius latiusque paulo pronuntiata priorem syllabam brevem esse non patitur, sed reddit eam positu longam; proptereaque et numerus in versu et ratio in pronuntiatu manet. Haec, quae diximus, eo etiam conducunt, ut, quod apud Virgilium in sexto positum invenimus :

*Eripe me his, invicte, malis, aut tu mihi terram
 Iniice :*

sic esse *iniice*, ut supra dixi, et legendum et scribendum sciamus: nisi quis tam indocilis est, ut in

hoc quoque verbo *in praepositionem metri causa protendat.* Quaerimus igitur in *obicibus*, *o* litera qua ratione intendatur, cum id vocabulum factum sit a verbo *obicio*; et nequaquam simile sit, quod a verbo *moveo*, *motus*, *o* litera longa dicitur. Equidem memini Sulpicium Apollinarem, virum praestanti literarum scientia, *obicis* et *obicibus*, *o* litera correpta dicere; in Virgilio quoque sic eum legere:

— — *qua vi maria alta tumescant
Obicibus ruptis.*

sed ita, ut diximus, *i* literam, quae in vocabulo quoque gemina esse debet, paulo uberioris largiusque pronuntiabat. Congruens igitur est, ut *subices* etiam, quod proinde ut *obices* compositum est, *u* litera brevi dici oporteat. Ennius in tragœdia, quae Achilles inscribitur, *subices* pro aëre alto ponit, qui coelo subiectus est, in his versibus:

*Per ego deūm sublimes subices, humidus
Unde oritur imber sonitu saevo & spiritus.*

plerosque homines tamen legere audias, *u* litera producta. Id ipsum autem verbum M. Cato sub alia praepositione dicit, in oratione, quam de consulatu suo habuit. *Ita hos, inquit, fert ventus ad priorem Pyrenaeum, quos proiicit in altum.* et Pacuvius item in Chryse: *promontorium, cuius linguam in altum proiicit.*

CAPUT XVIII.

De P. Africano superiore sumta quaedam ex annalibus memoratu dignissima.

SCIPIO Africanus antiquior quanta virtutum gloria praestiterit, quam fuerit altus animo atque magnificus, et qua sui conscientia subnixus; plurimis rebus quae dixit quaeque fecit declaratum est. Ex quibus sunt haec duo exempla eius fiduciae atque exsuperantiae ingentis. Cum M. Naevius tribunus plebei accusaret eum ad populum, diceretque accipisse à rege Antiocho pecuniam, ut conditionibus gratiosis ac mollibus pax cum eo populi Romani nomine fieret; et quaedam item alia criminis daret indigna tali viro: tum Scipio pauca praeftatus, quae dignitas vitae suae atque gloria postulabat, *Memoria*, inquit, *Quirites*, repeto diem esse hodiernum, quo *Hannibalem Poenum imperio nostro inimicissimum*, magno proelio vici in terra Africa: pacemque & victoriam nobis peperi insperabilem. non igitur simus adversum deos ingrati: sed censeo relinquamus nebulonem hunc, eamus hinc protinus Iovi optimo maximo gratulatum. Id cum dixisset, avertit, et ire in Capitolium coepit. Tum concio universa, quae ad sententiam de Scipione ferendam convenerat, relicto tribuno, Scipionem in Capitolium comitata, atque inde ad aedes eius cum laetitia et gratulatione sollemni prosecuta est. Fertur etiam oratio, quae videtur habita eo die a Scipione, et, qui dicunt eam non

veram, non eunt inficias, quin haec quidem verba fuerint, quae dixi, Scipionis. Item aliud est factum eius praeclarum. Poetilii quidam tribuni plebei a Marco, ut aiunt, Catone inimico Scipionis comparati in eum atque immissi desiderabant in senatu instantissime, ut pecuniae Antiochenae, praedaeque, quae eo in bello capta erat, rationem redderet. Fuerat enim L. Scipioni Asiatico fratri suo imperatori in ea provincia legatus. Ibi Scipio exsurgit; et prolatu e finu togae libro, rationes in eo scriptas esse dixit omnis pecuniae omnisque praedae. Illi tum, ut palam recitaretur, et ad aerarium deferretur. Sed enim id iam non faciam, inquit, nec me ipse afficiam contumelia. Eumque librum statim coram discedit suis manibus, et concerpsit; aegre passus, quod cui salus imperii ac reipublicae accepta ferri debet, rationem pecuniae praedaticiae posceretur.

C A P U T XIX.

Quid M. Varro in logistorico scripserit de moderando victu puerorum impubium.

PUEROS impubes compertum est, si plurimo cibo nimioque somno uterentur, hebetiores fieri, ad veterni usque aut eluci tarditatem; corporaque eorum improcera fieri, minusque adolescere. Idem plerique alii medicorum philosophorumque, et M. Varro in logistorico scripsit, quae inscripta est *Capys aut de liberis educandis.*

C A P U T X X.

Notati a censoribus, qui audientibus iis dixerant ioca quae-dam intempestiviter : ac de eius nota deliberatum, qui-steterat forte apud eos oscitabundus.

INTER censorias severitates tria haec exempla in literis sunt castigatissimae disciplinae. Unum est hu-iusmodi. Censor adigebat de uxoribus sollempne ius-iurandum. Verba ita erant concepta: UT. TU. EX. ANIMI. TUI. SENTENTIA. UXOREM. HABES. Qui iurabat, cavillator quidam et canalicola et nimis ri-dicularius fuit. Is locum esse sibi ioci dicundi ra-tus, cum ita, uti mos erat, censor dixisset: UT. TU. EX. ANIMI. TUI. SENTENTIA. UXOREM. HABES? *Habeo equidem*, inquit, *uxorem*, *sed non hercle ex animi mea sententia*. Tum censor eum, quod in-tepestive lascivisset, in aerarios retulit; causamque hanc ioci scurrilis apud se dicti subscriptis. Altera severitas eiusdem sectae disciplinaeque est. De-liberatum est de nota eius, qui ad censores ab ami-co advocatus est, et, in iure stans, clare nimis ac fo-nore oscitavit: atque inibi, ut plecteretur, fuit; tan-quam illud indicium vagi animi foret et alucinantis, et fluxae atque apertae securitatis. Sed cum ille de-ierasset, invitissimum fese ac repugnantem oscitatio-ne viatum, tenerique eo vitio quod *oscedo* appellatur; tum notae iam destinatae exemptus est. P. Scipio Africanus Pauli F. utramque historiam posuit in ora-

tione, quam dixit in censura, cum ad maiorum mo-
res populum hortaretur. Item aliud refert Sabinus
Massurius in septimo memoriali severe factum: *Cen-*
sores, inquit, *P. Scipio Nasica & M. Popillius* cum
equitum censum agerent, equum nimis strigosum & male
habitum, sed equitem eius uberrimum & habitissimum
viderunt. Et cur, inquiunt, ita est, ut tu sis quam
equus curatior? Quoniam, inquit, ego me curo, equum
Statius nihili servus. Visum est parum reverens esse
responsum, relatusque in aerarios, ut mos est. Statius
autem servile nomen fuit. Plerique apud veteres ser-
vi eo nomine fuerunt. Caecilius quoque ille comoe-
diarum poëta inclutus servus fuit: et propterea no-
*men habuit *Statius*. Sed postea versum est quasi*
*in cognomentum; appellatusque *Caecilius Statius*.*

A. G E L L I I
 NOCTIUM ATTICARUM
 C O M M E N T A R I U S.

L I B E R Q U I N T U S.

C A P U T I.

Quod Musonius philosophus reprehendit improbavitque laudari philosophum differentem a vociferantibus et in laudando gestientibus.

MUSONIUM philosophum solitum dicere accepimus: cum philosophus, inquit, hortatur, monet, suadet, obiurgat, aliudve quid disciplinarum differit; tum, qui audiunt, si summo et soluto pectore obvias vulgatasque laudes effutiunt; si clamitant etiam, si vocum eius festivitatibus, si modulis verborum, si quibusdam quasi frequentamentis orationis moventur, exagitantur, et gestiunt; tum scias et qui dicit et qui audiunt frustra esse: neque illic philosophum loqui, sed tibicinem canere. Animus, inquit, audientis philosophum, si, quae dicuntur, utilia ac salubria sunt et errorum atque vitiorum me-

dicinas ferunt, laxamentum atque otium prolixè profuseque laudandi non habet. Quisquis ille est qui audit, nisi ille est plane deperditus, inter ipsam philosophi orationem et perhorrescat necesse est, et pudeat tacitus et poeniteat et gaudeat et admiretur. Varios adeo vultus disparilesque sensus gerat; proinde ut eum conscientiamque eius affecerit utrarumque animi partium aut sincerarum aut aegrarum philosophi pertractatio. Praeterea dicebat magnam laudem non abesse ab admiratione: admirationem autem, quae maxima est, non parere verba, sed silentium: idcirco, inquit, poëtarum sapientissimus auditores illos Ulyxi labores suos illustrissime narrantis, ubi loquendi finis factus, non exsultare nec strepere nec vociferari facit, sed consiluisse universos dicit, quasi attonitos et obstupidos delenimenti aurium ad origines usque vocis permanentibus.

C A P U T . II.

Super equo Alexandri regis, qui *Bucephalus* appellatus est.

EQUUS Alexandri regis et capite et nomine *Bucephalus* fuit. Emtum Chares scripsit talentis tredecim, et regi Philippo donatum: aeris nostri summa est HS. CCCXII. Super hoc equo dignum memoria visum, quod, ubi ornatus erat armatusque ad proelium, haud unquam inscendi sese ab alio nisi a rege passus sit. Id etiam de isto equo memoratum est: quod, cum in eo infidens Alexander, bello Indico,

et facinora faciens fortia, in hostium cuneum non satis sibi providens immisisset, coniectis undique in Alexandrum telis, vulneribus altis in cervice atque in latere equus perfoissus est: moribundus tamen ac prope iam exsanguis e mediis hostibus regem vivacissimo cursu retulit: atque, ubi eum extra tela extulerat, illico concidit, et domini iam superstitis securus, quasi cum sensus humani solatio animam exspiravit. Tum rex Alexander, parta eius belli victoria, oppidum in iisdem locis condidit; atque, ob equi honores, Bucephalon appellavit.

C A P U T III.

Quae causa, quodque initium fuisse dicatur Protagorae ad philosophiae literas adeundi.

PROTAGORAM, virum in studiis doctrinarum egregium, cuius nomen Plato libro suo illi inclito inscripsit, adolescentem aiunt, victus quaerendi gratia, in mercedem missum; vecturasque onerum corpore suo factitavisse. Quod genus Graeci *ἀχε-*
όποιος vocant; Latine *baiulos* appellamus. Is de proximo rure Abdera in oppidum, cuius popularis fuit, caudices ligni plurimos funiculo brevi circumdatos portabat. Tum forte Democritus civitatis eiusdem civis, homo ante alios virtutis et philosophiae gratia venerandus, cum egredieretur extra urbem, videt eum cum illo genere oneris tam impedito ac tam incohibili, facile atque expedite incedentem: et prope accedit; et iuncturam posituramque ligni scite pe-

riteque factam considerat, petitque ut paulum acquiescat. Quod ubi Protagoras, uti erat petitum, fecit, atque itidem Democritus acervum illum et quasi orbem caudicum, brevi vinculo comprehensum, ratione quadam quasi geometrica librari continerique animadvertisit: interrogavit, quis id lignum ita composuisset: et, cum ille a se compositum dixisset, desideravit uti solveret, ac denuo in modum eundem collocaret. At postquam ille solvit, ac similiiter composuit: tum Democritus, animi aciem solertiamque hominis non docti demiratus, *Mi adlescens*, inquit, *cum ingenium beneficiandi habeas, sunt maiora melioraque quae facere tecum possis*: abduxitque eum statim, secumque habuit, et sumtum ministravit, et philosophias docuit, et esse eum fecit, quantus postea fuit. Is tamen Protagoras insincerus quidem philosophus, sed acerrimus sophistarum fuit; pecuniam quippe ingentem cum a discipulis acciperet annuam, pollicebatur se id docere, quanam verborum industria causa infirmior fieret fortior. Quam rem Graece ita dicebat, *τὸν ἥπτων λέγοντα κρείττα ποιεῖν.*

C A P U T IV.

De verbo *duoetvicesimo*, quod vulgo incognitum est, a viris
doctis multifariam in libris scriptum est.

APUD Sigillaria forte in libraria ego et Iulius Paulus poëta vir memoria nostra doctissimus conse-demus: atque ibi expositi erant Fabii annales, bonaे atque sincerae vetustatis libri, quos vendor sine mendis esse contendebat. Grammaticus autem quispiam de nobilioribus, ab emtore ad spectandos libros adhibitum, reperisse unum in libro mendum dicebat, sed contra librarius in quodvis pignus vocabat, si in una uspiam litera delictum esset. Ostendebat grammaticus ita scriptum in libro quarto: *Quapropter tum primum ex plebe alter consul factus est, duoetvicesimo anno, postquam Romam Galli coperunt.* Non, inquit, *duoetvicesimo*, sed, *duodecimmo* scribi oportuit. Quid enim est, *duoetvicesimo*? Alio quoque loco hic ita scripsit: *mortuus est anno duoetvicesimo. Rex fuit annos viginti & unum.*

C A P U T V.

Cuiuscemodi ioco cavillatus sit Antiochum regem Poëtūs
Hannibal.

IN libris veterum memoriarum scriptum est, Hannibalem Carthaginensem apud regem Antiochum
A. Gellii Vol. I. * O

facetissime cavillatum esse. Ea cavillatio huiuscemodi fuit. Ostendebat ei Antiochus in campo copias ingentes, quas bellum populo Romano facturus comparaverat: convertebatque exercitum insignibus argenteis et aureis florentem. Inducebat etiam currus cum falcibus, et elephantes cum turribus; equitatumque frenis, ephippiis, monilibus, phaleris prae fulgentem. Atque ibi rex contemplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus Hannibalem adspicit: et, Putasne, inquit, conferri posse, ac satis esse credis Romanis haec omnia? tum Poenus eludens signaviam imbelliamque militum eius pretiose armatorum: Satis plane, inquit, satis esse credo Romanis haec omnia, etiamsi avarissimi sunt. Nihil prorsus neque tam lepide neque tam acerbe dici potest. Rex de numero exercitus sui ac de aequiparatione aestimanda quaesierat: respondit Hannibal de praeda.

C A P U T VI.

De coronis militaribus, quae sit earum *triumphalis*, quae *obsidionalis*, quae *civica*, quae *muralis*, quae *castrensis*, quae *navalis*, quae *ovalis*, quae *oleaginea*.

MILITARES corona multifariae sunt. Quarum quae nobilissimae sunt, has ferme esse accepimus, *triumphalem*, *obsidionalem*, *civicam*, *muralem*, *castrensem*, *navalem*. Est ea quoque corona quae *ovalis* dicitur. Est item postrema *oleaginea*, qua uti solent qui in proelio non fuerunt, sed triumphum pro-

curant. *Triumphales* coronae sunt aureae, quae imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur. Id vulgo dicitur *aurum coronarium*. Hae antiquitus e lauro erant; post fieri ex auro coptae. *Obsidionalis* est, quam ii, qui liberati sunt obsidione, dant ei duci, qui liberavit. Ea corona graminea est: observari-que solitum, ut fieret e gramine, quod in eo loco generatum esset, intra quem clausi erant, qui obsidebantur. Hanc coronam gramineam senatus populusque Romanus Q. Fabio Maximo dedit bello Poenorum secundo, quod urbem Romam obsidione hostium liberaisset. *Civica* corona appellatur, quam civis civi, a quo servatus est in proelio, testem vitae salutisque perceptae dat. Ea sit e fronde querna, quoniam cibus vietusque antiquissimus quernus capi solitus sit: etiam ex ilice; quod genus superiori proximum est, sicut scriptum est in quadam comoedia Caecilii:

*Advehuntur, inquit, cum lignea corona & chlamyde.
Di vostram fidem!*

Massurius autem Sabinus in undecimo librorum memorialium, civicam coronam tum dari solitam dicit, cum is, qui civem servaverat, eodem tempore etiam hostem occiderat, neque locum in ea pugna reliquerat: aliter ius civicae coronae negat concessionem. Tiberium tamen Caesarem consultum, an civicam coronam capere posset, qui civem in proelio servasset, et hostes ibidem duos interfecisset, sed locum, in quo pugnabat, non retinuisse, eoque loco hostes potiti essent, rescripsisse dicit, eum qua-

que **civica** dignum videri; quod appareret tam in quo loco civem ab eo servatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri non quiverit. Hac corona **civica** L. Gellius **vīr censorius** in senatu Ciceronem **consulem** donari a republica censuit, quod eius opera esset atrocissima illa Catilinae coniuratio detecta vindicataque. *Muralis* est corona, qua donatur ab imperatore qui primus murum subiit, inque oppidum hostium per vim escendit. Idcirco quasi muri pinnis decorata est. *Castrensis* est corona, qua donat eum **imperator**, qui primus hostium castra pugnans introivit. Ea corona insigne valli habet. *Navalis* est, qua donari solet maritimo proelio qui primus in hostium navem armatus vi transiluit. Ea quasi navium rostris insignita est. Et *muralis* autem et *castrensis* et *navalis* fieri ex auro solent. *Ovalis* corona myrtlea est. Ea utebantur imperatores, qui ovantes introibant urbem. ovandi ac non triumphandi causa est, cum aut bella non rite indica, neque cum iusto hoste gesta sunt; aut hostium nomen humile et non ideoneum est, ut servorum piratarumque: aut, deditione repente facta impulverea, ut dici solet, incruentaque victoria obvenit. Cui facilitati aptam esse Veneris frondem crediderunt, quod non **Martius** sed quasi **Venerius** quidam **triumphus** foret. Hanc myrtleam coronam M. Crassus, cum bello fugitivorum confecto ovans rediret, insolenter aspernatus est: senatusque consultum faciendum per gratiam curavit, ut lauro, non myrto, coronaretur. M. Cato obiecit M. Fulvio Nobiliori, quod milites per ambitionem coronis, de causis levissimis, donasset. De

qua re verba ipsa apposui Catonis: *Nam principio quis vidi corona donari quenquam, cum oppidum caput non esset, aut castra hostium non incensa essent?* Fulvius autem, in quem hoc a Catone dictum est, coronis donaverat milites, quia vallum curaverant, aut quia puteum strenue foderant. Praetereundum non est, quod ad ovationes attinet: super quo disensisse veteres scriptores scio. Partim enim scriperunt, qui ovaret introire solitum equo vehementer: at Sabinus Massurius pedibus ingredi ovantes dicit, sequentibus eos non militibus, sed universo senatu.

CAPUT VII.

Personae vocabulum quam lepide interpretatus sit, quamque esse vocis eius originem dixerit Gabius Bassus.

LEPIDE mehercules et scite Gabius Bassus in libris, quos de origine vocabulorum composuit, unde appellata *persona* sit, interpretatur: a personando enim id vocabulum factum esse coniecat. Nam *caput*, inquit, & os cooperimento personae tectum undique, unaque tantum vocis emittendae via pervium, quoniam non vaga neque diffusa est, in unum tantummodo exitum collectam coactamque vocem ciet, & magis claros canorosque sonitus facit. Quoniam igitur indumentum illud oris clarescere & resonare vocem, facit; ob eam causam persona dicta est, o litera proper vocabuli formam productiore.

C A P U T VIII.

Defensus error a Virgilii versibus, quos arguerat Iulius Higinus grammaticus, et ibidem quid sit *lituus*; deque etymologiae vocis eius.

*I*pse Quirinali *lituo* parvaque sedebat
succinctus trabea; laevaque ancile gerebat.

in his versibus errasse Virgilium Higinus scripsit; tanquam non animadverterit deesse aliquid hisce verbis:

Ipse Quirinali lituo.

Nam, si nihil, inquit, deesse animadvertisimus, videtur ita dictum, ut fiat, *lituo* & *trabea* *succinctus*, quod est, inquit, absurdissimum: quippe cum *lituus* sit virga brevis, in parte, qua robustior est, incurva, qua augures utuntur; quoniam modo *succinctus* *lituo* videri potest? Immo ipse Higinus parum animadvertisit sic hoc esse dictum, ut pleraque dici per defecctionem solent. Veluti cum dicitur, *M. Cicero homo magna eloquentia, et, Q. Roscius histrio summa venustate.* Non plenum hoc utrumque, non perfectum est: sed enim pro pleno atque perfecto auditur. Ut Virgilius alio in loco dixit:

*Victorem Buten immani corpore,
id est, corpus immane habentem. et item alibi:*

*In medium geminos immani pondere caestus
Proiecit.*

ac similiter:

— — *domus fanie dapibusque cruentis,
Intus opaca , ingens.*

Sic igitur id quoque videri dictum debet, *Picus Quirinali lituo erat*: sicuti dicimus, *statua grandi capite erat*. Et est autem, et erat, et fuit, plerumque absunt, cum elegantia, sine detrimento sententiae. Et, quoniam facta *litui* mentio est, non praetermittendum est, quod posse quaeri animadvertisimus, utrum *lituus* auguralis a tuba, quae *lituus* appellatur, an tuba a *lituo* augurum *lituus* dicta sit. Utrumque enim pari forma et pariter incurvum est. Sed si, ut quidam putant, tuba a sonitu *lituus* appellata est ex illo Homerico verbo, Λιγξε βίδε: necesse est ita accipi, ut virga auguralis a tubae similitudine *lituus* vocetur. Utitur autem vocabulo isto Virgilius et pro tuba:

Et lituo pugnas insignis obibat & hastas.

C A P U T I X.

Historia de Croesi filio sumta ex Herodoti libris.

FILIUS Croesi regis, cum iam per aetatem fari posset, infans erat, et, cum iam multum adolevisset, item nihil fari quibat. Mutus adeo et elinguis

diu habitus est. Cum in patrem eius bello magno victum, et urbe, in qua erat, capta, hostis gladio educto regem esse ignorans invaderet: diduxit adolescentis os clamare nitens, eoque nisu atque impetu spiritus vitium nodumque linguae rupit, planeque et articulate elocutus est, clamans in hostem, ne rex Croesus occideretur. Tum et hostis gladium reduxit, et rex vita donatus est, et adolescentis loqui prorsus deinceps incoepit. Herodotus in historiis huius memoriae scriptor est: eiusque verba sunt, quae prima dixisse filium Croesum refert; *Λιθρωπε μὴ κτείνε Κροῖσον.* Sed et quispiam Samius athleta, nomen illi fuit *Aiyans*, cum antea non loquens fuisset, ob similem dicitur causam loqui coepisse. Nam cum in sacro certamine sortitio inter ipsos et adversarios non bona fide fieret; et sortem nominis falsam subiici animadvertisset: repente in eum, qui id faciebat, sese videre, quid faceret, magnum inclamavit. Atque is oris vinculo solutus, per omne inde vitae tempus, non turbide neque adhaese locutus est.

C A P U T X.

De argumentis quae Graece ἀντιστρέφονται appellantur, a nobis reciproca dici possunt.

INTER vitia argumentorum longe maximum esse vitium videtur, quae ἀντιστρέφονται Graeci dicunt. Ea quidam ex nostris non hercule nimis absurde reciproca appellaverunt. Id autem vitium accidit hoc

modo. Cum argumentum propositum referri contra convertique in eum potest a quo dictum est; et utrumque pariter valet: quale est pervulgatum illud, quo Protagoram sophistarum acerrimum usum esse ferunt adversus Euathlum discipulum suum. Lis namque inter eos et controversia super pacta mercede haec fuit. Euathlus adolescens dives eloquentiae discendae causarumque orandi cupiens fuit. Is in disciplinam Protagorae sese dedit, daturumque promisit mercedem grandem pecuniam, quantam Protagoras petiverat; dimidiumque eius dedit tunc iam statim prius quam disceret: pepigitque, ut reliquum dimidium daret, quo primo die causam apud iudices orasset et vicisset. Postea cum diutule auditor aseclatorque Protagorae fuisset, et in studio quidem facundiae abunde promovisset, causas tamen non reciperet, tempusque iam longum transcurreret, et facere id videretur, ne reliquum mercedis daret; capit consilium Protagoras, ut tum existimat, astutum. Petere insitit ex pacto mercedem: litem cum Euathlo contestatur. et cum ad iudices, coniicienda consistendaque causae gratia, venissent, tum Protagoras sic exorsus est: Disce, inquit, stultissime adolescens, utroque in modo fore ut reddas quod peto, sive contra te pronuntiatum erit, sive pro te. Nam, si contra te lis data erit, merces mihi ex sententia debebitur, quia ego viceris: sin vero secundum te iudicatum erit, merces mihi ex pacto debebitur, quia tu viceris. Ad ea respondit Euathlus: Potui, inquit, huic tuae tam ancipiendi captioni isse obviam, si verba non ipse facerem, atque alio patro-

no uterer. Sed maius mihi in ista victoria prolubium est, cum te non in causa tantum sed in argumento quoque isto vinco. Disce igitur tu quoque, magister sapientissime, utroque modo fore, uti non reddam quod petis: sive contra me pronuntiatum erit, sive pro me. Nam, si iudices pro causa mea senserint, nihil tibi ex sententia debebitur: quia ego vicero. Si contra me pronuntiaverint: nihil tibi ex pacto debbo, quia non vicero. Tum iudices dubiosum hoc inexplicabileque esse, quod utrinque dicebatur, rati, ne sententia sua, utramcumque in partem dicta esset, ipsa se se rescinderet, rem iniudicatam reliquerunt: causamque in diem longissimam distulerunt. Sic ab adolescente discipulo magister disciplinae eloquentiae inclutus suo sibi argumento confutatus est, et captionis versute excogitatae frustatus fuit.

C A P U T X I.

Biantis de re uxoria syllogismum non videri posse ἀντιστρέφοντα.

EXISTIMAVIT quidam etiam illud Biantis, viri sapientis ac nobilis, responsum consimile esse atque est Protagorion illud, de quo dixi modo, antistrephon. Nam cum rogatus esset a quodam Bias, debetne uxorem ducere, an vitam vivere coelibem: "Ητοι, inquit, καλὴν ἔξεις, οὐ αἰσχράν. καὶ εἰ καλὴν, ἔξεις κοινήν· εἰ δὲ αἰσχρὰν, ἔξεις ποιην. ἐκάτερον δὲ οὐκ ἀγάπων. οὐ ληπτέον ἄρα. Sic autem hoc responsum con-

vertunt: εἰ μὲν καλὸν ἔξω, οὐχ ἔξω ποινήν εἰ δὲ αἰσχρὸν, οὐχ ἔξω ποινήν γαμπτέον ἄρεται. Sed minime hoc esse videtur ἀντιστρέφον, quoniam ex altero latere conversum frigidius est infirmiusque. Nam Bias proposuit non esse ducendam uxorem propter alterum incommodum, quod necessario patiendum erit ei qui duxerit. Qui convertit autem, non ab se defendit incommodum quod adeat: sed carere se altero dicit quod non adeat. Satis est autem tuendae sententiae, quam Bias dixit; quod eum, qui duxit uxorem, pati necesse est ex duobus incommodis alterum, ut aut κοινὴν habeat aut ποινήν. Sed Favorinus noster, cum facta esset forte mentio syllogismi istius, quo Bias usus est, cuius prima πρότασις est, οὐκον καλὸν ἔξεις, οὐ αἰσχρὸν; non ratum id neque iustum disiunctum esse ait: quoniam non necessarium est alterum ex duobus, quae disiunguntur, verum esse. Quod in proloquo disiunctivo necessarium est. Eminentia enim quadam significari formarum turpes et pulchrae videntur. Est autem, inquit, tertium quoque inter duo ista, quae disiunguntur: cuius rationem prospectumque Bias non habuit. Inter enim pulcherrimam feminam et deformissimam media quaedam forma est; quae et a nimiae pulchritudinis periculo et a summae deformitatis odio vacat. Qualis a Q. Ennio in Menalippa perquam eleganti vocabulo, *stata* dicitur; quae neque κοινὴ futura sit, neque ποινή. Quam formam modicam et modestam Favorinus non merelycile inscite appellabat uxoriam. Ennius autem in ista, quam dixi, tragoeadia, eas fere feminas ait incolumi pudicitia esse, quae *stata* forma forent.

C A P U T X I I .

De nominibus deorum populi Romani *Diuovis* et *Veiovis.*

IN antiquis specotionibus nomina haec deorum inesse animadvertisimus, *Diuovis* & *Veiovis*. Est autem etiam aedes Veiovis Romae inter arcem et Capitolum. Eorum nominum rationem esse hanc compcri: *Iovem* Latini veteres a iuvando appellavere: eundemque alio vocabulo iuncto patrem dixerunt. Nam quod est in elisis aut immutatis quibusdam literis *Jupiter*, id plenum atque integrum est *Iovispater*. Sic et *Neptunuspater* coniuncte dictus est, et *Saturnuspater*, et *Ianuspater*, et *Marspater* (hoc enim est, *Marspiter*) itemque Iovis *Diespater* appellatus, id est, diei et lucis pater. Idcircoque simili nomine *Diovis* dictus est, et *Lucetius*; quod nos die et luce quasi vita ipsa afficeret et iuvaret. *Lucetium* autem *Iovem* Cn. Nae- vius in libris belli Poenici appellat. Cum Iovem igitur et Diuovem a iuvando nominassent: eum quoque contra deum, qui non iuvandi potestatem, sed vim nocendi haberet (nam deos quosdam ut prodeissent celebrabant, quosdam ut ne obessent placabant) *Veovem* appellaverunt demta atque detracta iuvandi facultate. *Ve* enim particula, quae in aliis atque aliis vocabulis variatim per has duas literas, cum *a* litera media immissa dicitur, duplicem significatum eundemque inter se diversum capit: nam et augendae rei et minuendae valet, sicut aliae parti-

culae plurimae; propter quod accidit, ut quaedam vocabula, quibus particula ista praeponitur, ambigua sint et utroqueversum dicantur: veluti *vescum*, *vehemens*, et *vegrande*; de quibus alio in loco, uberiore tractatu facto, admonuimus: *vesani* autem et *recordes* ex una tantum parte, quae privativa est, quam Graeci *νετὰ στέπονι* dicunt. Simulacrum igitur dei *Veiovis*, quod est in aede, de qua supra dixi, sagittas tenet, quae sunt videlicet paratae ad nocendum. Quapropter eum deum plerique Apollinem esse dixerunt; immolaturque illi ritu humano capra: eiusque animalis figmentum iuxta simulacrum stat. Propterea Virgilium quoque aiunt, multae antiquitatis hominem sine ostentationis odio peritum, numina laeva in Georgicis deprecari: significantem quandam vim esse huiuscmodi deorum in laedendo magis quam in iuvando potentem. Versus Virgili hi sunt:

*In tenui labor, at tenuis non gloria, si quem
Numina laeva finiunt, auditque vocatus Apollo.*

In ipsis autem diis, quos placari oportet, uti mala a nobis vel a frugibus natis amoliantur, *Ayerruncus* quoque habetur & *Robigus*.

C A P U T X I I I .

De officiorum gradu atque ordine moribus populi Romani
observeato.

SENIORUM hominum et Romae nobilium, atque in morum disciplinarumque veterum doctrina memoriaque praestantium, disceptatio quaedam fuit, praesente ac audiente me, de gradu atque ordine officiorum; cumque quaereretur, quibus nos ea prioribus potioribusque facere oporteret, si necesse esset in opera danda faciendoque officio alios aliis anteferre, non constabat. Conveniebat autem facile, constabatque, ex moribus populi Romani, primum iuxta parentes locum tenere pupillos debere fidei tutelaque nostrae creditos; secundum eos proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem patrociniumque nostrum dediderunt; tum in tertio loco esse hospites; postea esse cognatos affinesque. Huius moris observationisque multa sunt testimonia documentaque in antiquitatibus perscripta; ex quibus unum hoc interim, de clientibus cognatisque, quod prae manibus est, ponemus. M. Cato in oratione, quam dixit apud censores in Lentulum, ita scripsit: *Quod maiores sanctius habuere defendi pupillos, quam clientem non fallere. Adversus cognatos pro cliente testatur; testimonium adversum clientem nemo dicit: patrem primum, postea patronum proximum nomen habere.* Masurius autem Sabinus, in libro iuris civilis tertio, antiquiore locum hospiti tribuit quam clienti. Verba

ex eo libro haec sunt: *In officiis apud maiores ita observatum est, primum tutelae, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, postea affini. De qua causa feminae viris potiores sunt habitae, pupillarique tutelae muliebris praelata: etiam adversus quem affuissent, eius filii tutores relicti in eadem causa pupillo aderant. Firmum atque clarum isti testimonium rei perhibet auctoritas C. Caesaris pontificis maximi; qui in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio usus est: Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum res agitur, defugere hoc munus M. V. non potui. Nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur: neque clientes sine summa infamia deserri possunt: quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus.*

C A P U T XIV.

Quod Appion doctus homo, qui Plistonices appellatus est, vidisse se Romae scripsit recognitionem inter se mutuam ex vetere notitia hominis et leonis.

APPION, qui Plistonices appellatus est, literis homo multis praeditus, rerumque Graecarum plurima atque varia scientia fuit. Eius libri non incelestes ferruntur, quibus omnium ferme, quae mirifica in Aegypto visuntur audiunturque historia comprehenduntur. Sed in his, quae audivisse vel legisse sese dicit, fortasse a vitio studioque ostentationis fit loquacior; est enim sane quam in praedicandis doctrinis suis

venditator. Hoc autem, quod in libro Aegyptiacorum quinto scripsit, neque audisse neque legisse, sed ipsum sese in urbe Romana vidisse oculis suis confirmat. In circo maximo, inquit, venationis amplissimae pugna populo dabatur. Eius rei, Romae cum forte essem, spectator, inquit, fui. Multae ibi saevientes ferae, magnitudines bestiarum excellentes, omniumque invisitata aut forma erat aut ferocia. Sed praeter alia omnia leonum, inquit, immanitas admirationi fuit; praeterque omnes ceteros unius. Is unus leo corporis impetu et vastitudine terrificoque fremitu et sonoro, toris comisque cervicum fluctuantibus, animos oculosque omnium in sese converterat. Introductus erat inter complures ceteros ad pugnam bestiarum datus servus viri consularis. Ei servo Androclus nomen fuit. Hunc ille leo ubi vidit procul, repente, inquit, quasi admirans stetit: ac deinde sensim atque placide tanquam noscitabundus ad hominem accedit: tum caudam more atque ritu adulantium canum clementer et blande moveret, hominisque sese corpori adiungit; cruraque eius et manus prope iam exanimati metu lingua leniter demulcet. Homo Androclus inter illa tam atrocis ferae blandimenta amissum animum reciperat: paulatim oculos ad contuendum leonem refert. Tum, quasi mutua recognitione facta, laetos, inquit, et gratulabundos videres hominem et leonem. Ea re prorsus tam admirabili maximos populi clamores excitatos dicit, arcessitumque a Caesare Androclum, quaesitumque causam cur ille atrocissimus leonum unispercisset. Ibi Androclus rem mirificam narrat

atque admirandam. Cum provinciam, inquit, Africam proconsulari imperio meus dominus obtineret, ego ibi inquis eius et cotidianis verberibus ad fugam sum coactus; et, ut mihi a domino terrae illius praeside tutiores latebrae forent, in camporum et harenarum solitudines concessi: ac, si defuisset cibis, consilium fuit mortem aliquo pacto quaerere. Tum sole, inquit, medio rapido et flagrante specum quandam noctus remotam latebrosamque, in eam me penetra et recondo. Neque multo post ad eandem specum venit hic leo, debili uno et cruento pede, gemitus edens et murmura dolorem cruciatumque vulneris commiserantia: atque illic primo quidem conspectu advenientis leonis territum sibi et pavefactum animum dixit. Sed postquam ingressus, inquit, leo, uti re ipsa apparuit, in habitaculum illud suum, vidit me procul delitescentem, mitis et mansues accessit: ac sublatum pedem ostendere ac porrigere, quasi opis petendae gratia, visus est. Ibi, inquit, ego stirpem ingentem vestigio pedis eius haerentem revelli: conceptamque saniem vulnera intimo expressi: accuratiusque, sine magna iam formidine, siccavi penitus atque detersi cruorem. Ille tunc mea opera et medela levatus, pede in manibus meis posito recubuit et quievit. Atque, ex eodem die, triennium totum ego et leo in eadem specu eodemque victu viximus. Nam, quas venabatur feras, membra opimiora ad specum mihi suggerebat; quae ego, ignis copiam non habens, sole meridiano torrens edebam. Sed ubi me, inquit, vitae illius ferrinae iam pertaesum est, leone in venatum profecto,

reliqui specum : et, viam ferme tridui permensus, a militibus visus apprehensusque sum, et ad dominum ex Africa Romam deductus. Is me statim rei capitalis damnandum, dandumque ad bestias curavit. Intelligo autem, inquit, hunc quoque leonem, me tunc separato, captum gratiam mihi nunc etiam beneficii et medicinae referre. Haec Appion dixisse Androclum tradit, eaque omnia scripta circumlataque tabella populo declarat : atque ideo, cunctis pentibus, dimissum Androclum et poena solutum, leonemque ei suffragiis populi donatum. Postea, inquit, videbamus Androclum et leonem loro tenui revinctum urbe tota circum tabernas ire : donari aere Androclum; floribus spargi leonem; omnes fere ubique obvios dicere : *Hic est leo hospes hominis, hic est homo medicus leonis.*

C A P U T X V.

Corpusne sit vox, an ἀσώματον, varias esse philosophorum sententias.

VETUS atque perpetua quaestio inter nobilissimos philosophorum agitata est, corpusne sit vox an incorporeum. Hoc enim vocabulum quidam finxerunt proinde quod Graece dicitur ἀσώματον. Corpus autem est, quod aut efficiens est aut patiens : id Graece definitur τὸ δράμενον ἢ πάσχον σῶμα ἔστι. Quam definitionem significare volens Lucretius ita scripsit :

Tangere enim aut tangi nisi corpus nulla potest res.

Alio quoquē modo corpus esse Graeci dicunt τὸ τριχῆ διαστατόν. Sed vocem Stoici corpus esse contendunt : eamque esse dicunt iustum aëra : Plato autem non esse vocem corpus putat. Non enim percussus, inquit, aér, sed plaga ipsa atque percussio, vox est. Οὐχ ἀπλῶς πληγὴ ἀέρος ἔστιν ἡ φωνή πλήπτει γὰρ τὸν ἄέρα καὶ δάκτυλος παραγόμενος, καὶ οὐδέπω πονεῖ φωνήν ἀλλ' ἡ πόση πληγὴ, καὶ σφοδρὰ, καὶ τοση̄ δὲ ὅστε ἀνουστὴν γέρεσθαι. Democritus ac deinde Epicurus ex individuis corporibus vocem constare dicunt, eamque, ut ipsis eorum verbis utar, βεῦμα λόγων appellant. Hos aliosque tales argutae delebilisque desidiae aculeos cum audiremus, vel lectitaremus ; neque in his scrupulis aut emolumentum aliquod solidum ad rationem vitae pertinens, aut finem ullum quaerendi videremus : Ennianum Neoptolemum probabamus, qui profecto ita ait :

Philosophandum est paucis. Nam omnino haud placet.

C A P U T XVI.

De vi oculorum atque videndi rationibus:

DE videndi ratione deque cernendi natura diversas esse opiniones philosophorum animadvertisimus. Stoici causas esse videndi dicunt, radiorum ex oculis in ea quae videri queunt, emissionem, aërisque simul intentionem. Epicurus autem affluere semper ex omnibus corporibus simulacra quaedam corporum ipsorum, eaque fese in oculos inferre, atque ita

fieri sensum videndi putat. Plato existimat genus quoddam ignis lucisque de oculis exire : idque coniunctum continuatumque vel cum luce solis vel cum alterius ignis lumine, sua vi et externa nixum, efficiere, ut, quaecunque offenderit illustraveritque, cernamus. Sed haec ea, quae non diutius muginandum: eiusdemque illius Enniani Neoptolemi, de quo supra scripsimus, consilio utendum est, qui degustandum ex philosophia censet, non in eam ingurgitandum.

C A P U T XVII.

Quam ob causam dies primi post Kalendas, Nonas, Idus, atri habeantur: et cur diem quoque quartum ante Kalendas, vel Nonas, vel Idus, quasi religiosum plerique vitant.

VERRIUS Flaccus, in quarto de verborum significatione, dies, qui sunt postridie Kalendas, Nonas, Idus, quos vulgus imperite *nefastos* dicit, propter hanc causam dictos habitosque atros esse scribit. *Urbe*, inquit, *a Gallis Senonibus recuperata*, *L. Attilius in senatu verba fecit*, *Q. Sulpicium tribunum militum ad Aliam adversus Gallos pugnaturum rem divinam dimicandi gratia postridie Idus fecisse*: *tum exercitum populi Romani occidione occisum*, & *post diem tertium eius diei urbem praeter Capitolium captam esse*: *compluresque alii senatores recordari sese dixerunt*, *quotiens belli gerendi gratia res divina postridie Kalendas, Nonas, Idus, a magistratu populi Romani facta esset*.

eius belli proximo deinceps proelio rem publicam male gestam esse. Tum senatus eam rem ad pontifices reiecit, ut ipsi, quod videretur, statuerent. Pontifices decreverunt, nullum his diebus sacrificium recte futurum. Ante diem quoque quartum Kalendas vel Nonas vel Idus, tanquam ominalem diem plerique vitant. Eius observationis an religio ulla sit tradita, quaeri solet. Nihil super ea re scriptum invenimus: nisi quod Q. Claudius Annalium quinto cladem illam pugnae Cannensis vastissimam factam dicit ante diem quartum Nonas Sextilis.

C A P U T XVIII.

In quid et quantum differat historia ab annalibus: superque ea re verba posita ex libro rerum gestarum Sempronii Afellionis primo.

HIStoryAM ab annalibus quidam differre eo putant, quod, cum utrumque sit rerum gestarum narratio, earum tamen proprie rerum sit historia, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui narret. Eamque esse opinionem quorundam Verrius Flaccus refert, in libro de significatu verborum quarto; ac se quidem dubitare super ea re dicit: posse autem videri putat nonnihil esse rationis in ea opinione, quod historia Graece significet rerum cognitionem praesentium. Sed nos audire soliti sumus annales omnino id esse quod historiae sint; historias non omnino esse id quod annales sint; sicuti, quod est homo,

id necessario animal esse; quod est animal non id
necessitatem hominem esse. Ita historias quidem esse
aiunt rerum gestarum vel expositionem vel demon-
strationem, vel quo alio nomine id dicendum est;
annales vero esse, cum res gestae plurium annorum,
observato cuiusque anni ordine, deinceps compo-
nuntur. Cum vero non per annos, sed per dies sin-
gulos res gestae scribuntur, ea historia Graeco
vocabulo ἐφημερίς dicitur, cuius Latinum interpreta-
mentum scriptum est in libro Sempronii Asellionis
primo: ex quo libro pluria verba adscripsimus, ut
simul ibidem, quid ipse inter res gestas et annales esse
dixerit, ostenderemus: *Verum inter eos, inquit, qui annales relinquere voluissent, & eos, qui res gestas a Romanis prescribere conati essent, omnium rerum hoc interfuit.* *Annales libri tantummodo quod factum quoque anno gestum sit, id demonstrabant, id est eorum quasi qui diarium scribunt, quam Graeci ἐφημερίδα vocant.* Nobis non modo satis esse video quod factum
esset id pronuntiare, sed etiam quo consilio quaque ra-
tione gesta essent demonstrare. Paulo post idem Asellio
in eodem libro: *Nam neque alacriores ad rempubli-
cam defendundam, neque segniores ad rem perperam
faciundam annales libri commovere quidquam possunt.*
*Scribere autem bellum quo initum consule, & quo modo confectum sit, & quis triumphans introierit, & quae eo in bello gesta sint iterare: non praedicare au-
tem interea quid senatus decreverit, aut quae lex roga-
tiove lata sit, neque quibus consiliis ea gesta sint: id
fabulas pueris est narrare, non historias scribere.*

CAPUT XIX.

Quid sit *adoptatio*, quid item sit *arrogatio*, quantumque haec inter se differant; verbaque eius quae qualiaque sint, qui in liberis arrogandis super ea re populum rogat.

CUM in alienam familiam inque liberorum locum extranei sumuntur, aut per praetorem fit aut per populum. Quod per praetorem fit, *adoptatio* dicitur: quod per populum, *arrogatio*. Adoptantur autem, cum a parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur; atque ab eo qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est, vindicantur. Arrogantur ii, qui, cum sui iuris sunt, in alienam sese potestatem tradunt: eiusque rei ipsi auctores fiunt. Sed arrogationes non temere nec inexplorate committuntur. Nam comitia arbitris Pontificibus praebentur, quae *curiata* appellantur: aetasque eius, qui arrogare vult, an liberis potius dignundis idonea sit, bonaque eius qui arrogatur ne insidiose appetita sint, consideratur: iusque iurandum a Q. Mocio pontifice maximo conceptum dicitur, quod in arrogando iuraretur. Sed arrogari non potest, nisi iam vesticeps. Arrogatio autem dicta, quia genus hoc in alienam familiam transitus per populi rogationem fit. Eius rogationis verba haec sunt: VELITIS. IUBEATIS. QUIRITES. UTI. LUCIUS. VALERIUS. LUCIO. TITIO. TAM. IURE. LEGE. Q. FILIUS. SIBI. SIET. QUAM. SI. EX. EO.

PATRE. MATRE. Q. FAMILIAS. EIUS. NATUS. ESSET.
UTI. Q. EI. VITAE. NECIS. Q. IN. EO. POTESTAS.
SIET. UTI. PATRI. ENDO. FILIO. EST. HAEC. ITA.
UTI. DIXI. ITA. VOS. QUIRITES. ROGO. Neque pu-
pillus autem, neque mulier, quae in parentis po-
testate non est, arrogari possunt: quoniam et cum
feminis nulla comitiorum communio est; et tutori-
bus in pupilos tantam esse auctoritatem potestatem-
que fas non est, ut caput liberum fidei suae com-
missum alienae ditioni subiiciant. Libertinos vero
ab ingenuis adoptari quidem iure posse Massurius
Sabinus scripsit. Sed id neque permitti dicit, neque
permittendum esse unquam putat, ut homines liber-
tini ordinis per adoptionem in iura ingenuorum
invadant. Alioquin, si iuris ista antiquitas servetur,
etiam servus a domino per praetorem dari in adop-
tionem potest. Idque ait plerosque iuris veteris
auctores posse fieri scripsisse. Animadvertisimus in
oratione P. Scipionis, quam censor habuit ad po-
pulum de moribus, inter ea, quae reprehendebat,
quod contra maiorum instituta fierent, id etiam eum
culpavisse, quod filius adoptivus patri adoptatori
inter praemia patrum prodesset. Verba ex ea ora-
tione haec sunt: *In alia tribu patrem, in alia filium*
suffragium ferre; filium adoptivum tam procedere, quam
si ex se natum habeat; absentes censeri iubere, ut ad
censum nemini necessum sit venire.

C A P U T XX.

Quod vocabulum Latinum *Soloecismo* fuerit Capitoni Sinnio : quid autem id ipsum appellaverint veteres Latini ; quibusque verbis Soloecismum definierit idem Capito Sinnius.

SOLOECISMUS Latino vocabulo a Sinnio Capi-
tone eiusdemque aetatis aliis imparilitas appellatus,
vetustioribus Latinis stribilo dicebatur, a versura
videlicet et pravitate tortuosae orationis, quasi ste-
robiligo quaedam. Quod vitium Sinnius Capito in
literis, quas ad Clodium Tuscum dedit, hisce verbis
definit : Soloecismus est, inquit, impar et inconve-
niens compositura partium orationis. Cum Graecum
autem vocabulum sit soloecismus; an Attici homi-
nes, qui elegantius locuti sunt, usi eo sint, quaeri
solet. Sed nos neque soloecismum neque barbarismum
apud Graecorum idoneos adhuc invenimus.
Nam sicut βάρβαρον, ita σόλοικον dixerunt. Nostri
quoque antiquiores Soloecum facile, Soloecisnum
haud scio an unquam dixerint. Quod si ita est; neque
in Graeco neque in Latino soloecismus probe di-
citur.

C A P U T X X I.

Pluria qui dicat et *compluria* et *compluries*, non barbare dicere, sed Latine.

PLURIA forte quis dixit sermocinans vir apprime doctus, amicus meus; non hercle studio ostendandi, neque quo *plura* dicendum non putaret. Est enim doctrina homo seria et ad vitae officia devincta ac nihil de verbis laborante. Sed, opinor, assidua veterum scriptorum tractatione inoleverat linguae illius vox, quam in libris saepe offenderat. Aderat, cum ille hoc dixit, reprehensor audaculus verborum, qui perpaucā eademque a vulgo protrita legerat: habebatque nonnullas disciplinae grammaticae inauditiunculas, partim rudes inchoatasque, partim non probas; easque quasi pulverem ob oculos, cum adortus quemque fuerat, adspergebat. Sicut tunc amico nostro, Barbare, inquit, dixisti *pluria*. Nam neque rationem verbum hoc, neque auctoritatem habet. Ibi ille amicus ridens: Amabo te, inquit, vir bone, quia nunc mihi a magis seriis rebus otium est, velim doceas nos, cur *pluria* sive *compluria* (nihil enim differt) non Latine sed barbare dixerint M. Cato, Q. Claudio, Valerius Antias, L. Aelius, P. Nigidius, M. Varro; quos subscriptores approbatoresque huius verbi habemus, praeter poëtarum oratorumque veterum multam copiam. Ad quae ille nimis arroganter, Tibi, in-

quit, habeas auctoritates istas ex Faunorum et Abo-
riginum seculo repetitas, atque huic rationi respon-
deas. Nullum enim vocabulum neutrum compara-
tivum, numero plurativo, casu recto, ante extre-
mam *a* habet *i* literam; sicuti, *meliora*, *maiora*, *gra-*
viora. Proinde igitur *plura* et non *pluria* dici con-
suevit; ne contra formam perpetuam in compara-
tivo *i* litera sit ante extremam *a*. Tum ille amicus
noster, cum hominem confidentem pluribus verbis
non dignum existimaret, Sinnii, inquit, Capitonis
doctissimi viri epistolae sunt uno in libro multae, opi-
nor, positae in templo Pacis. Prima epistola scripta
est ad Pacuvium Labeonem, cui titulus praescriptus
est: PLURIA NON PLURA DICI DEBERE. In ea epistola
rationes Grammaticas posuit, per quas docet *pluria*
Latinum esse, *plura* barbarum. Ad Capitonem igitur
te dimittimus. Ex eo id quoque simul disces, si mo-
do assequi poteris, quod in ea epistola scriptum est,
pluria sive *plura* absolutum esse sive simplex; non,
ut tibi videtur, comparativum. Huius opinionis Sin-
nianae id quoque adiumentum est, quod, *complu-*
ries cum dicimus, non comparative dicimus. Ab
eo autem quod est *compluria*, adverbium est fac-
tum *compluries*. Id quoque quoniam minus usitatum
est, versum Plauti subscripti, ex comoedia, quae
Persa inscribitur:

Quid metitis? Metuo hercle vero. Sensi ego com-
pluries.

item M. Cato, in quarto Originum, eodem in loco

ter hoc verbum posuit : *Compluries eorum milites mercenarii inter se multi alteri alteros occidere ; compluries multi simul ad hostes transfugere ; compluries in imperatorem impetum facere.*

A. G E L L I I
 NOCTIUM ATTICARUM
 C O M M E N T A R I U S.

L I B E R S E X T U S.

C A P U T I.

Quem in modum responderit Chrysippus adversus eos, qui providentiam consistere negaverunt.

*** homines fecisse dicatur : tantam vim esse aerumnarum et malorum. Adversus ea Chrysippus cum in libro *περὶ πονοῖς* quarto differeret, Nihil est prorsus istis, inquit, imperitius, nihil insubidius, qui opinantur bona esse potuisse, si non essent ibidem mala. Nam cum bona malis contraria sint; utraque necessarium est, opposita inter se et quasi mutuo adverso quaeque fulta nisu, consistere : nullum adeo contrarium sine contrario altero. Quo enim pacto iustitiae sensus esse posset, nisi essent iniuriae? aut quid aliud iustitia est, quam iniustitiae privatio? quid item fortitudo intelligi posset, nisi ex ignaviae oppositione? quid continentia, nisi ex in-

temperantiae? quo item modo prudentia esset, nisi foret contra imprudentia? proinde, inquit, homines stulti cur non hoc etiam desiderant, ut veritas sit, et non sit mendacium? Namque itidem sunt bona et mala, felicitas et infortunitas, dolor et voluptas. Alterum enim ex altero, sicuti Plato ait, verticibus inter se contrariis deligatum est; sustuleris unum, abstuleris utrumque. Idem Chrysippus in eodem libro tractat consideratque, dignumque esse id quaeri putat, *εἰ αἱ τῶν ἀνθρώπων νόσοι πατὰ φύσιν γίνονται.* id est, naturane ipsa rerum vel providentia, quae compaginem hanc mundi et genus hominum fecit, morbos quoque et debilitates et aegritudines corporum, quas patiuntur homines, fecerit. Existimat autem non fuisse hoc principale naturae consilium, ut faceret homines morbis obnoxios: nunquam enim hoc convenisse naturae auctori parentique rerum omnium bonarum. Sed cum multa, inquit, atque magna gigneret pareretque aptissima et utilissima, alia quoque simul agnata sunt incommoda iis ipsis, quae faciebat, cohaerentia: eaque non per naturam, sed per sequelas quasdam necessarias facta dicit, quod ipse appellat, *παρακολούθησιν.* Sicut, inquit, cum corpora hominum natura fingeret, ratio subtilior et utilitas ipsa operis postulavit, ut tenuissimis minutisque ossiculis caput compingeret. Sed hanc utilitatem rei maioris alia quaedam incommoditas extrinsecus consecuta est; ut fieret caput tenuiter munitum, et ictibus offensionibusque parvis fragile. Proinde morbi quoque et aegritudines partae sunt, dum salus patitur. Sic hercle, inquit, dum virtus hominibus per

consilium naturae gignitur, vitia ibidem per affinitatem contrariam nata sunt.

C A P U T II.

Quo itidem modo et vim necessitatemque fati constituerit, et esse tamen in nobis consilii iudicique nostri arbitrium confirmaverit.

FATUM, quod Graeci πεπρωμέννυ, vel είμαρμέννυ vocant, ad hanc ferme sententiam Chrysippus Stoicae princeps philosophiae definit: *Fatum est*, inquit, sempiterna quaedam et indeclinabilis series rerum et catena, volvens semetipsa se se et implicans per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta conexaque est. Ipsa autem verba Chrysippi, quantum valui memoria, adscripsi; ut, si cui meum istud interpretamentum videbitur esse obscurius, ad ipsius verba animadvertat. In libro enim περὶ προνοίας quarto είμαρμέννυ esse dicit φυσικὴν σύνταξιν τῶν ὅλων ἐξ ἀΐδιου τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούντων, καὶ μετὰ πολὺ μὲν οὖν ἀπαραβάτου σύστη τῆς τοιαύτης συμπλοκῆς. Aliarum autem opinionum disciplinarumque autores huic definitioni ita obstrepunt. Si Chrysippus, inquiunt, fato putat omnia moveri et regi, nec declinari transcendique posse agmina fati et volumina: peccata quoque hominum et delicta non succensenda neque inducenda sunt ipsis voluntatibusque eorum; sed necessitati cuidam et instantiae, quae oritur ex fato; omnium quae sit rerum domina et arbitra,

per quam necesse sit fieri quidquid futurum est: et propterea nocentium poenas legibus inique constitutas, si homines ad maleficia non sponte veniunt, sed fato trahuntur. Contra ea Chrysippus tenuiter multa et argute differit. sed omnium fere, quae super ea re scripsit, sententia huiuscemodi est : Quanquam ita sit, inquit, ut ratione quadam principali necessario coacta atque connexa sint fato omnia; ingenia tamen ipsa mentium nostrarum proinde sunt fato obnoxia, ut proprietas eorum est ipsa et qualitas. Nam si sunt per naturam primitus salubriter utiliterque facta; omnem illam vim, quae de fato extrinsecus ingruit, inoffensius tractabiliusque transmitunt. Sin vero sunt aspera et inscita et rudia, nullisque artium bonarum adminiculis fulta: etiam si parvo sive nullo fatalis incommodi conflictu urgeantur; sua tamen scaevitate et voluntario impetu in assidua delicta et in errores ruunt. Idque ipsum ut ea ratione fiat, naturalis illa et necessaria rerum consequentia efficit, quae fatum vocatur. Est enim genere ipso quasi fatale et consequens, ut mala ingenia peccatis et erroribus non vacent. Huius deinde rei exemplo non hercle nimis aliene neque illepede utitur. Sicut, inquit, lapidem cylindrum si per spatia terrae prona atque deruta iacias, causam quidem ei et initium praecipitiae feceris; mox tamen ille praeceps voluntur, non quia tu id iam facis, sed quoniam ita fese modus eius et formae volubilitas habet: sic ordo et ratio et necessitas fati genera ipsa et principia causarum movet; impetus vero consiliorum mentiumque nostrarum actionesque ipsas, voluntas cuius-

que propria et animorum ingenia moderantur. Infert deinde verba haec, his, quae dixi, congruentia.
Διὸ ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων οὕτως εἴρηται,

Τνώσῃ δὲ ἀνθρώπους αὐθαίρετα πῆματ' ἔχοντας.

ὡς τῶν βλαβῶν ἐκάστοις παρ' αὐτοῖς γινομένων, καὶ καὶ
δρμὶν αὐτῶν, ἀμερτανόντων τε· καὶ βλαπτομένων, καὶ κατὰ
τὴν αὐτῶν διάνοιαν καὶ πρόσεσιν. Propterea negat oportere ferri audiri que homines aut nequam, aut ignavos et nocentes et audaces: qui, cum in culpa et in maleficio revicti sunt, perfugiunt ad fati necessitatem, tanquam in aliquod fani asylum, et, quae pessime fecerunt, ea non suae temeritati, sed fato esse attribuenda dicunt. Primus autem Homerus sapiens et antiquissimus poëtarum dixit in hisce verbis:

Ὥ η πόποι, οἵον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτίᾳνται.

Ἐξ ἡμέων γὰρ φρεσὶ κάκοῦ ἔρμεναι οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ^{Σφῆσιν} ἀτασθαλίτιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχοντιν.

Itaque M. Cicero in libro, quem de fato conscripsit, cum quaestionem istam diceret obscurissimam esse et implicatissimam, Chrysippum quoque philosophum non expedisse se in ea refert, his verbis: *Chrysippus aestuans laboransque, quonam patitur explicet & fato omnia fieri, & esse aliquid in nobis, intricatur hoc modo.*

C A P U T III.

Historia sumta ex libris Tuberonis de serpente invisitatae longitudinis.

TUBERO in historiis scriptum reliquit, bello primo Poenico Attilium Regulum consulem, in Africa, castris apud Bagradam flumen positis, proelium grande atque acre fecisse adversus unum serpentem in illis locis stabulantem, invisitatae immanitatis; eumque, magna totius exercitus confictione, ballistis atque catapultis diu oppugnatum: eiusque interfecti corium longum pedes centum et viginti Romanam misisse.

C A P U T IV.

Quid idem Tubero novae historiae de Attilio Regulo a Carthaginiensibus capto literis mandaverit: quid etiam Tuditanus super eodem Regulo scripserit.

QUOD satis celebre est de Attilio Regulo; id nuperrime legimus scriptum in Tuditani libris: Regulum captum, ad ea quae in senatu Romae dixit, suadens ne captivi cum Carthaginiensibus permutterentur, id quoque addidisse: venenum sibi Carthaginenses dedisse non praesentarium, sed eiusmodi quod mortem in diem proferret; eo consilio, ut viveret quidem tantisper quoad fieret permutatio;

post autem grassante sensim veneno cor tabesceret. Eundem Regulum Tubero in historiis redisse Carthaginem, novisque exemplorum modis excruciatum a Poenis dicit. *In atras*, inquit, & profundas tenebras eum claudebant; ac diu post, ubi erat visus sol ardentissimus, repente educebant, & adversus iactus solis oppositum continebant, atque intendere in coelum oculos cogebant. Palpebras quoque eius, ne connivere posset, sursum ac deorsum diductas insuebant. Tuditanus autem somno diu prohibitum, atque ita vita privatum refert; idque ubi Romae cognitum est, nobilissimos Poenorum captivos liberis Reguli a senatu deditos, et ab iis in armario muricibus praefixo destitutos, eademque insomnia cruciatos interisse.

C A P U T V.

Quod Alfenus iureconsultus in verbis veteribus interpretandis erravit.

ALFENUS iureconsultus, Servii Sulpicii discipulus, rerumque antiquarum non incuriosus, in libro Digestorum trigesimo et quarto, Coniectaneorum autem secundo, *In foedere*, inquit, *quod inter populum Romanum & Carthaginenses factum est, scriptum inventitur, ut Carthaginenses quotquot annis populo Romano darent certum pondus argenti puri puii. Quae situmque est, quid esset argentum purum putum. Respondi ego, inquit, esse purum putum valde purum: sicut novum novicium dicimus, & proprium propicium, au-*

Q 2

gere atque intendere volentes novi & proprii significacionem. Hoc ubi legimus, mirabamur eandem affinitatem visam esse Alfeno *puri* et *puti*, quae sit novi et novicii. Nam si esset *puricium*, tum sane videretur dici, quasi *novicium*. Id etiam mirum fuit, quod *novicium* per augendi figuram dictum existimavit; cum sit *novicium* non quod magis novum sit, sed quod a *novo* dictum inclinatumque sit. Iis ergo assentimus, qui *putum* esse dicunt a *putando* dictum; et ob eam causam prima syllaba brevi pronuntiant, non longa: uti existimasse Alfenum videtur, qui a *puro* id esse factum scripsit. *Putare* autem veteres dixerunt, vacantia ex quaque re ac non necessaria aut etiam obstantia et aliena auferre et excidere, et, quod esse utile ac sine vitio videretur, relinquere. Sic namque arbores et vites, et sic etiam rationes *putari* dictae. Verbum quoque ipsum *puto*, quod declarandae sententiae nostrae causa dicimus, non signat profecto aliud, quam id agere nos in re dubia obscuraque, ut, decisis amputatisque falsis opinionibus, quod videatur esse verum et integrum et incorruptum, retineamus. Argentum ergo in Carthaginiensi foedere *putum* dictum esse, quasi *exputatum*, excoccumque, omnique aliena materia carens, omnibusque ex eo vitiis detractis emaculatum et candelatum. Scriptum est autem *purum putum* non in Carthaginiensi solum foedere, sed tum in multis aliis veterum libris, tum in Q. quoque Ennii tragœdia, quae inscribitur *Alexander*, et in satira M. Varronis, quae inscripta est Δις παιδεσ οι γέροντες,

C A P U T VI.

Temere inepteque reprehensum esse a Iulio Higino Virgilium, quod *praepetes* Daedali pennas dixit: atque inibi quid sint aves *praepetes*, et quid illae sint aves, quas Nigidius *inferas* appellavit.

DAEDALUS, ut fama est, fugiens Minoia regna
Praepetibus pennis ausus se credere coelo.

In his Virgilii versibus reprehendit Higinus *praepetibus pennis*, quasi improprie et inscite dictum. Nam *praepetes*, inquit, *aves* ab auguribus appellantur, quae aut opportune praevolant, aut idoneas sedes capiunt. Non apte igitur usum verbo augurali estimavit in Daedali volatu nihil ad augurum disciplinam pertinente. Sed Higinus nimis hercle ineptus est, cum quid *praepetes* essent se scire ratus est: Virgilium autem et Cn. Mattium doctum virum ignorasse, qui in septimo Iliadis, Victoriam volucrem, *praepetem* appellavit hoc versu:

Dum det vincenti praepes Victoria palmam.

Cur autem non Q. quoque Ennium reprehendit, qui in annalibus, non pennas Daedali *praepetes*, sed longe diversius, inquit:

— — *Quid*
Brundusium pulchro praecinctum praepete portu?

et, si vim potius naturamque verbi considerasset,

Q 3

neque id solum quod augures dicerent, inspexisset; veniam prorsus poëtis daret similitudine ac translatione verborum, non significatione propria utentibus. Nam quoniam non ipsae tantum aves quae prosperius praevolant, sed etiam loci, quos capiunt, qui idonei felicesque sunt, *praepetes* appellantur; idcirco Daedali pennas *praepetes* dixit, quoniam ex locis in quibus periculum metuebat, in loca tutiora pervenerat. *Locos* porro *praepetes* et augures appellant; et Ennius in annalium primo dixit:

Praepetibus hilares sese pulchrisque locis dant.

*Avibus autem praepetibus contrarias aves inferas appellari Nigidius Figulus in libro primo augurii privati ita dicit: Discrepat dextra sinistram, praepes inferae. Ex quo est coniectare praepetes appellatas, quae altius sublimiusque volitent; cum differre a praepetibus Nigidius inferas dixerit. Adolescens ego Romae, tum cum etiam ad grammaticos itarem, audivi Apollinarem Sulpicium, quem in primis sectabar, cum de iure augurio quaereretur, et mentio *praepetum avium* facta esset, Erucio Claro praefecto urbi dicere: *praepetes* sibi videri esse alites, quas Homerus τανυπτέρυγες appellaverit: quoniam istas potissimum augures spectarent, quae ingentibus alis patulae atque porrectae praevolarent. Atque ibi hos Homeri versus dixit:*

Tῶν δὲ οἰωνοῖσι τανυπτέρυγεσσι κελεύεις
Πείθεσθαι, τῶν οὐτὶ μετατρέπομεν δέ ἀλεγίζω,

C A P U T VII.

De Acca Larentia et Caia Tarratia, deque origine facera
dotii *fratrum Arvalium*.

ACCAE LARENTIAE et CAIAE TARRATIAE, sive illa Fufetia est, nomina in antiquis annalibus celebria sunt: earum alterae post mortem, Tarratiae autem vivae amplissimi honores a populo Romano habitū sunt. Et Tarratiam quidem virginem Vestae fuisse lex Horatia testis est, quae super ea ad populū lata, qua lege ei plurimi honores fiunt, inter quos ius quoque testimonii dicendi tribuitur; *testabilisque* una omnium seminarum ut sit datur. Id verbum est ipsius legis Horatiae. Contrarium est in XII tabulis scriptum. IMPROBUS. INTESTABILIS. Q. ESTO. Praeterea si quadraginta annos nata sacerdotio abire ac nubere voluisset, ius ei potestasque exaugurandū atque nubendi facta est, munificentiae et beneficiū gratia, quod campum Tiberinum sive Martium populo Romano condonasset. Sed Acca Larentia corpus in vulgus dabat, pecuniamque emeruerat ex eo quaestu uberem. Ea testamento, ut in Antiatis historia scriptum est, Romulum regem, ut quidam alii tradiderunt, populum Romanum bonis suis heredem fecit. Ob id meritum a flamine Quirinali sacrificium ei publice fit: et dies e nomine eius in fastos additus. Sed Sabinus Massurius in primo Memoria- lium secutus quosdam historiae scriptores Accam Larentiam Romuli nutricem fuisse dicit. Ea, inquit,

Q. 4

mulier ex duodecim filiis maribus unum morte amisi;
in illius locum Romulus Accae Larentiae sese filium
dedit; seque & ceteros eius filios fratres arvales appelle-
avit. Ex eo tempore collegium mansit fratrum arvalium
numero duodecim. Cuius sacerdotii insigne est spicata
corona & albae insulae.

C A P U T V I I I .

Notata quaedam de rege Alexandro et de P. Scipione me-
 moratu digna.

APPION Graecus homo, qui Plistonices est ap-
 pellatus, facili atque alaci facundia fuit. Is cum de
 Alexandri regis laudibus scriberet, Vici, inquit,
 hostis uxorem facie incluta mulierem vetuit in con-
 spectum suum deduci: ut eam ne oculis suis quidem
 contingeret. Lepida igitur quaestio agitari potest,
 utrum videri continentiores par sit, Publumne
 Africanum superiorem, qui, Carthagine ampla civi-
 tate in Hispania expugnata, virginem tempestivam,
 forma egregia, nobilis viri Hispani filiam captam
 perductamque ad se patri inviolatam reddidit; an
 regem Alexandrum, qui Darii regis uxorem ean-
 demque eiusdem sororem proelio magno captam,
 quam esse audiebat exsuperanti forma, videre no-
 luit, perducique ad sese prohibuit. Sed hanc utram-
 que declamatiunculam super Alexandro et Scipione
 celebraverint, quibus abunde et ingenii et otii et
 scriborum est. Nos satis habebimus, quod ex historia

est, id dicere: Scipionem istum, verone an falso incertum, fama tamen, cum esset adolescens, haud sincera fuisse, et propemodum constitisse hosce versus a Cn. Naevio poëta in eum scriptos esse:

*Etiam qui res magnas manu saepe gessit gloriose;
Cuius facta viva nunc vigent; qui apud gentes solus
Praefat: eum suus pater cum pallio uno ab amica
abduxit.*

His ego versibus credo adductum Valerium Antiatem adversum ceteros omnes scriptores de Scipionis moribus sensisse; et eam puellam captivam non redditam patri scripsisse, contra quam nos supra diximus, sed retentam a Scipione, atque in deliciis amotibusque ab eo usurpatam.

C A P U T IX.

Locus exemptus ex annalibus L. Pisonis historiae et orationis lepidissimae.

QUOD res videbatur memoratu digna, quam fecisse Cn. Flavium Annii filium aedilem curulem L. Piso in tertio annali scripsit, eaque res perquam pure et venuste narrata a Pisone: locum istum totum hoc ex Pisonis annali transposuimus. *Cn. inquit, Flavius patre libertino natus scriptum faciebat: isque in eo tempore aedili curuli apparebat, quo tempore aediles subrogantur: eumque pro tribu aedilem curulem renuntiaverunt. At aedilis, qui comitia habebat, negat acci-*

pere, neque sibi placere, qui scriptum ficeret, eum aedilem fieri. Cn. Flavius Annii filius dicitur tabulas posuisse; scriptu sese abdicasse: isque aedilis curulis factus est. Idem Cn. Flavius Annii filius dicitur ad collegam venisse visere aegrotum: &, in conclave postquam introivit, adolescentes ibi complures nobiles sedebant conzennentes eum: assurgere ei nemo voluit. Cnaeus Flavius Annii filius aedilis id arrisit: sellam curulem iussit sibi afferri, eam in limine apposuit, ne quis illorum exire posset; utique ii omnes inviti viderent sese in sella curuli sedentem.

C A P U T X.

Historia super Euclide Socratico, cuius exemplo Taurus philosophus adhortari adolescentes suos solitus est ad philosophiam gnaviter sectandam,

PHILosophus Taurus, vir memoria nostra in disciplina Platonica celebratus, cum aliis bonis multis salubribusque exemplis hortabatur ad philosophiam capessendam, tum vel maxime ista re animos iuvenum expergebat, Euclidem quam dicebat Socratum factitavisse. *Decreto*, inquit, *suo Athenienses caverant, ut, qui Megaris civis esset, si intulisset Athenas pedem prehensus esset, ut ea res ei homini capitalis esset. Tanto Athenienses, inquit, odio flagrabant finitimorum hominum Megarensum. Tum Euclides, qui indidem Megaris erat, quique ante id decretum esse Athenis & audire Socratem consueverat, postquam id decretum sanxerunt, sub noctem, cum adyesperasce-*

ret, tunica longa muliebri indutus & pallio vermicolore amictus, & caput rica velatus e domo sua Megaris Athenas ad Socratem commeabat; ut vel noctis aliquo tempore consiliorum sermonumque eius fieret particeps: rursusque sub lucem millia passuum paulo amplius vigineti, eadem ueste illa tectus redibat. At nunc, inquit, videre est philosophos ultro currere, ut doceant, ad fores iuvenum divitium; eosque ibi sedere atque operiri prope ad meridiem, donec discipuli nocturnum omne vinum edormiant.

C A P U T XI.

Verba ex oratione Q. Metelli Numidici, quae libuit meminisse, ad officium gravitatis dignitatisque vitae decentia.

CUM inquinatissimis hominibus non esse convicio decertandum, neque in maledicis adversus impudentes et improbos velitandum, quia tantisper similis et compar eorum fias, dum paria et consimilia diccas atque audias, non minus ex oratione Q. Metelli Numidici sapientis viri cognosci potest, quam ex libris et disciplinis philosophorum. Verba haec sunt Metelli adversus Cn. Manlium tribunum plebei, a quo apud populum in concione laceffitus iactatusque fuerat dictis petulantibus: *Nunc quod ad illum attinet, Quirites, quoniam se ampliorem putat esse, si se mihi inimicum dicitaverit, quem ego mihi neque amicum recipio, neque inimicum respicio, in eum ego non sum plura dicturus. Nam eum indignissimum arbitror, cui a viris bonis benedicatur; sum ne idoneus;*

quidem, cui a probis maledicatur. Nam si in eo tempore huiuscemodi homunculum nomines, in quo poenire non possis; maiore honore quam contumelia afficias.

C A P U T XII.

Quod neque testamentum, sicuti Servius Sulpicius existimavit, neque sacellum, sicuti C. Trebatius, duplicita verba sunt, sed a testatione alterum productum, alterum a sacro diminutum.

SERVIUS Sulpicius iureconsultus, vir aetatis suae doctissimus, in libro de sacris detestandis secundo, qua ratione adductus testamentum verbum esse duplex scripsit, non reperio. Nam compositum esse dixit a mentis contestatione. Quid igitur *calceamentum*, quid *paludamentum*, quid *pavimentum*, quid *vestimentum*, quid alia mille per huiuscemodi formam producta; etiamne ista omnia composita dicemus? Obrepsisse autem videtur Servio, vel si quis alius est, qui id prior dixit, falsa quidem, sed non abhorrens, neque inconcinna quasi mentis quaedam in hoc vocabulo significatio; sicut hercle C. quoque Trebatio eadem concininitas obrepserit. Nam in libro de religionibus secundo, *Sacellum est*, inquit, *locus parvus deo sacratus cum ara*. Deinde addit verba haec: *Sacellum ex duobus verbis arbitror compositum sacri & cellae; quasi sacra cella*. Hoc quidem scripsit Trebatius: sed quis ignorat *sacellum* et simplex verbum esse, et non ex *sacro* et *cella* copulatum, sed ex *sacro* diminutum?

C A P U T XIII.

De quaestiunculis apud Taurum philosophum in convivio agitatis, quae symposiacae vocantur.

FACTITATUM observatumque hoc Athenis est ab iis, qui erant philosopho Tauro iunctiores. Cum domum suam nos vocaret, ne omnino, ut dicitur, immunes et asymboli veniremus, coniectabamus ad coenulam non cupedias ciborum, sed argutias quaestionum. Unusquisque igitur nostrum commentus paratusque ibat quod quaereret: eratque initium loquendi, edundi finis. Quaerebantur autem non gravia nec reverenda, sed *éduquata* quaedam lepida et minuta et florentem vino animum lacescentia. Quale hoc ferme est subtilitatis ludicrae, quod dicam. Quaesitum est, quando moriens moreretur; cum iam in morte esset, an tum etiam cum in vita foret: et quando surgens surgeret; cum iam staret, an tum etiam cum federet: et, qui artem disceret, quando artifex fieret; cum iam esset, an tum cum etiam non esset. Utrum enim horum dicas, absurde atque ridicule dixeris: multoque absurdius esse videbitur, si aut utrumque esse dicas, aut neutrum. Sed ea omnia cum captiones esse quidam fuitiles et inanes dicerent: Nolite, inquit Taurus, haec quasi nugarum aliquem ludum aspernari. Gravissimi philosophorum super hac re serio quaesiverunt: et alii moriendi verbum atque momentum manente adhuc vita dici atque fieri putaverunt; alii nihil in eo tempore vitae reli-

querunt; totumque illud, quod mori dicitur, morti vindicaverunt. Item de ceteris similibus in diversa tempora et in contrarias sententias discesserunt. Sed Plato, inquit, noster neque vitae id tempus neque morti dedit; idemque in omni consimilium rerum disceptatione fecit. Vedit quippe utrumque esse pugnans: neque posse ex duobus contrariis, altero manente alterum constitui: quaestionemque fieri per diversorum inter se finium mortis et vitae cohaerentiam: et idcirco peperit ipse expressitque aliud quoddam novum in confinio tempus, quod verbis propriis atque integris τὴν ἐξαιρόντις φύσιν appellavit; idque ipsum ita, uti dico, inquit, in libro cui Parmenides titulus est, scriptum ab eo reperietis: τὸ γὰρ ἐξαιρόντινον τι ἔοικε σημαίνειν, ὡς ἐξ ἐνεῖνον μεταβάλλον εἰς ἐκάτερον. Tales apud Taurum symbolae, taliaque erant secundarum mensarum, ut ipse dicere solitus erat, τραγήματα.

C A P U T XIV.

Poeniendis peccatis tres esse rationes a philosophis attributas, et quamobrem Plato tantum duarum ex his minimerit.

POENIENDIS peccatis tres esse debere causas existimatū est. Una est, quae νοῦσοια, vel κόλασις, vel παραίνεσις dicitur; cum poena adhibetur castigandi atque emendandi gratia, ut is, qui fortuito deliquit, attentior fiat correctiorque: altera est, quam ii, qui vocabula ista curiosius divisorunt, τημορίας

appellant. Ea causa animadvertisendi est, cum dignitas auctoritasque eius, in quem est peccatum, tuenda est, ne praetermissa animadversio contemtum eius pariat et honorem levet: idcircoque id ei vocabulum a conservatione honoris factum putant. Tertia ratio vindicandi est, quae παράδειγμα a Graecis nominatur, cum poenitio propter exemplum est necessaria, ut ceteri similibus a peccatis, quae prohiberi publicitus interest, metu cognitae poenae deterreantur. Idcirco veteres quoque nostri exempla pro maximis gravissimisque poenis dicebant. Quando igitur aut spes magna est, ut is, qui peccavit, citra poenam ipse sese ultro corrigat: aut spes contra nulla est emendari eum posse et corrigi: aut iacturam dignitatis, in quam peccatum est, metui non necessarium est: aut non id peccatum est, cuius exemplo necessario metu succurrendum sit: tum, quidquid ita delictum est, non sane dignum esse imponendae poenae studium visum est. Has tres ulciscendi rationes et philosophi alii plurifariam, et noster Taurus in primo commentariorum, quos in Gorgiam Platonis composuit, scriptas reliquit. Plato autem ipse verbis apertis duas solas esse poeniendi causas dicit: unam, quam primo in loco propter corrigendum; alteram, quam in tertio propter exempli metum posuimus. Verba sunt haec Platonis in Gorgia: προσίκει δὲ παντὶ, τῷ ἐν τιμωρίᾳ θύτι ὑπ' ἄλλου ὅρθως τιμωρουμένῳ ή βελτιονι γίνεσθαι, καὶ ὀνινασθαι, ή παράδειγμά τι τοῖς ἄλλοις γίνεσθαι, ἵνα ἄλλοι ὅρῶντες πάσχονται ἢ ἐν πάσχοι, φοβούμενοι βελτίους γίνονται. In hisce verbis, facile intelligas τιμωρίαν Platonem dixisse, non ut supra scrip-

si quosdam dicere, sed ita ut promiscue dici solet, pro omni poenitione. Anne autem quasi omnino parvam et contemptu dignam praeterierit poenae sumenda causam propter tuendam laesi hominis auctoritatem, an magis, quasi ei, quam dicebat, rei non necessariam praetermisserit, cum de poenis, non in vita, neque inter homines, sed post vitae tempus capiendis scribebet, ego in medium relinquo.

C A P U T XV.

De verbo *quiesco*, an *e* litera corripi an produci debeat.

AMICUS noster homo multi studii atque in bonarum disciplinarum opere frequens, verbum *quiescit*, usitate, *e* litera correpta dixit. Alter item amicus homo, in doctrinis, quasi in praestigiis, mirificus, communiumque vocum respuens nimis et fastidiens, barbare eum dixisse opinatus est; quoniam producere debuisset, non corripere. Nam *quiescit* ita oportere dici praedicavit, ut *calescit*, *nitescit*, *stupescit*, atque alia huiuscemodi multa. Id etiam addebat, quod *quies*, *e* producta, non brevi diceretur. Noster autem, qua est omnium rerum verecunda mediocritate, ne si Aelii quidem, Cincii, et Santriae dicendum ita censuissent, obsecuturum sese fuisse ait contra perpetuam Latinae linguae consuetudinem; neque se tam insignite locuturum, absonta inauditaque ut diceret: literas autem super hac reficit inter exercitia quaedam ludicra: et *quiesco* non

esse his simile, quae supra posui, nec a quiete dictum, sed ab eo quietem; Graecaeque vocis ἔσχων οὐ Ionice a verbo ἔσχων ἔσχων et modum et originem verbum illud habere demonstravit: rationibusque haud sane frigidis docuit, quiesco, e litera longa dici non convenire.

C A P U T XVI.

Notatum verbum *deprecor* a poëta Catullo inusitate quidem, sed apte positum et proprie, deque ratione eius verbi, exemplisque veterum scriptorum.

EIUSMÖDI quispiam, qui tumultuariis et inconditis linguae exercitationibus ad famam se facundiae permiserat, neque orationis Latinae usurpationes veras didicerat, cum in Lycio forte vespera ambularemus, ludo ibi et voluptati nobis fuit. Nam cum esset verbum *deprecor* doctiuscule positum in Catulli carmine; quia id ignorabat, frigidissimos versus esse dicebat, omnium quidem meo iudicio venustissimos, quos subscripti:

Lesbia mi dicit semper male, nec raret unquam

De me Lesbia: me dispeream nisi amat.

Quo signo? quasi non totidem mox deprecer illi

Affidue: verum dispeream nisi amo.

Deprecor hoc in loco vir bonus ita dictum esse putabat, ut plerumque a vulgo dicitur, quod signi-

ficat valde precor et oro et supplico; in quo *de* praepositio ad augendum et cumulandum valet. Quod si ita esset; frigidi sane versus forent. Nunc enim contra omnino est: nam *de* praepositio, quoniam est anceps, in uno eodemque verbo diversitatem significationis capit; sic enim *deprecor* a Catullo dictum est, quasi detestor, vel exsecror, vel depello, vel abominor. Contra autem valet, cum Cicero pro P. Sulla ita dicit: *Quam multorum hic vitam a Sulla deprecatus.* Item in dissuasione legis agrariae: *Si quid deliquerо;* nullae sunt imagines, quae me a vobis deprecentur. Sed neque solus Catullus ita isto verbo usus est. Pleni adeo sunt libri veterum similis in hoc verbo significationis, ex quibus unum et alterum, quae suppetierant, apposui. Q. Ennius in Erechtheo non longe secus dixit, quam Catullus:

*Quibus nunc, inquit, aerumna mea libertatem
paro,
Quibus servitutem mea miseria deprecor?*

significat abigo et amolior, vel prece adhibita, vel quo alio modo. Item Ennius in Cresphonte:

*Ego cum meae vitae parcам, letum inimico de-
precor.*

Cicero in libro sexto de republica ita scripsit: *Quod quidem eo fuit maius, qui cum causa pari collegae es-
sent, non modo invidia pari non erant, sed etiam Clau-
dii invidiam Gracchi caritas deprecabatur.* Hic quo-
que item non est valde precabatur, sed quasi pro-

pulsabat et defendebat invidiam. Quod Graeci pro-
pinqua significatione παραιτοῦμαι dicunt. Item pro A.
Caecina consimiliter Cicero verbo isto utitur. *Quid,*
inquit, huic homini facias? nonne concedas interdum
ut excusatione summae stultitiae, summae improbita-
tis odium deprecetur? item in Verrem actionis secun-
dae primo: *Nunc vero quid faciat Hortensius?* avari-
tiaene crima frugalitatis laudibus deprecetur? an ho-
minem flagitosissimum, libidinosissimum, nequissimum-
que defendat? Sic igitur Catullus eadem se facere di-
cit, quae Lesbiam, quod et malediceret ei palam,
respueretque et recusaret detestareturque affidue; et
tamen eam penitus deperiret.

C A P U T XVII.

Quis omnium primus libros publice praebuerit legendos,
quantusque numerus fuerit Athenis ante clades Persicas
librorum in bibliothecis publicorum.

LIBROS Athenis disciplinarum liberalium publice
ad legendum praebendos primus posuisse dicitur Pi-
fistratus tyrannus: deinceps studiosius accuratiusque
ipsi Athenienses auxerunt: sed omnem illam postea
librorum copiam Xerxes Athenarum potitus, urbe
ipsa praeter arcem incensa abstulit asportavitque in
Persas. Hos porro libros universos multis post tem-
pestatibus Seleucus rex, qui Nicanor appellatus est,
referendos Athenas curavit. Ingens postea numerus
librorum in Aegypto a Ptolemaeis regibus vel con-

quisitus vel confectus est ad millia ferme voluminum
septingenta: sed ea omnia bello priore Alexandrino,
dum diripitur ea civitas, non sponte neque opera
consulta, sed a militibus forte auxiliariis incensa
funt.

A. G E L L I I
 NOCTIUM ATTICARUM
 C O M M E N T A R I U S.

L I B E R S E P T I M U S.

C A P U T I.

Admiranda quaedam de P. Africano superiore ex annalibus sumta.

Q U O D de Olympiade , Philippi regis uxore , Alessandri matre , in historia Graeca scriptum est ; idem de P. Scipionis quoque matre , qui prior Africanus appellatus est , memoriae datum est . Nam et C. Oppius et Iulius Higinus , aliique , qui de vita et rebus Africani scripserunt , matrem eius diu sterilem existimatam tradunt ; Publum quoque Scipionem , cum quo nupta erat , liberos desperavisse . Postea in cubiculo atque in lecto mulieris , cum absente marito cubans sola obdormisset , visum repente iuxta eam cubare ingentem anguem ; eumque , iis qui viderant territis et clamantibus , elapsum inveniri non quishes id ipsum P. Scipionem ad haruspices retulisse : eos , sa-

R 3

crificio factō , respondisse fore ut liberi generentur: neque multis diebus postquam ille anguis in lecto visus est, mulierem coepisse concepti foetus signa atque sensum pati: exinde mense decimo peperisse; natumque esse hunc P. Scipionem Africanum, qui Hannibalem et Carthaginenses in Africa bello Poenico secundo vicit. Sed et eum impendio magis ex rebus gestis quam ex illo ostento virum esse virtutis divinae creditum est. Id etiam dicere haud piget, quod idem illi, quos supra nominavi , literis mandaverint, Scipionem hunc Africanum solitavisse noctis extremo , prius quam dilucularet , in Capitolium ventitare , ac iubere aperiri cellam Iovis , atque ibi solum diu demorari quasi consultantem de republi- ca cum love ; aedituosque eius templi saepe esse admiratos , quod solum id temporis in Capitolium ingredientem canes semper in alios saevientes neque latrarent eum neque incurrerent. Has vulgi de Scipione opiniones confirmare atque approbare videbantur dicta factaque eius pleraque admiranda. Ex quibus est unum huiuscemodi. Assidebat oppugnabatque oppidum in Hispania, sitū, moenibus, defensoribus validum et moenitum , re etiam cibaria copiosum : nullaque eius potiundi spes erat , et quodam die ius in castris sedens dicebat : atque ex eo loco id oppidum procul videbatur. Tum e militibus, qui in iure apud eum stabant , interrogavit quispiam ex more in quem diem locumque vadimonium promitti iuberet. et Scipio manum ad ipsam oppidi , quod obsidebatur , arcem protendes , Perendie , inquit , seſſitant illo in loco : atque ita factum. Die tertio , in

quem vadari iusserat, oppidum captum est: eodemque die in arce eius oppidi ius dixit.

C A P U T . II.

De Caesellii Vindicis pudendo errore, quem offendimus in libris eius, quos inscripsit Antiquarum Lectionum.

TURPE erratum offendimus in illis celebratissimis commentariis Lectionum antiquarum Caesellii Vindicis, hominis hercle pleraque haud indiligentis. Quod erratum multos fugit, quanquam multa in Caesellio reprehendendo etiam per calumnias rimarentur. Scripsit autem Caesellius, Q. Ennium in tertiodecimo annali, *cor dixisse masculino genere*. Verba Caesellii subiecta sunt: *Masculino genere cor, ut multa alia, enuntiavit Ennius. Nam in tertiodecimo annali, quem cor, dixit.* Adscripsit deinde versus Enniī duo:

*Hannibal audaci cum pectore dehortatur
Ne bellum faciam: quem credidit esse meum cor?*

Antiochus est, qui hoc dicit, Asiae rex. Is admiratur et permovetur, quod Hannibal Carthaginiensis bellum se facere populo Romano volentem dehortetur. Hos autem versus Caesellius sic accepit, tanquam si Antiochus sic dicat: Hannibal me, ne bellum geram, dehortatur. Quod cum facit, aequale cor putat habere me ei. quam stultum esse me credit, cum id mihi persuadere vult? hoc Caesellius quidem, sed aliud longe Ennius. Nam tres versus sunt,

non duo, ad hanc Ennii sententiam pertinentes. Ex quibus tertium versum Caesellius non respexit:

*Hannibal audaci cum peccore de me hortatur,
Ne bellum faciam: quem credidit esse meum cor
Suasorem summum & studiosum robore belli.*

Horum versuum sensus atque ordo sic opinor est: Hannibal ille audentissimus atque fortissimus, quem ego credidi (hoc enim est, *cor meum credidit*: proinde atque diceret, quem ego stultus homo credidi) fore summum suasorem ad bellandum, is me dehortatur, dissuadetque ne bellum faciam. Caesellius autem forte *ραδυμότερον ραφῆ* ista verborum captus *quem cor dictum putavit*, et *quem accentu acuto legit*, quasi ad *cor* referatur, non ad Hannibalem. Sed non fugit me, si aliquis sit tam inconditus, sic posse defendi *cor* Caesellii masculinum, ut videatur tertius versus separatim atque divise legendus. Proinde quasi praecisis interruptisque verbis exclamet Antiochus: *Suasorem summum!* sed non dignum est eis, qui hoc dixerint, responderi.

C A P U T III.

Quid Tullius Tiro Ciceronis libertus reprehenderit in M. Catonis oratione, quam pro Rhodiensibus in senatu dixit; et quid ad ea, quae reprehenderat, responderimus.

CIIVITAS Rhodiensis et insulae oportunitate et operum nobilitate et navigandi sollertia navalibus-

que victoriis celebrata est. Ea Rhodiensis civitas, cum amica atque socia populi Romani foret, Persa tamen Philippi filio Macedonum rege, cum quo bellum populo Romano fuit, amico usq; est: connixique sunt Rhodienses, legationibus Romam saepe missis, id bellum inter eos componere. Sed, ubi ista pacificatio perpetrari nequivit, verba a plerisque Rhodiensibus in concionibus eorum ad populum facta sunt, ut, si pax non fieret, Rhodienses regem adversus populum Romanum adiutarent. Sed nullum super ea re publicum decretum factum est. At ubi Perses vicitus captusque est, Rhodienses pertimuere ob ea, quae compluriens in coetibus populi acta dictaque erant: legatosque Romam miserunt, qui temeritatem quorundam popularium suorum deprecarentur, et fidem consiliumque publicum expurgarent. Legati postquam Romam venerunt, et in senatum intromissi sunt, verbisque suppliciter pro causa sua factis e curia excepperunt, sententiae rogari coepitae; cumque partim senatorum de Rhodiensibus quererentur, maleque eos animatos fuisse dicierent, bellumque eo illis faciendum censerent: tum M. Cato exsurgit; et optimos fidissimosque socios, quorum opibus diripiendis possidendiisque non pauci ex summatibus viris intenti infestique erant, defensum conservatumque pergit: orationemque inclitam dicit, quae et seorsum fertur, inscriptaque est pro Rhodiensibus, et in quintae Originis libro scripta est. Tiro autem Tullius M. Ciceronis libertus sane quidem fuit ingenio homo eleganti, et haud quam rerum literarumque veterum indoctus: eoque

ab ineunte aetate liberaliter instituto adminiculatore et quasi administrō in studiis literarum Cicero usus est. Sed profecto plus ausus est, quam ut tolerari ignoscique possit. Namque epistolam conscripsit ad Q. Axium familiarem patroni sui confidenter et nimis calide, in qua sibimet visus est orationem istam pro Rhodiensibus acri subtilique ingenio et iudicio percensuisse. Ex ea epistola libitum forte nobis est reprehensiones eius quasdam attingere; maiore scilicet venia reprehensiuri Tironem, quam tum ille reprehendit Catonem. Culpavit autem primum hoc, quod Cato ineruditē et ἀναγόγως, ut ipse ait, principio nimis insolenti nimisque acri et obiurgatorio usus sit; cum vereri se ostendit, ne Patres, gaudio atque laetitia rerum prospere gestarum de statu mentis suae deturbati, non satis consiperent; neque ad recte intelligendum consulendumque essent idonei: *In principiis autem, inquit, patroni, qui pro reis dicuntur, conciliare sibi & complacare iudices debent: sensusque eorum exspectatione cause suspensos rigentesque honorificis verecundisque sententiis commulcere; non in iuriis atque imperiosis minationibus confutare.* Ipsum deinde principium apposuit, cuius verba haec sunt: *Scio solere plerisque hominibus rebus secundis atque prolixis atque prosperis animum excellere, superbiam atque ferociam augescere atque crescere, quod mihi nunc magnae curae est, quod haec res tam secunde processit, ne quid in consulendo adversi eveniat, quod nostras secundas res confuerit: neve haec laetitia nimis luxuriosa eveniat. Adversae res se domant & docent quid opus sit factio. Secundae res laetitia transvorsum trudere solent a recte consu-*

lendo atque intelligendo. Quo maiore opere dico suadeoque, uti haec res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in potestatem nostram redeamus. Quae deinde Cato iuxta dicit, ea, inquit, confessionem faciunt, non defensionem: neque propulsationem translationemve criminis habent, sed cum pluribus aliis communicacionem: quod scilicet nihil ad purgandum est. Atque etiam, inquit, insuper profitetur Rhodienses, qui accusabantur quod adversus populum Romanum regi magis cupierint faverintque, id eos cupisse atque favisse utilitatis suae gratia: ne Romani, Perse quoque rege victo, ad superbiam ferociamque et immodicum modum insolescerent. Eaque ipsa verba ponit, ita uti infra scriptum est. Atque ego quidem arbitror, Rhodienses noluisse nos ita depugnare, uti depugnatum est: neque regem Persen viciisse, non Rhodienses id modo voluere, sed multos populos ac multas nationes idem noluisse arbitror. Atque haud scio, an partim eorum fuerint, qui non nostrae contumeliae causa id noluerint evenire: sed enim id metuere, si nemo esset homo quem vereremur, & quidquid liberet faceremus: ne sub solo imperio nostro in servitute nostra essent. Libertatis suae causa in ea sententia fuisse arbitror. Atque Rhodienses tamen Persen publice nunquam adiuvere. Cogitate, quanto nos inter nos privatim cautius facimus. Nam unusquisque nostrum, si quis adversus rem suam quid fieri arbitratur, summa vi contra nititur, ne adversus eam fiat. Quod illi tamen perpepsi. Sed, quod ad principium reprehensum attinet, scire oportuit Tironem defensos esse Rhodienses a Catone, sed ut a senatore et consulari et censorio viro, id, quod optimum

esse publicum existimabat, suadente; non ut a patrō causam pro reis dicente. Alia namque principia conducunt reos apud iudices defendantē, et clementiam misericordiamque undique indaganti; alia, cum senatus de republica consulitur, viro auctoritate praestanti sententiis quorundam iniquissimis permoto, et pro utilitatibus publicis ac pro salute sociorum graviter ac libere indignanti simul ac dolenti. Quippe recte et utiliter in disciplinis rhetorum praecepitur, iudices de capite alieno deque causa ad se non pertinenti cognituros, ex qua praeter officium iudicandi nihil ad eos simul periculi vel emolumenti redundaturum est, conciliandos esse ac propitiantdos laudabiliter ac placabiliter et leniter existimationi salutique eius qui apud eos accusatus est. At cum dignitas et fides et utilitas omnium communis agitur, ob eamque rem aut suadendum quid ut fiat, aut fieri iam coepio differendum est: tum qui se in huiusmodi principiis occupat ut benivolos benignosque sibi auditores paret, otiosam operam in non necessariis verbis sumit. Iamdudum enim negotia periculaque ipsa rerum communia consiliis eos capiens conciliant: et ipsi potius sibi exposcunt consulteris benvolentiam. Sed quod ait confessum Catonem noluisse Rhodienses ita depugnari uti depugnatū est, neque regem Persen a populo Romano vinci, atque id eum dixisse non Rhodienses modo, sed multas quoque alias nationes voluisse, sed id nihil ad purgandum extenuandumve crimen valere: iam hoc primum Tiro improbe mentitur. Verba ponit Catonis: et aliis tamen eum verbis calumniatur.

Non enim Cato confitetur, Rhodienses noluisse victoriam esse populi Romani, sed sese arbitrari dixit id eos noluisse, quod erat procul dubio suae opinio-
nis professio, non Rhodiensium culpae confessio. In
qua re, ut meum quidem iudicium est, non culpa
tantum vacat, sed dignus quoque laude admiratio-
neque est; cum et ingenue et religiose dicere visus
est contra Rhodienses quod sentiebat, et parta sibi
veritatis fide ipsum illud tamen, quod contrarium
putabatur, flexit et transtulit: ut eos idcirco vel ma-
xime aequum esset acceptiores carioresque fieri po-
pulo Romano, quod cum et utiles essent et vellent
regi esse factum, nihil tamen adiuvandi eius gratia
fecerint. Postea verba haec ex eadem oratione po-
nit: *Ea nunc derepente tanta nos beneficia ultro ci-
troque, tantam amicitiam relinquemus? quod illos di-
cimus voluisse facere, id nos priores facere occupabi-
mus?* hoc, inquit, enthymema nequam et vitiosum
est. Responderi enim potuit, occupabimus certe:
nam, si non occupaverimus, opprimemur, inci-
dendumque erit in insidias, a quibus ante nos non
caverimus. Recte, inquit, hoc vitio dat Lucilius poë-
tae Euripidae; quod, cum Polyphontes rex propte-
re ea interfecisse fratrem diceret, quod ipse ante
consilium de nece eius cepisset, Merope fratri uxor
hisce eum verbis eluserit:

*Εἰ γάρ σ' ἔμέλλειν, ὡς σὺ φῆς, πτείνειν πόσις,
Χρὴ καὶ σὲ μέλλειν, ὡς χρόνος δῆθεν παρῆν.*

At hoc enim, inquit, plane stultitiae plenum est, eo
consilio atque ea fini facere velle aliquid, uti nun-

quam id facias quod vēlis. Sed videlicet Tiro animum non advertit, non esse in omnibus rebus cavidis eandem causam: neque humanae vitae negotia et actiones et officia vel occupandi, vel differendi, vel etiam ulciscendi, vel cavendi similia esse pugnæ gladiatoriae. Nam gladiatori, composito ad pugnandum, pugnae haec proposita fors est, aut occidere si occupaverit, aut occumbere si cessaverit. Hominum autem vita non tam iniquis, neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior iniuriam facere debeas, quam, nisi feceris, pati possis. Quod tantum aberat a populi Romani mansuetudine occupare, ut saepe etiam in sese factas iniurias ulcisci neglexerit. Post deinde usum esse Catonem dicit in eadem oratione argumentis parum honestis et nimis audacibus, ac non viri eius, qualis fuit, sed vafris ac fallaciosis, et quasi Graecorum sophistarum sollertia. Nam, *cum obiiceretur, inquit, Rhodiensibus, quod bellum populo Romano facere voluissent; nec negavit paene, & ignosci poposcit, quia id non fecissent, et si maxime voluissent: induxisseque eum dicit quam dialectici epagogen appellant, rem admodum insidiosam & sophisticam, neque ad veritates magis quam ad captiones repertam, cum conatus sit exemplis decipientibus colligere confirmareque, neminem, qui male facere voluit, plecti aequum esse, nisi, quod factum voluit, etiam fecerit.* Verba autem ex ea oratione M. Catonis haec sunt: *Qui acerrime adversus eos dicit, ita dicit: hostes voluisse fieri. Et quis tandem est nostrum, qui quod ad sese attinet, aequum censeat quempiam poenas dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluisse? nemo,*

opinor: nam ego, quod ad me attinet, nolim. Deinde paulo infra ita dicit: *Quid nunc? & quae tandem lex est tam acerba, quae dicat: Si quis illud facere voluerit, mille nummi dimidium familiae multa esto: Si quis plus quingenta iugera habere voluerit, tanta poena esto: Si quis maiorem pecudum numerum habere voluerit, tantum damni esto.* Atqui nos omnia plura habere volumus, & id nobis impune est. Postea ita dicit: *Sed si honorem non aequum est haberi ob eam rem, quod bene facere voluisse quis dicit, neque fecit tamen: Rhodienibus male erit, non quod male fecerunt, sed quia voluisse dicuntur facere?* His argumentis Tiro Tullius M. Catonem contendere et confidere dicit Rhodienibus quoq[ue] impune esse debere, quod hostes quidem esse populi Romani voluissent, etsi maxime non fuissent. Dissimulari autem non posse ait, quin patria et consimilia non sint plus quingenta iugera habere velle, quod plebiscito colonis prohibitum fuit, et bellum iniustum atque impium populo Romano facere velle: neque item inficiari posse, quin alia causa in praemio sit, alia in poenis. Nam beneficia, inquit, promissa opperiri oportet, neque ante remunerari, quam facta sint: iniurias autem imminentes praecavisse iustum est, quam exspectavisse. Summa enim professio stultitiae, inquit, est non ire ob viam sceleribus cogitatis, sed manere opperirique, ut, cum admissa et perpetrata fuerint, tum denique, ubi quae facta sunt infecta fieri non possunt, poeniantur. Haec Tiro in Catonem non minus frigide sane quam inaniter. Sed enim Cato non nudam neque solitariam nec improtectam hanc epagogen fa-

cit: sed multis eam modis praefulcit, multisque aliis argumentis convelat: et, quia non Rhodiensibus magis quam reipublicae consultabat, nihil sibi dictu factuque in ea re turpe duxit, quin omni sententiārum via servatum ire socios niteretur. Ac primum ea non incallide conquisivit, quae non iure naturae aut iure gentium fieri prohibentur, sed iure legum rei alicuius medendae aut temporis causa iussarum: sicut est de numero pecoris et de modo agri prae-finito aut eiusmodi aliquo. In quibus rebus, quod prohibitum est fieri, per leges quidem non licet: velle id tamen facere, si liceat, inhonestum non est. Atque eas res contulit sensim, miscuitque cum eo quod neque facere neque velle per se honestum est; tum deinde, ne disparilis collationis evidens fieret, pluribus id propugnaculis defensat: neque tenues istas et enucleatas voluntatum in rebus illici-tis reprehensiones, qualia in philosophorum otio disputantur, magni facit, sed id solum ex summa ope nititur, ut causa Rhodiensium, quorum ami-citiam retineri ex republica fuit, aut aequa iudica-retur, aut quidem certe ignoscenda: atque interim neque fecisse Rhodienses bellum neque facere vo-luisse dicit: interim autem facta sola censenda dicit atque in iudicium vocanda, sed voluntates nudas inanesque neque legibus neque poenis fieri obnoxias: interdum autem, quasi deliquisse eos concedat, ignosci postulat, et ignoscētias utiles esse rebus hu-manis docet: ac nisi ignoscant, metus in republica rerum novarum movet: sed enim contra, si ignoscatur, conservatum iri ostendit populi Romani magni-

tudinem. Superbiae quoque crimen, quod tunc praeter cetera in senatu Rhodiensibus obiectum erat, mirifica et prope divina responsionis figura elusit et eluit. Verba adeo ipsa ponemus Catonis, quoniam Tiro ea praetermisit. *Rhodienses superbos esse aiunt, id obiectantes quod mihi a liberis meis minime dici velim. Sint sane superbi. Quid id ad nos attinet? idne irascimini, si quis superbior est quam nos?* Nihil prorsus hac compellatione dici potest neque gravius neque munitius adversus homines superbissimos facta, qui superbiam in sese amarent, in aliis reprehenderent. Praeterea animadvertere est, in tota ista Catonis oratione omnia disciplinarum rhetoriarum arma atque subsidia mota esse: sed non proinde ut in decursibus ludicris aut simulacris proeliorum voluptariis fieri videmus: non, inquam, distincte nimis nimisque compte atque modulate res acta est; sed quasi in ancipi certamine, cum sparsa acies est, multis locis Marte vario pugnatur: sic in ista tum causa Cato, cum superbia illa Rhodiensium famosissima multorum odio atque invidia flagraret, omnibus promisce tuendi atque propugnandi modis usus est: et nunc ut optime meritos commendat: nunc, tanquam sint innocentes, purgat, ne bona divitiaeque eorum expertantur, obiurgat: nunc etiam, quasi sit erratum, deprecatur: nunc ut necessarios reipublicae ostentat: nunc clementiae, nunc mansuetudinis maiorum, nunc utilitatis publicae commonefacit. Eaque omnia distinctius numerosusque ac comptius fortassean dici potuerunt: fortius atque vividius potuisse dici non videntur. Inique igitur Tiro Tullius, qui ex omnibus facultatibus

tam opulentiae orationis aptis inter se et cohaerentibus parvum quippiam nudumque sumvit, quod obtrictaret: tanquam non dignum M. Catone fuerit, quod delictorum non perpetratorum voluntates tantum non censuerit poeniendas. Commodius autem erectiusque de his meis verbis, quibus Tullio Tironi respondi modo, existimabit iudiciumque faciet, qui et orationem ipsam Catonis totam acceperit in manus, et epistolam Tironis ad Axium scriptam requirere et legere curaverit. Ita enim nos sincerius exploratiusque vel corrigere poterit, vel probare.

C A P U T IV.

Cuiusmodi servos, et quam ob causam Caelius Sabinus, iuris civilis auctor, *pileatos* venundari solitos scripsit, et quae mancipia sub corona more maiorum venierint: atque id ipsum *sub corona*, quid sit.

PILEATOS servos venum solitos ire, quorum nomine venditor nihil praestaret, Caelius Sabinus iurisperitus scriptum reliquit. Cuius rei causam esse ait, quod huiusmodi conditionis mancipia insignia esse in vendundo deberent, ut emtores errare et capi non possent; neque lex vendundi opprienda esset: sed oculis iam perciperent, quodnam esset mancipiorum genus. *Sicuti*, inquit, *antiquitus mancipia iure belli capta coronis induita veniebant*, & idcirco dicebantur sub corona venire. Namque ut ea corona signum erat captivorum venalium, ita pileus impositus demonstrabat eiusmodi servos venum dari, quorum nomine

emtori venditor nihil praefaret. Est autem alia rationis huius opinio, cur dici solitum sit captivos sub corona venundari, quod milites, custodiae causa, captivorum venalium greges circumstarent: eaque circumstatio militum corona appellata fit. Sed id magis verum esse, quod supra dixi, Cato quoque in libro, quem composuit de re militari, docet. Verba sunt haec Catonis: *Ut populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam rem male gesta coronatus veniat.*

C A P U T V.

Historia de Polo histrione memoratu digna.

HISTRIO in terra Graecia fuit fama celebri, qui gestus et vocis claritudine et venustate ceteris antestabat. Nomen fuisse aiunt Polum: tragoeidas poetarum nobilium scite atque asseverate actitavit. Is Polus unice amatum filium morte amisit. Eum luctum cum satis visus est eluxisse, rediit ad quaestum artis. In eo tempore Athenis Electram Sophoclis acuturus gestare urnam quasi cum Oresti ossibus debebat. Ita compositum fabulae argumentum est, ut veluti fratri reliquias ferens Electra comploret commiseraturque interitum eius qui per vim extinctus existimatur. Igitur Polus lugubri habitu Electrae induitus ossa atque urnam a sepulcro tulit filii, et quasi Oresti amplexus opplevit omnia non simulacris neque imitamentis, sed luctu atque lamentis veris et

spirantibus. Itaque cum agi fabula videretur, dolor actus est.

C A P U T VI.

Quid de quorundam sensuum naturali defectione Aristoteles scripsit.

EX quinque his sensibus, quos animantibus natura tribuit, visu, auditu, gustu, tactu, odoratu, quas Graeci *αισθήσεις* appellant, quaedam animalium alia alio carent; et aut caeca natura gignuntur, aut inora inauritave. Nullum autem gigni animal Aristoteles dicit, quod aut gustus sensu careat, aut tactus. Verba ex libro eius, quem *περὶ μνήμης* composuit, haec sunt: *τὸν δὲ ἀφὸν καὶ γεῦσιν πάντα ἔχει, πλὴν ἐπὶ τῶν ἀτελῆς ζόων.*

C A P U T VII.

An *affatum*, quasi *admodum*, prima acuta pronuntiandum sit, et quaedam itidem non incuriose tractata super aliarum vocum accentibus.

ANNIANUS poëta, praeter ingenii amoenitates literarum quoque veterum et rationum in literis opido quam peritus fuit: et sermocinabatur mira quadam et scita suavitate. Is *affatum*, ut *admodum*, prima acuta, non media, pronuntiabat, atque ita veteres locutos censebat. Itaque se audiente Probum grammaticum hos versus in Plauti Cistellaria legisse dicit:

*Potin' es tu homo facinus facere strenuum?
Aliorum est affatim qui faciant. Sane ego
Me volo fortem perhiberier virum.*

causamque esse huic accentui dicebat, quod *affatim* non essent duae partes orationis, sed utraque pars in unam vocem coaluisset, sicuti in eo quoque, quod *exadversum* dicimus, secundam syllabam debere acui existimabat, quoniam una non duae essent orationis partes; atque ita oportere apud Terentium legi dicebat in his versibus:

*In quo haec discebat ludo, exadversum loco
Tonstrina erat quaedam.*

addebat etiam, quod *ad* praeverbiū tum ferme acueretur, cum significaret ἐπίτασις; quam intentionem nos dicimus, sicuti *adfibre* et *admodum* et *adprobe* dicuntur. Cetera quidem satis commode Annianus. Sed si hanc particulam *ad semper*, cum intentionem significaret, acui putavit, non id perpetuum videtur: nam et *adpotus* cū dicimus et *adprimus* et *adprime*; intentio his in verbis demonstratur: neque tamen *ad* particula satis commode accentu acuto pronuntiatur. *Adprobos* tamen, quod significat *valde probus*, non inficias eo quin prima syllaba acui debeat. Caecilius in *comoedia*, quae inscribitur *TRIUMPHUS*, vocabulo isto utitur:

Hierocles hospes est mihi adolescens adprobos.

num igitur in istis vocibus, quas non acti diximus, ea causa est, quod syllaba insequitur natura longior,

quae non ferme patitur acui priorem in vocabulis syllabarum plurium quam duarum? *Ad primum autem longe primum* L. Livius in *Odyssaea* dicit in hoc versu:

Ibi denique vir summus adprimus Patroclus.

Idem Livius in *Odyssaea* praemodum dicit, quasi *admodum. Parcentes*, inquit, *praemodum*. Quod significat *supra modum*; dictumque est quasi *praeter modum*: in quo scilicet prima syllaba acui debuit.

C A P U T VIII.

Res ultra fidem tradita super amatore delfino et puerō amato.

DE LFINOS Venerios esse et amasios non modo historiae veteres, sed recentes quoque memoriae declarant. Nam et sub Caesaris, in Puteolano mari, ut Apion scriptum reliquit, et aliquot seculis ante apud Naupactum, ut Theophrastus tradidit, amatores flagrantissimi quidam delfinorum cogniti competitque sunt. Neque ii amaverunt, quod sunt ipsi genus; sed pueros forma liberali in naviculis forte aut in vadis litorum conspectos miris et humanis modis arserunt. Verba subscripti Apionis eruditivi viari ex Aegyptiacorum libro quinto: quibus delfini amantis et pueri non abhorrentis confuetudines, lusus, gestationes, aurigationes refert; eaque omnia sese ipsum multosque alios vidisse dicit, καὶ εὗτος

δ' οὖν εἶδον περὶ Δικαιαρχίαν δελφῖνα ἐρῶντα παιδὸς, καὶ πρὸς παιδικὸν ἐπτομένον φωνὴν. ἀτὰς οὖν καὶ προσνηχόμενος ὁ ἵχθυς ἀνεδέχετο τὸν παιδα ἐπὶ τῶν νάτων, καὶ τὰς ἀκάνθας περιστέλλων, ἵνα μὴ τὸν ποθούμενον χρῶται ἀμύξειε, καὶ ἵππηδὸν περιβεβηκότα μέχρι δικοσίων ἀνῆγε σταδίων. ἔξεχεῖτο δὲ ἄρα ἡ Πώμη καὶ πᾶσα ἡ Ἰταλία θεάσασαι ἵχθὺν νηχόμενον ὑπὸ ἐρωτος. Ad haec adiicit rem non minus mirandam. Postea, inquit, idem ille puer deligneromenos morbo affectus obiit suum diem. At ille amans, ubi saepe ad litus solitum adnavit, et puer qui in primo vado adventum eius opperiri consueverat, nusquam fuit, desiderio tabuit exanimatusque est; et in litore iacens, inventus ab his qui rem cognoverant, in sui pueri sepulcro humatus est.

C A P U T I X.

Peposci et memordi, pepugi, spepondi, et cecurri pleroque veterum dixisse, non uti postea receptum est dicere, per o aut per u literam in prima syllaba positam, sed per e, atque id Graecae rationis exemplo dixisse: praeterea notatum, quod viri non indocti neque ignobiles a verbo descendō, non descendī, sed descendidi dixerunt.

POPOSCI, momordi, pupugi, cucurri, probabiliter dici videntur: atque ita nunc omnes ferme doctiores huiuscemodi verbis utuntur. Sed Q. Ennius in Satiris memorderit dixit per e literam, non momorderit. Meum, inquit, non est; at si me canis memorderit. Item Laberius in Gallis: *De integro patrimonio meo centum millia nummūm memordi.* Item idem La-

berius in Coloratore : *Itaque levi pruna percoctus simut sub dentes mulieris veni, bis ter memordit.* Item P. Nigidius de animalibus libro secundo : *Serpens si memordit, gallina deligitur & opponitur.* Item Plautus in Aulularia : *admemordit hominem.* Sed idem Plautus in Trigeminis non *praemordisse*, neque *praemordisse* dixit, sed *praemorsisse*.

Ni fugisssem, inquit, medium, credo, praemorsisset.

Item Atta in Conciliatrice : *Ursum se memordisse autumat. Peposci quoque, non poposci, Valerius Antias libro Annalium quadragesimo quinto scriptum reliquit. Denique Licinius tribunus plebi perduellionis ei diem dixit, & comitiis diem a Q. Martio praetore peposcit. Pepugero aeque Atta in Aedilicia dicit : Sed si pepugero, metuet. Aelium quoque Tuberonem libro ad C. Oppium scripto occurrerit dixisse Probus annotavit, et haec eius verba apposuit : Si generalis species occurrerit. Idem Probus Valerium Antiatem libro historiarum duodecimo speonderant scripsisse annotavit; verbaque eius haec posuit : Tib. Gracchus, qui quaestor C. Mancino in Hispania fuerat, & ceteri qui pacem speonderant. Ratio autem istarum dictiorum haec esse videri potest : quoniam Graeci in quadam specie praeteriti temporis, quod παρακείμενον appellant, secundam verbi literam in e plerumque vertunt, γράφω γέγραφα, ποιῶ πεποίηα, λαλῶ λελάληα, ιρατῶ κεκράτηα, λούω λέλουηα. Sic ergo mordeo memordi, posco peposci, tendo tetendi, tango tetigi, pungo pepugi, spondeo speondi, curro cecurri, tollo tetuli facit. Sic et M. Tullius et C. Caesar mordeo memordi, pungo*

pepugi, spondeo spepondi, dixerunt. Praeterea inveni a verbo *scindo* simili ratione non *sciderat*, sed *sesciderat*, dictum esse. L. Attius in Sotadicorum libro primo *sesciderat* dixit. Verba haec sunt : *Non ergo aquila ita, uti praedicant, sesciderat pectus.* Ennius quoque et Valerius Antias, in libro historiarum septuagesimo quinto, verba haec scripsit: *Deinde funere locato ad forum descendidit.* Laberius quoque in Catulario ita scripsit :

Ego mirabar quomodo mammae mihi descendiderant.

C A P U T X.

Ufuscapio et copulate et recto vocabuli casu dicitur : ita *pignoriscapio* coniuncte et eadem vocabuli forma dictum est.

UT haec *ufuscapio* dicitur copulato vocabulo', a litera in eo tractim pronuntiata; ita *pignoriscapio* iunctae sunt partes, et producte dicebatur. Verba Catonis sunt ex primo epistolicarum quaestionum : *Pignoriscapio ob aes militare, quod aes a tribuno aero miles accipere debebat, vocabulum seorsum fit.* Per quod satis dilucet hanc *captionem* posse dici, quasi hanc *captionem*, et in usu et in pignore.

C A P U T X I.

Neque *levitatem* neque *nequitiam* ea significazione esse, qua in vulgi sermonibus dicuntur.

LEVITATEM plerumque nunc pro inconstantia et mutabilitate dici audio, et *nequitiam* pro solertia astutiaque. Sed veterum hominum qui proprie atque integre locuti sunt, *leves* dixerunt, quos vulgo nunc viles et nullo honore dignos dicimus; et *levitatem* appellaverunt proinde quasi *vilitatem*; et *nequam* hominem nulli rei neque frugis bonae; quod genus Graeci fere ἀσωτον ἡ ἀκόλαστον ἡ ἀχρεῖον ἡ ἀχρηστον ἡ κακότροπον ἡ μιαρὸν dicunt. Qui exempla horum verborum requirit, ne in libris nimis remotis quaerat, inveniet ea in M. Tullii secunda Antonianarum. Nam cum genus quoddam sordidissimum vitae atque virtus M. Antonii idem demonstratus esset, quod in caupona delitesceret, quod ad vesperum perpotaret, quod ore involuto iter faceret, ne cognosceretur; haec et alia eiusmodi cum in eum dicturus esset, *Videte*, inquit, *hominis levitatem*. Tanquam prorsus ista dedecora hoc vitio in homine notarentur. At postea, cum in eundem Antonium probra quaedam alia ludibriosa et turpia ingessisset, ad extremum hoc addidit: *O hominem nequam! nihil enim magis proprius possum dicere.* Sed ex eo loco M. Tullii verba compluscula libuit pōnere. *At videte levitatem hominis!* cum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula atque ibi se occulens.

perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem adiectus domum venit ore involuto. Ianitor rogat, *Quis tu?* A Marco tabellarius, confessim ad eam, cuius causa venerat, deducitur: eique epistolam tradit. Quam illa cum legeret flens (erat enim scripta amatorie. caput autem literarum hoc erat: *sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abiecisse illius, atque in hanc transfudisse*) cum mulier fleret uberior, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit: in collum invasit. O hominem nequam! nihil enim magis proprie possum dicere. Ergo ut te catamitum, nec opinato cum ostendisses, praeter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? Consimiliter Q. quoque Claudius in primo annalium, nequitiam appellavit luxum vitae prodigum effusumque in hisce verbis: *Persuadenti cuidam adolescenti Lucano, qui apprime summo genere gnatus erat, sed luxuria & nequitia pecuniam magnam consumserat.* M. Varro in libris de lingua Latina, *Ut ex non & ex volo, inquit, nolo fit: sic ex ne & quidquam, media extrita syllaba, compositum est nequam.* P. Africanus pro se contra Tib. Asellum de multa ad populum: *Omnia mala, probra, flagitia, quae homines faciunt, in duabus rebus sunt, malitia atque nequicia.* *Utrum defendis, malitiam, an nequitiam, an utrumque simul? si nequitiam defendere vis, licet; sed tu in uno scorto maiorem pecuniam absu[m]isti, quam quanit omne instrumentum fundi Sabini in censum dedicavisti. ni hoc ita est: qui spondet mille nummum? sed tu plus teria parte pecuniae paternae perdidisti atque absu[m]isti in flagitiis. Ni hoc ita est: qui spondei mille nummum?*

Non vis nequitiam. Age malitiam saltem defendas. Sed tu verbis conceptis coniuravisti sciens sciente animo tuo: ni hoc ita est: qui spondet mille nummum?

C A P U T X I I.

De tunicis chiridotis, quod earum usum P. Africanus Sulpicio Gallo obiecit.

TUNICIS uti virum prolixis ultra brachia et usque in primores manus ac prope in digitos, Romae atque omni in Latio indecorum fuit. Eas tunicas Graeco vocabulo nostri chiridotatas appellaverunt: feminisque solis vestem longe lateque diffusam decoram existimaverunt, ad ulnas cruraque adversus oculos protegenda. Viri autem Romani primo quidem sine tunicis toga sola amicti fuerunt: postea substrictas et breves tunicas citra humerum desinentes habebant, quod genus Graeci dicunt ἔξωμιδας. Hac antiquitate inductus P. Africanus Pauli F. vir omnibus bonis artibus atque omni virtute praeditus, P. Sulpicio Gallo, homini delicato, inter pleraque alia quae obiebat, id quoque probro dedit, quod tunicis uteretur manus totas operientibus. Verba sunt haec Scipionis: *Nam qui cotidie unguentatus adversum speculum ornetur, cuius supercilia radantur, qui barba volsa feminibusque subvolsis ambulet, qui in conviviis adolescentulus cum amatore, cum chiridotata tunica inferior accubuerit, qui non modo vinosus sed virosus quoque sit: eumne quisquam dubitet, quin idem fecerit quod*

cinaedi facere solent? Virgilius quoque tunicas huiusmodi, quasi femineas ac probrofas criminatur:

Et tunicae, inquit, manicas, & habent redimicula mitrae.

Quintus quoque Ennius Carthaginensium tunicatam iuventutem non videtur sine probro dixisse.

C A P U T XIII.

Quem *classicum* dicat M. Cato, quem *infra classem*.

CLASSICI dicebantur non omnes qui in classibus erant, sed primae tantum classis homines, qui centum et viginti quinque millia aeris ampliusve censi erant. *Infra classem* autem appellabantur secundæ classis ceterarumque omnium classium, qui minore summa aeris, quam supra dixi, censemebantur. Hoc eo strictim notavi, quoniam in M. Catonis oratione, qua Voconiam legem suasit, quaeri solet quid sit *classicus*, quid *infra classem*.

C A P U T XIV.

De tribus dicendi generibus: ac de tribus philosophis, qui ab Atheniensibus ad senatum Romanum legati missi sunt.

ET in carmine et in soluta oratione genera dicendi probabilia sunt tria, quae Graeci *χαρακτῆρες* vocant,

nominaque eis fecerunt ἄσπον, ἴσχυρον, μέσον. Nōs, quem p̄imum postuumus, uberem vocamus, secundum gracilem, tertium mediocrem. Uperi dignitas atque amplitudo est: gracili venustas et subtilitas: medius in confinio est utriusque modi particeps. His singulis orationis virtutibus vitia agnata sunt pari numero, quae earum modum et habitum simulacris falsis ementiuntur. Sic plerumque sufflati atque tumidi fallunt pro uberibus, squalentes et ieconi didici pro gracilibus, incerti et ambigu pro mediocribus. Vera autem et propria huiuscmodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terrentium. Sed ea ipsa genera dicendi iam antiquitus tradita ab Homero sunt tria in tribus: magnificum in Ulyxe et ubertum, subtile in Menelao et cohibitum, mixtum moderatumque in Nestore. Animadversa eadem tripertita varietas est in tribus philosophis, quos Athenienses Romam ad senatum pop. Q. R. legaverant impetratum, uti multam remitterent, quam fecerant iis propter Oropi vastationem. Ea multa fuerat talentū fere quingentū. Erant isti philosophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus: et in senatum quidem introducti interprete usi sunt C. Acilio senatore: sed ante ipsi seorsum quoque quisque ostendandi gratia magno conventu hominum dissertaverunt. Tum admirationi fuisse aiunt Rutilius et Polybius philosophorum trium sui cuiusque generis facundiam. Violenta, inquiunt, et rapida Carneades dicebat, scita et teretia Critolaus, modesta Diogenes

et sobria. Unumquodque autem genus, ut diximus, cum casta pudiceque ornatur, sit illustrius: cum fucatur, atque praelinitur, sit praestigiosum.

C A P U T X V.

Quam severa moribus maiorum in fures vindicatum sit, et quid scripserit Mucius Scaevola super eo, quod servandum datum commodatumve esset.

LABEO, in libro de duodecim tabulis secundo, acria et severa iudicia de furtis habita esse apud veteres scripsit: idque Brutum solitum dicere, furti damnatum esse, qui iumentum aliorum duxerat, quam quo utendum acceperat; item qui longius produxerat quam quem in locum petierat. Itaque Q. Scaevola in librorum, quos de iure civili composuit, sextodecimo verba haec posuit: *Quod cui servandum datum est, si id usus est; sive, quod utendum acceperit, ad aliam rem atque acceperit, usus est, furti se obligavit.*

C A P U T X VI.

Locus exscriptus ex satira M. Varronis, quae περὶ ἐδεσμάτων inscripta est, de peregrinis ciborum generibus: et appositi versus Euripidi, quibus delicatorum hominum luxuriantem gulam confutavit.

VARRO in Satira, quam περὶ ἐδεσμάτων inscripsit, lepide admodum et scite factis versibus coenatum

ciborumque exquisitas delicias comprehendit. Nam pleraque id genus, quae helluones isti terra et mari conquerunt, exposuit, inclusitque in numeros fenarios. Et ipsos quidem versus, cui otium erit, in libro, quo dixi, positos legat. Genera autem nominaque edulium et domicilia ciborum omnibus aliis praefstantia, quae profunda ingluvies vestigavit, quae Varro opprobrans exsecutus est, haec sunt ferme, quantum nobis memoriae est. Pavus e Samo, Phrygia attagena, grues Melicae, hoedus ex Ambracia, pelamys Chalcedonia, muraena Tartessia, aselli Pessinuntii, ostrea Tarentina, peccunculus Chius, elops Rhodius, scari Cilices, nuces Thasiae, palma Aegyptia, glans Hiberica. Hanc autem peragrantis gulae et in succos insuetos inquirentis industriam atque has undique vorsum indagini cupediarum maiore detestatione dignas censemus, si versus Euripidi recordemur, quibus utebatur saepissime Chrysippus philosophus, tanquam edendi irritationes quasdam repertas esse, non per usum vitae necessarium, sed per luxum animi parata atque facilia fastidientis, per improbam satietatis lasciviam. Versus Euripidi adscribendos putavi :

Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι, πλὴν δυεῖν μόνον,
 Δημητρὸς ἀκτῆς, πάματος δὲ ὑδρηχόου;
 "Ατινα πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν,
 ΙΩν οὐκ ἀπαρκεῖ πλησμονή, τριφῇ δέ τοι
 Άλλων ἐδεστῶν μηχανὰς θηρώμεδα.

C A P U T XVII.

Sermo habitus cum grammatico insolentiarum et imperitiarum pleno de significatione vocabuli, quod est *obnoxius*; deque eius vocis origine.

PERCONTABAR Romae quempiam grammaticum primae in docendo celebritatis, non hercle experiundi vel tentandi gratia, sed discendi magis studio et cupidine, quid significaret *obnoxius*, quaeque eius vocabuli origo ac ratio esset. atque ille adspicit me illudens levitatem quaestionis parvitatemque: Obscuram, inquit, sane rem quaeris, multaque prorsus vigilia indagandam. Quis adeo tam linguae Latinae ignarus est, quin sciat eum dici *obnoxium*, cui quid ab eo, cui esse *obnoxius* dicitur, incommodari et noceri potest; et qui habeat aliquem noxae, id est, culpae suae conscient? Quin potius, inquit, haec mittis nugalia, et affers ea quae digna quaeri tractarique sint. Tum vero ego permotus, agendum iam oblique, ut cum homine stulto, existimavi: Et cetera, inquam, vir doctissime, et graviora remotioraque si discere et scire debuero, quando mihi usus venerit, tum quaeram ex te atque discam: sed enim quia dixi saepé *obnoxius*, et quid dicerem nescivi, didici ex te et scire nunc coepi, quod non ego omnium solus, ut tibi sum visus, ignoravi; sed, ut res est, Plautus homo linguae atque elegantiae in verbis Latinae princeps, quid esset *obnoxius*, nescivit. versus enim est in Sticho illius ita scriptus:

A. Gellii Vol. I.

*

T

Nunc ego hercle perii plane, non obnoxie.

quod minime congruit cum ista, quam me docuisti, significatione. composuit enim Plautus tanquam duo inter se contraria *plane* et *obnoxie*; quod a tua significatione longe abest. At ille grammaticus satis ridicule, quasi *obnoxius* & *obnoxie* non declinatione sola, sed re atque sententia different, Ego, inquit, dixi quid esset *obnoxius*, non quid *obnoxie*. At tunc ego admirans insolentis hominis inscitiam, Mittamus, inquam, sicuti vis, quod Plautus *obnoxie* dixit, si id esse nimis remotum putas: atque illud quoque praetermittamus, quod Sallustius in Catilina scribit, *Minari etiam ferro, ni sibi obnoxia foret*: et, quod videtur notius pervulgatusque esse, id me doce. Versus enim Virgilii sunt notissimi:

*Nam neque tunc astris acies obtusa videri,
Nec fratribus radiis obnoxia surgere luna.*

quod tu ais, *culpae suae consciū*. Alio quoque loco Virgilius verbo isto utitur a tua sententia diverse his versibus:

— — iuvat arva videre
Non rasbris hominum, non ulli obnoxia curae.

cura enim prodesse arvis solet, non nocere, quod tu de *obnoxio* dixisti. Iam vero illud etiam Q. Ennii quo pacto congruere tecum potest, quod scribit in *Phoenice* in hisce versibus?

*Sed virum vera virtute vivere animatum addecet,
Fortiterque innoxium vacare adversum adversarios.*

*Ea liberta' est, qui pectus purum & firmum gestitat,
Aliae res obnoxiosae nocte in obscura latent.*

At ille oscitans et alucinantι similis, Nunc, inquit, mihi operae non est. Cum otium erit, revises ad me, atque disces quid in verbo isto et Virgilius et Sallustius et Plautus et Ennius senserint. et nebulo quidem ille, ubi hoc dixit, digressus est. Si quis autem volet non originem solam verbi istius, sed significationem quoque eius varietatemque recensere; ut hoc etiam Plautinum spectet, adscripsi versus ex Asinaria:

*Maxumas opimitates gaudio effertissimas
Suis heris ille una mecum pariet gratoque & patri,
Adeo ut aetatem ambo ambobus nobis sint obnoxii
Nostro devincti beneficio.*

Qua vero iste grammaticus finitione usus est, ea videtur in verbo tam multiplici unam tantummodo usurpationem eius notasse: quae quidem congruit cum significatu, quo Caecilius usus est in Chrysio in his versibus:

— *Quanquam ego mercede huc conductus tua
Advenio, ne tibi me esse ob eam rem obnoxium
Reare: audibis male, si male dixis mihi.*

CAPUT XVIII.

De observata custoditaque apud Romanos iurisiurandi sanctimonia : atque inibi de decem captivis , quos Hannibal Romam deiurio ab iis accepto legavit.

IUSIURANDUM apud Romanos inviolate sancteque habitum servatumque est. Id et moribus legibusque multis ostenditur ; et hoc , quod dicemus , ei rei non tenue argumentum esse potest. Proelio Cannensi Hannibal Carthaginensium imperator ex captivis nostris electos decem Romam misit , mandavitque eis pacatusque est , ut , si populo Romano videretur , permutatio fieret captivorum ; et pro iis , quos alteri plures acciperent , darent argenti pondo libram S. Hos priusquam proficiscerentur , iusurandum eos adegit , reddituros esse in castra Poenica , si Romani captivos non permutarent. Veniunt Romam decem captivi. Mandatum Poeni imperatoris in senatu exponunt. Permutatio senatui non placita. Parentes , cognati , affinesque captivorum amplexi eos , postliminio in patriam redisse dicebant ; statumque eorum integrum incolumemque esse : ac , ne ad hostes redire vellent , orabant. Tum octo ex iis postliminium iustum non esse sibi responderunt , quoniam deiurio vincit forent ; statimque , uti iurati erant , ad Hannibalem profecti sunt. Duo reliqui Romae manserunt ; solutosque esse sese ac liberatos religione dicebant ; quoniam , cum egressi castra hostium fuissent , commenticio consilio regressi eodem die , tanquam si ob

aliquam fortuitam causam issent, atque ita iureiūrando satisfacto rursum iniurati abissent. Haec eorum fraudulenta calliditas tam esse turpis existimata est, ut contemti vulgo disceptique sint, censoreisque eos postea omnium notarum et damnis et ignominiiis affecerint; quoniam, quod facturos deieraverant, non fecissent. Cornelius autem Nepos, in libro exemplorum quinto, id quoque literis mandauit, multis in senatu placuisse, ut ii, qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur, sed eam sententiam numero plurium, quibus id non videretur, superatam: eos tamen, qui ad Hannibalem non redissent, usque adeo intestabiles invisosque fuisse, ut taedium vitae ceperint, nec emque sibi consciverint.

C A P U T X I X.

Historia ex annalibus sumta de Tiberio Sempronio Graccho patre Gracchortim tribuno plebei: atque inibi tribunicia plebis decreta cum ipsis verbis relata.

PULCHRUM atque liberale atque magnanimum factum Tib. Sempronii Gracchi in exemplis repositum est. Id exemplum huiuscemodi est: L. Scipioni Asiatico P. Scipionis Africani superioris fratri C. Minucius Augurinus tribunus plebei multam irrogavit: eumque ob eam causam praedes poscebat. Scipio Africanus fratriss nomine ad collegium tribunorum provocabat; petebatque ut virum consularem triumphalemque a collegae vi defenderent. Octo tribuni,

cognita causa, decreverunt. Eius decreti verba quae posui, ex annalium monumentis exscripta sunt.
QUOD. P. SCIPIO. AFRICANUS. POSTULAVIT. PRO. L. SCIPIONE. ASIATICO. FRATRE. CUM. CONTRA. LEGES. CONTRA. Q. MOREM. MAIORUM. TRIBUNUS. PLEBEI. HOMINIBUS. ACCITIS. PER. VIM. INAUSPICATO. SENTENTIAM. DE. EO. TULERIT. MULTAM. Q. NULLO. EXEMPLO. IRROGARIT. PRAEDES. Q. OB. EAM. REM. DARE. COGAT. AUT. SI. NON. DET. IN. VINCULA. DUCI. IUBEAT. UT. EUM. A. COLLEGAE. VI. PROHIBEAMUS. ET. QUOD. CONTRA. COLLEGA. POSTULAVIT. NE. SIBI. INTERCEDAMUS. QUO. MINUS. SUAPTE. POTESTATE. UTI. LICEAT. DE. EA. RE. NOSTRUM. SENTENTIA. OMNIUM. DATA. EST. SI. L. CORNELIUS. SCIPIO. ASIATICUS. COLLEGAE. ARBITRATUS. PRAEDES. DABIT. COLLEGAE. NE. EUM. IN. VINCULA. DUCAT. INTERCEDEMUS. SI. EIUS. ARBITRATUS. PRAEDES. NON. DABIT. QUO. MINUS. COLLEGA. SUA. POTESTATE. UTATUR. NON. INTERCEDEMUS. Post hoc decretum, cum Augurinus tribunus plebeii L. Scipionem praedes non dantem prehendi et in carcerem duci iussisset; tum Tib. Sempronius Gracchus tribunus pl. pater Tiberii atque Caii Gracchorum, cum P. Scipioni Africano inimicus gravis ob plerasque in republica dissensiones esset, iuravit palam in amicitiam inque gratiam se cum P. Africano non redisse; atque ita decretum ex tabula recitavit. Eius decreti verba haec sunt: CUM. L. CORNELIUS. SCIPIO. ASIATICUS. TRIUMPHANS. HOSTIUM. DUCES. IN. CARCEREM. CONIECTAVERIT. ALIENUM.

VIDETUR. ESSE. DIGNITATE. REIPUBLICAE. IN. EUM. LOCUM. IMPERATOREM. POPULI. ROMANI. DUCI. IN. QUEM. LOCUM. AB. EO. CONIECTI. SUNT. DUCES. HOSTIUM. ITA. Q. L. CORNELIUM. SCIPTIONEM. ASIATICUM. A. COLLEGAE. VI. PROHIBEO. Valerius autem Antias, contra hanc decretorum memoriam, contraque auctoritates veterum annalium, post Africani mortem intercessionem istam pro Scipione Asiatico factam esse a Tib. Graccho dixit: neque multam irrogatam Scipioni; sed damnatum eum peculatus ob Antiochenam pecuniam, quia praedes non daret, in carcerem duci coeptum, atque ita intercedente Graccho exemptum.

C A P U T XX.

Quod Virgilius ob aquam a Nolanis sibi non permissem, fustulit e versu suo *Nola*, et posuit *Ora*: atque ibi quaedam alia de consonantia literarum iucunda.

SCRIPTUM in quodam commentario reperi, versus istos a Virgilio ita primum esse recitatos atque editos:

*Talem dives arat Capua & vicina Vesovo
Nola iugo:*

postea Virgilium petuisse a Nolanis aquam uti duceret in propinquum rus: Nolanos beneficium petitum non fecisse: poëtam offendit nomen urbis eorum, quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo defrasisse, oraque pro *Nola* mutasse: atque ita reliquisse;

— — & vicina Vesovo
Ora iugo.

Ea res verane an falsa sit non laboro; quin tamen melius suaviusque ad auris sit, quam *Nola*, *Ora*, dubium id non est. Nam vocalis in priore versu extrema eademque in sequenti prima canoro simul atque iucundo hiatu tractim sonat. Est adeo invenire apud nobiles poëtas huiuscemodi suavitatis multa, quae apparer navata esse, non fortuita: sed praeter ceteros omnis apud Homerum plurima. Uno quippe in loco tales tamque hiantes sonitus in affiduis vocibus pluris facit:

"H δ' ἐτέρη θέρει προρέει εἰκνία χαλάζῃ
"H χίονι ψυχρῇ ή ἐξ ὑδατος κρυστάλλῳ.

atque item alio loco:

Ἄλλων ἀνω ὥδεσκε ποτὶ λόφον.

Catullus quoque elegantissimus poëtarum in hisce versibus:

*Minister vetuli puer Falerni
Inger mī calices amariores,
Ut lex Postumiae iubet magistræ
Ebriosa acina ebriosioris;*

cum dicere *ebrioso* posset, et, quod erat usitatius, *acinum* in neutro genere appellare: amans tamen hiatus illius Homerici suavitatem, *ebriosa* dixit proper insequentis a literae concentum. Qui *ebrios* au-

tem Catullum dixisse putant aut *ebriosos* (nam id quoque temere scriptum invenitur) in libros scilicet de corruptis exemplaribus factos inciderunt.

C A P U T XXI.

Quoad vivet, et *quoad morietur*, cur id ipsum temporis significant, cum ex duobus sint facta contrariis.

QUOAD vivet cum dicitur, item quoad morietur, videntur quidem duae res dici contrariae: sed idem atque unum tempus utraque verba demonstrant. Item cum dicitur quoad senatus habebitur, et quoad senatus dimittetur: tametsi haberi atque dimitti contraria sunt: unum atque id ipsum tamen utroque in verbo ostenditur. Tempora enim duo cum inter se opposita sunt atque ita cohaerentia, ut alterius finis cum alterius initio misceatur; non refert utrum per extremitatem prioris, an per initium sequentis locus ipse confinis demonstretur.

C A P U T XXII.

Quod censores equum adimere soliti sint equitibus corpulentis et praepinguibus; quaesitumque, utrum ea res cum ignominia, an incolumi dignitate equitum facta sit.

NIMIS pingui homini et corpulento censores equum adimere solitos, scilicet minus idoneum ratos esse cum tanti corporis pondere ad faciendum equi-

tis munus. Non enim poena id fuit, ut quidam existimant: sed munus sine ignominia remittebatur. Tamen Cato in oratione, quam *de sacrificio commissso* scripsit, obiicit hanc rem criminofius, uti magis videri possit cum ignominia fuisse. Quod si ita accipias: id profecto existimandum est, non omnino inculpatum neque indefidem visum esse, cuius corpus in tam immodicum modum luxuriasset exuberassetque.

A. GELLII
 NOCTIUM ATTICARUM
 COMMENTARIUS.

LIBER OCTAVUS.

Commentario octavo haec insunt.

CAPUT I.

HESTERNA noctu, rectene an cum vitio dicatur: et quae-
 nam super istis verbis grammatica traditio sit: item quod
 Decemviri in XII tabulis *nox* pro *noctu* dixerunt.

CAPUT II.

QUAE mihi decem verba ediderit Favorinus, quae
 usurpentur quidem a Graecis, sed sunt adulterina et barba-
 ra; quae item a me totidem acceperit, quae ex medio com-
 munique usu Latine loquentium minime Latina sint, neque
 in veterum libris reperiantur.

CAPUT III.

QUEM in modum et quam severe increpuerit audien-
 tibus nobis Peregrinus philosophus adolescentem Roma-

nūm ex equestri familia, stantem segnem apud se et assidue oscitantem.

C A P U T IV.

Q U O D Herodotus scriptor historiae memoratissimus parum vere dixerit, unam solamque pinum arborum omnium caesam nunquam denuo ex ifdem radicibus pullulare, et quod item de aqua pluviali et nive rem non satis exploratam pro comperta posuerit.

C A P U T V.

Q U I D illud sit quod Virgilius *coelumflare pulvere*, et quod Lucilius *peccus sentibus flare* dixit.

C A P U T VI.

C U M post offensiunculas in gratiam redeatur, expostulationes fieri mutuas minime utile esse: superque ea re et sermo Tauri expositus, et verba ex Theophrasti libro sumta: et quid M. quoque Cicero de amore amicitiae senserit, cum ipsis verbis additum.

C A P U T VII.

Ex Aristotelis libro, qui $\pi\epsilon\rho\tau\eta\mu\pi\eta\mu\pi\eta\pi$ inscriptus est, cognita acceptaque de natura et habitu memoriae: atque inibi alia quaedam de exuberantia aut interitu eius lecta auditaque.

C A P U T VIII.

Q U I D mihi usū venerit interpretari et quasi effingere volenti locos quosdam Platonicos Latina oratione.

C A P U T IX.

QUOD Theophrastus philosophus, omnium suae aetatis facundissimus, verba pauca ad populum Atheniensem facturus, deturbatus verecundia obticuerit, quodque idem hoc Demostheni apud Philippum regem verba facienti evenerit.

C A P U T X.

QUALIS mihi fuerit in oppido Eleusine disceptatio cum grammatico quodam praeftigioso, tempora verborum et meditamenta puerilia ignorante; remotarum autem quaefionum nebulas et formidines capiendis imperitorum animis ostentante.

C A P U T XI.

QUAM festive responderit Xanthippae uxori Socrates petenti, ut per Dionysia largiore sumtu coenitarent.

C A P U T XII.

QUID significet in veterum libris scriptum *plerique omnes*: et quod ea verba accepta a Graecis videntur.

C A P U T XIII.

QUOPSONES, quod homines Afri dicunt, non esse verbum Poenicum, sed Graecum.

C A P U T XIV.

LEPIDISSIMA alteratio Favorini philosophi adversus quendam intempestivum de ambiguitate verborum diffe-

rentem : atque inibi verba quaedam ex Naevio poëta et Cn. Gellio non usitate collocata : atque ibidem a P. Nigidio origines vocabulorum exploratae.

C A P U T X V.

QUIBUS modis ignominiatus tractatusque sit a C. Caesar Laberius poëta : atque inibi appositi versus super eadem re eiusdem Laberii.

A. G E L L I I
 NOCTIUM ATTICARUM
 C O M M E N T A R I U S.

L I B E R N O N U S.

C A P U T I.

Quamobrem Q. Claudio Quadrigarius in undevicesimo annali scripserit rectiores certioresque ictus fieri, si sursum quid mittas, quam si deorsum.

Q. CLAUDIUS in undevicesimo annali, cum oppidum a Metello proconsule oppugnari, contra ab oppidanis desuper e muris propugnari describeret, ita scripsit: *Sagittarius cum funditore utrinque summo studio spargunt fortissime. Sed sagittam atque lapidem deorsum an sursum mittas, hoc interest; nam neutrum potest deorsum versum recte mitti, sed sursum utrumque optime. Quare milites Metelli fauciabantur multo minus, & quod maxime opus erat, a pinnis hostis defendebant facillime.* Percontabar ego Antonium Julianum rhetorem, cur hoc ita usu veniret, quod Quadrigarius dixisset, ut contigui magis directiores-

que iactus fiant, si vel lapidem vel sagittam sursum
versus iacias, quam deorsum: cum proclivior faci-
liorque iactus sit ex supernis in infima, quam ex in-
fimis in superna. Tum Julianus comprobato genere
quaestionis, *Quod de sagitta, inquit, & lapide dixit,*
hoc de omni fere missili telo dici potest. Facilior autem
iacetus est, sicuti dixisti, si desuper iacias, si quid iacere
tantum velis, non ferire. Sed cum modus & impetus
iacetus temperandus dirigendusque est: tum, si in prona
iacias, moderatio atque ratio mittentis praecipitania
ipsa & pondere cadentis teli corrumpitur. At si in edi-
tiora mittas, & ad percutiendum superne aliquid ma-
num & oculos collinees: quo modus a te datus iulerit,
eo telum ibit, quod ieceris. Ad hanc ferme sententiam
Julianus super istis Q. Claudii verbis nobiscum ser-
mocinatus est. Quod autem ait idem Q. Claudius:
a pinnis hostis defendebant facilime; animadverten-
dum est, usum esse eum verbo *defendebant*, non ex
vulgari consuetudine, sed admodum proprie et La-
tine. Nam *defendere*, et *offendere*, inter se adversa
sunt, quorum alterum significat ἐμποδῶν ἔχειν, alte-
rum, ἐν ποδῶν ποιεῖσθαι. Quod hoc in loco a Q.
Claudio dicitur.

C A P U T II.

Quibus verbis notarit Herodes Atticus falso quempiam cultu amictuque nomen habitumque philosophi ementientem.

AD Herodem Atticum, consularem virum ingenioque amoeno et Graeca facundia celebrem, adiit, nobis praesentibus, palliatus quispiam et crinitus, barbaque prope ad pubem usque porrecta; ac petit aes sibi dari *εἰς ἄποινας*. Tum Herodes interrogat, quisnam esset. Atque ille, vultu sonituque vocis obiurgatorio, philosophum sese esse dicit; et mirari quoque addit, cur quaerendum putasset quod videret. Video, inquit Herodes, barbam et pallium; philosophum nondum video. Quaeso autem te, cum bona venia dicas mihi, quibus nos uti posse argumentis existimas, ut esse te philosophum noscitemus? Interibi aliquot ex iis, qui cum Herode erant, erraticum hominem esse dicere et nulli rei, incolamque esse sordentium ganearum; ac, nisi accipiat quod petit, convicio turpi solitum incessere: atque ibi Herodes, *Demus*, inquit, *huius aliquid aeris, cui cuimodi est; tanquam homines, non tanquam homini.* et iussit dari pretium panis triginta dierum. Tum nos aspiciens qui eum sectabamur, *Musonius*, inquit, *aeruscanti cuiquam id genus, & philosophum sese ostentanti dari iussit mille nummum, &, cum plerique dicerent nebulonem esse hominem, malum & malicium, & nulla re bona dignum: tum Musonium subridentem dixisse aiunt: αξιος οὐκ εστιν ἀργυρίου. Sed hoc*

potius, inquit, dolori mihi & aegritudini est, quod istiusmodi animalia spurca atque probra nomen usurpant sanctissimum, & philosophi appellantur. Maiores autem mei Athenienses nomina iuvenum fortissimorum Harmodii & Aristogitonis, qui libertatis reciperandae gratia Hippiam tyrannum interficere adorfi erant, ne unquam servis indere liceret, decreto publico sanxerunt: quoniam nefas ducerent nomina libertati patriae devota servili contagio pollui. Cur ergo nos patimur nomen philosophiae illustrissimum in hominibus deterrimis exsordescere? simili autem, inquit, exemplo ex contraria specie antiquos Romanorum audio praenomina patriciorum quorundam male de republica meritorum, & ob eam causam capite damnatorum, censuisse ne cui eiusdem gentis patricio inderentur: ut vocabula quoque eorum defamata atque demortua cum ipsis viderentur.

C A P U T III.

Epistola Philippi regis ad Aristotelem philosophum super Alexandro recens nato.

PHILIPPUS Amyntae filius, terrae Macedoniae rex, cuius virtute industriaque Macetae locupletissimo imperio aucti gentium nationumque multarum potiri cooperant, et cuius vim atque arma toti Graeciae cavenda metuendaque inclutae illae Demosthenis orationes concionesque vocificant. Is Philippus, cum in omni fere tempore negotiis belli victoriisque affectus exercitusque esset, a liberali tamen Musa et a

studiis humanitatis nunquam absfuit ; quin lepide comiterque pleraque et faceret et diceret. Feruntur adeo libri epistolarum eius munditiae et venustatis et prudentiae plenarum. velut sunt illae literae, quibus Aristoteli philosopho natum esse sibi Alexandrum nuntiavit. Ea epistola, quoniam curae diligentiaeque in liberorum disciplinas hortamentum est, exscribenda visa est ad commovendos parentum animos. Expoundenda igitur est ad hanc ferme sententiam. Philippus Aristoteli salutem dicit. Filium mihi genitum scito. Quod equidem d̄is habeo gratiam : non proinde quia natus est, quam pro eo quod eum nasci contigit temporibus vitae tuae. Spero enim fore, ut educitus eruditusque abste dignus existat et nobis et rerum istarum susceptione. Ipsius autem Philippi verba haec sunt : Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν. Ἰσθι μοὶ γεγονότα νίον. πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς χαρὶν ἔχω, οὐχ οὔτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδὸς, ὃς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὸν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι. ἐλπίζω γὰρ, αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα, ἀξιον ἕσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς.

C A P U T I V .

De barbararum gentium prodigiis miraculis, deque diris et exitiosis fascinationibus : atque inibi de feminis re gente versis in mares.

CUM e Graecia in Italiam rediremus, et Brundusium iremus; egressique e navi in terram in portu illo incluto spatiaremur, quem Q. Ennius remotiore

paulum, sed admodum scito vocabulo *praepetem* appellavit; fasces librorum venalium expositos vidi-
mus. Atque ego avide statim pergo ad libros. Erant
autem isti omnes libri Graeci miraculorum fabula-
rumque pleni: res inauditae, incredulæ; scriptores
veteres non parvae auctoritatis Aristead Proconne-
sius et Isigonus Nicaeensis et Ctesias et Onesicritus
et Polystephanus et Hegesias. Ipsa autem volumina
ex diutino situ squallebant, et habitu adspectuque
taetro erant. Accessi tamen, percontatusque pretium
sum, et, adductus mira atque insperata vilitate, li-
bros plurimos aere paucō emō; eosque omnes duab-
us proximis noctibus cursim transeō: atque in le-
gendo carpsi exinde quaedam et notavi mirabilia et
scriptoribus fere nostris intentata; eaque his com-
mentariis adspersi: ut, qui eos lectitabit, is ne ru-
dis omnino et ἀνίκητος inter istiusmodi rerum audi-
tiones reperiatur. Erant igitur in illis libris scripta
huiuscemodi: Scythes illos penitissimos, qui sub
ipsis septentrionibus aetatem agunt, corporibus ho-
minum vesci eiusque victus alimento vitam ducere
et ἀνθρωποφάγους nominari: item esse homines sub
eadem regione coeli unum oculum in frontis medio
habentes, qui appellantur Arimaspi; qua fuisse facie
Cyclopas poërae ferunt: alios item esse homines,
apud eandem coeli plagam, singulariae velocitatis,
vestigia pedum habentes retro porrecta, non, ut ce-
terorum hominum, prospectantia: praeterea tradi-
tum esse memoratumque, in ultima quadam terra,
quae Albania dicitur, gigni homines, qui in pueri-
tia canescant, et plus cernant oculis per noctem,

quam inter diem: item esse compertum et creditum, Sauromatas, qui ultra Borysthenem fluvium longe colunt, cibum capere semper diebus tertii, medio abstinere. Id etiam in iisdem libris scriptum offendimus, quod postea quoque in libro Plinii Secundi naturalis historiae septimo legi; esse quasdam in terra Africa hominum familias voce atque lingua effascinantum. Qui si impensius forte laudaverint pulchras arbores, segetes laetiores, infantes amoeniores, egregios equos, pecudes pastu atque cultu opimas; emoriantur repente haec omnia nulli aliae causae obnoxia: oculis quoque exitiale fascinationem fieri in iisdem libris scriptum est: traditurque, esse homines in Illyriis, qui interimant videndo, quos diutius irati viderint; eosque ipsos mares feminasque, qui visu tam nocenti sunt, pupulas in singulis oculis binas habere. Item esse in montibus terrae Indiae homines caninis capitibus et latrantibus; eosque vesici avium et ferarum venaribus: atque esse item alia apud ultimas orientis terras miracula homines, qui monocoli appellantur, singulis cruribus saltuatum currentes, vivacissimae pernicitatis: quosdam etiam esse nullis cervicibus, oculos in humeris habentes. Iam vero egreditur omnem modum admirationis, quod iidem illi scriptores gentem esse aiunt, apud extrema Indiae, corporibus hirtis et avium ritu plumantibus, nullo cibatu vescentem, sed spiritu floridum naribus hausto visitantem: Pygmaeos quoque haud longe ab his nasci; quorum qui longissimi sint, non longiores esse quam pedes duo et quadrantem. Haec atque alia istiusmodi plura legimus. Sed, cum

ea scriberemus, tenuit nos non idoneae scripturae taedium nihil ad ornandum iuvandumque usum vitae pertinentis. Libitum tamen est in loco hoc miraculorum notare id etiam, quod Plinius Secundus vir in temporibus aetatis suae, ingenii dignitatisque gratia, auctoritate magna praeditus, non audisse neque legisse, sed scire sese atque vidisse in libro naturalis historiae septimo scripsit. Verba igitur haec, quae infra posui, ipsius sunt, ex eo libro sumta: quae profecto faciunt, ut neque respuenda, neque ridenda sit notissima illa veterum poëtarum de Caenide et Caeneo cantilena. *Ex feminis*, inquit, *mutari in mares non est fabulosum. Invenimus in annalibus, Q. Licinio Crasso, C. Cassio Longino consulibus, Casini puerum factum ex virginе sub parentibus; iussuque haruspicum deportatum in insulam desertam. Licinius Mucianus prodidit visum esse a se Argis Arescontem, cui nomen Arescusae fuisset; nupsisse etiam; mox barbam & virilitatem provenisse, uxoremque duxisse: eiusdem fortis & Smyrnae puerum a se visum. Ipse in Africa vidi mutatum in marem die nuptiarum L. Cosficium civem Thysdritanum: vivebatque cum proderem haec.* Idem Plinius eodem in libro verba haec scripsit: *Gignuntur homines utriusque sexus; quos hermafroditos vocamus, olim androgynos vocatos et in prodigiis habitos, nunc vero in deliciis.*

C A P U T V.

Diversae nobilium philosophorum sententiae de genere ac natura voluptatis; verbaque Hieroclis philosophi, quibus decreta Epicuri infectatus est.

DE voluptate veteres philosophi diversas sententias dixerunt. Epicurus voluptatem summum bonum esse ponit; eam tamen ita definit: *σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα*. Antisthenes Socraticus summum malum dicit. Eius namque hoc verbum est: *μανεῖν μᾶλλον οὐ σθεῖν*. Speusippus vetusque omnis Academia voluptatem et dolorem duo mala dicunt esse opposita inter se; bonum tamen esse quod utriusque medium foret. Zeno censuit voluptatem esse indifferens, id est, neutrum, neque bonum neque malum; quod ipse Graeco vocabulo *ἀδιάφορον* appellavit. Critolaus Peripateticus et malum esse voluptatem ait, et multa alia mala parere ex se, iniurias, desidias, oblivious, ignavias. Plato ante hos omnes ita varie et multiformiter de voluptate differuit; ut cunctae istae sententiae, quas supra posui, videantur ex sermonum eius fontibus profluxisse: nam proinde unaquaque utitur, ut et ipsius voluptatis natura fert, quae est multiplex, et causarum, quas tractat, rerumque, quas efficere vult, ratio desiderat. Taurus autem noster, quotiens facta mentio Epicuri esset, in ore atque in lingua habebat verba haec Hierocli Stoici, viri sancti et gravis: *ἴδοντί τέλος πόρνης δόγματα οὐκ ἔστι πρόνοια οὐδὲν, πόρνης δόγματα*.

CAPUT VI.

Verbum, quod est ab *ago*, frequentativum, in prima syllaba
quoniam sit modulo pronuntiandum.

AB eo quod est *ago*, et *egi*, verba sunt quaē appellant grammatici frequentativa, *aclito*, et *aclitavi*. Haec quosdam non sane indoctos viros audio ita pronuntiare, ut primam in his literam corripiant: rationemque dicunt, quoniam in verbo principali quod est *ago*, prima litera breviter pronuntiatur. Cur igitur ab eo quod est *edo*, et *ungo*, in quibus verbis prima litera breviter dicitur, *esito*, et *uncito*, quae sunt eorum frequentativa, prima litera longā promimus? et contra *dicito*, ab eo verbo quod est *dico*, correpte dicimus? num ergo potius *aclito* et *aclitavi* producenda sunt? quoniam frequentativa ferme omnia eodem modo in prima syllaba dicuntur, quo participia praeteriti temporis ex his verbis unde ea profecta sunt in eadem syllaba pronuntiantur; sicut *lego*, *lectus*, *lectito*, facit; *ungo*, *uncitus*, *uncito*; *scribo*, *scriptus*, *scriptito*; *moveo*, *motus*, *motito*: *pendo*, *pensus*, *pensito*; *edo*, *esus*, *esito*: *dico* autem, *dictus*, *dictito* facit: *gero*, *gestus*, *gestito*: *veho*, *vectus*, *vectito*: *rapi*, *raptus*, *raptito*: *capiro*, *captus*, *captito*: *facio*, *factus*, *factito*. Sic igitur *aclito*, producte in prima syllaba pronuntiandum: quoniam ex eo sit quod est *ago*, et *aclus*.

C A P U T VII.

De conversione foliorum in arbore olea, brumali et solstitiali die; deque fidibus id temporis ictu alieno sonantibus.

VULGO et scriptum et creditum est, folia olearum arborum brumali et solstitiali die converti; et quae pars eorum fuerat inferior atque occultior, eam supra fieri atque exponi ad oculos et ad solem: quod nobis quoque semel atque iterum experiri volentibus ita esse propemodum visum est. Sed de fidibus rarius dictu et mirabilius est: quam rem et alii docti viri et Suetonius etiam Tranquillus in libro ludicrae historiae primo satis compertam esse, satisque super ea constare affirmat; nervias in fidibus brumali die alias digitis pelli, alias sonare.

C A P U T VIII.

Necessum esse, qui multa habeat, multis indigere: deque ea re Favorini philosophi cum brevitate eleganti sententiae.

VERUM est profecto, quod observato rerum usu sapientes viri dixere, multis egere, qui multa habeat; magnamque indigentiam nasci non ex inopia magna, sed ex magna copia. Multa enim desiderari ad multa, quae habeas, tuenda. Quisquis igitur multa

habens cavere atque prospicere velit, ne quid egeat, neve quid desit, iactura opus esse, non quaestu; et minus habendum esse, ut minus desit. Hanc sententiam memini a Favorino inter ingentes omnium clamores detornatam inclusamque verbis his paucissimis: τὸν γὰρ μυρίων καὶ πεντακισχιλίων χλαμύδων δεόμενον οὐκ ἔστι μὴ πλειόνων δεῖσθαι οἴς γὰρ ἔχω προσδέομενος ἀφελῶν ὅν ἔχω, ἀρκοῦμεν οἴς ἔχω.

CAPUT IX.

Quis modus sit verba vertendi in Graecas sententias; deque his Homeri versibus, quos Virgilius vertisse aut bene apteque aut improspere existimatus est.

QUANDO ex poëmatis Graecis vertendae imitandaque sunt insignes sententiae, non semper aiunt enitendum, ut omnia omnino verba in eum, in quem dicta sunt, modum vertamus. Perdunt enim gratiam pleraque, si quasi invita et recusantia violentius transferantur. Scite ergo et considerate Virgilius, cum aut Homeri aut Hesiodi aut Apollonii aut Parthenii aut Callimachi aut Theocriti aut quorundam aliorum locos effingeret, partim reliquit, alia expressit. Sicuti nuperrime apud mensam cum legerentur utraque simul Bucolica Theocriti et Virgilii, animadvertisimus reliquisse Virgilium, quod Graecum quidem mire quam suave est, verti autem neque debuit neque potuit. Sed enim quod substituit, pro eo quod omiserat, non abest quin iucundius lepidiusque sit:

Βάλλει καὶ μάλοισι τὸν αἰπόλον ἡ Κλεαρίστα
Τὰς αἶγας παρελῶντα, καὶ ἀδύ τι ποππυλιάσδει.

Malo me Galatea petit, lasciva puerella :
Et fugit ad salices, & se cupid a videri.

Illud quoque alio in loco animadvertisimus caute
omissum, quod est in Graeco versu dulcissimum.

Τίτυρ' ἐμὸν τὸ καλὸν πεφιλαμένε, βόσκε τὰς αἶγας,
Καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε, Τίτυρε καὶ τὸν ἐνόρχαν
Τὸν Λιβυκὸν Κνάκωνα φυλάσσεο, μὴ τὸν κορύφη.

Quo enim pacto diceret, τὸ καλὸν πεφιλαμένε, verba
hercle non translaticia, sed cuiusdam nativae dulce-
dinis. Hoc igitur reliquit, et cetera vertit non in-
festiviter: nisi quod caprum dixit, quem Theocri-
tus ἐνόρχαν appellavit. Auctore enim M. Varrone is-
demum Latine caper dicitur, qui excastratus est.

Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas,
Et potum pastas age, Tityre: & inter agendum,
Occursare capro (cornu ferit ille) caveto.

Et quoniam de transferendis sententiis loquor, me-
mini audisse me ex Valerii Probi discipulis, docti
hominis et in intelligendis penitandisque veteribus
scriptis bene callidi, solitum eum dicere, nihil quid-
quam tam improspere Virgilium ex Homero ver-
tisse, quam versus hos amoenissimos, quos de Nau-
sicaaa Homerus fecit.

Oīn δὲ Ἀρτεμις εῖσι κατ' οὔρεος ιοχέαιρα,
Ἡ πατὰ Τηῦγετον περιμήκετον, ἢ Ἐρύμανθον,

Τερπομένη κάπροισι καὶ ὄκείς ἐλάφοισι,
 Τῇ δὲ δ' ἄμα νύμφαι, κοῦραι Δίος αἰγιθόοι,
 Ἀγρονόμοι παιζουσι γέγυη δέ τε φρένα Διητῶ.
 Πασάων δ' ὑπερ ὥγε κάρη ἔχει ἡδὲ μέτωπα.
 Πεῖα δ' ἀριγγώτη πέλεται καλαὶ δέ τε πάσαι.

*Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
 Exercet Diana choros; quam mille secutae
 Hinc atque hinc glomerantur Oreades. illa pharetram
 Fert humero; gradiensque deas supereminet omnis.
 Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.*

Primum omnium id visum esse dicebant Probo, quod apud Homerum quidem virgo Nausicaa ludi-bunda inter familiares puellas in locis solis recte atque commode confertur cum Diana venante in iugis montium inter agrestes deas; nequaquam autem conveniens Virgilium fecisse, quoniam Dido in urbe media ingrediens inter Tyrios Principes, cultu atque incessu ferio, instans operi, sicut ipse ait, regnisque futuris, nihil eius similitudinis capere posset, quae lusibus atque venatibus Diana congruit. Tum postea quod Homerus studia atque oblectamenta in venando Dianaे honeste aperteque dicit; Virgilius autem, cum de venatu deae nihil dixisset, pharetram tantum facit eam ferre in humero, tanquam si onus et sarcinam: atque illud impense Probum esse demiratum in Virgilio dicebant, quod Homericā quidem Διητῶ gaudium gaudeat genuinum et intimum, atque in ipso penetrali cordis et animae vi-gens (siquidem non aliud est γέγυη δέ τε φρένα Διητῶ) ipse autem imitari hoc volens gaudia ficerit pigra et

levia et cunctantia et quasi in summo pectore supernantia. Nescire enim se se quid significaret aliud, *per tantum*. Praeter ista omnia, florem ipsius totius loci Virgilium videri omisisse, quod hunc Homeri versum exigue fecutus fit;

'Ρεῖα δ' ἀριγνάτη πέλεσται καλαὶ δέ τε πᾶσαι.

Quando nulla maior cumulationorque pulchritudinis laus dici potuerit, quam quod una inter omnis pulchras excelleret, una facile ex omnibus nosceretur.

C A P U T X.

Quod Annaeus Cornutus versus Virgilii, quibus Veneris et Vulcani concubitum pudice operteque dixit, reprehensione spurca et odiosa inquinavit.

ANNIANUS poëta et plerique cum eo eiusdem Musae viri summis assiduisque laudibus hos Virgilii versus ferebant, quibus Volcanum et Venerem iunctos mixtosque iure coniugii, rem lege naturae operiendam verecunda quadam tralatione verborum cum ostenderet demonstraretque, protexit. Sic enim scripsit:

— — — *ea verba locutus*
Optatos dedit amplexus; placidumque petivit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

Minus autem difficile esse arbitrabantur in istiusmodi re dicenda verbis uti uno atque altero brevi tenui-

que eam signo demonstrantibus, sicuti Homerus dixit:
παρθενικὴν ζώνην, καὶ λέκτρον θεσμὸν, & ἔργα φιλοτήσια.

Τὰ μὲν ἀρ' ἐν τριτοῖσι κατεύνασθεν λεχέεσσιν.

Tot vero et tam evidentibus ac tamen non praetextatis, sed puris honestisque verbis venerandum illud concubii pudici secretum neminem quenquam alium dixisse. Sed Annaeus Cornutus, homo sane pleraque alia non indoctus neque imprudens, in secundo tamen librorum, quos de figuris sententiarum composuit, egregiam totius istius verecundiae laudem insulsa nimis et odiosa scrutatione violavit. Nam cum genus hoc figurae probasset, et satis circumspete factos esse versus dixisset: *membra tamen, inquit, paulo incautius nominavit.*

C A P U T XI.

De Valerio Corvino: et unde Corvinus.

DE Marco Valerio, qui Corvinus appellatus est ob auxilium propugnationemque corvi alitis, haud quisquam est nobilium scriptorum qui secus dixerit. Ea res prorsus admiranda sic profecto est in libris annalibus memorata. Adolescens tali genere editus, L. Furio, Claudio Appio consulibus fit tribunus militaris. Atque in eo tempore copiae Gallorum ingentes agrum Pomptinum infederant: instruebanturque acies a consulibus de vi ac multitudine hostium satis agentibus. Dux interea Gal-

orum, vasta et ardua proceritate, armisque auro
praefulgentibus, grandia ingrediens et manu telum
reciprocans incedebat: perque contemtum et su-
perbiā circumspiciens despiciensque omnia, ve-
nire iubet et congregandi, si quis pugnare secum ex
omni Romano exercitu auderet. Tum Valerius tri-
bunus, ceteris inter metum pudoremque ambiguis,
imperato prius a consulibus ut in Gallum tam ina-
niter arrogantem pugnare sese permitterent, progre-
ditur intrepide modesteque obviam: et congregiun-
tur, et consistunt, et conferebantur iam manus; at-
que ibi vis quaedam divina fit. Corvus repente im-
provisus advolat, et super galeam tribuni insistit,
atque inde in adversarii os atque oculos pugnare in-
cipit, insilbat, obturbabat, unguibus manum lania-
bat, et prospectum alis arcebatur; atque, ubi satis sae-
vierat, revolabat in galeam tribuni. Sic tribunus,
spectante utroque exercitu, et sua virtute nisus et
opera alitis propugnatus, ducem hostium ferocissi-
mum vicit interfecitque; atque ob hanc causam cog-
nomen habuit *Corvinus*. Id factum est anno quadrin-
gentesimo quinto post Romanam conditam. Statuam
Corvino isti divus Augustus in foro suo statuendam
curavit. In eius statuae capite corvi simulacrum
est, rei pugnaeque, quam diximus, monumentum.

C A P U T XII.

De verbis, quae in utramque partem significatione reciproca et adversa dicuntur.

UT *formidolosus* dici potest et qui formidat et qui formidatur; ut *invidiosus*, et qui invidet et cui invidetur; ut *suspiciosus*, et qui suspicatur et qui suspectus est; ut *ambitiosus*, et qui ambit et qui ambitur; ut item *gratiosus*, et qui adhibet gratias et qui admittit; ut *laboriosus*, et qui laborat et qui labori est; ut pleraque alia huiuscemodi in utramque partem dicuntur: ita *infestus* ancipiti quoque significatione est. Nam et is *infestus* appellatur, qui malum infert cuiquam: et contra, cui aliunde impendet malum, is quoque *infestus* dicitur. Sed quod prius posui profecto exemplis non indiget. Sic adeo multi loquuntur, ut *infestum* dicant inimicum atque adversum. Alterum autem illud ignorabilius obscuriusque est. Quis enim e medio facile dixerit, *infestum* esse, cui alter *infestus* est? sed et veteres plerique ita dixerunt; et M. Tullius in oratione, quam pro Cn. Plancio scripsit, vocabulo hoc sic usus est: *Dolebam*, inquit, *iudices*, & acerbe *ferebam*, si huius salus ob eam ipsam causam esset *infestior*, quod is meam salutem atque vitam sua *benivolentia*, *praefidio* *custodiaque* texisset. Nos igitur de origine et ratione verbi quaerebamus; atque ita in Nigidianis scriptum inventimus. *Infestum a festinando dictum*. Nam qui *instat*, inquit, *alicui*, *eumque properans urget*, *opprimere* que

eum studet festinatque; aut contra de alicuius periculo
& exitio festinatur: is uterque infestus dicitur, ab in-
stantia atque imminentia fraudis, quam vel facturus
cuiquam vel passurus est. Ne quis autem de suspiciose,
quod supra posuimus, et de formidoloso in eam par-
tem, quae minus usitata est, exemplum requirat; in-
veniet de suspiciose, apud M. Catonem de re Floria;
ita scriptum: *Sed nisi qui palam corpore pecuniam*
quaereret, aut se lenoni locavisset, & si fabulosus & su-
suspiciosus fuisset; vim in corpus liberum non aequum
censuere afferri. Suspiciosum enim Cato hoc in loco
suspectum significat, non suspicantem. Formidolosum
autem, qui formidetur, Sallustius in Catilina ita di-
cit: *Igitur talibus viris non labos insolitus, non lo-*
cus ullus asper aut arduus erat, non armatus hostis for-
midolosus. Item C. Calvus in poëmatis, laboriosus
dicit, non, ut vulgo dicitur, qui laborat, sed in quo
laboratur:

Durum, inquit, rus fugis & laboriosum.

Eadem ratione Laberius quoque in Sororibus,

Aecastor, inquit, multum somniculosum:

et Cinna in poëmatis:

Somniculosam ut Poenus aspidem Psyllus.

Metus quoque et iniuria, atque alia quaedam id genus,
sic utroqueversum dici possunt. Nam metus hostium
recte dicitur, et cum timent hostes et cum timentur.
Itaque Sallustius in historia prima metum Pompeii di-
xit, non quod Pompeius metueret (quod est usitatus)

sed quod metueretur. Verba haec Sallustii sunt: *Id bellum excitabat metus Pompeii victoris Hiempalem in regnum restituentis.* Item alio in loco: *Postquam remoto metu Punico similitates exercere vacuum fuit. In iurias itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, quam qui faciunt.* Quarum dictionum exempla sunt familia inventu. Illud etiam dictum a Virgilio eandem habet formam communicatae ultro et citro significacionis:

Et vulnere, inquit, tardus Ulyxi:

Cum diceret vulnus, non quod accepisset Ulyxes, sed quod dedisset. Nescius quoque dicitur tam is qui nescitur, quam qui nescit. Sed super eo *qui nescit* frequens huius vocabuli usus est: infrequens autem de eo est, *quod nescitur. Ignarus* aequa utroque verbum dicitur, non tantum qui ignorat, sed et qui ignoratur. Plautus in Rudente:

Quae in locis nesciis nescia spe sumus.

Sallustius:

More humanae cupidinis ignara visundi.

Virgilius:

Ignarum Laurens habet ora Mimanta.

CAPUT XIII.

Verba ex historia Claudii Quadrigarii, quibus Manlii Torquati nobilis adolescentis et hostis Galli provocatoris pugnam depinxit.

T. Manlius summo loco natus adprimeque nobilis fuit. Ei Manlio cognomentum factum est Torquato. Causam cognomenti fuisse accepimus torquis ex auro indurias, quam ex hoste, quem occiderat, detraetam induit. Sed quid hostis et quod genus et quam formidandae vastitatis, et quantum insolens provocator, et cuimodi fuerit pugna decertatum, Q. Claudius primo annalium purissime atque illustrissime simplicique et incomta orationis antiquae suavitate descriptis. Quem locum ex eo libro Favorinus philosophus cum legeret, non minoribus quati afficique animum suum motibus pulsibusque dicebat, quam si ipse coram depugnantes eos spectaret. Verba Q. Claudii, quibus pugna ista depicta est, adscripsi. *Cum interim Gallus quidam nudus, praeter scutum & gladios duos torque atque armillis decoratus processit: qui & viribus & magnitudine & adolescentiae simulque virtute ceteris antistabat. Is maxime proelio commoto atque utrisque summo studio pugnantibus manus significare coepit, utrinque quiescerent pugnae. Facta pausa est. extemplo silenio facto cum voce maxima conclamat, si qui secum depugnare vellet, uti prodiret. Nemo audebat propter magnitudinem atque immanitatem facies. Deinde Gallus irridere atque lin-*

quam exertare. Id subito per dolitum est cuidam T. Manlio summo genere nato, tantum flagitium civitati accidere, ex tanto exercitu neminem prodire. Is, ut dico, processit: neque passus est virtutem Romanam ab Gallo turpiter spoliari, scuto pedestri & gladio Hispanico cinctus contra Gallum constituit. Metu magno ea congreffio in ipso ponte, utroque exercitu inspectante, facta est. Ita, ut ante dixi, consliterunt: Gallus sua disciplina scuto projecto cantabundus: Manlius animo magis quam arte confisus scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbavit. Dum se Gallus iterum eodem pacto constituere studet, Manlius iterum scutum scuto percutit, atque de loco hominem iterum deiecit: eo pacto ei sub Gallicum gladium successit, atque Hispanico pectus haufit: dein continuo humerum dexterum eodem concessu incidit, neque recessit usquam, donec subvertit, ne Gallus impetum icti haberet. Ubi eum everit, caput praecaedit: torquem detraxit, eamque sanguinolentam sibi in collum imponit. quo ex facto ipse posterique eius Torquati sunt cognominati. Ab hoc T. Manlio, cuius hanc pugnam Quadrigarius descripsit, imperia et aspera et immitia Manliana dicta sunt: quoniam postea bello adversum Latinos cum esset consul, filium suum securi percussit; qui speculatum ab eo missus, ne pugnaret interdicto, hostem, a quo provocatus fuerat, occiderat.

C A P U T XIV.

Quod idem Quadrigarius, *huius facies*, patrio casu probe et Latine dixit; et quaedam alia apposita de similium vocabulorum declinationibus.

QUOD autem supra scriptum est in Q. Claudii verbis, propter magnitudinem atque immanitatem *facies*: id nos aliquot veteribus libris inspectis exploravimus; atque ita esse, ut scriptum est, comprehenimus. Sic enim pleraque aetas veterum declinavit, *haec facies*, *huius facies*, quod nunc propter rationem grammaticam *faciei* dicitur: corruptos autem quosdam libros reperi, in quibus *faciei* scriptum est, illo, quod ante scriptum erat, obliterato. Meminimus et in Tiburti bibliotheca invenire nos in eodem Claudii libro scriptum utrumque, *facies* et *facii*. Sed *facies* in ordine scriptum fuit, et contra per *ii* geminum *facii*. neque id abesse a quadam consuetudine prisca existimavimus. nam et ab eo quod est *hic dies tam huius dii*, et ab eo quod est *haec fames tam huius fami* dixerunt. Q. Ennius in sextodecimo annali *dies* scripsit pro *diei* in hoc versu:

Postremae longinqua dies confecerit aetas.

Ciceronem quoque affirmat Caesellius in oratione; quam pro P. Sestio fecit, *dies* scripsisse, pro *diei*. quod ego impensa opera conquisitis veteribus libris plusculis ita, ut Caesellius ait, scriptum inveni. verba sunt haec Marci Tullii: *Equites vero daturos illius*

dies poenas. quocirca factum hercle est, ut facile iis credam, qui scripserunt idiographum librum Virgilii sese inspexisse, in quo ita scriptum est :

Libra dies somnique pares ubi fecerit horas.

Id est, *Libra diei somnique.* Sed sicut hoc in loco *dies* a Virgilio scriptum videtur : ita in illo versu nihil dubium est, quin *dii* scripserit pro *diei* :

Munera laetitiamque dii — —

Quod imperitiores *dei* legunt, ab insolentia scilicet vocis istius abhorrentes. Sic autem *dies dii* a veteribus declinatum est; ut *fames fami*, *pernicies pernicii*, *progenies progenii*, *luxuries luxurii*, *acies acii*. Marcus enim Cato in oratione, quam de bello Carthaginensi composuit, ita scripsit : *Pueri atque mulieres extrudebantur fami causa.* Lucilius in quintodecimo : *Rugosum atque fami plenum.* Sisenna in historiarum libro sexto : *Romanos inferendae pernicii causa venisse.* Pacuvius in Paullo :

Pater supreme nostrae progenii patris.

Cn. Matius in Iliadis XXI,

Altera pars acii vitassent fluminis undas.

Idem Matius in tertio et vicesimo,

An maneat specii simulacrum in morte silentum.

C. Gracchus de legibus promulgatis, *Ea luxurii*

causa aiunt institui. Et ibidem infra ita scriptum est: *Non est ea luxuries, quae necessario parentur vitae causa.* Per quod apparet, eum ab eo quod est *luxuries, luxurii patro casu dixisse.* Marcus quoque Tullius in oratione, qua Sex. Roscium defendit, *pernicii scriptum reliquit.* Verba haec sunt: *Quorum nihil pernicii causa divino consilio, sed vi ipsa & magnitudine rerum factum putamus.* Aut facies ergo in casu patro, aut facii *Quadrigarium* scripsisse existimandum est. facie autem in nullo veteri libro scriptum reperi. In casu autem dandi, qui purissime locuti sunt, non faciei, uti nunc dicitur, sed facie dixerunt. Lucilius in Satiris,

Primum, inquit, facie quod honestatis accedit.

Idem Lucilius in libro septimo:

Qui te diligat, aetatis facieque tuae se

Fautorem ostendat, fore amicum polliceatur.

Sunt tamen non pauci qui utrubique facii legant. Sed C. Caesar in libro de analogia secundo, *huius die, et huius specie, dicendum putat.* Ego quoque in Iugurtha Sallustii summae fidei et reverendae vetustatis libro, *die casu patro scriptum inveni.* Verba haec ita erant: *Vix decima parte die reliqua.* Non enim puto argutiolam istam recipiendam, ut *die dictum, quasi ex die, existimemus.*

C A P U T XV.

De genere controversiae, quod Graece ἀπόροι appellatur.

CUM Antonio Iuliano rhetore, per feriarum tempus aestivarum, decidere ex urbis aëstu volentes Neapolim concesseramus. Atque ibi erat adolescens tunc quispiam ex ditioribus cum utriusque linguae magistris meditans et exercens, ad causas Romae orandas, eloquentiae Latinae facultatem : atque is rogat Iulianum, uti sese audiat declamantem. It auditum Iulianus, imusque nos cum eo. Simul introit adolescens; et praefatur arrogantius et elatius, quam aetati eius decebat; ac deinde iubet exponi controversias. Aderat ibi nobiscum Iuliāni sectator, iuvenis promptus, et proficiens, et offendens iam in eo, quod ille apud Iuliani aures in praecipiti stare et subitaria dictione periculum sui facere audebat. Exponit igitur testamenti gratia controversiam parum consistentem, quod genus Graeci ἀπόροι vocant; Latine autem id non nimis incommode inexplicabile dici potest. Ea controversia fuit huiuscmodi: *De reo septem iudices cognoscant; eaque sententia sit rata, quam plures ex eo numero dixerint. Cum septem iudices cognovissent; duo censuerunt reum ex filio multandum, duo alii pecunia, tres reliqui capite poeniendum. Petitur ad supplicium ex sententia trium iudicium: & contradicit.* Hac ille audita nec considerata, neque aliis, ut proponerentur, exspectatis, incipit statim mira celeritate in eandem hanc controversiam prin-

cipia nescio quae dicere, et involucra sensuum verborumque volumina vocumque turbas fundere; ceteris omnibus ex cohorte eius, qui audire eum soliti erant, clamore magno exsultantibus; Iuliano autem male ac misere rubente et sudante. Sed ubi deblaterratis versuum multis millibus finem aliquando fecit, egressique inde sumus: amici familiaresque eius Julianum prosecuti quidnam existimaret percontati sunt. Atque ibi Julianus festivissime, *Nolite quaerere, inquit, quid sentiam: adolescens hic sine controversia disertus est.*

C A P U T X V I .

Quod Plinium Secundum, hominem non indoctum fugerit latueritque vitium argumenti, quod ἀντιστρέφον Graeci dicunt.

PLINIUS Secundus existimatus est esse aetatis suae doctissimus. Is libros reliquit, quos *Studiosorum inscripsit*; haud medius fidius usquequaque aspernandos. In his libris multa varie ad oblectandas eruditorum hominum auris ponit. Refert etiam plerasque sententias, quas, in declamandis controversiis, lepide arguteque dictas putat. Sicut hanc quoque sententiam ponit ex huiuscemodi controversia. *Vir fortis praemio, quod optaverit, donetur. Qui fortiter fecerat, petit alterius uxorem in matrimonium & accepit. Is deinde, cuia uxor fuerat, fortiter fecit. Reperiit eandem. Contradicitur.* Eleganter, inquit, et probabiliter ex parte posterioris viri fortis uxorem sibi redi postu-

lantis, hoc dictum est: *Si placet lex, reddo: si non placet, redde.* Fugit autem Plinium, sententiolam istam, quam putavit esse argutissimam, vitio non carere, quod Graece ἀντιστρέφον dicitur. et est vitium infidiosum et sub falsa lemmatis specie latens; nihilo enim minus converti ex contrario id ipsum adversus eundem potest: atque ita a priore illo viro forte dici: *Si placet lex, non reddo: si non placet, non reddo.*

A. G E L L I I
 NOCTIUM ATTICARUM
 C O M M E N T A R I U S.

L I B E R D E C I M U S.

C A P U T I.

Tertiumne consul an tertio dici oporteat : et quoniam modo Cn. Pompeius, cum in theatro, quod erat dedicaturus, honores suos inscriberet, quaestionem ancipitem istius verbi de consilio Ciceronis vitaverit.

FAMILIARI meo cuiquam literas Athenis Romam misi. In his scriptum fuit, me illi iam *tertium* scripsisse. Is ad me rescripsit, petivitque ut rationem dicerem, cur *tertium*, ac non *tertio* scripsisset. Id etiam adscripsit, ut eadem quid super illo quoque mihi videretur, facerem se certiorem; *tertiumne consul et quartum, an tertio et quarto dicendum esset: quoniam Romae doctum virum dicere audisset tertio et quarto consul, non tertium quartumque: idque in principio libri Coelium scripsisse; et Q. Claudio in libro undevicesimo, C. Marium creatum septimo consulem, dixisse.* Ad haec ego rescripsi nihil amplius, quam verba

M. Varronis, hominis, opinor, quam fuit Claudio cum Coelio, doctioris, quibus verbis utrumque, de quo ad me scripserat, decideretur. Nam et Varro satis aperte quid dici oporteret edocuit; et ego adversus eum, qui doctus esse dicebatur, litem meam facere absens nolui. Verba M. Varronis, ex libro disciplinarum IV, haec sunt: *Aliud est quarto praetorem fieri & quartum: quod quarto locum adsignificat ac tres ante factos: quartum tempus adsignificat & ter ante factum. Igitur Ennius recte, quod scripsit:*

Quintus pater quartum fit consul :

& Pompeius timide, quod in theatro, ne adscriberet, consul tertium aut tertio, extremas literas non scripsit. Quod de Pompeio Varro breviter et subobscure dixit, Tiro Tullius Ciceronis libertus in epistola quadam enarratus scripsit ad hunc ferme modum: *Cum Pompeius, inquit, aedem Victoriae dedicatus foret, cuius gradus vicem theatri essent, nomenque eius & honores inscriberentur: quaeri coepit est, utrum consul tertio inscribendum esset, an tertium. Eam rem Pompeius exquisitissime retulit ad doctissimos civitatis. cumque dissenseret, & pars tertio, alii tertium scribendum contenderent; rogavit, inquit, Ciceronem Pompeius, ut, quod ei rectius videretur, scribi iuberet: tum Ciceronem iudicare de viris doctis veritum esse, ne, quorum opiniones improbasset, ipsos videretur improbabiles. Persuasit igitur Pompeio, ut neque tertium neque tertio scriberetur: sed ad secundum usque T fierent literae: ut verbo non perscripto res quidem demonstraretur, sed dictio tamen ambigua verbi lateret. Id autem quod et*

Varro et Tiro dixerunt, in eodem nunc theatro non est ita scriptum. Nam cum multis annis postea scena, quae prociderat, refecta esset; numerus tertii consulatus, non, uti initio, primoribus literis, sed tribus tantum lineolis incisis significatus est. In M. autem Catonis quarta Origine ita scriptum est, *Carthaginenses sextum de foedere deceffere*. Id verbum significat quinquies ante eos fecisse contra foedus, et tum sextum. Graeci quoque in significandis huiuscemodi rerum numeris, τρίτον καὶ τέταρτον dicunt, quod congruit cum eo quod Latine dicitur, *tertium quartumque*.

C A P . U T I I .

Quid Aristoteles de numero puerperii memoriae mandaverit.

ARISTOTELES philosophus memoriae tradidit, mulierem in Aegypto uno partu quinque pueros enixam; eumque esse finem dixit multiugae hominum partitionis, neque plures unquam simul genitos compertum. Hunc autem esse numerum ait rarissimum. Sed et, divo Augusto imperante, qui temporum eius historiam scripserunt, ancillam Caesaris Augusti in agro Laurente peperisse quinque pueros dicunt; eosque pauculos dies vixisse: matrem quoque eorum, non multo post quam peperit, mortuam; monumentumque ei factum iussu Augusti, in via Laurentina; inque eo scriptum esse numerum puerperii eius, de quo diximus.

C A P U T III.

Locorum quorundam illustrium collatio contentioque facta ex orationibus C. Gracchi et M. Ciceronis et M. Catonis.

FORTIS ac vehemens orator existimatur esse C. Gracchus. Nemo id negat. Sed quod nonnullis videtur severior, acrior, ampliorque esse M. Tullio, ferri id qui potest? Legebamus adeo nuper orationem Gracchi de legibus promulgatis, in qua M. Marium et quosdam ex municipiis Italicis honestos viros virginis per iniuriam caesos a magistratibus populi Romani, quanta maxima invidia potest, conqueritur. Verba haec sunt, quae super ea re fecit: *Nuper Teanum Sidicinum consul venit, uxor eius dixit se in balneis virilibus lavari velle. Quaestor Sidicino a M. Mario datum est negotium, uti balneis exigerentur qui lavabantur. Uxor renuntiat viro, parum ciuo sibi balneas traditas esse, & parum lautas fuisse. Idcirco palus deuilitus est in foro: eoque adductus suae civitatis nobilissimus homo M. Marius. vestimenta detracta sunt, virginis caesus est. Caleni, ubi id audierunt, edixerunt ne quis in balneis lavisse vellet, cum magistratus Romanus ibi esset. Ferentini ob eandem causam praetor noster quaestores arripi iussit: alter se de muro deiecit: alter prensus & virginis caesus est. In tam atroci re, ac tam misera atque moesta iniuriae publicae contestatione, ecquid est quod aut ampliter insigniterque, aut lacrimose atque miseranter, aut multa copiosaque invidia, gravique et penetrabili querimonia dixerit?*

brevitas sane et venustas et mundities orationis est, qualis haberi ferme in comoediarum festivitatibus solet. Item Gracchus alio in loco ita dicit: *Quanta libido quantaque intemperantia sit hominum adulescentium, unum exemplum vobis ostendam. His annis paucis ex Asia missus est, qui per id tempus magistratum non ceperat, homo adulescens pro legato. Is in lectica ferebatur. Ei obviam bubulus de plebe Venusina advenit, & per iocum, cum ignoraret qui ferretur, rogavit num mortuum ferrent. ubi id audivit; lecticam iussit deponi: struppis quibus lectica deligata erat, usque adeo verberari iussit, dum animam efflavit.* Haec quidem oratio super tam violento atque crudeli facinore nihil profecto abest a cotidianis sermonibus. At, cum in simili causa, apud M. Tullium cives Romani innocentes viri, contra ius contraque leges, virgis caeduntur aut suppicio extremo necantur, quae ibi tunc miseratio? quae comploratio? quae totius rei sub oculos subiectio? quod et quale invidia atque acerbitatis fretum effervescit? animum hercle meum, cum illa M. Ciceronis lego, imago quaedam et sonus verberum et vocum et eiulacionum circumpletebitur. Velut sunt ista quae de C. Verre dicit: quae nos, ut in praefens potuimus, quantum memoria suppeditabat, adscriptissimus. *Ipse inflammatus scelere & furore in forum venit. ardebant oculi. toto ex ore crudelitas eminebat. exspectabant omnes, quo tandem progressurus aut quidnam adulterus esset: cum repente hominem proripi atque in foro medio nudari ac diligari & virgas expediri iubet. Iam haec medius fidius sola verba, nudari ac diligari & virgas*

expediri iubet, tanti motus horrorisque sunt, ut non narrari, quae gesta sunt, sed rem geri prorsus videas. Gracchus autem non querentis neque implorantis, sed nuntiantis vicem, *Palus*, inquit, *in foro destitutus est. vestimenta detracta sunt, virgis caesus est.* Sed enim M. Cicero praclare, cum diutina representatione, non caesus est, sed *caedebatur*, inquit, *virgis in medio foro Messanae civis Romanus: cum interea nullus gemitus, nulla vox illius miseri inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi haec: Civis Romanus sum. hac commemoratione civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque a corpore deieclurum arbitrabatur.* Complorationem deinde tam acerbae rei, et odium in Verrem detestationemque apud cives Romanos incense atque acriter atque inflammanter facit, cum haec dicit: *O nomen dulce libertatis! o ius eximum nostrae civitatis! o lex Porcia legesque Semproniae! o graviter desiderata & aliquando reddita plebi Romanae tribunicia potestas! huccine tandem haec omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido foederatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani fasces ac securis haberet, deligatus in foro virgis caederetur? quid cum ignes ardentesque laminae ceterique cruciatus admovebantur? si te acerba illius imploratio & vox miserabilis non leniebat: ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu gemituque maximo commovebare?* Haec M. Tullius atrociter, graviter, copiose apteque miseratus est. Sed si quis est tam agresti aure ac tam hispida, quem lux ista et amoenitas orationis, verborumque modificatio parum delestat; amat autem priora idcirco,

quod incompta et brevia et non operosa, sed nativa quadam suavitate sunt, quodque in his umbra et color quasi opacae vetustatis est : is, si quid iudicij habet, consideret in causa pari M. Catonis, hominis antiquioris, orationem : ad cuius vim et copiam Gracchus nec adspiravit. Intelliget, opinor, Catonem contentum eloquentia aetatis sua non fuuisse, et id iam tum facere voluisse, quod Cicero postea perfecit. In eo namque libro, qui de *falsis pugnis* inscriptus est, ita de Q. Thermo conquestus est : *Dixit a decemviris parum sibi bene cibaria curata esse. iussit vestimenta detrahi, atque flagro caedi. decemviros Bruttiani verberavere. videre multi mortales. quis hanc contumeliam, quis hoc imperium, quis hanc servitutem ferre potest? nemo hoc rex ausus est facere; eane fieri bonis bono genere gnatis boni consulitis? ubi societas? ubi fides maiorum? insignitas iniurias, plagas, verbera, vibices, eos dolores atque carnificinas, per dedecus atque maximam contumeliam, inspectantibus popularibus suis atque multis mortalibus, te facere ausum esse? sed quantum lucrum, quantum gemitum, quid lacrumarum, quantum fletum factum audivi? servi iniurias nimis aegre ferunt. quid illos bono genere gnatos, magna virtute praeditos, opinamini animi habuisse atque habituros dum vivent?* Quod Cato dixit, Bruttiani verberavere : ne qui fortasse de *Bruttianis* requirat, id significat. Cum Hannibal Poenus cum exercitu in Italia esset, et aliquot pugnas populus Romanus adversas pugnavisset; primi totius Italiae Bruttii ad Hannibalem desciverunt. id Romani aegre passi, postquam Hannibal Italia decessit, superatique Poeni

sunt, Brutios ignominiae causa non milites scri-
bebant, nec pro sociis habebant, sed magistratibus
in provincias euntibus parere et praeministrare,
servorum vicem, iusserunt. itaque hi sequebantur
magistratus, tanquam in scenicis fabulis qui dice-
bantur lorarii; et, quos erant iussi, vinciebant aut
verberabant. quod autem ex Bruttiis erant, appellati
sunt *Brutianii*.

C A P U T I V.

Quod P. Nigidius argutissime docuit nomina non positiva
esse, sed naturalia.

NOMINA verbaque non positi fortuito, sed qua-
dam vi et ratione naturae facta esse, P. Nigidius in
grammaticis commentariis docet; rem fane in phi-
losophiae dissertationibus celebrem. quaeri enim so-
litum apud philosophos, φύσει τὰ ὄντα πάντα σίντ, οὐ δέονται;
in eam rem multa argumenta dicit, cur videri pos-
sint verba esse naturalia magis, quam arbitraria. ex
quibus hoc visum est lepidum et festivum. *Vos*,
inquit, *cum dicimus*; *motu quoddam oris convenienti*
cum ipsius verbi demonstratione uiimur, & *labias sen-*
sim primores emovemus, ac *spiritum atque animam por-*
ro versum & *ad eos*, *quibuscum sermocinamur*, *inten-*
dimus. *at contra cum dicimus, nos*; *neque profuso*
intentoque statu vocis, *neque proiectis labris pronun-*
tiamus: *sed & spiritum & labias quasi intra nosmetip-*
pos coercemus: *Hoc idem fit & in eo quod dicimus, tu*
& ego, & tibi & mihi. *Nam sicuti, cum adnuimus*

& abnuimus, motus quidam ille vel capitis vel oculorum a natura rei, quam significat, non abhorret: ita in his vocibus quasi gestus quidam oris & spiritus naturalis est. Eadem ratio est in Graecis quoque vocibus, quam esse in nostris animadvertisimus.

C A P U T V.

Avarus simplexne vocabulum sit, an compositum et duplex, sicut P. Nigidio videtur.

AVARUS non simplex vocabulum, sed iunctum copulatumque esse P. Nigidius dicit in commentariorum undetrigesimo: *Avarus enim*, inquit, *appellatur qui avidus aeris est*. sed in ea copula e litera, inquit, *detrita est*. item *locupletem dictum ait ex compositis vocibus*, *qui pleraque loca, hoc est, qui multas possessiones teneret*. Sed probabilius id firmiusque est, quod de *locuplete* dixit. nam de *avaro* ambigitur. cur enim non videri possit ab uno solum verbo inclinatum, quod est *aveo*: eademque fictura, qua est *amarus*? de quo nihil dici potest quin duplex non sit.

C A P U T VI.

Multam dictam esse ab Aedilibus plebei Appii Caeci filiae, mulieri nobili, quod locuta esset petulantius.

NON in facta modo, sed in voces etiam petulantiores publice Romae vindicatum est. ita enim

debere esse visa est Romanae disciplinae dignitas inviolabilis. Appii namque illius Caeci filia a ludis, quos spectaverat, exiens turba undique confluentis fluctuantisque populi iactata est: atque inde egressa cum se male habitam diceret: *Quid me nunc factum esset, inquit, quantoque artius pressiusque conflictata essem, si P. Claudius frater meus navalii proelio classem navium cum ingenti civium numero non perdidisset?* certe quidem maiore nunc copia populi oppressa intercidisset. sed utinam, inquit, reviviscat frater, aliamque classem in Siciliam ducat, atque istam multitudinem perditum eat, quae me male nunc miseram convexavit! Ob haec mulieris verba tam improba ac tam incivilia, C. Fundanius et Tib. Sempronius Aediles plebei multam dixerunt ei aeris gravis viginti quinque millia. Id factum esse dicit Capito Ateius in commentario de iudiciis publicis, bello Poenico primo, Fabio Licino et Otacilio Crasso consulibus.

C A P U T VII.

Fluminum, quae ultra imperium Romanum fluunt, prima magnitudine esse Nilum, secunda Histrum, proxima Rhodanum, sicuti M. Varronem memini scribere.

OMNIUM fluminum, quae in maria, qua imperium Romanum est, fluunt, quam Graeci τὴν εἰσω δάλανσταν appellant, maximum esse Nilum consentitur: proxima magnitudine esse Histrum scripsit Sallustius. Varro autem cum de parte orbis, quae

Europa dicitur, differeret, in tribus primis eius terrae fluminibus Rhodanum esse ponit; per quod videtur eum facere Histro aemulum. Histrus enim quoque in Europa fluit.

C A P U T VIII.

Inter ignominias militares, quibus milites coercebantur, fuisse sanguinis dimissionem; et quaenam esse videatur causa huiuscmodi castigationis.

FUIT haec quoque antiquitus militaris animadversio, iubere ignominiae causa militi venam solvi et sanguinem dimitti. Cuius rei ratio in literis veteribus, quas equidem invenire potui, non exstat: sed opinor factum hoc primitus in militibus stupentis animi atque a naturali habitu declinantibus; ut non tam poena quam medicina videretur. postea tamen ob pleraque alia delicta idem factitatum esse credo per consuetudinem; quasi minus sani viderentur omnes qui delinquerent.

C A P U T IX.

Quibus modis, quoque habitu acies Romana instrui solitas, quaeque earum instructionum sint vocabula.

VOCABULA sunt militaria, quibus instruēta certo modo acies appellari solet, *frons*, *subsidia*, *cuneus*, *orbis*, *globus*, *forfices*, *serra*, *alae*, *turres*. Haec et

quaedam item alia invenire est in libris eorum, qui de militari disciplina scripserunt. tralata autem sunt ab ipsis rebus, quae ita proprie nominantur : earumque rerum in acie instruenda sui cuiusque vocabuli imagines ostenduntur.

C A P U T X.

Quae eius rei causa sit, quod et Graeci veteres et Romani annulum in eo digito gestaverunt, qui est in manu sinistra minimo proximus.

VETERES Graecos annulum habuisse in digito accepimus sinistram manus, qui minimo est proximus: Romanos quoque homines aiunt sic plerumque annulis usitatos. Causam esse huius rei Apion in libris Aegyptiacis hanc dicit: quod insectis apertisque humanis corporibus, ut mos in Aegypto fuit, quas Graeci *avatous* appellant, repertum est, nervum quendam tenuissimum ab eo uno digito, de quo diximus, ad cor hominis pergere ac pervenire: propterea non inscitum visum esse eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens et quasi conneccus esse cum principatu cordis videretur.

C A P U T XI.

Vérbum *mature* quid significet, quaeque vocis eius ratiō fit; et quod eo verbo vulgus hominum improprie utitur: atquē inibi, quod *praecox* declinatum *praecocis* facit, non *praecoquis*.

MATURE nunc significat *propere* et *cito*, contra ipsius verbi sententiam. aliud enim est *mature* quam quod dicitur *propere*. Propterea P. Nigidius, homo in omnium bonarum artium disciplinis egregius, *Mature*, inquit, *est quod neque citius est neque serius: sed medium quiddam & temperatum est*. Bene atque proprius Nigidius. nam et in frugibus et in pomis *matura* dicuntur quae neque cruda et immitia sunt, neque caduca et decocta, sed tempore suo adulta matura-que. quoniam autem id, quod non segniter siebat, *mature* fieri dicebatur, progressa plurimum verbi significatio est; et non iam quod non segnissus, sed quod festinantius fit, id fieri *mature* dicitur; quando ea, quae praeter sui temporis modum properata sunt, *immatura* verius dicantur. Illud vero Nigidianum rei atque verbi temperamentum divus Augustus duobus Graecis verbis elegantissime exprimebat. nam et dicere in sermonibus et scribere in epistolis solitu-*mus* esse aiunt, σπεῦδε βεαδέως: per quod monebat, ut ad rem agendam simul adhiberetur et industriae celeritas et diligentiae tarditas. Ex quibus duobus contrariis fit *maturitas*. Virgilius quoque, si quis ani-mum attendat, duo ista verba *properare* et *maturare*

tanquam plane contraria scitissime separavit in hisce
veribus :

*Frigidus agricolam si quando continet imber,
Multæ, forent quæ mox coelo properanda sereno,
Maturare datur.*

Elegantissime ista duo verba divisit. namque in praeparatu rei rusticae per tempestates pluvias, quoniam otium est, maturari potest : per serenas, quoniam tempus instat, properari necessum est. Cum significandum autem est, coactius quid factum et festinantis ; tum rectius *praemature* factum id dicitur quam *mature*. sicut Afranius dixit in togata, cui titulus nomen est :

Appetis dominatum demens praemature praecocem.

In quo versu animadvertisendum est, quod *praecocem* inquit, non *praecoquem*. est enim casus eius *rectus* non *praecoquis*, sed *praecox*.

C A P U T XII.

De portentis fabularum, quae Plinius Secundus indignissime in Democritum philosophum confert : ibidem de simulacro volucri columbae.

LIBRUM esse Democriti nobilissimi philosophorum de vi et natura chamaeleontis, eumque se legisse Plinius Secundus in naturalis historiae vicesimo octavo refert; multaque vana atque intoleranda auribus

deinde quasi a Democrito scripta tradit, ex quibus pauca haec inviti meminimus, quia pertaesum est. Accipitrem avium rapidissimum a chamaeleonte humi reptante, et si eum forte supervolet, detrahi et cadere vi quadam in terram; ceterisque avibus lanianum sponte sua obiicere sese et dedere. Item aliud ultra humanam fidem. Caput et collum chamaeleontis si uratur ligno, quod appellatur *robur*, imbræ et tonitus fieri derepente; idque ipsum usu venire, si iecur eiusdem animalis in summis tegulis uratur. Item aliud, quod hercle an ponerem dubitavi, ita est deridiculae vanitatis: nisi idcirco plane posui, quod oportuit nos dicere quid de istiusmodi admirationum fallaci illecebra sentiremus, qua plerumque capiuntur et ad perniciem elabuntur ingenia maxime sollertia; eaque potissimum quae discendi cupidiora sunt. Sed redeo ad Plinium. finistrum pedem ait chamaeleontis ferro ex igni calefacto torri cum herba, quae appellatur eodem nomine chamaeleontis, et utrumque macerari unguento, colligique in modum pastilli, atque in vas mitti ligneum, et eum, qui id vas ferat, etiam si is in medio palam versetur, a nullo videri posse. His portentis atque praestigiis a Plinio Secundo scriptis non dignum esse cognomen Democriti puto. Vel illud quale est, quod idem Plinius in decimo libro Democritum scripsisse asseverat? aves quasdam esse certis vocabulis; et earum avium confuso sanguine gigni serpentem; eum si quis ederit, linguas avium et colloquia interpretaturum. Multa autem videntur ab hominibus istis male follertibus huiuscmodi commenta in Democriti no-

men data , nobilitatis auctoritatisque eius perfugio utentibus. Sed id quod Archytam Pythagoricum commentum esse atque fecisse traditur , neque minus admirabile neque tamen vanum aeque videri debet. nam et plerique nobilium Graecorum et Favorinus philosophus memoriarum veterum exsequentissimus affirmatissime scripsierunt , simulacrum columbae e ligno ab Archyta ratione quadam disciplinaque mechanica factum volasse. ita erat scilicet libramentis suspensum et aura spiritus inclusa atque occulta concitum. Libet hercle , super re tam abhorrenti a fide , ipsius Favorini verba ponere : Ἀρχύτας Ταραντῖος , φιλόσοφος ἄμα καὶ μηχανικὸς ἐν , ἐποίησε περιστερὰν ξυλίνην πετομένην . ἦτις εἴποτε κατίστειν , οὐκέτι ἀνίστατο. μέχρι γὰρ τούτου.

C A P U T XIII.

Cum partim hominum, qua ratione veteres dixerint.

PARTIM hominum venerunt , plerumque dicitur quod significat pars hominum venit , id est , quidam homines. nam partim hoc in loco adverbium est : neque in casus inclinatur , sicuti *cum partim hominum* dici potest , id est , *cum quibusdam hominibus* , et quasi *cum quadam parte hominum*. M. Cato in oratione de re Floria ita scripsit : *Ibi pro scorto fuit , in cubiculum surrexitavit e convivio , cum partim illorum iam saepe ad eundem modum erat*. Imperitiores autem *cum parti* legunt , tanquam declinatum sit , quasi vocabu-

lum, non dictum quasi adverbium. Sed Q. Claudio*s* in vicesimo primo annali insolentius paulo hac figura est ita usus. *Enim cum partim copiis hominum adolescentem placentem sibi.* itemque Claudi*s* in vicesimo tertio annali verba haec sunt: *Sed idcirco me fecisse, quod utrum negligentia partim magistratum, an avaritia, an calamitate populi Romani evenisse dicam, nescio.*

C A P U T XIV.

Iniuria mihi factum itur, quali verborum ordine Cato dixerit.

AUDIO, illi iniuriam factum iri; audio, contumeliam dictum iri, vulgo quoque ita dici, vulgo et istam esse verborum figuram iam in medio loquendi usu: idcircoque exemplis supersedeo. sed contumelia illi, vel iniuria factum itur, paulo est remotius. exemplum igitur ponemus. M. Cato pro se contra C. Cassium: *Atque evenit ita, Quirites, uti in hac contumelia, quae mihi per huiusc petulantiam factum itur, rei quoque publicae medius fidius miserear, Quirites.* Sicut autem contumeliam factum iri significat iri ad contumeliam faciendam, id est, operam dari quo fiat; ita contumelia mihi factum itur, casu tantum immutato, idem dicit.

C A P U T X V.

De flaminis Dialis, deque flaminicae caerimoniis; verba-
que ex edicto praetoris apposita, quibus dicit non co-
acturum se ad iurandum neque virgines Vestae neque
Dialem.

CAERIMONIAE impositae flamini Diali multae,
item castus multiplices, quos in libris, qui de sacer-
dotibus publicis compositi sunt, item in Fabii Picto-
ris librorum primo scriptos legimus. unde haec fer-
me sunt quae commenimimus. *Equo Dialem flami-
nem vehi religio est. classem procinctam extra pomoe-
rium, id est, exercitum armatum, videre : idcirco ra-
rener flamen Dialis creatus consul est, cum bella con-
sulibus mandabantur. item iurare Dialem fas nunquam
est. item annulo uti nisi pervio cassoque fas non est.
ignem e flaminia, id est, flaminis Dialis domo, nisi in
sacrum efferri ius non est. vincum, si aedes eius in-
troierit, solvi necessum est : & vincula per impluvium
in tegulas subduci, atque inde foras in viam demitti.
nodum in apice neque in cinctu neque alia in parte ul-
lum habet. si quis ad verberandum ducatur, si ad pedes
eius supplex procubuerit, eo die verberari piaculum est.
capillum Dialis, nisi qui liber homo est, non detonset.
capram & carnem incoctam & ederam & fabam neque
tangere Diali mos est neque nominare. propagines e
vitibus altius praetentos non succidet. pedes lecti, in
quo cubat, luto tenui circumlitos esse oportet : & de eo
lecto trinoctium continuum non decubat : neque in eo*

lecto cubare alium fas est, neque apud eius lecti fulcrum capsulam esse cum strue atque ferro oportet. unguium Dialis & capilli segmina subter arborem felicem terra operiuntur. Dialis cotidie festatus est. sine apice sub divo esse licitum non est: sub tecto uti liceret, non pridem a pontificibus constitutum. Massurius Sabinus scripsit, et alia talia quaedam remissa: gratiamque aliquot caerimoniarum factam dicit. farinam fermento imbutam attingere ei fas non est. tunicam intimam, nisi in locis tectis, non exuit, ne sub coelo, tanquam sub oculis Iovis, nudus sit. super flaminem Dialem in convivio, nisi rex sacrificulus, haud quisquam aliuc accumbit. uxorem si amisit, flaminio decedit. matrimonium flaminis nisi morte dirimi non est ius. locum, in quo bustum est, nunquam ingreditur. mortuum nunquam attingit. funus tamen exequi non est religio. Eadem ferme caerimoniae sunt, quas flaminicas Diales seorsum aiunt observitare. veluti est, quod venenato operitur, & quod in rica surculum de arbore felici habet: & quod scalas, nisi quae Graecae appellantur, eas escendere ei plus tribus gradibus religiosum est: atque etiam cum ir ad Argeos, quod neque comit caput neque capillum depeccit. Verba praetoris ex edicto perpetuo de flamme Diali et de sacerdote Vestae adscripsi: SACERDOTEM. VESTALEM. ET. FLAMINEM. DIALEM. IN. OMNI. MEA. IURISDICTIONE. IURARE. NON. COGAM. Verba M. Varrionis ex secundo rerum divinarum super flamme Diali haec sunt: *Is solus album habet galerum, vel quod maximus est, vel quod Iovi immolata hostia alba fieri oporteat.*

C A P U T XVI.

Quos errores Iulius Higinus in sexto Virgilii animadverterit
in historia Romana erratos.

REPREHENDIT Higinus Virgilium, corre&turumque eum fuisse existimat, quod in libro sexto scriptum est. Palinurus est apud inferos, petens ab Aenea, ut suum corpus requirendum et sepeliendum curet. is hoc dicit :

*Eripe me his, invicte, malis : aut tu mihi terram
Iniice, namque potes, portusque require Velinos.*

quo, inquit, modo aut Palinurus novisse et nominare potuit portus Velinos, aut Aeneas ex eo nomine locum invenire, cum Velia oppidum, a quo portum, qui in eo loco est, Velinum dixit, Servio Tullio Romae regnante, post annum amplius sexcentesimum, quam Aeneas in Italiam venit, conditum in agro Lucano et eo nomine appellatum est? nam qui ab Harpallo, inquit, regis Cyri praefecto ex terra Phocide fugati sunt, alii Veliam, partim Massiliam condiderunt. Inscitissime igitur petit, ut Aeneas portum Velinum requirat, cum id nomen eo tempore fuerit nusquam gentium. neque simile, inquit, illud videri debet, quod est in primo carmine :

*Italianam fato profugus Lavinaque venit
Litora.*

et aequi in sexto libro :

Chalcidicaque levis tandem superadstitit ante.

quoniam poëtae ipſi quaedam *νατὰ πρόληψιν* historiae dicere ex sua persona concedi solet, quae facta ipſe postea ſcire potuit: ſicut Virgilius ſcivit de Lavinio oppido et de colonia Chalcidicensi. ſed Palinurus qui potuit, inquit, ſcire ea quae post annos sexcentos facta ſunt? niſi quis eum divinaffe apud inferos putat, proinde ut animae defunctorum ſolent. Sed et ſi ita accipias, quanquam non ita dicitur, Aeneas tamen, qui non divinabat, quo pacto potuit requirere portum Velinum, cui nomen tunc, ſicuti diximus, nullum uſquam fuit? Item hoc quoque in eodem libro reprehendit, et correcturum eſſe Virgilium putat, niſi mors occupaſſet. nam cum Thesea, inquit, inter eos nominaffet, qui ad inferos adiſſent ac rediſſent; dixiſſetque,

— *Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alcidē? & mihi genus ab Iove summo eſt.*

postea tamen infert:

— *ſedet, aeternumque ſedebit
Infelix Theseus.*

qui autem, inquit, fieri potest, ut aeternum apud inferos ſedeat, quem ſupra cum iis commemorat, qui d eſcenderint illuc, atque inde rurſum evaſerint; praefertim cum ita ſit fabula de Theseo, atque ſi Her-

cules eum evellerit de petra , et in lucem ad superos eduxerit. Item in his versibus errasse Virgilium dixit :

*Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenas ,
Ipsumque Aeaciden , genus armipotentis Achilli ;
Ultus avos Troiae , templa & temerata Minervae.*

Confudit , inquit , et personas diversas et tempora-
nam neque eodem tempore neque per eosdem ho-
mines cum Achaeis et cum Pyrrho bellatum est.
Pyrrhus enim , quem dicit Aeaciden , de Epiro in
Italiam transgressus cum Romanis depugnavit adver-
sus M. Curium in eo bello ducem. Argium autem
bellum , id est , Achaicum , multis post annis a L.
Mummio Imperatore gestum est. potest , inquit , igi-
tur medius eximi versus , qui de Pyrrho importune
immissus est , quem Virgilius procul dubio exemtu-
rus , inquit , fuit.

C A P U T XVII.

Quam ob causam et quali modo Democritus philosophus
luminibus oculorum sese privaverit : et super ea re ver-
sus Laberii pure admodum et venuste facti.

DEMOCRITUM philosophum in monumentis hi-
storiae Graecae scriptum est , virum praeter alios
venerandum , auctoritateque antiqua praeditum , lu-
minibus oculorum sua sponte se privasse ; quia exi-
stimaret cogitationes commentationesque animi sui
in contemplandis naturae rationibus vegetiores et

exactiores fore, si eas videndi illecebris et oculorum
impedimentis liberasset. Id factum eius modumque
ipsum, quo caecitatem facile sollertia subtilissima
conscivit, Laberius poëta in mimo, quem scripsit
Restionem, versibus quidem satis mente atque gra-
phice factis descripsit; sed causam voluntariae cae-
citatatis finxit aliam: vertitque in eam rem quam tum
agebat, non inconcinniter. Est enim persona, quae
haec apud Laberium dicit, divitis avari et parci,
sumtum plurimum asotiamque adolescentis viri de-
plorantis. Versus Laberiani sunt:

*Democritus Abderites physicus philosophus
Clypeum constituit contra exortum Hyperionis,
Oculos effodere ut posset splendore aereo.
Ita radiis solis aciem effudit luminis,
Malis bene esse ne videret civibus.
Sic ego fulgentis splendorem pecuniae
Volo lucificare exitum aetati meae;
Ne in re bona esse videam nequam filium.*

C A P U T XVIII.

Historia de Artemisia, deque eo certamine, quod apud
Mausoli sepulcrum a scriptoribus inclutis decertatum est.

ARTEMISIA Mausolum virum amasse fertur supra
omnis amorum fabulas, ultraque affectionis humanae
fidem. Mausolus autem fuit, ut M. Tullius ait, rex
terrae Cariae; ut quidam Graecarum historiarum
scriptores, provinciae Graeciae praefectus. satrapen-

Graeci vocant. is Mausolus ubi fato perfunditus inter lamenta et manus uxoris funere magnifico sepultus est; Artemisia luctu atque desiderio mariti flagrans uxor ossa cineremque eius mixta odoribus contusa-que in faciem pulveris aquae indidit, ebibitque : multaque alia violenti amoris indicia fecisse dicitur. Molita quoque est ingenti impetu operis, conser-vandae mariti memoriae, sepulcrum illud memoratissimum, dignatumque numerari inter septem om-nium terrarum spectacula. Id monumentum Artemi-sia cum Dis Manibus Mausoli dicaret; ἀγῶνα, laudi-bus eius dicundis, facit; ponitque praemia pecuniae aliarumque rerum bonarum amplissima. Ad eas laudes decertandas venisse dicuntur viri nobiles ingenio atque lingua praestabili Theopompus, Theodectes, Naucrites. sunt etiam qui Isocratem ipsum cum iis certavisse memoriae mandaverint. sed eo certamine vicisse Theopompum iudicatum est. is fuit Isocratis discipulus. exstat nunc quoque Theodecti tragoeadia, quae inscribitur Mausolus : in qua eum magis, quam in prosa, placuisse Higinus in exemplis refert.

C A P U T X I X.

Non purgari neque levari peccatum, dum praetenditur pec-catorum, quae alii quoque peccaverunt, similitudo : atque inibi verba ex oratione super ea re Demosthenis.

INCESSEBAT quempiam Taurus philosophus severa atque vehementi obiurgatione adolescentem a rhe-

toribus et a facundiae studio ad disciplinas philosophiae transgressum: quod factum quidem esse ab eo diceret inhoneste et improbe: at ille non ibat inficias fecisse, sed id solitum esse fieri defendebat, turpitudinemque delicti exemplorum usu et consuetudinis venia deprecabatur. atque ibi Taurus isto ipso defensionis genere irritatior, Hoc quo, inquit, stulte et nihili, si te a malis exemplis auctoritates et rationes philosophiae non abducunt; ne illius quidem Demosthenis vestri sententiae tibi in mentem venit? quae, quia lepidis et venustis vocum modis vincita est, quasi quaedam cantilena rhetorica, facilius adhaerere memoriae tuae potuit. nam si me, inquit, non fallit, quod quidem in primo re pueritia legerim, verba haec sunt Demosthenis, adversus eum, qui, ut tu nunc facis, peccatum suum peccatis alienis exemptum purgatumque ibat.
σὺ δὲ μὴ λέγε, ὡς γέγονεν οὗτο πολλάκις ἀλλ' ὡς προσίκει γίγνεσθαι οὐ γὰρ εἰ τι πόποτε μὴ κατὰ τοὺς νόμους ἐπράχθῃ, σὺ δὲ τοῦτο ἐμιμήσω, διὰ τοῦτο ἀποφύγοις ἀν δικαιῶς ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἀλίσκοιο. ἂσπερ γὰρ εἴτις ἔκεινων προήλθω, σὺ τάδ' οὐκ ἀν ἔγραψας, οὕτως, ἀν σὺ νῦν ἄλλος, ἄλλος οὐ γράψει. Sic Taurus omni suasionum admonitionumque genere utens, sectatores suos ad rationes bonae inculpataeque indolis ducebatur.

C A P U T X X.

Quid sit *rogatio*, quid *lex*, quid *plebiscitum*, quid *privilegium*, et quantum ista omnia differant.

QUAERI audio, quid *lex* sit, quid *plebiscitum*, quid *rogatio*, quid *privilegium*. Ateius Capito publici privatique iuris peritissimus, quid *lex* esset, hisce verbis definivit. *Lex*, inquit, est generale iussum populi aut plebis rogante magistratu. Ea definitio si probe facta est; neque de imperio Cn. Pompeii, neque de reditu M. Ciceronis, neque de caede P. Clodii quaestio, neque alia id genus populi plebisve iussa, leges vocari possunt. non sunt enim generalia iussa, neque de universis civibus, sed de singulis concepta: quo circa privilegia potius vocari debent, quia veteres priva dixerunt, quae nos singula dicimus; quo verbo Lucilius in primo Satirarum libro usus est:

— *abdomina thynni*
Advenientibus priva dabo, cephalaeaque, acarne.

Plebem autem Capito in eadem definitione seorsum a populo divisit: quoniam in populo omnis pars civitatis omnesque eius ordines contineantur; plebes vero ea dicitur, in qua gentes civium patriciae non insunt. *Plebiscitum* igitur est, secundum eum Capitonem, *lex*, quam plebes, non *populus*, accipit. sed totius huius rei iurisque, sive cum *populus*, sive cum *plebes* rogatur, sive quod ad universos pertinet, caput ipsum et origo et quasi fons *rogatio* est. ista

enim omnia vocabula censemur *rogationis* principali genere et nomine, continenturque. nam, nisi populus aut plebes rogetur, nullum plebis aut populi iussum fieri potest. Sed quanquam haec ita sunt, in veteribus tamen scriptis non magnam vocabulorum illorum differentiam esse animadvertisimus. nam et *plebiscita* et *privilegia* translato nomine *leges* appellaverunt; eademque omnia confusò et indistincto vocabulo *rogationes* dixerunt. Sallustius quoque proprietatum in verbis retinentissimus consuetudini concessit; et *privilegium*, quod de Cn. Pompeii redditu ferebatur, *legem* appellavit. verba ex secunda eius historia haec sunt: *Nam Sullam consulem de redditu eius legem ferentem ex composito Tr. PL. C. Herennius prohibuerat.*

CAPUT XXI.

Quam ob causam M. Cicero his omnino verbis, *novissime* et *novissimus*, uti observantissime vitarit.

NON paucis verbis, quorum frequens usus est nunc, et fuit, M. Ciceronem noluisse uti manifestum est, quod ea non probaret; velut est et *novissimus* et *novissime*. Nam cum et M. Cato et Sallustius et alii quoque aetatis eiusdem verbo isto promisce usitat̄ sint; multi etiam non indocti viri in libris id suis scriperint; abstinuisse eo tamen tanquam non Latino videtur: quoniam qui doctissimus eorum temporum fuerat, L. Aelius Stilo, ut *novo* et *improbo* verbo, uti

vitaverat. propterea quid M. quoque Varro de ista voce existimaverit, verbis ipsius ex libro de lingua Latina ad Ciceronem sexto demonstrandum putavi : *Quod extremum, inquit, dicebatur, dici novissimum coeptum vulgo. quod mea memoria ut Aelius, sic senes alii, quod nimium novum verbum esset, vitabant. cuius origo ut a vetere vetustius ac veterissimum : sic a novo declinatum novius & novissimum.*

C A P U T XXII.

Locus exemptus ex Platonis libro, qui inscribitur *Gorgias*, de falsae philosophiae probris : quibus philosophos temere incessunt, qui emolumenta verae philosophiae ignorant.

PLATO, veritatis homo amicissimus, eiusque omnibus exhibendaे promptissimus, quae omnino dici possint in desides istos ignavosque, qui obtento philosophiae nomine inutile otium et linguae vitaeque tenebras sequuntur, ex persona quidem non gravi, neque idonea, vere tamen ingenuaque dixit. nam etsi Callicles, quem dicere haec facit, verae philosophiae ignarus, inhonesta indignaque in philosophos confert : proinde tamen accipienda sunt quae dicuntur, ut nos sensim moveri intelligamus, ne ipsi quoque culpationes huiuscemodi mereamur, neve inertи inanique desidia cultum et studium philosophiae mentiamur. Verba ipsa super hac re Platonis ex libro, qui appellatur *Gorgias*, scripsi : quoniam vertere ea consilium non fuit, cum ad proprietates eorum nequaquam possit Latina oratio adspirare,

ac multo minus etiam mea. Φιλοσοφία γάρ τοι ἔστιν, ὡς Σώκρατες, χάριεν, ἀν τις αὐτοῦ μετρίως ἀφιται ἐν τῇ ἀλικίᾳ· ἔνν δὲ περαιτέρῳ τοῦ δέοντος ἐνδιατρίψῃ, διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων. ἔνν γὰρ καὶ πάνυ εὐφυῆς ἦ, καὶ πόρρω τῆς ἀλικίας φιλοσοφῆ, ἀνάγκη πάντων ἀπειρον γεγονέναι ἔστιν, ὃν χρὴ ἔμπειρον εἶναι τὸν μέλλοντα καλὸν κἀγαθὸν καὶ εὐδόκιμον ἔσεσθαι ἀνδρα. καὶ γὰρ τῶν νόμων απειρον γίγνονται τῶν κατὰ τὴν πόλιν, καὶ τῶν λόγων, οἵ δεῖ χράμενον διμιεῖν ἐν τοῖς συμβολαῖοις τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἴδιᾳ καὶ δημοσίᾳ, καὶ τῶν ἥδονῶν τε καὶ ἐπιθυμιῶν τῶν ἀνθρώπειων, καὶ συλλήθεμν τῶν ἡδῶν παντάπασιν ἀπειρον γίγνονται. ἐπειδὴν οὖν ἐλέγωσιν εἰς τινα Ιδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίγνονται· ὥσπερ γε, οἷμαι, οἱ πολιτικοὶ, ἐπειδὴν αὖ εἰς τὰς ὑμετέρας διατριβὰς ἐλθῶσι καὶ τοὺς λόγους, καταγέλαστοι εἰστι συμβαίνει γὰρ τὸ τοῦ Εὔριπίδου·

Δαμπρός τε ἔστιν ἔκαστος ἐν τούτῳ, καπὲ τοῦτ' ἐπεί-
γεται

Νέμων τὸ πλεῖστον ἡμέρας τούτῳ μέρος,
‘Ιν’ αὐτὸς αὐτοῦ τυγχάνῃ βέλτιστος ὅν.

Ἵπου δ’ ἀν φαῦλος ἦ, ἐντεῦθεν φεύγει, καὶ λοιδορεῖ τούτῳ τὸ δ’ ἔτερον ἐπαινεῖ εὐνοίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, ἡγούμενος οὔτως αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπαινεῖν. ἀλλ’, οἷμαι, τὸ δρθότατὸν ἔστιν, ἀμφοτέρων μετασχεῖν. Φιλοσοφίας μὲν ὅσον παιδείας χάριν, καλὸν μετέχειν, καὶ οὐκ αἰσχρὸν μειράκιώ ὄντι φιλοσοφεῖν· ἐπειδὴν δὲ ἥδη πρεσβύτερος ἀν αὐθρωπος ἔτι φιλοσοφεῖ, καταγέλαστον, ὡς Σώκρατες, τὸ χρῆμα γίγνεται· καὶ ἔγωγε διοιότατον πάσχω πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας, ὥσπερ πρὸς τοὺς φελλιζομένους καὶ παιζοντας· ὅταν μὲν γὰρ παιδίον ἴδω φέρεται προσήκει διαλέγεσθαι, οὕτω φελλιζόμενον καὶ παιζον, χαίρω τε, καὶ χάριεν μοι φαίνεται καὶ

έλευθέριον καὶ πρέπον τῇ τοῦ παιδίου ἡλικίᾳ· ὅταν δὲ σάφης διαλεγομένου παιδαρίου ἀκούσω, πικρόν τι μοὶ δοκεῖ χρῆμα εἶναι, καὶ ἀνιᾶ μου τὰ ὅτα, καὶ μοὶ δοκεῖ δουλοπρεπές τι εἶναι· ὅταν δὲ ἀνδρὸς ἀκούσῃ τὶς φελλιζομένου, ἂν παίζοντα ὄρφη, καταγέλαστον φαίνεται, καὶ ἄνανδρον, καὶ πληγῶν ἀξιον. ταυτὸν οὖν ἔγωγε τοῦτο πάσχω καὶ πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας· παρὰ νέω μὲν γὰρ μειρακίῳ ὄρῶν φιλοσοφίαν, ἄγαμαι, καὶ πρέπειν μοὶ δοκεῖ, καὶ ἥγοῦμας ἐλεύθερὸν τίνα εἶναι τοῦτον τὸν ἀνδρωπον· τὸν δὲ μὴ φιλοσοφοῦντα, ἀνελεύθερον, καὶ οὐδέποτε οὐδενὸς ἀξιώσοντας ἑαυτὸν οὔτε καλοῦ, οὔτε γενναιού πράγματος· ὅταν δὲ δὴ πρεσβύτερον ἴδω ἔτι φιλοσοφοῦντα, καὶ μὴ ἀπαλλαττόμενον, πληγῶν μοὶ δοκεῖ ἵδη δεῖσθαι, ὁ Σώκρατες, οὗτος δὲ ἀνήρ ὁ γὰρ νῦν δὴ ἔλεγον, ὑπάρχει τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ, καὶν πάνυ εὐφυῆς ἦ, ἀνάνδρω γενέσθαι, φεύγοντι τὰ μέσα τῆς πόλεως καὶ τὰς ἀγορὰς, ἐν αἷς ἔφη ὁ ποιτὸς τοὺς ἀνδρας ἀριπρεπεῖς γίγνεσθαι καταδεδυκότι δὲ τὸν λοιπὸν βίον βιῶνται μετὰ μειρακίων, ἐν γωνίᾳ τριῶν ἢ τεττάρων φιλοτίζοντα, ἐλεύθερον δὲ καὶ μέγα καὶ ἱκανὸν μιδέποτε φιλέγξασθαι. ἔγὼ δὲ, ὁ Σώκρατες, πρὸς σε ἐπιεικῶς ἔχω καὶ φιλιῶς. κινδυνεύον οὖν πεπονθέναι νῦν, ὅπερ ὁ Ζηνὸς πρὸς τὸν Ἀμφίονα ὁ Εὐριπίδου, οὕτερ ἐμνήσθην. καὶ γὰρ ἔμοι τοιαῦτ' ἄττα ἐπέρχεται πρὸς σε λέγειν, οὕτερ ἐκεῖνος πρὸς τὸν ἀδελφὸν, ὅτι ἀμελεῖς, ὁ Σώκρατες, ὃν δεῖ σε ἐπιμελεῖσθαι, καὶ φύσιν φυχῆς ὅδε γενναιάν μειρακιώδεις τινὶ διαπρέπεις μορφώματι, καὶ οὔτ' ἀν δίκις βουλαῖς προσθέσθι ἀν ὄρθως λόγον, οὔτ' εἰκὸς καὶ πιστανὸν ἀν λάβοις, οὔτ' ὑπὲρ ἄλλων νεανικὸν βούλευμα βούλεύσασα. καὶ τοι, ὁ φίλε Σώκρατες, (καὶ μοὶ μιδὲν ἀχθεσθῆς εὐνοίᾳ γὰρ ἐρῶ τῇ σῇ) οὐκ αἰσχρὸν δοκεῖ σοι εἶναι οὕτως ἔχειν, ὡς ἔγώ σε οἴμαι ἔχειν, καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς πόρρω ἀεὶ φιλοσοφίας

ἐλαύνοντας; νῦν γὰρ εἴ τις σοῦ λαβόμενος, ἢ ἄλλου ὅτουοῦν
εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπάγοι, φάσκων ἀδικεῖν, μηδὲν ἀδι-
κοῦντα, σῆσθ' οὐκ ἀν ἔχοις δ', τι χρήσαιο σαυτῷ, ἀλλ'
ἴλιγγιών ἀν καὶ χασμῷ, οὐκ ἔχων δ', τι εἰποις; καὶ εἰς
τὸ δικαστήριον ἀναβὰς, κατηγόρου τυχὸν πάνυ φαύλου
καὶ μοχθηροῦ, ἀποδάνοις ἀν, εἰ βούλοιτο σοι θανάτου τι-
μᾶσθαι. καὶ τοι πῶς σοφὸν τοῦτο ἔστιν, ὁ Σωκράτες, εἴτις
εὑροῦ λαβοῦσα τέχνη φότα, ἔτικε χείρονα, μήτε αὐτὸν
αὐτῷ δυνάμενον βοηθεῖν, μηδὲ ἐκσῶσαι ἐκ τῶν μεγίστων
κινδύνων, μήτε ἑαυτὸν, μήτε ἄλλον μηδένα, ὑπὸ δὲ τῶν
ἔχθρῶν περισυλάσθαι πάσαν τὴν οὐσίαν· ἀτεχνῶς δὲ ἄτι-
μον ζῆν ἐν τῇ πόλει τὸν δὲ τοιοῦτον (εἰ τι καὶ ἀγροκότε-
ρον εἰρῆσθαι ἔξεστιν) ἐπὶ κόρρης τύπτοντα, μὴ διδόγαι δί-
κινν. ἀλλ', ὁ γαῖδε, ἐμοὶ πείσου, παῦσαι δ' ἐλέγχων πραγ-
μάτων δ' εὑμουσίαν ἀσκεῖ καὶ ἀσκεῖ ὅπόθεν δόξεις φρονεῖν,
ἄλλοις τὰ κομψὰ ταῦτ' ἀφεῖς, εἴτε λιρήματα χρὶ φάνε
εἶναι, εἴτε φλυαρίας,

**Εξ ὧν κενοῖσιν ἐγκατοικήσεις δόμοις.*

Ζηλῶν οὐκ ἐλέγχοντας ἀνδρας τὰ μικρὰ ταῦτα, ἀλλ' οἵσ-
τοι καὶ βίος, καὶ δόξα, καὶ ἄλλα πολλὰ ἀγαθά. Haec
Plato sub persona quidem, sicuti dixit, non proba,
sed cum sensu tamen intelligentiaeque communis
fide, et cum quadam indissimulabili veritate differuit,
non de illa scilicet philosophia, quae virtutum om-
nium disciplina est, quaecque in publicis simul et pri-
vatis officiis excellit, civitatesque et rempublicam,
si nihil prohibeat, constanter et fortiter et perite
administrat; sed de ista futili atque puerili medita-
tione argutiarum, nihil ad vitam neque tuendam
neque ordinandam promovente: in qua id genus

homines consenescunt male feriati, quos philosophos esse et vulgus putat, et is putabat, ex cuius persona haec dicta sunt.

C A P U T XXIII.

Verba ex oratione M. Catonis de mulierum veterum victu et moribus: atque inibi, quod fuerit ius marito in adulterio uxorem deprehensam necare.

Qui de victu atque cultu populi Romani scripserunt, mulieres Romae atque in Latio aetatem abstemias egisse, hoc est, vino semper, quod temetum prisca lingua appellatur, abstinuisse dicunt: institutumque, ut cognatis osculum ferrent reprehendendi causa, ut odor indicium faceret, si bibissent. Bibere autem solitas ferunt lorean, passam, murinam, et quae id genus existant, potu dulcia. atque haec quidem in his, quibus dixi, libris pervulgata sunt: sed M. Cato non solum existimat, sed multatas quoque a iudice mulieres refert non minus, si vinum in se, quam si probrum et adulterium admisissent. Verba M. Catonis adscripti ex oratione, quae inscribitur DE DOTE, in qua id quoque scriptum est, in adulterio uxores deprehensas ius fuisse maritis necare. *Vir, inquit, cum divortium fecit, mulieri iudex pro censore est. imperium, quod videtur, habet. si quid perverse tereque factum est a muliere, multatur: si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur. De iure autem occidendi ita scriptum: In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine iudicio impune ne-*

*cares. illa te, si adulterares, digito non auderet contin-
gere; neque ius est.*

CAPUT XXIV.

*Die pristini, die crastini, et die quarti, et die quinti, qui ele-
gantius locuti sunt, dixisse, non ut ea vulgo dicuntur
nunc.*

DIE quarto et die quinto, quod Graeci εἰς τε-
τάρτην καὶ εἰς πέμπτην dicunt, ab eruditis nunc quo-
que dici audio: et qui aliter dicit, pro rudi atque
indocto despicitur: sed M. Tullii aetas ac supra eam
non, opinor, ita dixerunt. *die quinte enim et die*
quinti pro adverbio copulate dictum est, et secunda
in eo syllaba correpta. Divus etiam Augustus linguae
Latinae non nescius, munditiarum patris sui in ser-
monibus sectator, in epistolis plurifariam significa-
tione ista dierum non aliter usus est. Ius autem erit,
perpetuae veterum consuetudinis demonstrandae gra-
tia verba sollemnia praetoris ponere, quibus more
maiorum ferias concipere solet, quae appellantur
Compitalia. ea verba haec sunt: DIE. NONI. POPO-
LO. ROMANO. QUIRITIBUS. COMPITALIA. ERUNT.
QUANDO. CONCEPTA. FUERINT. NEFAS. *die noni*
praetor dicit, non *die nono*. Neque praetor solum,
sed pleraque omnis vetustas sic locuta est. Venit ecce
illius versus Pomponiani in mentem, qui est ex Atel-
lana, quae Maevia scribitur:

Dies hic sextus, cum nihil legi: die quarte moriar fame.

suppetit etiam Coelianum illud ex libro historiarum secundo : *Si vis mihi equitatum dare, & ipse cum cetero exercitu me sequi; die quinti Romae in Capitolum, curabo tibi coena sic cocta.* Et historiam autem et verbum hoc summis Coelius ex Origine M. Catonis; in quo ita scriptum est : *Igitur dictatorem Carthaginensium magister equitum monuit : Mitte mecum Romam equitatum. die quinti in Capitolium tibi coena cocta erit.* Extremam istius vocis syllabam tum per e, tum per i, scriptam legi. nam sane quam consuetum iis veteribus fuerat literis his plerumque uti indifferenter; sicuti *praefiscine*, et *praefiscini*, *ploclivi* et *proclive*. atque alia item multa hoc genus varie dixerunt : *die pristini* quoque eodem modo dicebatur : quod significabat *die pristino*, id est, priore; quod vulgo *pridie* dicitur, converso compositionis ordine, quasi *pristino die*. atque item simili figura *die castrini* dicebatur; id erat, *castrino die*. sacerdotes quoque populi Romani cum condicunt in diem tertium, *diem perendini* dicunt. Sed ut plerique *die pristini*, ita M. Cato in oratione contra Furium, *die proximi* dixit. *quarto autem Cn. Matius, homo impense doctus, in mimiiambis pro eo dicit, quod nudius quartus nos dicimus; in his versibus :*

*Nuper die quarto, ut recordor, & certe
Aquarium urceum unicum domi fregit.*

Hoc igitur intererit, ut *die quarto* quidem de praeterito dicamus : *die autem quarte* de futuro.

C A P U T XXV.

Telorum et iaculorum, gladiorumque, atque inibi navium quoque vocabula, quae scripta in veterum libris reperiuntur.

TELORUM, iaculorum, gladiorumque vocabula, quae in historiis veteribus scripta sunt, item navi- giorum genera et nomina libitum forte nobis est sedentibus in rheda conquirere: iisque vicem aliarum ineptiarum vacantem stupentemque animum occupare. Quae tum igitur suppeterant, haec sunt: *hasta*, *pilum*, *phalarica*, *semiphalarica*, *soliferrea*, *gesa*, *lan- cea*, *spari*, *rumices*, *trifaces*, *tragulae*, *frameae*, *me- sanculae*, *cateiae*, *rumpiae*, *scorpii*, *sibones*, *siciles*, *veruta*, *enses*, *sicae*, *machaerae*, *spatae*, *lingulae*, *pug- giones*, *clunaculae*. De *lingula*, quoniam est minus frequens, admonendum existimo, lingulam veteres dixisse gladiolum oblongum in speciem linguae fac- tum, cuius meminit Naevius in tragœdia *Hesiona*. Versum Naevii apposui:

Sine mihi gerere morem videar lingua; verum lingula.

item *rumpia* genus teli est Thracæ nationis: pos- tumque hoc vocabulum in Q. Ennii annalium quartodecimo. Navium autem, quas reminisci tunc pos- tuimus, appellations hae sunt: *gauli*, *corbitae*, *cau- diceae*, *longae*, *hippagines*, *cercuri*, *celoces*, vel, ut Graeci dicunt, *celetes*, *lembi*, *oriae*, *lenunculi*, *aclua- riae*, quas Graeci ἐπικόπτους vocant vel ἐπιβάτιδας,

prosumiae, vel gesoretae, vel horiolae, filatae, sca-
phae, pontones, vaetitiae, hemioliae, phaseli, parones,
myoparones, lntres, caupuli, camarae, placidae, cy-
darum, ratariae, catastcopium.

C A P U T XXVI.

Inscite ab Afnio Pollione reprehensum Sallustium, quod *transfretationem transgressum* dixerit; et *transgressos* qui *trans-*
fretassent.

ASINIO Pollio in quadam epistola, quam ad Plancum scripsit, et quibusdam aliis C. Sallustii inquis dignum nota visum est, quod in primo historiarum maris transitum transmissumque navibus factum, *transgressum* appellavit; eosque, qui fretum transmiserant, quos *transfretasse* dici solitum est, *transgressos* dixit. Verba ipsa Sallustii posuit: *Itaque Sertorius levi praefidio relicto, in Mauritania nactus obscuram noctem, aestu secundo furtim aut celeritate vitare proelium in transgressu conatus est. ac deinde infra ita scripsit: Transgressos omnis recipit mons praeceptus a Lusitanis.* Hoc igitur et minus proprie et *ἀπερισκέπτως* et nullo gravi auctore dictum aiunt. nam *transgressus*, inquit, a transgrediendo dicitur, idque ipsum ab ingressu et a pedum gradu appellatum. idcirco verbum *transgredi*, convenire non putavit neque volantibus neque serpentibus neque navigantibus; sed his solis, qui graduntur et pedibus iter emetiuntur. propterea negant apud scriptorem idoneum aut navium *transgressum* reperiri posse,

aut pro transfretatione *transgressum*. Sed quaero ego, cur non, sicuti *cursus* navium recte dici solent, ita *transgressus* etiam navibus factus dici possit? prae-
sertim cum brevitas tam angusti freti, qui terram Africam Hispaniamque interfluit, elegantissime trans-
gressionis vocabulo, quasi paucorum graduum spa-
tium, definita sit. Qui auctoritatem autem requirunt,
et negant dictum ingredi transgredive in navigan-
tibus; volo uti respondeant, quantum existiment
interesse ingredi atque ambulare. Atqui Cato in libro
de re rustica, *Fundus*, inquit, *eo in loco habendus est,*
ut & oppidum prope amplum sit, & mare aut amnis,
qua naves ambulant. Appetitas porro huiuscemodi
translationes habitasque esse pro honestamentis ora-
tionis, Lucretius quoque testimonium in hac eadem
voce dicit. in quarto enim libro clamorem per ar-
terias et per fauces gradientem dicit, quod est nimio
confidentius, quam illud de navibus Sallustianum.
versus Lucretii hi sunt :

*Praeterea radit vox fauces saepe, facitque
Asperiora foras gradiens arteria clamor.*

propterea Sallustius in eodem libro non eos solum,
qui navibus veherentur, sed et scaphas quoque nantes
progressas dicit. Verba ipsa de scaphis posui:
Earum aliae paululum progressae nimio simul & incerto
onere, cum pavor corpora agitaverat, deprimebantur.

C A P U T X X V I I .

Historia de populo Romano deque populo Poenico , quod pari propemodum vigore fuerint aemuli.

IN literis veteribus memoria exstat, quod par fuit quondam vigor et acritudo amplitudoque populi Romani atque Poeni. neque immerito aestimatum. Nam cum aliis quidem populis de uniuscuiusque reipublicae, cum Poenis autem de omnium terrarum imperio decertatum. Eius rei specimen est in illo utriusque populi verbo factum, quod Q. Fabius imperator Romanus dedit ad Carthaginenses epistolam, ubi scriptum fuit, populum Romanum mississe ad eos hastam et caduceum, signa duo belli aut pacis: ex quis utrum vellent eligerent; quod elegissent, id unum ut esse missum existimarent. Carthaginenses responderunt, neutrum sese eligere: sed posse qui attulissent utrum mallent relinquere; quod reliquissent, id sibi pro lecto futurum. Marcus autem Varro non hastam ipsam neque ipsum caduceum missa dicit, sed duas tesserulas: in quarum altera caduceum, in altera hastae simulacra fuerunt incisa,

C A P U T XXVIII.

De aetatum finibus *pueritiae*, *iuventae*, *senectae*, ex Tuberonis historia sumtum.

C TUBERO in historiarum primo scripsit, Servium Tullium, regem populi Romani, cum illas quinque classes iuniorum, census faciendi gratia, institueret, pueros esse existimasse, qui minores essent annis septemdecim: atque inde ab anno septimodecimo, quo idoneos iam esse reipublicae arbitrarentur, milites scripsisse: eosque ad annum quadragesimum sextum iuniores, supraque eum annum seniores appellasse. Eam rem propterea notavi, ut discrimina, quae fuerint iudicio moribusque maiorum pueritiae, iuventae, senectae, ex ista censione Servii Tullii prudentissimi regis noscerentur.

C A P U T XXIX.

Quod particula *atque*, non complexiva tantum sit, sed vim habeat plusculam variamque.

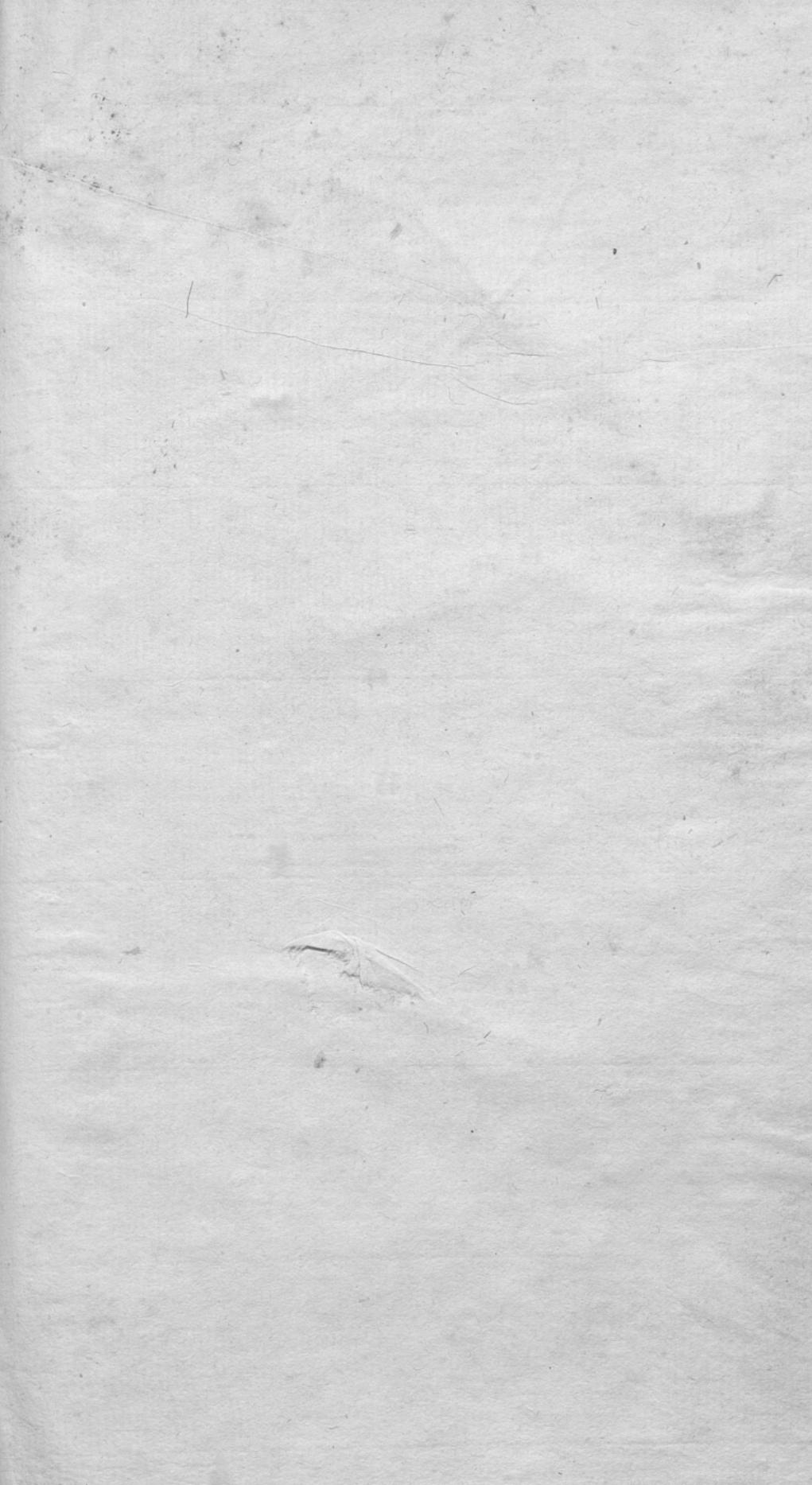
ATQUE particula, a grammaticis quidem coniunctio esse dicitur connexiva, et plerumque sane coniungit verba et connectit: sed interdum alias quasdam potestates habet non satis notas, nisi in veterum literarum tractatione atque cura exercitis. Nam et pro adverbio valet, cum dicimus, *aliter*

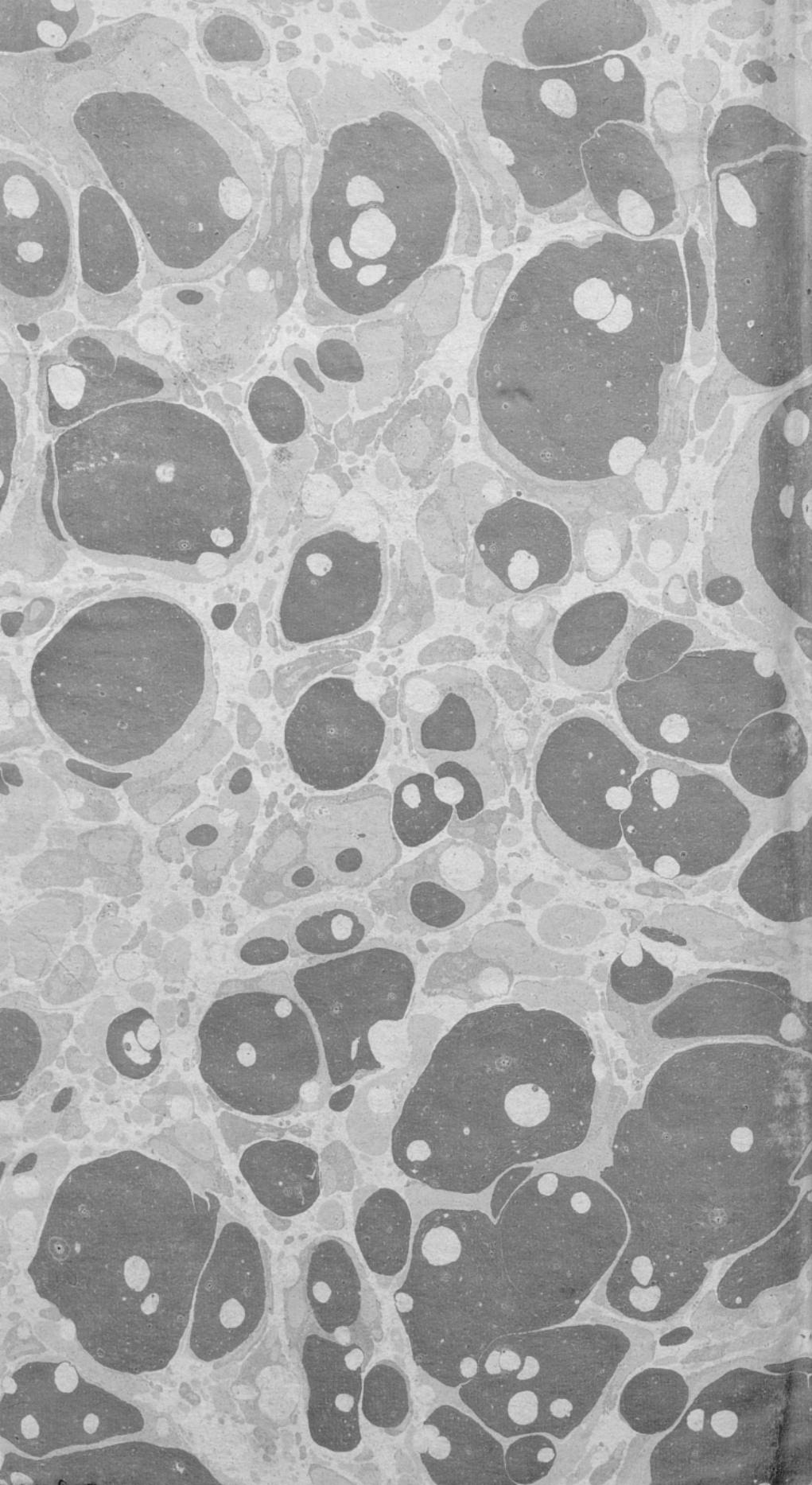
ego feci atque tu : significat enim , aliter quam tu ; et gemina si fiat , auget intenditque rem , de qua agitur : ut animadvertis in Q. Ennii annalibus , nisi memoria in hoc versu labor :

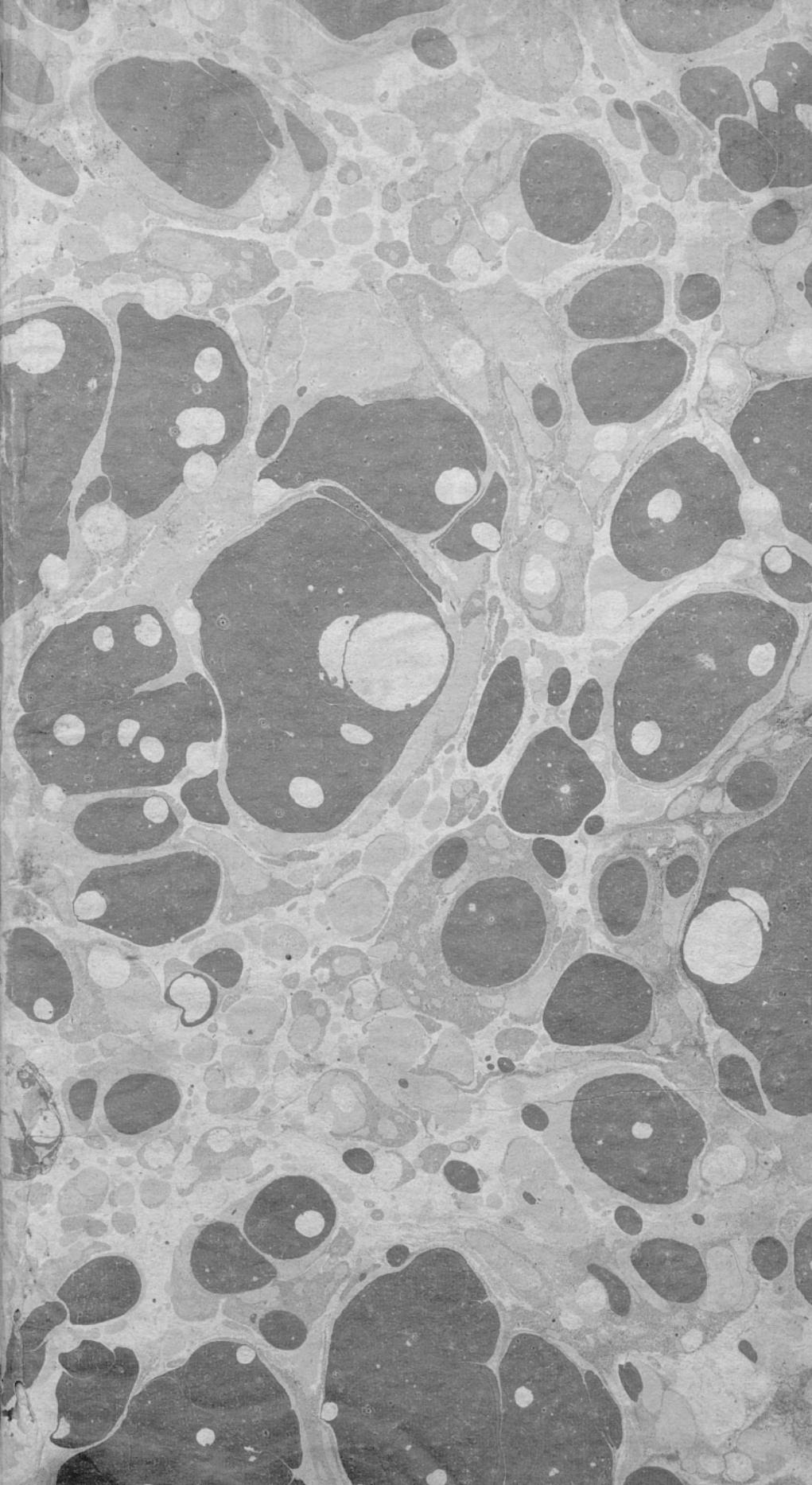
Atque atque accedit muros Romana iuventus.

Cui significationi contrarium est , quod itidem a veteribus dictum est , deque . Et praeterea pro alio quoque adverbio dicitur , id est , *statim* : quod in his Virgilii versibus existimatur obscure et insequenter particula ista posita esse :

— — — — *sic omnia fatis*
In peius ruere , ac retro sublapsa referri :
Non aliter quam qui adverso vix flumine lebunt
Remigis subigit , si brachia forte remisit ,
Atque illum in paeceps prono rapit alveus amni.

A U
G E L E I

J T 247